

**DOBELES
MUZEJA
RAKSTI**

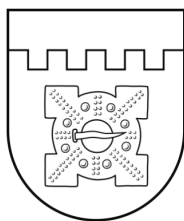
I

UDK 908(474.333)
Do031

Sastādītāja: B. Orlova
Tulkojums angļu valodā:
B. Orlova (1. – 5., 7. – 10. raksts)
Z. Broka-Lāce (6. raksts)
Makets un druka: Izdevniecība "Sava grāmata"

Uz 1. vāka: rolverka kartušas vairogs ar iespējamu Gotlandes ģerboņa attēlojumu.
Iegūts Dobeles Livonijas ordeņa mūra pili. Foto: B. Orlova.

Izdevums tapis ar Dobeles novada pašvaldības, Dobeles vēstures biedrības un
Bīlenšteinu ģimenes atbalstu.

ISBN 978-9934-8903-0-7

Dobeles Novadpētniecības muzejs, 2020

SATURA RĀDĪTĀJS

<i>Marija Šumilo</i>	Lejascīsku neolīta apmetne	5
<i>Beāte Orlova</i>	Dobeles pils 18.-20. gadsimta attēlos un fotogrāfijās	18
<i>Agris Dzenis</i>	Rakstīto avotu ziņas par Dobeles pili 15.-18. gadsimtā	35
<i>Beāte Orlova</i>	Rotājumi Dobeles pils krāsns keramikas kolekcijā	50
<i>Andris Tomašūns</i>	Dobeles pils arheoloģiskās izpētes vēsture	78
<i>Zenta Broka-Lāce</i>	Augusta Bilenšteina veikums arheoloģijas jomā	88
<i>Beāte Orlova</i>	Augusta Bilenšteina autobiogrāfija “Kāda laimīga dzīve”	112
<i>Juris Millers</i>	Milleru dzimtas refleksijas Bērzes apkaimes vēsturē	126
<i>Maija Meiere</i>	Dobeles novads Žaņa Lipkes ebreju glābšanas misijā 1943.-1944. gadā	146
<i>Sergejs Ivanovs</i>	Audzināšanas teorijas un audzinātāja stājas neatbilstība ideoloģijām Latvijas okupācijas laikā kā iemesls Jūlija Aleksandra Studenta dzīves gaitām Dobelē	166

Marija Šumilo
Mg. hist., Latvijas Nacionālais vēstures muzejs

LEJASCĪSKU NEOLĪTA APMETNE

Pēc sava topogrāfiskā novietojuma akmens laikmeta apmetnes parasti atšķiras no metālu laikmeta dzīvesvietām. Apmetņu ierīkošanas vietas ir izskaidrojamas ar tā laika ekonomiskajām attiecībām, iztikas sagādes stratēģiju un sociālajām attiecībām. Dzīvesvietām cilvēki izvēlējās tieši tos rajonus, kur notika viņu saimnieciskā darbība - medības, zveja un vākšana, tāpēc akmens laikmeta apmetnes ir lokalizējamas pie ūdenstilpēm - ezeriem, upēm, jūras lagūnām un reliktu ezeriem. Izņēmums nav arī Lejascīsku apmetne - valsts nozīmes arheoloģiskais piemineklis. Apmetne atrodas Dobeles novadā, Bikstu pagastā pie «Lejascīsku» mājām un ir situēta Zebrus ezera ZR galā, pārpuvota ezera līča A krastā, apmēram 60 m no tagadējā ezera (1. att.).¹

Eitrofais* Zebrus ezers atrodas Austrumkursas augstienes DA daļā, pārpuvotā starppauguru ieplakā, kā arī ir daļa no Lielupes baseina. Jāpiebilst, ka tas ir arī lielākais ezers visā augstienē. Uz Z no tā atrodas eitrofais Svētes ezers. Mūsdienās abus ezerus saista grāvis, tomēr ir pamats domāt, ka kādreiz tie ir veidojuši vienu lielu ūdenstilpi. Plaši, pārpuvoti pazeminājumi veidojušies, aizaugot pirmezera A–R virzienā orientētajai seklākajai daļai, kā arī pāraugšanas gaitā pārpuvojoties Zebrus ezera R krastam un Svētes ezera Z un ZR krastiem. Plašos reljefa sauszemes pazeminājumos un pārpuvotajās ieplakās cilmiežus pārstāv holocēna** nogulumi, galvenokārt zāļu, zāļu - sfagnu un sfagnu kūdra. Ezeru ūdens līmeņa pazemināšanās rezultātā apkārt esošie purvi kļuvuši daudz sausāki, radot veģetācijas izmaiņas. Purvu vietā ir priežu kūdreņi – degradēti augstie purvi. No ezera R krasta iztek Zušupīte, kas novada Zebrus ezera ūdeņus. Zušupīte ir visai dziļš un plats grāvis jeb kanāls. Apkārtējā ainavā dominē priežu meži uz susinātām kūdras augsnēm, slapjie meži un jauktu koku sausieņu meži.²

Atšķirībā no pārējām zināmajām akmens laikmeta dzīvesvietām Lejascīsku apmetne ir situēta savrup. Jāmin, ka jauna informācija par apdzīvotību reģionā tika iegūta 2014. gada vasarā (2. att.). Uz D no Zebrus ezera D krasta esošajos Īles meža senkapos, pētot agrā dzelzs laikmeta uzkalniņkapus, tika atklātas auklas keramikas kultūras trauku lauskas, kas norāda uz iespējamo vēlā neolīta apdzīvotību.³

Provizoriski, līdzīgi kā Burtņieka ezera apkārtnē, arī apkārt Zebrus ezera senajam krastam, kas mūsdienās ir aizaudzis, varēja atrasties apmetņu aglomerācija, taču hipotēzes pārbaudīšanai ir nepieciešama sistemātiska apzināšana šajā apkārtnē.

1 *Arheoloģiskā pieminekļa pase (Lejascīsku apmetne)*. Glabājas NKMP Pieminekļu dokumentācijas centrā, MKPZPP arhīvs, inv. Nr. 6540-6 I.

* Eitrofais ezers ir augsts biogēno vielu (fosfora un slāpekļa) līmenis, kas nodrošina augstu aļģu produkciju un veicina skābekļa līmeņa pazemināšanos ūdenī. – Autores piezīme.

** Holocēns jeb pēcdzīva laikmets, kas sākās pirms ~12 000 gadiem un turpinās mūsdienās. – Autores piezīme.

2 *Dabas liegums Zebrus un Svētes ezers. Aizsardzības plāns*. Daugavpils, 2003. [tiešsaiste]
Pieejams: http://www.daba.gov.lv/upload/File/DAPi_apstiprin/DL_Zebrus_Svetes_ez-04.pdf [aplūkots 10.11.2018]. 25.-28., 35. lpp.

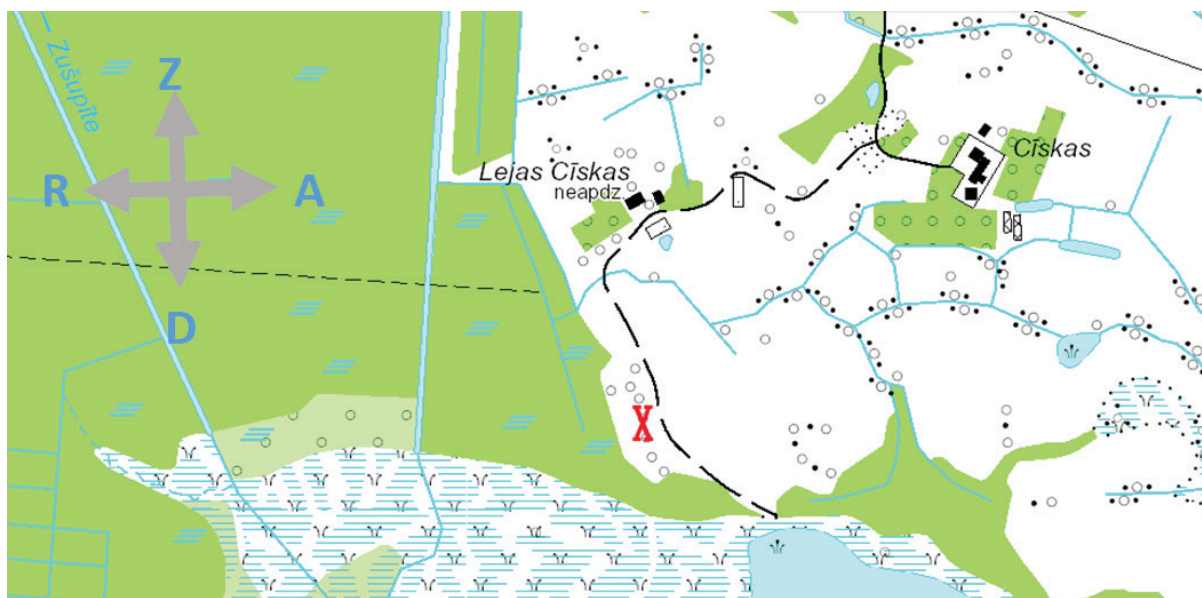
3 Guščika, E. *Izrakumu lauka protokoli (Īles meža senkapī)*. Glabājas pie izrakumu vadītājas.

Raksta mērķis ir modelēt dzīves apstākļus Lejascīsku neolīta apmetnē. Tas ietver sevī vides, apdzīvotības un saimniecības aspektus. Pēdējā grupā iekļaujas arī krama, akmens, kaula, raga, dzintara apstrāde, māla trauku darināšana, koka resursu izmantošana, iesaiste maiņas sakaros un iztikas sagādes stratēģija. Par pamatu pētījumam kalpo apmetnes izrakumu dokumentācija un izrakumos iegūtie materiāli, kā arī vēlākajos gados veiktā keramikas analīze. Iztrūkstoša informācija tika papildināta, vadoties pēc citu Latvijas teritorijā pētīto apmetņu materiāla.

Izpētes vēsture

Pirmie akmens laikmeta atradumi Lejascīskās iegūti 1927. gadā, kad gar «Lejascīsku» māju (3. att.) zemienes Zebrus ezera krasta nogāzi tika rakts meliorācijas novadgrāvis⁴, kas iet ZD virzienā gar ezera paugurainās piekrastes R galu, aiz kuras uz R izplešas purvainais līdzenums – agrākais ezera līcis. Savrupatradumus bija konstatējis un savācis toreizējais «Lejascīsku» māju īpašnieks J. Osis.⁵ 1929. gada 23. septembrī Pieminekļu valdes līdzstrādnieks V. Dzeltiņš iesniedzis ziņojumu par šo atklāto “aizvēsturiska laikmeta cilvēku mitekli” un atradumiem. To starpā bija kauli, akmens pavardi un krama šķēpa gals.⁶ Atradumu vieta tika lokalizēta 60—70 m no ezera un apmēram 1,5 m augstās ezera piekrastes pašā tuvumā.⁷

1930. gada jūnijā Pieminekļu valde komandēja arheologus Eduardu Šturmu un J. Jaunzemu noskaidrot dzīvnieku kaulu atradumu apstākļus. Izpētījis tuvējā Silakalnu mežā esošās akmeņu konstrukcijas, uz kurām arheologam norādīja «Lejascīsku» māju saimnieks, un, nekonstatējot tur kultūrlāni, E. Šturms uzsāka darbus purvā, dzīvnieku kaulu atradumu vietā. Jāatzīmē, ka savā ziņojumā par pārbaudes izrakumiem E. Šturms ir minējis, ka, kavējot saimniecības darbus, arī māju saimnieks J. Osis ir aktīvi palīdzējis viņam un J. Jaunzemam rakšanas darbos.

1.att. Lejascīsku apmetnes atrašanās vieta. Skats uz Z. Karte: M. Šumilo.

4 Arheoloģiskā pieminekļa pase (Lejascīsku apmetne).

5 Šturms, E. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Lejascīsku apmetnē. Glabājās LNVM, inv. Nr. AA 148.

6 Arheoloģiskā pieminekļa vai priekšmeta apraksts (Lejascīsku apmetne). Glabājās NKMP Pieminekļu dokumentācijas centrā, MKPZPP arhīvs, inv. Nr. 5086-9 I.

7 Šturms, E. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Lejascīsku apmetnē.

2. att. Neolīta atradumu vietas Bēzres upes baseina apkārtnē. Karte: M. Šumilo.

Veicot pārbaudes izrakumus, tika izpētītas divas tranšejas. I tranšēja (1,5 x 1 m) tika izrakta ~68,5 m attālumā no Zebrus ezera, no grāvja malas uz R, bet II tranšēja (0,5 x 2 m) ~61 m attālumā no krasta. Abas tranšejas pēc kultūrslāņa un atradumu rakstura ir visai līdzīgas. Zem 10-13 cm biezas brūnās kūdras virskārtas atradās ~25 cm biezs melns kūdras slānis. Tam sekoja 8-10 cm biezs kūdras slānis, kurā tika konstatēti atradumi. To lielākā daļa koncentrējās slāņa apakšējā daļā, virs kādreizējā ezera dibena baltajām smiltīm. Izrakumu dokumentācijā kopā ar pārbaudes rakumu atrašanās vietu un stratigrāfiju ir minēts arī ~7 cm biezs ogļu slānis starp kūdru un atradumus saturošo slāni.⁸

Pārbaudes izrakumos atklātie atradumi bez izņēmumiem sastāvēja no dzīvnieku kaulu drumslām, taču tikai diviem no tiem, kas tika atrasti I tranšējā, bija griezuma vai apstrādes pazīmes. Izpētītajās tranšējās darbarīki netika konstatēti, bet pārbaudes izrakumos iegūtie dzīvnieku kauli tika nosūtīti Salīdzināmās anatomijas institūtam noteikšanai. Savukārt 1930. gada 15. jūlijā 4 kūdras paraugi tika nosūtīti putekšņu analīzei LU Botānikas institūtam. Pamatojoties uz to, tika secināts, ka kūdras slānis Zebrus ezera piekrastē sācis veidoties atlantiskajā laikmetā, kad sākās otršpēcīgās pārpurvošanas process.⁹

II Baltijas aizvēstures kongresa organizācijas komitejas uzdevumā, laikā no 1930. gada 6. līdz 16. augustam jau krietni lielāka mēroga arheoloģiskie izrakumi pie «Lejascīsku» mājām tika turpināti arheologa E. Šturma vadībā. Kopā ar četriem strādniekiem izrakumos piedalījās arī LU studenti I. Ostupe, F. Tabāka un A. Rozentāls, bet plānus zīmēja toreiz vēl LMA students A. Gusārs.¹⁰

8 Šturms, E. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Lejascīsku apmetnē.

9 Turpat.

10 Šturms, E. Ein Steinzeitlicher Wohnplatz am Zebrus-See in Kurzeme. In: *Congressus secundus archaeologorum balticorum Riga*, 19.-23. VIII. 1930. Rīga, 1931. S. 411.

1930. gada 16. augustā izrakumi noslēdzās, taču E. Šturmam bija ne vien jāizpēta apmetne 10 dienu laikā, bet arī īsā laikā pēc izrakumu noslēguma jāsaģatavo referāts II Baltijas aizvēstures kongresam, kas sākās trīs dienas pēc izrakumu beigām. Savukārt jau 23. augustā, kongresa noslēdzošajā dienā, kongresa dalībnieki E. Šturma pavadībā devās apskatīt šo dzīvesvietu dabā.¹¹

Jāatzīmē, ka Lejascīsku neolīta apmetnes arheoloģiskā izpēte pēc 1930. gada tā arī netika turpināta. Pēc izrakumu noslēguma LU Botānikas institūtā tika veikta četru kūdras paraugu putekšņu analīze, bet 1931. gadā L. Kundziņš ir noteicis atrasto dzīvnieku kaulu piederību.¹² 1974. gadā izrakumos iegūtās keramikas analīzei ir pievērsusies E. Šturma skolniece L. Vankina¹³, pētot Sārnaties tipa keramiku Latvijas teritorijas neolīta apmetnēs. Savukārt igauņu izcelsmes paleozoologs K. Pāvers (*Paaver*), apkopojot informāciju par dzīvnieku kaulu atradumiem Austrumbaltijā, iekļāva arī datus par Lejascīsku apmetni.¹⁴

1930. gada izrakumu laikā tika atsegts 99 m² liels laukums gar novadgrāvja A malu. Apmetnes robežu noskaidrošanai tika izrakta A-R virzienā 14,5 m gara un Z-D virzienā 19 m gara pārbaudes tranšeja, kā arī 2 šurfi tīrumā – viens uz Z, otrs uz D no tranšejas garākās malas. Izpētītās teritorijas stratigrāfija ir bijusi vienveidīga, līdzīga I un II pārbaudes tranšeju stratigrāfijai. To sastādīja ~25 cm bieza velēnu kārtā, tad ~25 cm bieza kūdrainas zemes kārtā, zem tās 30-40 cm biezs kūdras slānis. Atradumus saturēja kūdras slāņa ~20 cm biežā apakšējā kārtā, un tie iesniedzās arī apakšējā smilšu kārtā.¹⁵

1983. gada 10. jūnijā Lejascīsku apmetni apsekoja Latvijas PSR Kultūras ministrijas MKPZPP (Muzeju un kultūras pieminekļu zinātniskās pētniecības padome) zinātniskais līdzstrādnieks J. Siatkovskis. Pārstaigājot kurmju rakumus apmetnes teritorijā, bija vērojama melna zeme, taču nekādi savrupatradumi netika konstatēti. Kopumā J. Siatkovskis konstatēja, ka apmetnes teritorija netiek apstrādāta un tiek izmatota kā pļava.¹⁶ Arī mūsdienās apmetne ir valsts nozīmes arheoloģiskais piemineklis un, pamatojoties uz NKMP ziņām, tas netiek postīts. 2015. gada 6. novembrī, raksta autori aplūkojot apmetnes vietu, tika konstatēts, ka teritorija joprojām netiek lauksaimnieciski apstrādāta. Savukārt savrupatradumi, pārstaigājot dzīvnieku rakumus un izgāzto koku saknes, netika konstatēti. Tas ir loģiski izskaidrojams ar šīs vietas stratigrāfiskām īpašībām, jo vietām kultūrslānis atrodas zem ~70 cm dziļas kūdras kārtas.¹⁷

Jāatzīmē arī tas, ka izrakumu rezultātā visā izpētītajā teritorijā tika konstatēti lieli, nevienmērīgi izplatīti un bez noteiktas kārtības uz smiltīm guļoši akmeņi, kas pret augstieni Zebrus ezera senajam krastam veidoja 2-3 paralēlas rindas.¹⁸ Izskaidrojumu šiem akmeņu krāvumiem pats E. Šturms nav devis, tomēr vēlākie pētījumi vēlāko laiku pieminekļos reģionā pierādīja, ka Zebrus un Svētes ezeru apkārtnē ir raksturīgi nevienmērīgi izvietoti akmeņi. Šajā sakarā vērtīgi ir arheologa Jura Urtāna veiktie pētījumi netālu esošajā dzelzs laikmeta kulta vietā – Zebrenes Elkukalnā, kur pamatzemē atklājās līdzīgas akmens “konstrukcijas”¹⁹ tam, ko E. Šturms atklājis Lejascīsku apmetnē. 1999. gada 6.-7. jūlijā Zebrus un Svētes ezera zemūdens apsekošanu ar akvalangu vai seklākajās vietās ar masku

11 Ibid., S. 490.

12 Šturms, E. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Lejascīsku apmetnē.*

13 Vankina, L. Sārnaties tipa atradumi Latvijas neolīta apmetnēs. Grām.: Mugurēvičs, Ē. (atb. red.) *Arheoloģija un Etnogrāfija, XI.* Rīga: Zinātne, 1974. 42. lpp.

14 Паавер, К. *Формирования териофауны и изменчивость млекопитающих Прибалтики в голоцене.* Тарту: академия наук Эстонской ССР институт зоологии и ботаники, 1965. Приложение I. С. 437.

15 Šturms, E. Ein Steinzeitlicher Wohnplatz am Zebrus-See in Kurzeme. S. 412.

16 *Arheoloģiskā pieminekļa pase* (Lejascīsku apmetne).

17 Šturms, E. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Lejascīsku apmetnē.

18 Šturms, E. Ein Steinzeitlicher Wohnplatz am Zebrus-See in Kurzeme. S. 412.

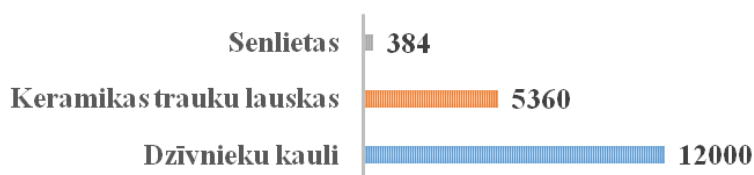
19 Urtāns, J. Pētījumi Zebrenes Elku kalnā. Grām.: Ose, I. (atb. red.) *Arheologu pētījumi Latvijā 1998. un 1999. gadā.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 108.-112. lpp.

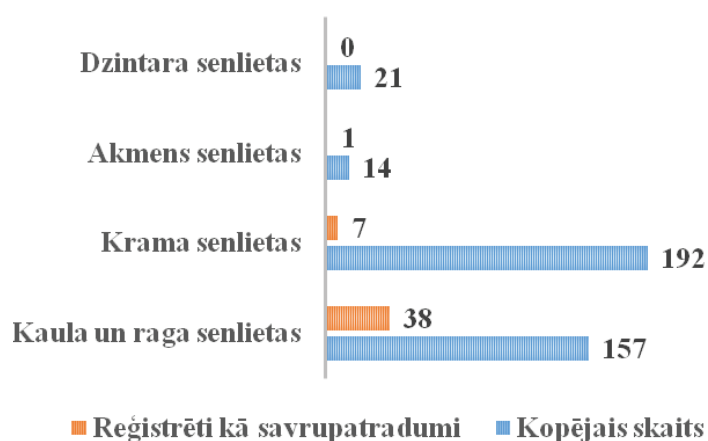
veicis hidrologs V. Rains. Rezultātā tika noskaidrots, ka Zebrus ezera dibenā starp Ezerlūķu pilskalnu un Elku kalnu 0,5-2 m dziļumā ir dabiski veidojusies akmeņu grēda vai sēklis, kas ir 5-20 m plats un apmēram 300-400 m garš. Jautājums par nevienmērīgi izkaisītiem akmeņiem ir atspoguļots arī vietējā folklorā.*

3.att. Skats uz Lejascīsku apmetnes vietu (D) un Lejascīsku mājām (Z). 2015. gads. Foto: M. Šumilo.

1.diagr. Lejascīsku apmetnē iegūtais arheoloģiskais materiāls. Izveidoja M. Šumilo.

2.diagr. Senlietu skaitliskais sadalījums Lejascīsku apmetnē pēc to izgatavošanas materiāla. Izveidoja M. Šumilo.

* J. Urtāns fiksējis vairākas teikas, kas vēsta par tā saukto "Priesteru ceļu", kas vedis no Ezerlūķu pilskalna uz Elku kalnu. Ar šo ceļu vietējie apzīmē dabiski veidoto akmeņu grēdu, ko 1999. g. arī ir atklājis V. Rains. – Autore piezīme.

Arheoloģiskais materiāls

Apmetnē iegūto atradumu vidū dominē nomedīto dzīvnieku kauli un māla trauku lauskas. Savukārt atrastie darba rīki un to fragmenti ir pagatavoti no kaula, krama un akmens. Atsevišķu grupu veido dzintara atradumi (1. un 2. diagr.). Jāatzīmē, ka savrupatradumi sastāda 11% no kopējā atradumu skaita.

Šīm grupām atbilstošie atradumi tika atklāti visā atsegtajā platībā, tomēr to koncentrācijas intensitāte ir atšķirīga, un sadalījums pa laukuma kvadrātiem ir nevienmērīgs. Apstrādātie krama rīki koncentrējas tuvāk ķemmes keramikai, dzintara priekšmeti un to fragmenti vairāk ir atrasti pie Sārntes tipa keramikas. Akmens rīki ir visai mazskaitlīgi, līdz ar to droši saistīt tos ar kādu konkrētu kultūru nevar. Kaula un raga rīki vienlīdzīgi sadalās vairāku kultūru starpā. Vairums no šī materiāla pagatavotu senlietu ir ļoti fragmentārs, daudziem ir savrupatradumu raksturs, ieskaitot ornamentētus fragmentus. Šie aspekti apgrūtina rīku izpēti un saistīšanu ar kādām konkrētām arheoloģiskajām kultūrām. Balstoties uz šiem materiāliem un to specifiku, apmetne ir datējama ar vidējo (4100.-2900. g. pr. Kr.) un vēlo (2900.-1800. g. pr. Kr.) neolītu.*

Skaitliski lielāko atradumu grupu sastāda dažādu medībām noderīgo dzīvnieku un putnu kauli un to fragmenti. Kopā iegūto dzīvnieku kaulu skaits pēc E. Šturma datiem ir ~12 000²⁰ (to skaitā arī 4 gliemežu čaumalas), tomēr lielākā to daļa ir sīki fragmenti un kaulu drumsļas. Kaulu izvietojums atsegtajā laukumā nav zināms, tomēr E. Šturms minēja, ka to vairums atradās laukuma R daļā tuvāk novadgrāvim. Izrakumos iegūto dzīvnieku kaulu piederību 1931. gadā ir noteicis profesors L. Kundziņš.²¹ K. Pāvers savā apkopojumā, balstoties uz L. Kundziņa ziņojumu, izdala 2648 zīdītāju kaulus, kas ir nosakāmi. Viņš noteica, ka iegūtajā kaulu materiālā ir plaši pārstāvētas dažādas zīdītāju sugas: taurs, alnis, staltbriedis, stirna, mežacūka, bebrs, brūnais lācis, vilks, ūdrs, āpsis un cauna, tomēr nevarēja noteikt sugu pārstāvju minimālo skaitu. No tiem visvairāk pārstāvēti ir tauri un mežacūkas. Savukārt vilks ir pārstāvēts tikai ar vienu zobu. Putnu kauli gandrīz nav sastopami: atrasti tikai 3 medņa kaulu fragmenti.²² Jāatzīmē arī tas, ka izrakumu dokumentācijā trūkst atsevišķu iegūto dzīvnieku un zivju kaulu saraksta. L. Kundziņš un K. Pāvers pievērsās tikai zīdītāju kauliem, līdz ar to ziņas par zivju paliekām iztrūkst. Kopā ar izrakumos iegūtajiem zīdītāju kauliem un to fragmentiem LNVMA Arheoloģijas departamentā glabājas vairāki zivju skriemeļi, tomēr zivju sugas tiem nav noteiktas.

Māla trauku lauskas ir otrā lielākā grupa un sastāda 5360²³ vienības. Keramikas trauku lauskas atrastas visā atsegtajā teritorijā un tika iegūtas kopā ar citiem atradumiem 75-50 cm dziļumā.²⁴ Kūdrainajā augsnē keramikas saglabāšanas pakāpe ir diezgan zema, tāpēc lielākā daļa Lejascīsku apmetnē iegūto māla trauku lausku ir ļoti izmirkušas, sīkas, apdrupušas un porainas. Jāatzīmē, ka lielākā daļa keramikas ir ļoti izdēdējusi un sabirusi sīkos gabalos, kurus vairs droši nevar pieskaitīt pie kādas noteiktas grupas.²⁵ Arheoloģe L. Vankina izšķīra vairākus keramikas tipus, kas pārstāv

* Šeit un turpmāk izmantoti kalibrētie C-14 datējumi. – Autores piezīme.

20 Šturms, E. Ein Steinzeitlicher Wohnplatz am Zebrus-See in Kurzeme. S. 413.

21 Šturms, E. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Lejascīsku apmetnē.*

22 Паавер, К. Формирования териофауны и изменчивость млекопитающих Прибалтики в голоцене. Приложение I. С. 437.

23 Vankina, L. Sārntes tipa atradumi Latvijas neolīta apmetnēs. 42. lpp.

24 Šturms, E. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Lejascīsku apmetnē.*

25 Vankina, L. Sārntes tipa atradumi Latvijas neolīta apmetnēs. 42.-43. lpp.

dažādas neolīta kultūras: Sārnotes tipa keramika, ķemmes keramika, auklas keramika un lodveida amforu keramika. Pamatā tās atšķir veidmasas sastāvs un ornamentācija, līdz ar to katrai no tām ir savas raksturīgas īpatnības māla trauku darināšanā. Atsevišķu keramikas tipu izplatības precizēšanu atsegtajā izrakumu laukumā sarežģī lielais nenosakāmo lausku skaits, kas ir vērojams katrā izrakumu laukuma kvadrātā. Papildus jāpiebilst, ka atsevišķie keramikas tipi stratigrāfiski nav nošķirami, tāpēc šeit Sārnotes tipa keramika atrasta kopā ar pārējiem tiem.²⁶

Krama priekšmeti un to fragmenti ir lielākā senlietu grupa, kas atklāta Lejascīsku apmetnē, pēc atrasto vienību skaita – 192 (kopā ar savrupatradumiem). Krams sastāda precīzi pusi no visām atrastajām senlietām. To starpā ir gatavi rīki un to fragmenti – naži, šķīlas, kasīkļi un bultu gali. Kā savrupatradumi ir reģistrēti 61 krama drumsla²⁷, 3 sīkas krama skaidiņas, krama rīka fragments, apstrādāta krama šķīla, 2 krama šķīlas bez un 1 ar retušu sānos²⁸, pārējām krama senlietām izvietojums atsegtajā teritorijā ir zināms. Krama senlietām ir dažāda gatavības pakāpe – apstrādāti, daļēji apstrādāti un nepabeigti rīki. Daļa kramu ir retušēti un tiem ir lietojuma pazīmes. Liela daļa visu atrasto kramu ir atšķīlas, kas paliek pēc apstrādes. Kā liecība par šo rīku gatavošanas procesu Lejascīsku apmetnē ir saglabājies 1 gaiši pelēka krama nuklejs.²⁹

Savukārt kaula un raga rīku artefaktu grupa ir daudzveidīgākā no visām un ir izplatīta visā izrakumu laukumā. Kopumā tā sastāda 157 vienības (kopā ar 37 savrupatradumiem, kas lielākoties ir nenosakāmi fragmenti). Ir pārstāvēti gan medību rīki, gan iedzīves priekšmeti, gan rotas lietas, tomēr jāatzīmē, ka vairums kaula rīku Lejascīsku apmetnē ir saglabājušies fragmentāri. Ņemot vērā fragmentu nelielos izmērus, rīku sākotnējā forma bieži vien nav nosakāma, kaut arī uz daudziem kaula senlietu fragmentiem ir neapšaubāmas apstrādes un lietošanas pazīmes. Vistiešāk par to liecina slīpējumi, urbumi un ornamentējumi. E. Šturms atzīmēja, ka ņemot vērā kaula rīku nelielo izmēru un fragmentāro raksturu, to starpā var būt arī tādi, kas īstenībā būtu pieskaitāmi pie nomedīto dzīvnieku kaulu fragmentiem.³⁰ Līdz ar to lielākā kaula senlietu grupa ir neidentificēto rīku fragmenti - 157 vienības, ieskaitot savrupatradumus. Gandrīz visas identificējamās senlietas ir darinātas no kaula, to starpā ir harpūnas, smaiļi, šķēpu uzgaļi, naži, piekariņi un arī 1 bultas gals. Starp raga rīkiem ir reģistrēti tikai 2 stirnu rāgi. Viens no tiem ar noasinātu galu³¹, kas hipotētiski varēja tikt izmantots, piemēram, veidojot krama bultu galus atspiešanas tehnikā.

Vismazāko senlietu grupu Lejascīsku apmetnē sastāda akmens rīki un to fragmenti. Pavisam ir reģistrētas tikai 14 akmens senlietas. To starpā ir izdalāmas galodas, kalti, cirvji, oļi un akmeņi ar apstrādes pazīmēm. No tiem 13 akmens rīkiem un fragmentiem ir zināmi atrašanās kvadrāti, izņemot 1 slīpēta akmens fragmentu³², kas ir reģistrēts kā savrupatradums.

Kopā no visām izrakumos iegūtajām senlietām ir tikai 21 dzintara priekšmets un to fragmenti. 3 gadījumos tika atklātas tikai sīkas dzintara drumsas, bet 6 dzintari ir bez apstrādes pazīmēm. Līdz ar to paliek 12 dzintara senlietas ar apstrādes pazīmēm, kuru starpā dominē piekariņi, pārsvarā trapeceveidīgie un neregulāras formas. Atklāta arī 1 pulēta dzintara poga³³ bez cauruma. Dzintara saglabāšanas pakāpe Lejascīsku apmetnē ir visai laba, ko sekmēja tā atrašanās mitrā bezskābekļa vidē zem kūdras slāņa.

26 Turpat, 49. lpp.

27 61 krama drumsla (A7855:77). Reģistrētas ar vienu inventāra numuru.

28 A7852:7, A7852:6, A7855:76, A 7852:3, A 7852:4, A7852:5.

29 A7854:58.

30 Šturms, E. Ein Steinzeitlicher Wohnplatz am Zebrus-See in Kurzeme. S. 416.

31 A7853:24.

32 A7855:75.

33 A7853:38.

Dzīves apstākļi Lejascīsku apmetnē

Apmetnes iedzīvotāji piekopa mednieku-zvejnieku-vācēju ekonomiku un bija iesaistīti maiņas sakaros. Iztikas resursi apmetnes iedzīvotājiem bija pieejami visu gadu. No tiem viņi izmantoja: ūdenstilpes - zvejai, saldūdens gliemeņu un ezerriekstu vākšanai; apkārt esošo mežu – zīdītāju un putnu medībām, augu vākšanai, kokmateriālu iegūšanai. Nav izslēgts, ka varēja pastāvēt arī meža dravniecība, kaut arī tiešu arheoloģisko liecību par šo saimniecības nozari Lejascīsku apmetnē nav. Nevar viennozīmīgi apgalvot, vai apmetnē tika piekopta primitīva lopkopība un zemkopība, kaut arī divu kultūru: auklas keramikas un lodveida amforu kultūras klātbūtne netieši varētu norādīt uz ražotājsaimniecības pirmsākumiem, tomēr nekāda pamata apmetnē iegūtajā arheoloģiskajā materiālā tam nav.

Lejascīsku apmetnes apdzīvotības laiks – vidējais un vēlais neolīts - attiecas uz subboreālo klimatisko periodu, kas sekoja t.s. atlantiskā optimuma periodam. Subboreālais klimats izpaudās kā vispārēja klimatisko apstākļu pakāpeniska pasliktināšanās: gada vidējā temperatūra pazeminājās, vasaras kļuva vēsākas, ziemas aukstākas, samazinājās nokrišņu skaits, ūdenslīmenis ūdenstilpēs pazeminājās. Būtiskas izmaiņas dzīvnieku sugu sastāvā nenotika, izņemot to, ka, pasliktinoties klimatiskajiem apstākļiem, samazinājās kopējais biomasas daudzums. Līdz ar klimatisko apstākļu uzlabošanos vēljā mezolītā aizsākās pakāpeniska apmetņu skaita palielināšanās un to ilgstoša apdzīvotība.³⁴ Neolītā lielākajai daļai pētīto apmetņu ir pastāvīgs apdzīvotības raksturs, par ko liecina gan apmetnes izvietojums, gan tās izkārtojums – mītnes un pavardi, atradumu raksturs un kultūrslāņa intensitāte. Neatkarīgi no apmetnes veida gan sezonālajās, gan pastāvīgajās apmetnēs tiek atklāti pavardi un celtnes. Uz to, ka Lejascīsku apmetne ir bijusi tieši bāzes apmetne, hipotētiski norāda apmetnes atrašanās pašā ezera krastā, kas ļāva zvejot saldūdens zivis visu gadu un nodrošināja apmetnes iedzīvotājus ar iztikas resursiem.

Lejascīsku apmetnes teritorijas konkrētās robežas un lielums nav noteikts. Lai gan izrakumu dokumentācijā un E. Šturma referātā minēts, ka šim nolūkam tika izraktas papildus tranšejas³⁵, tomēr neparādās sīkāka informācija par to, vai apmetnes robeža tiešām tika precīzi noteikta. Pēc 1930. gadā atsegtā laukuma nevar secināt, cik tālu varētu sniegties kultūrslānis. Hipotētiski tas varētu turpināties gar seno ezera līci vai arī vēl tālāk iekšzemē. Vidējā un vēlā neolīta apmetņu lielums un to apdzīvotības intensitāte ir bijusi dažāda.

Ziņas par apmetnes iekārtojumu Lejascīsku apmetnē, spriežot pēc izrakumu dokumentācijas un pieejamajiem avotiem, nav saglabājušās. E. Šturma izpētītajā teritorijā netika atklātas mītnes un pavardu paliekas vai to vietas. Līdz ar to nav iespējams noteikt, cik daudz bija mītnes, cik lielas, un kādā konstrukcijā tās tika celtas. Tāpat nav iespējams noteikt, cik cilvēku vai cilvēku grupu vienlaikus varēja uzturēties konkrētajā apmetnē tās izmantošanas laikā. Balstoties uz analogijām ar citām vidējā un vēlā neolīta apmetnēm, jādomā, ka Lejascīskās tika celtas taisnstūrveida vai četrstūrveida stāvbūvju konstrukcijas, ar vienu vai divām telpām un pavardu iekšpusē. Ņemot vērā Lejascīsku apmetnes piederību pie kūdras purvu apmetnēm, tad, visticamāk, pavardi šeit, līdzīgi kā citās šī tipa apmetnēs, varētu būt veidoti no smiltīm, zariem un mizu klāsta. Koks un miza šajā gadījumā kalpoja hidroizolācijai.³⁶ Tas, ka šāda veida pavardi Latvijas neolīta apmetnēs ir atklāti

³⁴ Vasks, A., Vaska, B., Grāvere, R. *Latvijas aizvēsture 8500. g. pr. Kr.-1200. g. pēc Kr.* Rīga: Zvaigzne ABC, 1997. 19., 25. lpp.

³⁵ Šturms, E. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Lejascīsku apmetnē.*

³⁶ Loze, I. Neolīta celtnu vietas Austrumbaltijā. Grām.: Mugurēvičs, Ē. (atb. red.) *Arheoloģija un Etnogrāfija, XII.* Rīga: Zinātne, 1978. 10.-12. lpp.

mazāk nekā no akmeņiem krauti pavardi, daļēji ir izskaidrojams ar nelabvēlīgiem saglabāšanās apstākļiem.³⁷

Lejascīsku apmetnē visi atrastie kauli piederēja meža dzīvniekiem. Netika atklāti ar zemkopību saistīti rīki, bet veiktās putekšņu analīzes neuzrādīja graudaugu vai citu kultivēto augu putekšņus, līdz ar to nevar apgalvot, ka tādi saimniecības veidi kā zemkopība un lopkopība tiktu pieņemti. Tajā pašā laikā to nevar absolūti noliegt, jo ir plašas ziņas par ražotājsaimniecības pirmsākumiem no citām arheoloģiski pētītajām vidējā un vēlā neolīta apmetnēm Latvijas teritorijā.* Galveno lomu akmens laikmeta saimniecībā un iztikas sagādē neapšaubāmi spēlēja medības un zveja. Medību nozīmi apliecina daudzpusīgs izrakumos iegūtais materiāls – medību rīki un nomedīto dzīvnieku kauli. Šādā veidā neolīta kopienas ieguva ne tikai iztiku, kas ir būtiska to izdzīvošanai, bet arī dzīvnieku ādas un kaulus, kurus pēc tam varēja apstrādāt un izmantot kā darba rīkus vai veidot no tiem dažādas rotas.

Liecības par medību nozīmi Lejascīsku apmetnē ir neapšaubāmas. Uz to norāda gan liels medību rīku īpatsvars, gan to daudzveidīgais raksturs. Kā tiešie liecinieki ir saglabājušies daudzveidīgu formu bultu gali un harpūnas. Liels skaits nomedīto zīdītāju kaulu liecina, ka tika medīti taurs, alnis, staltbriedis, stirna, mežacūka, bebrs, brūnais lācis, vilks, ūdrs, āpsis, cauna. Par to, ka tika medīti putni, liecina tikai saglabājušies medņa kauli.³⁸ No zīdītājiem Lejascīsku apmetnē visvairāk tika medīti taurs un mežacūka.³⁹ Kopumā Latvijas teritorijā visu neolīta periodu medījumos galvenā loma bijusi mežacūkai un alnim. To kauli sastāda 60-80% no visu nomedīto dzīvnieku kauliem. Tālāk sekoja bebrs, taurs, briedis, lācis, stirna. Šos dzīvniekus medīja ne tikai uzturam, bet arī ādu iegūšanai. No kažokādu dzīvniekiem īpaši jāmin cauna, āpsis, ūdrs. Medīti tika arī ūdensputni, to vidū garkakla pīle, priekšķe, krīklis, pelēkā zoss, baltacu nirpīle, paugurknābja gulbis⁴⁰, un meža putni - to vidū rubenis, mednis, silis.

Savukārt par zvejas lielo nozīmi akmens laikmetā liecina jau pats apmetņu izvietojums upju vai ezeru krastos, kā arī apmetnēs atrastie zvejas rīki un zivju kauli. V. Bērziņš uzsver, ka seno zvejnieku spēja pilnvērtīgi realizēt saldūdens zvejas potenciālu bija stipri atkarīga no tehnoloģiskiem faktoriem, no zvejas aprikojuma daudzveidības un no spējas pilnvērtīgi izmantot zvejas izdevības dažādos gadalaikos.⁴¹ Zebrus un Svētes ezeros, kā arī Zušupītē mūsdienās ir pārstāvētas vairākas saldūdens zivju sugas, piemēram, līdaka, sams, zandarts⁴², kas ezeros un upēs uzturas cauru gadu.⁴³ Ņemot vērā V. Bērziņa pētījumus par zvejas sezonālītāti Sārņates apmetnē, hipotētiski var pieņemt, ka Lejascīsku apmetnē tika zvejotas tās pašas saldūdens zivis. Lejascīsku apmetnē atrasto zvejas rīku klāsts ir visai ierobežots: atsevišķi ir izdalāmas kaula zivju harpūnas. Uz šo atradumu pamata nav iespējams noteikt, cik plašs un sarežģīts patiesībā ir bijis Lejascīsku iedzīvotāju izmantotais zvejas rīku komplekss, taču tas, ka apmetne ir situēta ezera krastā, liek domāt, ka zvejai tomēr ir bijusi būtiska nozīme saimniecībā un uzturā. Mūsdienās Zebrus ezera tips un dabiskās dzīvotnes: ezera dibens, krasti, aizaugums, dziļums, nodrošina labvēlīgus zivju sugu dzīves apstākļus.⁴⁴

Būtiska nozīme akmens laikmeta apmetņu iedzīvotāju uztura nodrošināšanā bija savvaļas augu resursiem. Tika vāktas ne vien ogas, sēnes un saknes, bet arī zīles, lazdu rieksti, ezerrieksti. Arī savvaļas putnu olas un medus bija piemēroti vākšanai. Šīm darbībām bijis sezonāls raksturs,

37 Bērziņš, V. *Sārņate: Living by a coastal lake during the East Baltic Neolithic*. Oulu: Oulun yliopisto, 2008. P. 290.

* Piemēram, domesticēto dzīvnieku kauli tika atklāti Kreiču, Zvidzes, Eiņu, Lagažas un Aboras I apmetnēs. – Autores piezīme.

38 Šturms, E. Ein Steinzeitlicher Wohnplatz am Zebrus-See in Kurzeme. S. 413.

39 Паавер, К. Формирования териофауны и изменчивость млекопитающих Прибалтики в голоцене. Приложение I. С. 437.

40 Apals, J., u.c. *Latvijas senākā vēsture, 9. g. t. pr. Kr.-1200. g.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 99. lpp.

41 Turpat, 16. lpp.

42 *Dabas liegums Zebrus un Svētes ezers. Aizsardzības plāns*. 34. lpp.

43 Bērziņš, V. Zvejas sezonālītāte akmens laikmetā. *LVIŽ*, 2009, Nr. 3. 7. lpp.

44 *Dabas liegums Zebrus un Svētes ezers. Aizsardzības plāns*. 34. lpp.

piemēram, olu vākšana notika putnu ligzdošana laikā. Tas attiecīgajā sezonā papildināja cilvēku barības krājumus.⁴⁵ Arī par šo saimniecības nozari Lejascīsku apmetnē nav materiālu, ko var izskaidrot ar sliktiem saglabāšanās apstākļiem vai neatbilstošu izrakumu metodiku. Dažviet Latvijas teritorijā iegūtas liecības, ka uzturā tika plaši lietots ezerrieksts. Lejascīskās bez ezerriekstiem, līdzīgi kā Sārnatē un citās apmetnēs daudzviet Latvijas teritorijā, nozīmīgs pārtikas resurss varēja būt arī saldūdens gliemenes.⁴⁶

Cits iztikas resursu nodrošināšanas veids neolītā ir meža dravniecība. Kā piemērs kalpo Sārnotes apmetne, kur uz to norāda divi ar sešstūriem jeb tā saucamajām bišu šūniņām⁴⁷ rotāti koka rīki, kas, visticamāk, tika lietoti šūnu izņemšanai no koka dobuma. Cits ar dravniecību saistīts priekšmets no Sārnotes ir māla trauks ar līdzīgu rotājumu, kurā, iespējams, uzglabāja medu vai vasku.⁴⁸ Arī šāds saimniecības veids hipotētiski bija pieejams Lejascīsku apmetnes iedzīvotājiem, taču arheoloģiskajā materiālā tas neatspoguļojas.

Lejascīsku apmetnē netika atklāti koka rīki, iedzīves priekšmeti vai kādas koka paliekas, taču ir pārstāvēti koka apstrādei lietotie akmens un krama rīki. Neapšaubāmi šī saimniecības nozare Lejascīskās bija tikpat nozīmīga kā Sārnotes apmetnē un citviet, jo koksnes kā resursa izmantošana bija viens no apmetnes pastāvēšanas pamatiem. Piemēram, starp Lejascīsku apmetnē atklātajiem krama rīkiem ir liels skaits bultu galu, kas norāda uz to, ka viens no galvenajiem medību rīkiem ir bijis no koka darināts loks.

Lejascīsku apmetnes iedzīvotāji bija iesaistīti maiņas sakaros. No izrakumos atklātajiem materiāliem uz to tiešā veidā norāda dzintars. Līdzīgi kā Lubānas mitrājā, arī Zebrus ezera apkārtnē nav dzintara resursu, ko apmetnes iedzīvotāji varētu patstāvīgi salasīt, kā to ir darījuši citās Rietumlatvijas apmetnēs (Sārnotes, Siliņupes, Romu-Kalniņu un Pūrciema-Ģipkas apmetnēs). Tas nozīmē, ka dzintars Lejascīskās ir nonācis maiņas ceļā. Zebrus ezers atrodas Lielupes baseinā un, visticamāk, dzintars ir nācis no Litorīnas jūras piekrastes, Babītes ezera un Kaņiera ezera lagūnām, pa plašo upju tīklu: pa Lielupes, Svētes, Bērzes upēm uz Zušupīti, kas ietek Zebrus ezerā netālu no Lejascīsku apmetnes. Tomēr nevar pilnībā izslēgt, ka dzintars varēja nonākt arī pa otru, garāku ceļu - no Kuršu kāpām caur mūsdienu Lietuvas teritoriju. Par dzintara apstrādi uz vietas Lejascīsku apmetnē liecina atrastā dzintara daudzveidīgais raksturs. Apstrādātie dzintari ir uzskatāmi par pusfabrikātiem un sagatavēm, tātad to apstrāde tika iesākta un netika pabeigta. Starp dzintara atradumiem Lejascīskās dominē dzintara piekariņi, kas neolītā ir uzskatāmi par savdabīgu masveida ražojumu. Šādā gadījumā apmetnē vajadzēja pastāvēt dzintara apstrādes darbnīcai, taču arheoloģiskās izpētes laikā liecības par tādu netika atklātas.

45 Apals, J., u.c. *Latvijas senākā vēsture*, 9. g. t. pr. Kr.–1200. g. 99. lpp.

46 Bērziņš, V. Sārnotes neolīta apmetne: vide un saimniecība. Grām.: Vilcāne, A. (sast.) *Arheoloģija un Etnogrāfija*, XXV. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011. 29. lpp.

47 Turpat, 32. lpp.

48 Bērziņš V. *Sārnote: Living by a coastal lake during the east Baltic Neolithic*. P. 367.

Saīsinājumi

LNVM	Latvijas Nacionālais vēstures muzejs
LMA	Latvijas Mākslas akadēmija
LU	Latvijas Universitāte
LVIŽ	Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls
MKPZPP	Muzeju un kultūras pieminekļu zinātniskās pētniecības padome
NKMP	Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde

Izmantotie avoti

1. LNVM, A7852-7855. Lejascīsku apmetne. Senlietas.
2. LNVM, 8593-8606. Lejascīsku apmetne. Dzīvnieku kauli.
3. *Arheoloģiskā pieminekļa vai priekšmeta apraksts (Lejascīsku apmetne)*. Glabājas NKMP Pieminekļu dokumentācijas centrā, MKPZPP arhīvs, inv. Nr. 5086-9 I.
4. *Arheoloģiskā pieminekļa pase (Lejascīsku apmetne)*. Glabājas NKMP Pieminekļu dokumentācijas centrā, MKPZPP arhīvs, inv. Nr. 6540-6 I.
5. Guščika, E. *Izrakumu lauka protokoli (Īles meža senkapi)*. Glabājas pie izrakumu vadītājas.
6. Šturms, E. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Lejascīsku apmetnē*. Glabājas LNVM, inv. Nr. AA 148.
7. *Dabas liegums Zebrus un Svētes ezers. Aizsardzības plāns*. Daugavpils, 2003. 72 lpp. [tiešsaite] Pieejams: http://www.daba.gov.lv/upload/File/DAPi_apstiprin/DL_Zebrus_Svetes_ez-04.pdf [aplūkots 10.11.2018]
8. Šturms, E. Ein Steinzeitlicher Wohnplatz am Zebrus-See in Kurzeme. In: *Congressus secundus archaeologorum balticorum Rigae*, 19.-23. VIII. 1930. Rīga, 1931. S. 411.-420.

Izmantotā literatūra

1. Apals, J., u.c. *Latvijas senākā vēsture, 9. g. t. pr. Kr.-1200. g.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 463 lpp.
2. Bērziņš, V. Sārnates neolīta apmetne: vide un saimniecība. Grām.: Vilcāne, A. (sast.) *Arheoloģija un Etnogrāfija, XXV*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011. 26.-45. lpp.
3. Bērziņš, V. Zvejas sezonālitate akmens laikmetā. *LVIŽ*, 2009, Nr. 3. 5.-27. lpp.
4. Loze, I. Neolīta celtnu vietas Austrumbaltijā. Grām.: Mugurēvičs, Ē. (atb. red.) *Arheoloģija un Etnogrāfija, XII*. Rīga: Zinātne, 1978. 7.-22. lpp.
5. Urtāns, J. Pētījumi Zebrenes Elku kalnā. Grām.: Ose, I. (atb. red.) *Arheologu pētījumi Latvijā 1998. un 1999. gadā*. Rīga, 2000. 108.-112. lpp.
6. Vankina, L. Sārnates tipa atradumi Latvijas neolīta apmetnēs Grām.: Mugurēvičs, Ē. (atb. red.) *Arheoloģija un Etnogrāfija, XI*. Rīga: Zinātne, 1974. 39.-50. lpp.
7. Vasks, A., Vaska, B., Grāvere, R. *Latvijas aizvēsture 8500. g. pr. Kr.-1200. g. pēc Kr.* Rīga: Zvaigzne ABC, 1997. 223 lpp.
8. Bērziņš, V. *Sārnate: Living by a coastal lake during the East Baltic Neolithic*. Oulu: Oulun yliopisto, 2008. 476 p.
9. Паавер, К. Формирования териофауны и изменчивость млекопитающих Прибалтики в голоцене. Тарту: академия наук Эстонской ССР институт зоологии и ботаники, 1965. 494 с.

Marija Šumilo
Mg. hist., National History Museum of Latvia

THE NEOLITHIC SETTLEMENT OF LEJASCĪSKAS

Summary

The Neolithic settlement of Lejascīskas is an archaeological monument of national significance. It is located in the Dobele municipality, Biksti parish nearby the “Lejascīskas” house and is situated on the northwest end of lake Zebrus, on the eastern shore of the paludified lake’s bay, about 60 meters from the location of the current lake.

The first findings which allowed to associate this location with the Stone Age were discovered in 1927 while digging an amelioration gully past the shore slope of lake Zebrus over by the lowland of the “Lejascīskas” house. More extensive archaeological research began in June of 1930, when archaeologist E. Šturms on a task by the State Inspection for Heritage Protection conducted test excavations in the location where a large quantity of animal bones and a few bone artefacts had been found. From August 6th to August 16th 1930 archaeological excavations were continued on an even larger scale, and E. Šturms presented the results during a congress later that year. No later archaeological research after the excavations of 1930 has been done on this settlement.

Findings in the inspected territory are divided unevenly. A closer inspection of the artefacts leads to four groups in which they can be divided, based on the materials used:

1. Flint tools and their fragments (192 units);
2. Bone, horn tools and their fragments (157 units);
3. Stone tools and their fragments (14 units);
4. Amber artefacts and their fragments (21 units);

Each group of artefacts can be further divided based on the shape of tools and their use. In addition to these artefacts, ceramic fragments were found in large quantities (5360 units). The largest group of findings unearthed during the excavations were animal bones and their fragments (~ 12 000 units).

The settlement’s time of inhabitation corresponds to the middle (4100-2900 BC) and latter (2900-1800 BC) phases of the Neolithic Age in the territory of Latvia. Based on characteristics of the habitation layer, the settlement of Lejascīskas typologically corresponds to settlements of peat bogs, but based on characteristics of inhabitation it is a base settlement. Basing on extensive studies in the territory of modern day Latvia, it becomes possible to interpret the living conditions of the inhabitants of the settlement – hunters, fishermen and gatherers, as well as their lifestyle, independently from their cultural affiliation. Livelihood resources were available to the inhabitants of the settlement all year round. From these resources they used: bodies of water – for fishing, for gathering freshwater mussels and hypothetically water caltrop; surrounding forests – for hunting mammals and birds,

gathering plants, obtaining timber. It is also possible that beekeeping could have been practiced, however direct archaeological evidence of this has not been found in the Lejascīskas settlement.

It cannot be unequivocally argued if primitive forms of cattle breeding and agriculture were practiced in the settlement. Although the presence of Corded ware and Globular amphora cultures could indirectly point to beginnings of a productive economy, there is no proof to base this assumption in the archaeological findings of the settlement. The inhabitants of the settlement were involved in processes of trade, which is proven by amber and flint findings of good quality. It cannot be argued that an amber processing workshop existed in the settlement, where this process could be distinguished on a craftsmanship level.

Figure captions

Fig. 1. Location of the Lejascīskas settlement. By M. Šumilo.

Fig. 2. Locations of neolithic findings in the area of Bērze river basin. By M. Šumilo.

Fig. 3. View of the Lejascīskas settlement and “Lejascīskas” household. By M. Šumilo.

Fig. 4. Types of archaeological material found in the Lejascīskas settlement. By M. Šumilo.

Fig. 5. Artefacts by material type. By M. Šumilo.

Beāte Orlova
Mag. hist., Dobeles Novadpētniecības muzejs

DOBELES PILS 18.-20. GADSIMTA ATTĒLOS UN FOTOGRĀFIJĀS

18. gs. ir laiks, kad Latvijas teritorijā arvien izplatītāka kļuva interese par vēstures pieminekļiem, vietējās vēstures liecību dokumentēšanu. Mākslinieku, pētnieku un novadpētniecības entuziastu redzeslokā šajā laikā nonāca arī Dobeles pils. Visbiežāk uzmanība pievērsta tieši pilsdrupām gan kā ainavā fiziski dominējošam elementam, gan kā vēstures piemineklim.

Mākslas darbi un fotoattēli atklāj pārmaiņas, kas piemeklējušas Dobeles pili pēc tam, kad 18. gs. pirmajā pusē tā tika pamesta, pārtraucot pils kā dzīvesvietas funkciju. 18.–20. gs. mākslinieku darbi dokumentē pils mūru straujo pārvēršanos drupās un pils vietu kopējā ainavā. 20. gs. sākumā uzņemtie fotoattēli sniedz detalizētu ieskatu mūru vizuālajā izskatā, ļaujot pamanīt vissīkākās izmaiņas, kas radušās gan dabas apstākļu ietekmē, gan cilvēku darbības rezultātā. Vizuālie materiāli nereti papildināti ar aprakstiem par attēloto vietu un tās vēsturi. Lai gan paši mākslinieki ne vienmēr bija arī tekstu autori, apraksti sniedz vispārīgu ieskatu attiecīgā laika attieksmē un izpratnē par vēsturi.

Johans Kristofs Broce

18. gs. beigās Dobeles pili un tuvāko apkārtni iemūžināja mākslinieks Johans Kristofs Broce (*Johann Christoph Brotze*, 1742–1823). Dobeles zīmējumi ir daļa no apjomīgas desmit sējumu kolekcijas “*Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente, Prospecte, Müntzen, Wapen etc.*” jeb “*Monumente*”. Kolekcijā apkopoti materiāli par Rīgas pilsētu un apkārtni, Vidzemi, Kurzemi, Latgali, arī Igauniju – ēku, cilvēku, ģerboņu, monētu u.c. vēstures liecību zīmējumi un apraksti.

Pirmie divi Dobeles attēlojumi datēti ar 1792. gadu. Tolaik Dobeles pils, pamesta ap 1736. gadu, strauji pārvērtās drupās. No laika, kad pils pēdējie iedzīvotāji devās prom, līdz brīdim, kad Dobeli apmeklēja Broce, bija pagājuši nedaudz mazāk par sešdesmit gadiem. Jau tobrīd pils mūru ārējais veidols bija visai līdzīgs to stāvoklim mūsdienās. Pilij vairs nebija jumta, vairāki mūru posmi bija pilnībā sabrukuši.

Pirmajā zīmējumā (1. att.) redzami pils austrumu un ziemeļu korpusi. Pie attēla Broce sniedzis komentāru: “1711. gadā* dažas dienas šeit uzturējās Kārlis XII un, izmantojot gadījumu, pieņēma kādu lietuviešu sūtni. Tagad pils ir gruvešos.”¹ Uz zīmējuma Broce izdarījis atzīmes. Ar burtu “a” apzīmēta Dobeles muižas ēka, savukārt ar burtu “b” norādīts ceļš uz Jelgavu.² Priekšplānā redzams koka tilts pār Bērzi un kāda Dobeles miesta zemnieka saimniecības ēkas.

* Patiesībā 1701. gadā. – M. Auna komentārs pie attēla publikācijas.

1 Auns, M. (sast.) *Johans Kristofs Broce. Zīmējumi un apraksti. 4. sējums. Latvijas mazās pilsētas un lauki*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. 407. lpp.

2 Turpat, 407. lpp.

Otrajā zīmējumā (2. att.) pils attēlota skatā no austrumiem. Vērtīgas ir ziņas par Dobeles muižas apbūvi, jo neviena no muižas ēkām nav saglabājusies līdz mūsdienām, arī plašāki pētījumi par tās vēsturi pagaidām nav veikti. Komentārā Broce uzskaitījis attēla labajā pusē redzamās ēkas un isi ieskicējis pils vēsturi: “Šeit redzamā ēka ir netālās Dobeles muižas brūzis, pārceltuve ir pilnīgi privāta. Ordeņa laikā pils bija komtura sēdeklis. Pēdējais komturis Tīss fon der Reke, šajā vārdā sauktās vēl aizvien ziedošās dzimtas ciltstēvs, nodeva to kopā ar savu komturiju hercogam Gothardam Ketleram apmaiņā pret citu. Zviedru - poļu kara laikā tā bija patvēruma drīz vienai, drīz otrai pusei. Apakšā tek Bērze”³

Trešais zīmējums (3. att.) tapis, māksliniekam atrodoties pilsdrupu laukumā. Skats vērsts uz austrumiem, redzama neliela daļa no austrumu un ziemeļu korpusiem. Pilskalna nogāzē, upes krastā zaļo koki. Upes ielokā redzama iepriekšējā attēlā detalizētāk izzīmētā pārceltuve un vairākas Dobeles muižas kompleksa ēkas. Akvareļa gleznojuma centrā paveras skats uz Dobeles miestu. Pretējā krastā esošās baznīcas tornis vēl nebija ieguvis augsto smailli, kas izbūvēta 1907. gadā. Krietni izpleties Dobeles miests, apbūvēta liela daļa no tagadējā pilsētas centra. Mājas attēlotas vienotā krāsu gammā. Pie attēla Broce rakstījis: “Dobeles pils apkārtnē 1795. gadā. Dobeles pili sāka celt ordeņa mestrs Burhards fon Hornhauzens 1263. gadā un 70 gadus vēlāk pilnīgi pabeidza Eberhards fon Monheims”⁴.

Tradicionāli pieņemts uzskatīt, ka Dobeles Livonijas ordeņa mūra pils būvniecība uzsākta 1335. gadā mestra Eberharda fon Monheima laikā. Dažas viduslaiku un jauno laiku hronikas kā Dobeles pils celšanas laiku uzrāda gan 1260., gan 1335. gadu. 19. gs. otrajā pusē mākslinieks un vēstures pētnieks Jūliuss Dēringš (*Julius Döring*, 1818–1898) norādījis, ka patiesībā 1260. gadā celta Dobeles pils, kuras nosaukums hronikās sajaukts ar Dobeles vārdu.⁵ Pieturoties pie šī viedokļa, Broces sniegtā informācija par pils vēsturi ir kļūdaina, taču, kamēr arheoloģiskie izrakumi Dobeles pilsdrupu kompleksā nav snieguši pietiekami plašu informāciju par vēlā dzelzs laikmeta un viduslaiku periodu, iespējams ir arī pieņēmums, ka laikā, kad norisinājās vietējo iedzīvotāju cīņas ar Vācu ordeņa Livonijas atzaru, ordenis būtu varējis Dobeles apkārtnē izveidot īslaicīgu koka nocietinājumu, kā tas redzams citās teritorijās. Taču par to vien iespējams izteikt minējumus.

Hermanis Frīdrihs Vēbers

Hermanis Frīdrihs Vēbers (*Hermann Friedrich Waeber*, 1761–1833) ir vienīgais no aplūkotajiem Dobeles pils attēlu autoriem, kurš Dobelē uzturējies ilgāku laiku, strādājot par mājskolotāju.⁶

Mākslinieka akvarelis “Dobeles pils” (4. att.) datēts ar 1793. gadu. Pēc izvēlētā rakursa tas līdzinās vienam no J. K. Broces 1792. gadā veidotajiem zīmējumiem, pili attēlojot skatā no ziemeļaustrumiem un atklājot arī apkārtējo ainavu. Abu akvareļu attēlotajā situācijā atrodami gan kopīgi, gan atšķirīgi elementi. Pils mūru stāvoklis nav mainījies. Līdzīgs ir zemnieka saimniecības attēlojums, taču Vēbera skats ir nedaudz plašāks, ietverot vēl vienu ēku. Redzamākā atšķirība ir tilta margu forma.

18. gs. beigās tapušie Dobeles pilsdrupu zīmējumi atklāj, ka visstraujāk izzudis posms austrumu korpusa sienā. 16.–17. gs. ziemeļu un austrumu korpusi bijuši savienoti, taču neilgi pēc pils pamešanas par to liecināja vien daži mūru pamatakmeņi. Straujais sabrukums skaidrojams ar to, ka apkārtējā

³ Turpat, 408. lpp.

⁴ Turpat, 410. lpp.

⁵ Döring, J. Die Geschichte und Beschreibung des Ordenschloßes Doblens und seiner Ruine. In: *Sitzungs – Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst nebst Veröffentlichungen des kurländischen Provinzial-Museums, aus dem Jahre 1883*. Mitau: J. F. Stefenhagen und Sohn, 1884. S. 11.

⁶ Meinarte, A. Kurzemes pilsis un pilsdrupas Hermaņa Frīdriha Vēbera zīmējumos. Grām: Ose, I. (sast.) *Latvijas viduslaiku pilsis, III*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002. 392. lpp.

miesta iedzīvotāji pils mūrus izmantojuši kā akmeņu ieguves vietu savu māju celtniecībai. Vēlākos gadsimtos būvētā austrumu korpusa sienas nebija tik biezas kā senākie mūri, tāpēc piedzīvoja vislielākos postījumus. Akmeņu laušana pilsdrupās aizliegta tikai 19. gs. otrajā pusē.

Lai gan pilsētas apbūve ir krietni mainījusies, atsevišķas 18. gs. mākslas darbos redzamās ainavas iezīmes ir saglabājušās. Izteikta Dobeles ainavas iezīme ir tagadējo Brīvības un Viestura ielu krustpunkts pirms tilta pār Bērzes upi, kas nemainīgi saskatāms katra vēstures perioda attēlos.

Vēbera darbiem raksturīgi dekoratīvi akcenti. Šajā gadījumā priekšplāna citādi tukšajā ainavā novietots viens detalizēti izzīmēts koks un pāris augu.

Augusts Georgs Vilhelms Pecolds

Rakverē dzimušais mākslinieks Augusts Georgs Vilhelms Pecolds (*August Georg Wilhelm Pezold*, 1794–1859) lielāko dzīves daļu aizvadījis Tallinā un Pēterburgā, taču periodiski darbojies arī Latvijas teritorijā. 1846. gadā Pēterburgas Ķeizarkas Zinātņu akadēmijas rīkotas ekspedīcijas ietvaros Pecolds apmeklēja Latvijas teritoriju. Ekspedīcijas galvenais mērķis bijis Ziemeļkurzemes un Salacas lībiešu un Vecsaules apkārtnē dzīvojošo votu sadzīves un darba ainu iemūžināšana⁷, taču ceļojuma ietvaros tapušas arī citu teritoriju dabas un pilsētu ainavu skices.

Dobeles pili Pecolds attēlojis no vairākiem skatu punktiem. Vienā no akvareļiem (5. att.) pils attēlota no tā paša ziemeļaustrumu rakursa, ko izvēlējās arī J. K. Broce un H. F. Vēbers. Zīmējums atklāj, ka Dobeles miesta apbūve izvēršusies arī Bērzes upes labajā krastā – aiz pilsdrupām viegli ieskicēta māja.

Otra zīmējuma (6. att.) kreisajā malā izdarīta atzīme, kas norāda, ka darbs tapis 7. augusta dienas vidū. Pils attēlota skatā no dienvidrietumiem, atklājot ziemeļu korpusu un rietumu aizsargmūri, no kura zuduši vairāki fragmenti. Fonā redzama Bērzes upes kreisā krasta apbūve.

Uz trešā zīmējuma (7. att.) norādīts, ka tas tapis 8. augusta rītā. Skats vērst uz ziemeļu un austrumu korpusiem, māksliniekam atrodoties pils laukuma dienvidu malā. Mākslinieka skatam pavērušās tās pašas celtnes, kas saglabājušās arī līdz mūsdienām. Pecolds nav attēlojis nevienu no saimniecības ēkām, kas Kurzemes–Zemgales hercogistes periodā atradās pils iekšpagalmā. No tā secināms, ka gadsimtu pēc pils apdzīvotības apstākuma tās jau vairs nebija dabā konstatējamas.

Pilsdrupu laukumā attēloti vietējie iedzīvotāji atpūtas brīdī. Centrā ieskicētas vēl trīs figūras. Par regulāru kultūras pasākumu norises vietu Dobeles pilsdrupas kļuva 20. gs. pirmajā pusē, taču Pecolda darbs liecina, ka arī agrāk teritorija bijusi iecienīta vieta nesteidzīgām pastaigām.

Vilhelms Zigfrīds Štafenhāgens

1866. gadā publicēts vācbaltiešu mākslinieka Vilhelma Zigfrīda Štafenhāgena (*Wilhelm Siegfried Stavenhagen*, 1814–1881) sastādītais “Kurzemes skatu albums”. Albums ietver vairāku Kurzemes pilsētu un miestu attēlus un aprakstus. Kā liecina albuma izvērstais nosaukums (“*Album kurländischer Ansichten: mit erläuterndem Text von verschiedenen Verfassern*”), informatīvajiem tekstiem, kas papildina vizuālo materiālu, ir dažādi autori. Nav skaidras norādes, kurš sagatavojis informāciju par Dobeli.

“Kurzemes skatu albumā” publicētajā Dobeles pils attēlojumā lielāka uzmanība pievērsta Bērzes upes labajam krastam. Kreisajā upes krastā attēlota vien neliela koka mājiņa, savukārt pretī tai slejas

⁷ Meinarte, A. Pils un pilsdrupas Augusta Georga Vilhelma Pecolda akvareļos. Grām: Ose, I. (sast.) *Latvijas viduslaiku pils*, V. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 285. lpp.

divas no tolaik ievērojamākajām celtnēm Dobelē. Dobeles pils, lai gan pārvērtusies drupās, joprojām dominēja pār ainavu. Otra celtnē, saukta par Todlēbena villu, tobrīd vēl tikai nesen uzbūvēta un saglabājusi savu krāšņumu. Namu projektēja arhitekts Ādolfs Vinbergs (1816–1895), un tas būvēts ap 1855. gadu.⁸

1. att. J. K. Broce. Dobeles pilsdrupas Kurzemē. 1792. Oriģināls glabājas LU Akadēmiskajā bibliotēkā.

2. att. J. K. Broce. Skats uz Dobeles pils drupām Kurzemē pie Bēzēs. 1792. Oriģināls glabājas LU Akadēmiskajā bibliotēkā.

8 Zilgalvis, J. Kas kopīgs Rīgas un muižu eklektikas arhitektūrai? *Literatūra un Māksla*, 1986, Nr. 35. 16. lpp.

3. att. J. K. Broce. Dobeles pils apkārtnē 1795. Oriģināls glabājas LU Akadēmiskajā bibliotēkā.

4. att. H. F. Vēbers. Dobeles pils. 1793. gads. Oriģināls glabājas RVKM.

Apraksta ievadā sniegts visai poētisks Dobeles pils raksturojums, dēvējot to par atveldzinājumu acīm garu attālumu mērojušam ceļotājam.⁹ Ievadam seko vairāku lappušu garš pils vēstures apskats. Attiecībā uz aizvēsturi īpaši izcelti zemgaļi, atspoguļojot tos kā drošsirdīgus cīnītājus. Apraksta autors pievēršas jautājumam par mūra pils celšanas laiku un pretēji Brocem pauž viedokli, ka tas noteikti nebija 1263. gads, bet gan 14. gs. vidus.¹⁰ Par nozīmīgāko periodu Dobeles pils vēsturē viņš uzskatījis Kurzemes–Zemgales hercogistes laiku.

Apraksta autors pieminējis arī nostāstu par Dobeles pils pārvaldnieka Kristofa Georga fon Ofenberga ģimeni, kas 18. gs. sākumā mēra laikā ieslēgusies pilī, neļaujot nevienam ne ienākt, ne iziet. Pieminēts, ka Ofenbergu pārim bijušas 22 meitas un 1 dēls.¹¹ Šo apgalvojumu 19. un 20. gs. publikācijās atkārtājuši arī citi pētnieki, tomēr konkrēti avoti, kas būtu par pamatu šai leģendai, pagaidām nav konstatēti.

Todlēbena villas vēsturei aprakstā atvēlēta mazāka uzmanība. Tā raksturota kā moderna ēka ar mazu tornīti, rotātām jumta korēm, kolonnām un balkoniem. Autors norāda, ka nams piederējis Krimas kara ģenerāļa Franča Eduarda Todlēbena (1818–1884) brāļa atraitei.¹² Jāatzīmē, ka V. Z. Stafenhagens kā tēlnieks dekorators 1855. gadā piedalījies Todlēbena villas interjeru apdarē.¹³

20. gs. sākumā ēka nonāca fon der Reku dzimtas īpašumā. Pilsētā tā tika iesaukta par “*Villa fon der Recke*”. Pēc vietējo iedzīvotāju atmiņām, ēka nejaušības rezultātā gāja bojā 1945. gada 9. maija svinībās. Mūsdienās saglabājušās tikai kāpnes, kas veda uz galveno ieeju.

Oskars Emils Šmits

Apjomīgu darbu kultūrvēstures pieminekļu fotofiksācijā, dažādu vēstures materiālu apkopošanā un publikāciju veidošanā ieguldījis Oskars Emils Šmits (*Oscar Emil Schmidt*, 1847–1914). Lai gan O. E. Šmita darbība bijusi plaša, fotogrāfa un novadpētnieka biogrāfija maz apzināta.¹⁴

Šmita atmiņas liecina, ka vēstures liecību dokumentēšanai viņš pievērsies ar lielu nopietnību. Publikācijas “*Album Balticum*” ievadā, atskatoties uz savas dzīves gājumu, Šmits norādījis, ka laikā no 1880. līdz 1888. gadam citīgi studējis pētnieku Augusta Bilenšteina, J. Dēringa, Karla fon Lēvisa of Menāra un Antona Būhholca rakstus par vēstures un arheoloģijas jautājumiem.¹⁵ “*Album Balticum*” ir 1907. gadā izdots daļas Šmita fotouzņēmumu apkopojums ar īsu autora ievadu. Fotogrāfijas bijis paredzēts izdot vairākos sējumos, taču publicēts tikai viens. Dobeles materiāli tajā nav iekļauti.

Pirmās fotogrāfijas O. E. Šmita kolekcijā tapušas jau 19. gs. 80. gados.¹⁶ Dobeles pilsdrupas fotogrāfijās iemūžinātas 1900. un 1905. gadā. Šobrīd šie darbi ir senākie zināmie Dobeles pils attēli, kas uzņemti ar fotoaparātu, un tie sniedz neatsveramu informāciju par pils izskatu 20. gs. sākumā, ļaujot pamanīt pat vissīkākās detaļas pils mūros.

Viens fotouzņēmums (9. att.) parāda pili no mūru ārpusē virzienā no dienvidrietumiem.

9 Stavenhagen, W. S. *Album kurländischer Ansichten: mit erläuterndem Text von verschiedenen Verfassern*. Mitau: Im Selbstverlag des Herausgebers, 1866. S. 5.

10 Ibid., S. 6.

11 Ibid., S. 8.

12 Ibid., S. 9.

13 Bruģis, D. *Historisma pils Latvijā*. Rīga: Sorosa Fonds – Latvija, 1996. 37. lpp.

14 Baumann, G. Oskara Emila Šmita Latvijas viduslaiku piļu fotokolekcija. Grām: Ose, I. (sast.) *Latvijas viduslaiku pils V*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 301. lpp.

15 Schmidt, O. E. *Album Balticum. Landschafts-, Cultur- und Reisebilder als Beiträge zur baltischen Heimatskunde. Erster Band*. Rīga: Verlag von Ernst Plates, 1907. [b.n.]

16 Baumann, G. Oskara Emila Šmita Latvijas viduslaiku piļu fotokolekcija. Grām: Ose, I. (sast.) *Latvijas viduslaiku pils, V*. 303. lpp.

Pilskalnu ieskauj koki, līdzīgi kā tas attēlots 19. gs. akvareļos. Pārējie fotoattēli uzņemti pils mūru iekšienē. Fotogrāfijā, kas uzņemta no pils laukuma dienvidu malas (10. att.), paveras skats uz ziemeļu un austrumu korpusiem, pils iekšpagalmu un rietumu aizsargmūri. Mūrus ieskauj koka sēta, kas liecina, ka pils laukums ir bijis vismaz daļēji slēgta teritorija. Par 20. gs. sākumu konkrētu ziņu nav, taču prese liecina, ka 20. gs. 30. gados pili atradies sargs. Pils tornis ticis slēgts, un par nelielu samaksu apmeklētājiem bijis iespējams tajā uzkāpt.¹⁷ Iespējams, ka šāda prakse tika ieviesta līdz ar aizliegumu iegūt akmeņus no pils mūriem. Konkrētais O. E. Šmita fotouzņēmums ir īpaši interesants ar to, ka priekšplānā redzams pats fotogrāfs.

Unikālas liecības par pils mūru stāvokli sniedz 1905. gadā uzņemtie pils kapelas iekšskati (11.–12. att.). Viens no interesantākajiem elementiem ir logailā redzamais cilvēka figūras gleznojums. Pēc ietēpa tas atgādina kādu antīkās pasaules karotāju. Aplūkojot Dobeles pils arheoloģisko materiālu (skat. šī krājuma rakstu “Rotājumi Dobeles pils krāsns keramikas kolekcijā”) ir skaidrs, ka antīkie motīvi pils iedzīvotājiem nebija sveši. Taču konkrētā logailas gleznojuma izcelsme pagaidām ir nenoskaidrota. Liecības par pils kapelas iekārtojumu sniedz 17.–18. gs. sastādīti pils inventarizācijas protokoli, taču šāds interjera elements netiek minēts. Cilvēka figūru logailā savos aprakstos nav minējis arī mākslinieks J. Dērings, kurš pili vairākkārt apmeklēja 19. gs. otrajā pusē. Dērings, atsaucoties uz vietējo iedzīvotāju atmiņām, norādījis, ka agrāk kapelas velves bijušas krāsotas zilos toņos. Laikā, kad viņš pili apsekojis, šīs konstrukcijas jau bijušas sabrukušas. Tomēr citus gleznojumus mākslinieks ziņojumā Kurzemes Literatūras un mākslas biedrībai nepiemin.¹⁸

5. att. A. G. V. Pecolds. Dobeles pilsdrupas. 1846. Oriģināls glabājas RVKM.

¹⁷ Krs., O. Dobeļē. *Latvijas Tūrists*, 1930, Nr. 3. 28. lpp.

¹⁸ Döring, J. Die Geschichte und Beschreibung des Ordensschloßes Doblen und seiner Ruine. In: *Sitzungs – Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst nebst Veröffentlichungen des kurländischen Provinzial-Museums, aus dem Jahre 1883*. S. 23.

6. att. A. G. V. Pecolds. Dobeles pilsdrupas. 1846. Oriģināls glabājas RVKM.

7. att. A. G. V. Pecolds. Dobeles pilsdrupas. 1846. Oriģināls glabājas RVKM.

8. att. Dobeles pils un Todlēbena villa. Attēls: Stavenhagen, W. S. *Album kurländischer Ansichten: mit erläuterndem Text von verschiedenen Verfassern*. Mitau: Im Selbstverlag des Herausgebers, 1866.

Ziņas par kapelas interjeru sniedz arī Dobeles pils inventarizācijas protokoli. Pēdējais no tiem, sastādīts 1736. gadā, atklāj pili jau sabrukuma procesa sākumā. Kapelai bijušas sarkani krāsotas divviru durvis un sešas logu ailas, no kurām tobrīd nevienā vairs nav bijuši stikli. Telpā atradusies kancele ar jumtiņu, salauzts altāris ar altāra galdū. Agrākos protokolos uzskaitītie soli kapelā vairs neatradās.¹⁹ Sienu un griestu gleznojumi dokumentā netiek minēti.

Fotogrāfijās saskatāmi arī citi elementi, kas līdz mūsdienām nav saglabājušies. Kapelas rietumu sienā redzamas ieejas durvis vai vārti un plašs logs virs šīs konstrukcijas. Mūsdienās aila starp durvīm un logu ir sabrukusi un durvju siluets nav saskatāms. Turpretim austrumu sienu, kurā mūsdienās ir atvērums starp abām ziemeļu korpusa telpām, 1905. gadā pirmā stāva līmenī bijusi pilnībā aizmūrēta.

Pārējie 1905. gadā uzņemtie fotoattēli atklāj pils austrumu un ziemeļu korpusus (13.–14. att.). Arī tajos saskatāma pils teritoriju ierobežojoša sēta. Attēlos skaidrāk iezīmējas austrumu korpusa pamati, norādot uz tā savienojumu ar ziemeļu korpusu. Līdz mūsdienām saglabājušos austrumu korpusa fragmentu skaits ir mazāks.

¹⁹ 1736. gada Dobeles pils inventarizācijas protokols. Tulkots latviešu valodā pēc LVVA materiāliem. M. Rušas personīgais arhīvs.

Ervīns Volfeils

Mākslinieks un grafiķis Ervīns Volfeils (*Erwin Reinhold Adalbert Wohlfeil*, 1900–1991) gleznojis galvenokārt akvareļa tehnikā, attēlojot pilsētu skatus, pilsis u. c. ievērojamus objektus, dabas ainavas. Savos atmiņu pierakstos, kas publicēti pēc mākslinieka nāves, Volfeils uzsvēris interesi par zīmēšanu jau kopš bērnības. Iespēju nodoties iemīļotajai nodarbei viņš atradis pat atrodoties frontē Latvijas Neatkarības kara laikā. Uz bērza tāss tapušas “pāris jautras karavīru figūras”, kuras Volfeila biedri sūtījuši uz mājām kā pastkartes.²⁰

Pēc kara Volfeils iedvesmu guvis dabā. Savu darba stilu mākslinieks komentējis šādi: “Tas, kas mani pašos pamatos interesē kā gleznas motīvs, ir redzamā pasaule, es neesmu pasaku teicējs. Es meklēju un atrodu motīvus dabā un visā, kas tur sastopams. Daudzajām mūsu zemes mazpilsētiņām ar to neregulārajiem ielu vaibstiem, ar laukumiem un ēkām, piemīt tāda gleznaina burvība, ka tās tūlīt aicina uz gleznošanu.”²¹

No 1925. līdz 1929. gadam Latvijas Telegrāfa aģentūra (“LETA”) publicēja Volfeila akvareļus atklātņu formā. Pēc tam, kad 1925. gada vasarā bija iznākušas pirmās 18 atklātnes, mākslinieks “nenoguris devās ceļā, lai daudzās vietās un dažādās pilsētās gleznotu jaunus akvareļus”.²² Iespējams, ka šajā laikā Volfeils apmeklēja arī Dobeli.

Dobeles Novadpētniecības muzejā glabājas Volfeila akvareļa reprodukcija pastkartē (15. att.). Tajā Dobeles pilsdrupas attēlotas skatā no Bērzes upes kreisā krasta. Pretēji iepriekš aplūkotajiem māksliniekiem Volfeils nav atklājis plašāku ainavu un izcēlis pilsdrupas kā dominējošu elementu. Pils drīzāk ir “paslēpusies” aiz biežā koku klājuma, radot visai noslēpumainu noskaņu. Redzama tikai daļa no pils ziemeļu korpusa skatā no austrumiem. Domājams, ka attēlotais tornis ir tas, kurā 20. gs. 30. gados apmeklētājiem bija iespējams uzkāpt, lai pavērtos uz apkārtējo ainavu no augšas.

Kā redzams, 18.–20. gs. gleznas un fotoattēli ir nozīmīga un savdabīga avotu grupa. Tie spēj papildināt iztrūkstošas zināšanas par Dobeles pils, muižas un miesta vēsturi, taču raisa tikpat daudz jautājumu, kas prasa turpmāku izpēti.

9. att. O. E. Šmits. Skats uz pils apkārtmūri un kapelas ēku. 1900. Fotonegatīvs glabājas LNVM.

10. att. O. E. Šmits. Skats uz pils Z daļu. 1900. Fotonegatīvs glabājas LNVM.

20 Volfeils, E. *Saplosītais bērzs. Baltijas gleznotāja dzīves gājums 20. gadsimta vētrās*. Rīga: LU žurnāla “Latvijas vēsture” fonds, 2007. 15. lpp.

21 Turpat, 17. lpp.

22 Turpat, 18. lpp.

11. att. O. E. Šmits. Skats uz kapelas R galu. 1905. Fotonegatīvs glabājas LNVM.

12. att. O. E. Šmits. Skats uz kapelas A galu. 1905. Fotonegatīvs glabājas LNVM.

13. att. O. E. Šmits. Skats uz pils A korpusu. 1905. Fotonegatīvs glabājas LNVM.

14. att. O. E. Šmits. Skats uz pils Z daļu. 1905. Fotonegatīvs glabājas LNVM.

15. att. E. Volfeils. Dobeles pilsdrupas. Pastkarte. DNM krājums.

Saīsinājumi

DNM	Dobeles Novadpētniecības muzejs
LNVM	Latvijas Nacionālais vēstures muzejs
LU	Latvijas Universitāte
LVVA	Latvijas valsts vēstures arhīvs
RVKM	Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs

Izmantotie avoti

1. 1736. gada Dobeles pils inventarizācijas protokols. Tulkots latviešu valodā pēc LVVA materiāliem. M. Rušas personīgais arhīvs.
2. Auns, M. (sast.) *Johans Kristofs Broce. Zīmējumi un apraksti. 4. sējums. Latvijas mazās pilsētas un lauki*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. 487 lpp.
3. Krs., O. Dobelē. *Latvijas Tūrists*, 1930, Nr. 3. 28. lpp.
4. Volfeils, E. *Saplošitais bērzs. Baltijas gleznotāja dzīves gājums 20. gadsimta vētrās*. Rīga: LU žurnāla "Latvijas vēsture" fonds, 2007. 45 lpp.
5. Döring, J. Die Geschichte und Beschreibung des Ordensschloßes Doblen und seiner Ruine. In: *Sitzungs – Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst nebst Veröffentlichungen des kurländischen Provinzial-Museums, aus dem Jahre 1883*. Mitau: J. F. Stefenhagen und Sohn, 1884. S. 8.-35.
6. Schmidt, O. E. *Album Balticum. Landschafts-, Cultur- und Reisebilder als Beiträge zur baltischen Heimatskunde. Erster Band*. Riga: Verlag von Ernst Plates, 1907. 100 S.
7. Stavenhagen, W. S. *Album kurländischer Ansichten: mit erläuterndem Text von verschiedenen Verfassern*. Mitau: Im Selbstverlag des Herausgebers, 1866. 200 S.

Izmantotā literatūra

1. Baumanē, G. Oskara Emila Šmita Latvijas viduslaiku piļu fotokolekcija. Grām: Ose, I. (sast.) *Latvijas viduslaiku pils V*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 301.-337. lpp.
2. Bruģis, D. *Historisma pils Latvijā*. Rīga: Sorosa Fonds – Latvija, 1996. 319 lpp.
3. Meinarte, A. Kurzemes pils un pilsdrupas Hermaņa Frīdriha Vēbera zīmējumos. Grām: Ose, I. (sast.) *Latvijas viduslaiku pils III*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002. 389.-408. lpp.
4. Meinarte, A. Pils un pilsdrupas Augusta Georga Vilhelma Pecolda akvareļos. Grām: Ose, I. (sast.) *Latvijas viduslaiku pils, V*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 285.-300. lpp.
5. Zilgalvis, J. Kas kopīgs Rīgas un muižu eklektikas arhitektūrai? *Literatūra un Māksla*, 1986, Nr. 35. 16. lpp.

Beāte Orlova
Mag. hist., Dobeles Museum of Local History

DOBELE CASTLE IN PAINTINGS AND PHOTOGRAPHS OF THE 18TH-20TH CENTURY

Summary

The 18th Century is a time when interest in local history and ideas of heritage preservation became more popular in the territory of modern day Latvia. The Dobeles castle also became a point of interest for many artists and researchers of history. Paintings made during the 18th and 19th Centuries and photographs taken during the early 20th Century are very important visual sources that document the gradual decay of the castle walls and buildings. These sources have added importance as written texts about the castle during this time period are scarce. The painters often also include short descriptions on the history of the castle, written either by themselves or other authors. This provides insight into the interpretations and attitudes towards history during the given time period.

This article looks at five artists who have painted the Dobeles castle and the surrounding village and the oldest currently known photographs of the castle taken by photographer Oscar Emil Schmidt in 1900 and 1905. All artists are of Baltic German descent and only one of them, Hermann Friedrich Waeber, has resided in Dobeles for an extended period of time.

Most of the artworks portray the Dobeles castle as a part of the surrounding landscape. The castle ruins tower over farmland and houses of the local villagers. The images show a very quick process of deterioration, as the castle was abandoned in 1736 and by the end of the 18th Century several fragments of the walls were already completely missing. The reason for the very quick process of deterioration was the local inhabitants taking stones from the castle to build their own houses. This practice was made illegal only in the second half of the 19th Century.

In the opinion of the author, out of all the given images there are three particular points of interest. First, the works of Johann Christoph Brotze provide information not only about the castle but also gives some valuable insight in the layout of the nearby Dobeles manor. The manor must have functioned since at least 1600, but very little is known about its history. Second, the drawing published by W. S. Stavenhagen is the only known mid-19th Century depiction of the so called "Villa Todleben", a grandiose town house built c. 1855 just opposite the Dobeles castle. And third, one of the photographs in the set taken by O. E. Schmidt reveals an interesting piece of graffiti in the castle chapel which is not visible presently. A figure of a man can be seen in one of the window arches who appears to be dressed in an outfit in the fashion of Ancient Greece or Rome. However, no written sources acknowledge the existence of such an interior element. The interior of the chapel is described in several 17th-18th Century inventory records and the 19th Century painter and researcher Julius Döring (1818-1898) has also produced in-depth descriptions of the castle ruins. None of them mention the figure that was clearly visible in the beginning of the 20th Century, so its origins are still unknown.

Figure captions

Fig. 1. J. C. Brotze. Dobele castle ruins in Courland 1792. Collection of the University of Latvia Academic library.

Fig. 2. J. C. Brotze. The view of Dobele castle in Courland by the river Bērze. 1792. Collection of the University of Latvia Academic library.

Fig. 3. J. C. Brotze. Surroundings of Dobele castle. 1795. Collection of the University of Latvia Academic library.

Fig. 4. H. F. Waeber. Dobele castle. 1793. Collection of the Museum of the History of Riga and Navigation.

Fig. 5. A. G. W. Pezold. Dobele castle ruins. 1846. Collection of the Museum of the History of Riga and Navigation.

Fig. 6. A. G. W. Pezold. Dobele castle ruins. 1846. Collection of the Museum of the History of Riga and Navigation.

Fig. 7. A. G. W. Pezold. Dobele castle ruins. 1846. Collection of the Museum of the History of Riga and Navigation.

Fig. 8. Stavenhagen, W. S. Dobele Castle and Villa Todleben. Published in 1866.

Fig. 9. O. E. Schmidt. View of the castle and the surrounding wall. 1900. Collection of the National History Museum of Latvia.

Fig. 10. O. E. Schmidt. View of the castle. North. O. E. Schmidt seated in the foreground. 1900. Collection of the National History Museum of Latvia.

Fig. 11. O. E. Schmidt. View of the castle chapel. West. 1905. Collection of the National History Museum of Latvia.

Fig. 12. O. E. Schmidt. View of the castle chapel. East. 1905. Collection of the National History Museum of Latvia.

Fig. 13. O. E. Schmidt. View of the east building. 1905. Collection of the National History Museum of Latvia.

Fig. 14. O. E. Schmidt. View of the castle. North. 1905. Collection of the National History Museum of Latvia.

Fig. 15. E. Wohlfeil. Dobele castle ruins. Reproduction. Collection of the Dobele Museum.

Agris Dzenis
Mag. hist.

RAKSTĪTO AVOTU ZIŅAS PAR DOBELES PILI

15. – 18. GADSIMTĀ

Sakarā ar Dobeles pilsdrupu arheoloģisko izpēti 2019. gadā šī raksta autors aprīli–augustā veica nepublicēto rakstīto avotu izpēti Latvijas Valsts Vēstures arhīvā (turpmāk tekstā – LVVA) un elektroniskā tīmekļa resursos ar mērķi atrast un apkopot agrāk nepublicētas ziņas par Dobeles pils būvvēsturi, saimnieciskajām un administratīvajām funkcijām, kā arī sadzīvi pili. Izpētes gaitā nepublicētas ziņas tika atrastas vairākos rakstīto avotu kompleksos.

Herdera institūtā Marburgā glabājas vācbaltiešu vēsturnieka un bibliotekāra Alberta Bauera (1894–1961) 20. gs. 30. un 50. gados veikti 13.–16. gs. dokumentu noraksti, kas attiecas uz Rietumlatvijas, respektīvi, Kurzemes un Zemgales teritoriju, pārsvarā muižām. Dokumentu oriģināli minētajā laikā glabājušies arhīvos Rīgā, Berlinē, Stokholmā, Marburgā un Kopenhāgenā. Norakstu teksti elektroniskā formātā ievietoti Herdera institūta mājaslapā, sadaļā “*Kurländische Güterurkunden*” (“Kurzemes muižu avoti”). 15.–16. gs. lēņa grāmatas, kas rakstītas viduslejasvācu valodā, sniedz ziņas par Dobeles pilsnovada administratīvo iedalījumu, apdzīvotajām vietām, lēņavīriem, kā arī fragmentāras ziņas par pils apbūvi un iedalījumu. Iespējami pilnīgākas vēsturiskās ainas izveidošanas nolūkos A. Bauera krājuma ziņas papildinātas ar avotu publikācijām krājumā “*Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*” (“Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes avotu krājums”).

LVVA fondā “Kurzemes hercogu arhīvs (Jelgava)” (554. fonds) glabājas vēstules Kurzemes–Zemgales hercogienei Elizabetei Magdalēnai, kā arī dokumenti par hercoga piļu stāvokli un būvdarbiem. Arhaiskā vācu valodā rakstītajās vēstulēs atrodamas ziņas par saimniecisko darbību pili un netiešas ziņas par pils stāvokli 17. gs. 20.–40. gados, bet dokumentos par piļu stāvokli – ziņas par vērienīgiem būvēšanas un remonta darbiem Dobeles pili 17. gs. otrajā pusē. Tāpat Kurzemes hercogu arhīvā glabājas vairāki hercoga Jēkaba Ketlera (1610–1682) izdoti zemes piešķiršanas dokumenti vietējiem iedzīvotājiem par dažādiem nopelniem.

LVVA fondā “Kurzemes bruņniecības arhīvs (Jelgava)” (640. fonds) glabājas apjomīgas lietas ar Kurzemes bruņniecības arhivāra Johana Heinriha Voldemāra (1819–1880) apkopotajiem norakstiem un konspektiem no dokumentiem par Kurzemes apdzīvoto vietu un ēku vēsturi, tostarp Dobeles pili. Citur neatrodamo dokumentu konspekti sniedz iespēju precizēt pils vēstures 17. gs. notikumus, pils pārvaldnieku vārdus un darbības laiku, kā arī noteikt pils apdzīvotības beigas.

Pārskatu par Dobeles pils 17. gs. vēstures materiāliem LVVA, pārsvarā no fonda “Kurzemes hercogu arhīvs (Jelgava)”, sniegusi vēsturniece Valda Kvaskova rakstā “Dobeles pils 17. gadsimta arhīva dokumentos”. Lai papildinātu vai apstiprinātu nepublicētajos avotos uzietās ziņas, izmantota informācija no V. Kvaskovas pētījuma.

Alberta Bauera krājums

Senākā zināmā lēņa grāmata, kas attiecas uz Dobeles pili, rakstīta 1437. gada 8. martā Dobelē, kad Vācu ordeņa Livonijas atzara mestrs Heinrihs no Bokenvordes, saukts Šungels, izlēņoja Vilhelmam Jēgeram (*Wyllem Jeger*) un viņa mantiniekiem divus arkļus zemes pie Bērzes upes, no kuriem vienu agrāk izmantojis Pirsems Berkholms. Robežu aprakstā minētas Sauveļa un Hansa Zantena lēņu robežas.¹

Dobeles pilsnovads izceļas ar vietējiem iedzīvotājiem piešķirto lēņu daudzumu. 1443. gada 31. decembrī mestrs Heidenreihis Finke izlēņoja brāļiem Sovenam un Janim Kūriem (*Sowen und Jane Kuren*) un viņu mantiniekiem pēc kuršu tiesībām, bez kunga tiesas došanas, pusarklu zemes Dobeles pilsstiesā (*richte*), pilssātā blakus Hansa Vildava zemei (*belegen by Hans Wildaw pilsate*) un pie lielceļa, kā to agrāk lietojis Limbics (*Lymbitz*).² Dokumentā minētais pilssāts, kā tas redzams no citiem avotiem, nav apmetne pie pils jeb pils sēta, bet liels zemju areāls pils tuvumā, Bērzes upes apkārtnē, kur tika piešķirti lēņi pils dienestā esošajiem ļaudīm. Lēņu vidējais apjoms bija 1–2 arkli, bet viena arkla lielums bija aptuveni 108 hektāri.

1444. gada 9. janvārī Rīgā mestrs Heidenrichs Finke izlēņoja Hansam Vildavam (*Hans Wildau*) vienu arklu zemes Dobeles pilsstiesā, gar pili, pilssātā (*im richte to Dobblenene längs dem slote in der pilssate*).³ 1471. gada 14. decembrī mestrs Bernds no Borhas izlēņoja Heinriham Vildavam (*Heinrich Wildau*) un viņa mantiniekiem zemesgabalu Dobeles amtā jeb pilsmuižas teritorijā, pie ceļa, kas saukts Radagals (*Raddegall*).⁴ 1475. gada 5. janvārī tas pats mestrs pēc kuršu tiesībām izlēņoja Heinriham Vildavam un viņa mantiniekiem pusarklu zemes Alsderē (*Alssder*), Dobeles amtā un draudzē un Pilssāta pagastā (*in der paggaste zu Pilsatte*), kuru agrāk bija valdījis Pēteris Zariņš (*Petter Sarringe*), kā arī divas pļavas.⁵ 1545. gada 13. janvārī mestrs Hermanis no Brigenejas izlēņoja Lulofam Vildavam un viņa mantiniekiem zemesgabalu Dobeles apgabalā pie Rudgales ceļa.⁶ Kuršu tiesību pieminēšana liecina par Vildavu izcelsmi no vietējiem iedzīvotājiem.

Koprokas lēnis vietējiem iedzīvotājiem piešķirts 1444. gada 9. janvārī Rīgā, kad mestrs Heidenreihis Finke izlēņoja bez kunga tiesas došanas, pēc kuršu tiesībām (*zinsfrei zu kurischem*

1 OM. Heinrich von Böckenförde gen. Schüngel belehnt Wilhelm Jeger und seine Erben mit 2 Haken Landes an der Berse, den einen in beschriebenen Grenzen und den anderen, wie ihn Pirsem Kerkholm zuvor besaß, zu Lehngutsrecht. Doblen, 1437 März 8. [tiešsaiste]

Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=369> [aplūkots 19.11.2019.]

2 OM. Heidenreich Vincke belehnt die Brüder Sowen und Jane Kuren und ihre Erben mit einem halben Haken Landes, den zuvor Lymbitz besaß, im Gericht Doblen in der Pilsate zinsfrei zu kurischem Recht. Riga, 1443 Dez. 31(?) [tiešsaiste]

Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=394> [aplūkots 19.11.2019.]

3 Schwartz, P. (Hg.) *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch. Band 10. 1444–1449*. Riga, Moskau: Kommissions-Verlag von J. Deubner, 1896. S. 2.

4 OM. Bernd von der Borch belehnt Heinrich Wildau und seine Erben mit einem Stück Landes im Amt Doblen in beschriebenen Grenzen. Riga, 1471 Dez. 14(?) [tiešsaiste]

Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=503> [aplūkots 19.11.2019.]

5 OM. Bernd von der Borch belehnt Heinrich Wildau und seine Erben mit 1/2 Haken Landes in Alßder im Amt und Kirchspiel Doblen in dem Pagast Pilsatte, das zuvor Peter Sarringe besaß, und mit 2 Heuschlägen zu kurischem Lehnrecht. Doblen, 147[5] Jan. 5(?) [tiešsaiste]

Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=523> [aplūkots 19.11.2019.]

6 OM. Hermann von Brüggenei gen. Hasenkamp belehnt Luloff Wildow und seine Erben mit einem Stück Landes im Gebiet Doblen in beschriebenen Grenzen. Wenden, 1545 Jan. 13. [tiešsaiste]

Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=808> [aplūkots 19.11.2019.]

Rechte) Pretsam Kērcus, viņa brālim Vetsem un padēlam Jēkabam (*Pretsam Kerchus, Vetsen, seinem Bruder, und Jakob, seinem Stieffohne*), un viņu mantiniekiem vienu arklu zemes Dobeles pilstiesā, pie pils, pilssātā.⁷

1546. gada 10. jūnijā mestrs Hermanis no Brigenejas, saukts Hāzenkamfs, izlēņoja Janim Juksem (*Jane Juxsen*) un viņa mantiniekiem trīs kambarniekus Auces pilssātā (*in der pilsaten*), Dobeles apgabalā: Pāvilu Lābu, Kerstenu Finki un Tomasu Strālu, viņu zemes un pļavu. Par to Janim Juksem, tāpat kā citiem lielajiem brīvniekiem, Dobeles komturam vai viņa kungiem jāriko cienasti (*mit gasterie tho plegenn*). No visiem citiem darbiem viņš bija atbrīvots.⁸

Pilssāta pagastā izveidojās “lielo” un “mazo” brīvnieku apdzīvots areāls. 1711. gada Dobeles hercoga muižas inventārijā minētas 28 “mazo” un 22 “lielo” brīvnieku sētas. Visticamāk, “lielo” brīvnieku pienākums bija karadienests un ordeņa ierēdņu cienāšana, bet “mazo” - amatnieka darbi pili un pilsmuižā.⁹

Zemes izlēņošanu un piešķiršanu brīvniekiem turpināja arī Dobeles pēdējais komturs Tīss fon der Reke, kurš ilgstoši atzina nevis pakļaušanos Kurzemes–Zemgales hercogam, bet gan Polijas karalim. 1562. gadā Dobelē fon der Reke, dēvējot sevi par “no Polijas karaļa žēlastības Dobeles kungu un dzimtīpašnieku”, piešķīra Lulofam Vildavam un viņa mantiniekiem zemesgabalu pie Ances upītes.¹⁰ 1566. gadā Tīss fon der Reke, Dobeles kungs un dzimtkungs, izlēņoja Pusenu zemi pie Dobeles Andrejam Tilenam ar tādiem pašiem pienākumiem kā citiem lielajiem brīvniekiem Pilssātā.¹¹

Lēņavīru ar vāciskiem vārdiem skaits Dobeles pilsnovadā palielinājās 15. gs. beigās–16. gs. pirmajā pusē. 16. gs. sākumā aizsākās arī zemnieku un iebūviešu izlēņošana, veidojās muižas. 1476. gada 15. jūlijā mestrs Bernds no Borhas izlēņoja Hermanim Vakem un viņa mantiniekiem zemesgabalu Dobeles draudzē un amtā (*ampte unde kerspell to Dobbelen*) pie Tērvetes upītes un Lietuvas robežas.¹²

1486. gada 26. februārī mestrs Johans Freitag no Loringhofenas Hinrikam Kregenfengeram izlēņoja zemesgabalu Dobeles amtā un draudzē (*ampte unnde kerspell to Dobbeleen*).¹³

1487. gada 13. decembrī tas pats mestrs izlēņoja Andreasam fon der Horstam zemesgabalu, pļavu un 12 zemnieku sētas Dobeles draudzē un amtā. Robežu aprakstā minēti mācītāja dīķis (? *Papendiecke*), strauts, kas ietek Bērzē pie Mertena Hakena robežām, Hansa Baldena robežas, ceļš uz Apguldi, Apguldes ezers, Heinriha Mīrera robežas un Tomasa Kronena robežas.¹⁴

7 Schwartz, P. (Hg.) *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch. Band 10. 1444 – 1449. S. 2.*

8 OM. *Hermann von Brüggenei gen. Hasenkamp belehnt Jane Juxsen und seine Erben mit drei Kamernicken in der Pilsate an der Autze im Gebiet Doblen* (...) Burtneck, 1546 Juni 10. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=1953>
[aplūkots 19.11.2019.]

9 Detalizētāk par Dobeles brīvniekiem skat. Dzenis, A. *Kuršu ķoniņi un citi lēņavīri Rietumlatvijā*. Rīga: Domas spēks, 2014. 141.-144. lpp. – Autora piezīme.

10 LVVA, 554. f. (*Kurzemes hercogu arhīvs (Jelgava)*), 3.apr., 1111.l. 78. lp.

11 Turpat, 46. lp.

12 OM. *Bernd von der Borch belehnt Hermann Vacke und seine Erben mit einem Stück Landes im Amt und Kirchspiel Doblen in beschriebenen Grenzen zu Lehngutsrecht*. Rīga, 1476 Juli 15. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=516>
[aplūkots 19.11.2019.]

13 OM. *Johann Freitag von Loringhoven belehnt Heinrich Kregenvenger und seine Erben mit einem Stück Landes im Amt und Kirchspiel Doblen in beschriebenen Grenzen zu Lehngutsrecht*. Kirchlholm, 1486 Febr. 26. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=560>
[aplūkots 19.11.2019.]

14 OM. *Johann [Freitag] von Loringhoven belehnt Andreas von der Horst und seine Erben mit einem Stück Landes und 12 Gesinden im Amt und Kirchspiel Doblen in beschriebenen Grenzen sowie mit einem Heuschlag, zu Lehngutsrecht*. Wenden, [1487] Dez. 13. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=567>
[aplūkots 19.11.2019.]

Amatnieka lēnis piešķirts 1516. gada 1. aprīlī, kad Volters no Pletenbergas izlēņoja Matiasam Šnitkeram (kokgriezējam) un viņa sievai Bertai uz viņu mūža dienām arklu zemes Dobeles apgabalā (*gebete*), pilsnovadā (*borchsockinge*) pie Bērzes upes, kā to agrāk apdzīvojis Hinriks Smits (kalējs), ar noteikumu, ka viņiem jāapgādā ar ēdienu un dzērienu Hinriks Smits un viņa sieva līdz mūža beigām.¹⁵ Jau 1520. gada 26. septembrī tas pats mestrs izlēņoja Kalnamuižas moderei jeb saimniecības vadītājai Klārai un viņas bērniem no Johana fon Dālena vienu arklu zemes Dobeles pilsnovadā un tiesā (*borchßokynge unnd gerichte tho Dobbeleen*), kā to agrāk apdzīvojuši un lietojuši kokgriezējs Matīss un viņa sieva Brigita, kā arī pļavu Slavūņu vakā, sauktu Apūle jeb Apaļais deksnis, kas bijusi izlēņota Johanam fon Dālenam.¹⁶

1545. gada 13. janvārī mestrs Hermanis no Brigenejas, saukts Hāzenkamfs, izlēņoja Dobeles baznīckungam Joahimam Pinovam (*Jochym Pinnowen, kerchherrn tho Dobbeleen*) un viņa likumīgajiem mantiniekiem – dēliem un meitām, Stirnu Jāņa (*Styrne Jaen*) sētu un *divus iebūviešus: Stirnu Andreķi un Jurģi Miķi Dobeles apgabala (gebete) Gerdešu (Gerdesschen)* vakā, pie Auzu (? *Owsesschen*) ezera, kā arī brīvas zvejas tiesības minētajā ezerā un muižas vietu (*hoffstede*) pie ezera, kuru agrāk apdzīvojis zvejnieks Korts.¹⁷ Spriežot pēc baznīckunga mantinieku pieminēšanas, viņš bijis precējies, tātad – protestantu mācītājs.

Kopš 1507. gada lēņa grāmatās kā izlēņošanas objekti minēti arī gruntsgabali, ēkas un telpas Dobeles pilī. 1507. gada 29. septembrī Volters no Pletenbergas izlēņoja Hermanim fon der Horstam un viņa mantiniekiem zemesgabalu ar septiņām sētām pie Pestes ceļa, Sesavas ceļa un Apguldes ezera, kā arī ērberģi jeb dzīvojamo namu ar skursteni Dobeles priekšpilī.¹⁸

1517. gada 13. decembrī tas pats mestrs izlēņoja Engelbrehtam Fokam zemesgabalu Dobeles draudzē un amtā, kā arī piešķīra viņam četras asis garu un platu zemesgabalu Dobeles priekšpilī (*inn der vorborch*), lai viņš tur varētu uzcelt ērberģi savām un savu mantinieku vajadzībām, ko lietot un apdzīvot, kad viņi ierodas pilī.¹⁹

1538. gada 7. decembrī mestrs Hermanis no Brigenejas izlēņoja Heinriham Hānebomam divas sētas Dobeles apgabalā un draudzē, Rušu (*Russischen*) vakā, brīvas zvejas tiesības Apguldes ezerā, kā

15 OM. *Wolter von Plettenberg belehnt Mathias Schnytker und seine Ehefrau Birthe zu ihrer beider Lebenszeit mit einem Haken Landes im Gericht Doblen in beschriebenen Grenzen, wofür sie den bisherigen Besitzer Heinrich Smyth und dessen Ehefrau auf Lebenszeit mit Essen und Trinken versorgen sollen.* Neuerhmühlen, 1516 Apr. 1. [tiešsaiste]

Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=1733>
[aplūkots 19.11.2019.]

16 OM. *Wolter von Plettenberg belehnt Clara, die Meiersche in Hofzumberge, und ihre Kinder von Johann von Dalen mit einem Haken Landes in der Burgsuchung und dem Gericht Doblen, wie ihn Matthias Schnytker und seine Ehefrau besaßen, in beschriebenen Grenzen sowie mit einem Heuschlag, Appull genannt, in der Schlagunschen Wacke, mit dem Johann von Dalen belehnt ist, zu Lehngutsrecht.* Tuckum, 1520 Sept. 26. [tiešsaiste]

Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=1779>
[aplūkots 19.11.2019.]

17 OM. *Hermann von Brüggenei gen. Hasenkamp belehnt Joachim Pinnow, Kirchherr zu Doblen, und seine Erben mit einem Gesinde namens Stirne Jaen und zwei Einfüßlingen namens Stirne Andreke und Georg Myke mit ihrem Land im Gebiet Doblen in der Gerdeschen Wacke, (..) Wenden, 1545 Jan. 13.* [tiešsaiste]

Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=805>
[aplūkots 19.11.2019.]

18 OM. *Wolter von Plettenberg belehnt Hermann von der Horst und seine Erben mit dem Land in beschriebenen Grenzen und 7 Gesinden, ferner mit weiteren 7 Gesinden neben Valsche Thomas und einer Herberge in der Vorburg von Doblen, zu Lehngutsrecht.* Wenden, 1507 Sept. 29. [tiešsaiste]

Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=674>
[aplūkots 19.11.2019.]

19 OM. *Wolter von Plettenberg belehnt Engelbrecht Focken und seine Erben mit einem Stück Landes im Amt und Kirchspiel Doblen im Grenzhöfchen in beschriebenen Grenzen zu Lehngutsrecht, außerdem mit einem Raum in der Vorburg von Doblen zum Bau einer Herberge.* Wenden, 1517 Dez. 13. [tiešsaiste]

Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=1570>
[aplūkots 19.11.2019.]

arī zemesgabalu pils priekšā pie kroga (*eynn rhum vor dem schlate achter dem kroge*) – tik garu un platu, lai viņš uz tā varētu uzcelt ērberģi un stalli, kur viņš ar savējiem varētu apmesties, kad nāks uz baznīcu. Šajā ērberģī viņš nedrīkstēja neko pirkt vai pārdot, nedz arī kroģēt alu bez ordeņa kungu atļaujas.²⁰

1542. gada 14. septembrī tas pats mestrs izlēņoja Klausam Koskulam un viņa mantiniekiem divus iebūviešus: Pēteri Duicmani un Niklāsu Grabānu ar viņu zemi pie Auces, kā arī kambari jeb neapkurināmu dzīvojamo telpu Dobeles pili un priekšpili (*kamer im schlate unnd in der vborch*), kas atrodas starp smēdi un veco stalli, četrarpus asis garu un tikpat platu.²¹

Vairāki dokumenti liecina, ka Dobeles komturi kā tiesneši piedalījušies mantojuma un robežu strīdu izšķiršanā. Tā 1504. gada 20. februārī Dobeles komturs Gerhards fon der Brigens Hermaņa Bladinka māsasmeitas un bruņinieka Johana no Altenbokumas strīdus lietā par 100 marku lielo Bladinka māsas pūru apstiprināja, ka pēc liecinieku teiktā Hermanis Bladinks savai māsai pūru ir pilnībā izmaksājis.²²

1511. gada 24. augustā tas pats Dobeles komturs apliecināja, ka kopā ar zemniekiem un lēņavīriem veikta strīdīgo robežu apskate un aprakstīšana saskaņā ar lēņa grāmatu robežu strīda lietā starp Hanti Jēgeru un viņa kaimiņiem.²³

1527. gada 21. janvārī, Dobelē komturs Jirgens no Hētes un Bauskas fogts Hermanis Hāzenkamfs kā mestra norīkotie šķirētāji Ventspils komtura un Johana Noldes strīda lietā nolēma, ka Heinriha Brinkena un Johana Noldes strīdīgais zemesgabals Ventspils amtā jāpiešķir Heinriham Brinkenam.²⁴

Savdabīgs lūgums izteikts 1554. gada 26. novembrī, kad Dobeles komturs Tīss fon der Reke rakstīja mestram Heinriham fon Gālenam, lai mestrs apžēlojas par savu padoto Dobeles apgabālā – Georgu Fītinghofu, kurš ir nāvējoši ievainojis komtura kalpotāju, un atļauj viņam atgriezties pie sievas un bērniem.²⁵

20 OM. *Hermann von Brüggenei gen. Hasenkamp belehnt Heinrich Hanebom und seine Erben mit einem Stück Landes und 2 Gesinden im Gebiet und Kirchspiel Doblen in der Russischen Wacke in beschriebenen Grenzen* (...) Wolmar, 1538 Dez. 7. [tiešsaiste]

Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=1931> [aplūkots 19.11.2019.]

21 OM. *Hermann von Brüggenei gen. Hasenkamp belehnt Clawes Koskull und seine Erben mit zwei Einfüßlingen in der Bereitung zu Owtze*(...) Wenden, 1542 Sept. 14. [tiešsaiste]

Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden.html?lang=de&suchstring1=erg0386#jump> [aplūkots 19.11.2019.];

von Bruiningk, H. (Hg.) *Livländische Güterurkunden, Band II*. Riga: Kommissionsverlag von A. Gulbis, 1923. S. 584.

22 *Gerhard von der Brüngen, Komtur von Doblen, urkundet in der Streitsache zwischen Hermann Bladincks Schwestertochter und dem Ritter Johann von Altenbockum um 100 Mark angeblich ausstehender Mitgift ihrer seligen Mutter* (...) Doblen, 1504 Febr. 20. [tiešsaiste]

Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=1017> [aplūkots 19.11.2019.]

23 *Gerhard von der Brüngen, Komtur von Doblen, beurkundet für Hante Jeger auf dessen Bitte hin wegen Beeinträchtigungen durch seine Nachbarn den Grenzverlauf seines Lehngebietes nach einer Grenzbegehung mit den dortigen Bauern*. Doblen, 1511 Aug. 24. [tiešsaiste]

Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=1913> [aplūkots 19.11.2019.]

24 *Jürgen von Hoete, Komtur von Doblen, und Hermann Hasenkamp, Vogt von Bauske, als vom Ordensmeister in der Streitsache zwischen dem Komtur von Windau und Johann Nolle verordnete Kommissarien sprechen ein zwischen Heinrich Brincke und Johann Nolle strittiges Landstück im Amt Windau, genannt Gulbop, ersterem zu*. Doblen, 1527 Jan. 21. [tiešsaiste]

Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=2099> [aplūkots 19.11.2019.]

25 *Mathias von der Recke, Komtur von Doblen, an OM. Heinrich von Galen in der Sache Georg Vietinghoffs, eines Untertans des Ordensmeisters im Gebiet Doblen, der einen Diener des Komturs tödlich verwundet hat. Bittet, der Ordensmeister möge Georg Vietinghoff gnädig sein und ihm die Rückkehr zu Frau und Kindern erlauben*. Doblen, [15]54 Nov. 26. [tiešsaiste]

Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=2275> [aplūkots 19.11.2019.]

Kurzemes hercogu arhīvs

Dažādu personu vēstulēs hercogienei Elizabetei Magdalēnai (1580–1649), kura Dobeļi bija saņēmusi kā kāzu dāvanu, sniegtas tiešas un netiešas ziņas par Dobeles pils stāvokli un saimniecisko dzīvi. Kurzemes–Zemgales hercogs Frīdrihs Ketlers (1569–1642) 1626. gada 26. decembrī no Dobeles rakstīja vēstuli par miera sarunu vešanu ar poļiem un zviedriem.²⁶ Līdzīga satura vēstule datēta Dobeļē 1627. gada 5. janvārī,²⁷ tāpat 12.²⁸ un 17. jūlijā²⁹, kā arī 4. augustā.³⁰

1630. gada 3. februārī hercogs Frīdrihs rakstīja, ka zviedri un poļi ir noslēguši pamieru; pirms tam izpostīta visa zeme, kā arī Bauskas un Jelgavas pilis.³¹ Hercogs no Dobeles rakstīja arī 1637. gada 5. oktobrī³², 1638. gada 15. septembrī³³ un 22. septembrī³⁴, 1639. gada 7. jūlijā.³⁵ Hercoga biežā uzturēšanās Dobeļē kopš 1626. gada netieši liecina, ka pils bija apdzīvojama neilgi pēc zviedru uzbrukuma 1621. gadā, un uzbrukuma nodarītie postījumi nav bijuši lieli.

Hercogienes īpašumu pārvaldnieks Mihaels Sergests (*Michel Sergest*) hercogienei Elizabetei Magdalēnai no Dobeles 1639. gada 3. maijā rakstīja par stāvokli hercogienes muižās: Ozolmuižā togad no sērgas nobeigušies 40 teļi, 21 palicis dzīvs; kroģēšana devusi mazus ienākumus, jo zemniekiem nav naudas; tīrumdīķi Jumpravmuižā (*Jungernhofe*) ir nolaisti, un tajos saķerts daudz zivju; Mežotnē nolaists viens tīrumdīķis. Bez tam M. Sergests pateicās hercogienei par viņa sievai atsūtīto kuņģa pulveri.³⁶

No Bukaišu muižas (*Fockenhof*) 1643. gada 9. oktobrī M. Sergests rakstīja, ka muižā no žāvētajām aitām nekas nav palicis pāri, ir tikai 32 sāni speķa, 100 žāvētas zosis, 13 cūku galvas un 60 desas, kas nogādātas uz Dobeļi. Dzīvas aitas ir 38 teķi un 41 jērs, no kuriem bez īpaša rīkojuma netiks nokauts neviens; pēc hercogienes rīkojuma uz viņas kameru ir nogādāts labs vērsis un 200 markas nauda.³⁷

No Jumpravmuižas 1639. gada 16. aprīlī pārvaldnieks rakstīja, ka no Dobeles sūtītie namdaru darbarīki ir saņemti un ierakstīti inventārijā; ir potēti 30 ābeļu un 4 balto ķiršu stādi, kurus hercogiene drīz saņems.³⁸

1639. gada 25. februārī hercogienei tikai nosūtīti 19 lasti un 35 pūri rudzu no Dobeles³⁹, kas arī liecina par intensīvo saimniecisko darbību hercogienes Dobeles pili un muižā.

Ir saglabājušās daudzas Elizabetes Magdalēnas galma aptiekāra Markusa Ruhela (*Marcus Ruhell*) vēstules hercogienei no Dobeles, kur aptiekārs dzīvojis un strādājis vismaz kopš 1636. gada, visnotaļ ilgi pirms hercogienes pārcelšanās uz Dobeļi 1643. gada 14. novembrī. Hercogieni pašu ļoti interesēja gan zāļu gatavošana, gan dārzkopība, tādēļ aptiekāra darbība noritēja pastāvīgā Elizabetes Magdalēnas kontrolē. M. Ruhels ne tikai pats izgatavoja zāles un kosmētikas līdzekļus, bet arī Dobeļē audzēja tam nepieciešamos augus, no ārzemēm ievestās vielas un aprīkojumu saņemot no hercogienes. Tā kā nav

26 LVVA, 554. f., 1. apr., 207. l. 21. lp.

27 Turpat, 28. lp.

28 Turpat, 35. lp.

29 Turpat, 36. lp.

30 Turpat, 37. lp.

31 Turpat, 38. lp.

32 Turpat, 61. lp.

33 Turpat, 78. lp.

34 Turpat, 80. lp.

35 Turpat, 93. lp.

36 LVVA, 554. f., 1. apr., 194. l. 16. lp.

37 Turpat, 34. lp.

38 Turpat, 227. lp.

39 Turpat.

atrodamas hercogienes atbildes vēstules, bieži vien nav skaidrs, par kādiem jautājumiem aptiekāra vēstulēs tiek runāts. Vairāki augu un vielu nosaukumi ir grūti salasāmi un tulkojami, tomēr aptiekāra vēstules uzskatāmas par unikālām ziņām par farmāciju un augu kultivēšanu Dobelē 17. gs. 1636. gada 18. maijā M. Ruhels rakstīja: par ko viņš iepriekšējā rudenī bija rakstījis, to arī saņēmis; dārzam lielu kaitējumu nodarījušas salnas, ko viņš centies novērst ar dūmiem.⁴⁰

1636. gada 8. jūlijs. Pēc hercogienes rīkojuma M. Ruhels bija aizbraucis uz Frīdrihmuižu (*Friedrichshof*); siens vēl nav ieviests lietus dēļ; tanī pašā dienā ir bijis Vallē, kur ap dīķiem ir uzcelti žogi; ir nopirkts mētru (?) ūdens (*Buchmater Wasser*), rožu cukurs (*Rosen Zucker*), nikotīns (*Nicotin*), magoņu ziede (? *Poppet Salbe*), kā arī dažas krūzmētras, divi pāri *Locken* (?), divi pāri riekstkoku (*Nusse buhmen*), sarkano un balto jāņogu stādi, kas visi tiks iestādīti.⁴¹

1636. gada 15. septembris. M. Ruhels lūdz atsūtīt trīs kausējamus tiģeļus un *Pfolt Klaw* (?) sēklas garajai dobei zem pils pie galerijas, kur aug baltās rozes.⁴²

1637. gada 2. aprīlis. Uz Jelgavu nosūtītas trīs mārciņas ziepju, nedaudz *Disen* (?) un rožūdens, kā arī *Mussa* (?). Apkalklītes (*Kragen Bender*) vēl nav gatavas.⁴³

1637. gada 6. maijs. Pēc hercogienes rīkojuma M. Ruhels no amtmaņa saņēmis destilēto ūdeni. Viņam netrūks čakluma, lai zāles (*Krauter*) tiktu pasūtītas uz labāko. Liliju šeit nav, bet par tām viņš rakstīs Vīgantam uz Kalnamuižu.⁴⁴

1637. gada 4. jūnijs. M. Ruhels ir saņēmis hercogienes rīkojumu par sarkanās ziedes izgatavošanu. Nav saņēmis algu naudā, bet ir saņēmis labībā. Ir palicis maz liliju un koraļļu, ko būs jāiepērk.⁴⁵

1638. gada 7. februāris. Vajadzīgas divas mārciņas brūnās lāča vilnas (*Braune Berfilze*), astoņas lotes vīnakmens, astoņas lotes alauna.⁴⁶

1638. gada 23. marts. M. Ruhels ir saņēmis angeliku sakņu pulveri un pļavas vilkmēli (*Teufelsabbiss*); lūdz glāzi angeliku ūdens.⁴⁷

1638. gada 2. aprīlis. Lūdz podu un piecas pudeles.⁴⁸

1638. gada 18. aprīlis. Zilās vijolītes gandrīz visas ir iznīkušas.⁴⁹

1638. gada 2. maijs. Lūdz 20 stopus brandvīna, cukuru, lielo kolbu.⁵⁰

Nedatētā vēstulē ziņots, ka četri ābeļu kociņi, ko hercogiene atsūtījusi no Kuldīgas, ir nokaltuši. Ir iestādīti jauni ābeļu un bumbieru kociņi, bet cidoniju koki (*Quitzen baume*) visi sausuma dēļ ir nokaltuši, tāpat lielāka daļa tulpju un rožu.⁵¹

1638. gada 5. maijs. M. Ruhels ir saņēmis lilijas un audumu.⁵²

1638. gada 15. maijs. M. Ruhels ir saņēmis pudeles ar destilēto ūdeni. Gatavo rožūdeni un rožu ziedi viņš nodos hercogienes kalpotājam.⁵³

1638. gada 24. maijs. M. Ruhels nosūta hercogienei brandvīnu un mazu vara katlu, mucu un kannu. Viņam nav stikla trauku vēdera ūdenim un baltajam rožūdenim, ko viņam jānosūta uz

40 LVVA, 554. f., 1. apr., 219. l. 2. lp.

41 Turpat, 6. lp.

42 Turpat, 8. lp.

43 Turpat, 10. lp.

44 Turpat, 12. lp.

45 Turpat, 14. lp.

46 Turpat, 16. lp.

47 Turpat, 18. lp.

48 Turpat, 20. lp.

49 Turpat, 22. lp.

50 Turpat, 26. lp.

51 Turpat, 27. lp.

52 Turpat, 28. lp.

53 Turpat, 29. lp.

Kuldīgu un Anneniekiem. Tāpat vajadzīgi trauki zaļu un sakņu ūdenim. Dārzā viss aug labi. Ir gatava sarkanā ziede; tiks pagatavots rožu un medus sīrups. Ir izžāvēti ceriņu (vai plūškoka) ziedi. Sāk ziedēt peonijas, bet Ruhelam nav stikla trauku, lai varētu destilēt peoniju un zilo vizbulīšu ūdeni.⁵⁴

1638. gada 24. maijs. Ir sāta destilācija, taču Ruhels saņēmis pārāk maz liliju un lavandu. Saņēmis mucu *Tulchinn* (?), taču tās gandrīz visas bija sapuvušas.⁵⁵

1638. gada 3. jūlijs. Ruhels ir saņēmis četras cukurgalvas, etiķi un koka eļļu, piestas un stikla traukus. Rožu ziedes pagatavošanai viņam nav kausējamās karotes. Izaugušie ārstniecības augi ir mazi, tādēļ viņš tos destilēs.⁵⁶

1638. gada 18. jūlijs. Ir pagatavots viens trauks rožu cukura, rožu eļļa, rožu sīrups, rožu medus, rožu etiķis, balto liliju ziede. Ruhels nav saņēmis tīrus cūku taukus, jo cūkām jāēd tikai zāle, lai no to taukiem varētu pagatavot ziedi. Rožūdens glabājas pagrabā. Viņš sūta hercogienei baltās jāņogas.⁵⁷

1638. gada 3. augusts. Ruhels ir saņēmis katlu, vara mucu un caurules.⁵⁸

1640. gada 5. maijs. Ruhels saņēmis četras kolbas un 13 tukšas ūdens pudeles. Destilācija rit pilnā sparā. Firziķi vēl nav iestādīti.⁵⁹

1641. gada 14. maijs. Destilēšanai ir ierīkots īpašs kambaris, kur tiek uzglabāti visi destilēšanas piederumi.⁶⁰

Vēlākas M. Ruhela vēstules nav saglabājušas. Tāpat nav zināms, vai viņš uzturējies Dobelē, kad uz turieni uz pastāvīgu dzīvi pārcēlās hercogiene Elizabete Magdalēna.

Hercoga Jēkaba Ketlera valdīšanas laikā vietējiem iedzīvotājiem par dienesta nopelniem hercoga labā tika piešķirti vairāki zemesgabali pie Dobeles. Tā 1661. gada 27. oktobrī hercogs izlēnoja divus pusarklus zemes pie Dobeles, sauktus Žvīguļi, galma sargam Ģērtam par dienestu karā ar noteikumu, ka Dobeles amtmanis jeb hercoga muižas pārvaldnieks nedrīkst viņu apgrūtināt ar darbiem vai citiem dienestiem.⁶¹

1663. gada 24. jūlijā hercogs Jēkabs pils brūverim Jānim Brūverim par viņa iepriekšējo un turpmāko dienestu piešķīra neapstrādātu zemes pusarklu Dobeles amtā, Pilssāta vakā. Brūveris un viņa pēcnācēji to var izmantot un lietot bez citu darbu apgrūtinājuma, kamēr viņi pilda brūvera amatu.⁶²

1679. gada 26. jūlijā hercogs par uzticīgo un čaklo dienestu sudraba kamerā izlēno pusarklu zemes pie Dobeles, sauktu Paula Vildava zeme, sudraba sargam (*Silberwarter*) Vilhelmam Vildavam uz viņa un viņa sievas mūža laiku.⁶³

Dobeles pils tika izpostīta zviedru iebrukuma laikā 1658. gadā, taču vēl vairāk tā cieta vētras un virpuļviesuļa laikā 1685. gada augustā. Aculiecinieki stāstījuši, ka “Dobelē sadragāts tilts pie pils un pils vārti, norauts pils jumts kopā ar spārēm un latām un aiznests pusjūdzi tālu. Salauzts tornis un abi zvani notriekti zemē, bet tie palikuši veseli. Arī pils baznīcas jumts palicis neskarts. Pili bijis ozola balķis - pa pusei iegrimis zemē, tas izrauts ārā, triekts pret mūri un sadragājis to. Visi logi un durvis izgāztas. [...] Lielais tilts pāri upei uz baznīcu sagrauts, bet no lielā māla kleķa kroga palikusi vien māla kaudze.”⁶⁴

54 Turpat, 31. lp.

55 Turpat, 32. lp.

56 Turpat, 35. lp.

57 Turpat, 37. lp.

58 Turpat, 41. lp.

59 Turpat, 47. lp.

60 Turpat, 67. lp.

61 LVVA, 554. f., 3. apr., 1111. l. 40. lp.

62 LVVA, 640. f. (*Kurzemes bruņniecības arhīvs (Jelgava)*), 4. apr., 247. l. 48. lp.

63 LVVA, 554. f., 3. apr., 1111. l. 42. lp.

64 Kvaskova, V. Dobeles pils 17. gadsimta arhīva dokumentos. Grām.: Ose, I. (sast.) *Latvijas viduslaiku pils, VI*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 356. lpp.

Pils acīmredzot netika atjaunota, tādēļ 1695. gada 3. martā Dobeles muižas pārvaldnieks Kristofs Georgs fon Ofenbergs hercogistes finanšu pārvaldē vērsās ar lūgumu remontēt pili, bet, ja tas nebūtu iespējams, tad vismaz hercoga apartamentus. Viņš pauda savas sirdssāpes par to, ka šai ēkai jāaiziet bojā; visvairāk žēl hercoga istabu un skaistās baznīcas, kam vairs nav logu, un tornis ir bez seguma.⁶⁵

1697. gada 27. janvārī tika aplēsts, ka Dobeles pils būvei nepieciešami 240 septiņarpus asis gari baļķi; 240 spāres, piecas asis garas; 300 mūrlatas, piecas līdz sešas asis garas; 400 būvkoki, piecas līdz sešas asis gari; 500 baļķi dēļiem un latām; 1000 baļķi balstiem un platēm. Materiāli uz Dobeli jāpiegādā no hercoga muižām: Lielsesavas, Mazsesavas, Bukaišiem, Nasavas, Ukriem, Pienavas.⁶⁶

1697. gada 8. februārī pēc hercogienes Elizabetes Sofijas (1674–1748) rīkojuma Dobeles pils būvei no Mežmuižas amta tika pieprasīti 100 piecas līdz sešas asis gari baļķi, no Mazsesavas 100 baļķi, Bukaišiem un Nasavas - 200, Ukriem - 150, Kalnamuižas - 250, Lielsesavas - 100, Pienavas - 240, Dobeles - 740 baļķi.⁶⁷

Baļķu skaita tāmē hercogu piļu būvei 1699. gada 14. janvārī minēts, ka Dobelei bez tā, kas ir nepieciešams pils būvei, vēl vajadzīgi 100 sešas asis gari baļķi, 100 septiņas asis gari baļķi, kā arī malka ķieģeļu apdedzīšanai, malka brūzim, baļķi Jaunajai muižai un amtam.⁶⁸

Milzīgais materiālu apjoms liecina, ka bijuši iecerēti vērienīgi atjaunošanas darbi. Pils apraksts 1711. gada inventarizācijas protokolā liecina, ka darbi lielākoties paveikti: hercoga rezidences ēkas jumts un telpas atradās labā stāvoklī, priekšpili uzcelts jauns ērberģis, bet daudzi pils baznīcas logi vētras izsisti, tāpat arī baznīcas skārda jumts daļēji noplēsts.⁶⁹

Hercogs Frīdrihs Vilhelms, kurš 1710. gadā atgriezās no Vācijas, nolēma pils atjaunošanas darbus turpināt. 1710. gada 25. septembrī viņš rakstīja: “Mēs ļoti vēlamies, lai šī Dobeles pils tiktu izveidota par mūsu rezidenci”.⁷⁰

Johana Heinriha Voldemāra apkopotie materiāli

J. H. Voldemāra materiālos atrodamas senākās ziņas par Dobeles baznīcu. Diemžēl nav iespējams noteikt, vai tā atradusies pilī jebšu ārpus tās. J. H. Voldemārs raksta, ka no Kurzemes kamerālvaldes arhīvā esošā 1516. gada dokumenta noraksta iespējams uzzināt, ka mestra Voltera no Pletenbergas laikā Dobeles draudzes baznīcā ir nodibināts vikārijs Jaunavas Marijas godam, un 1516. gadā komturs Gerts no Brigenas ar mestra piekrišanu to pasludināja par mūžīgu vikāriju Dobeles apgabala iedzīvotājiem, kurā tiks turētas mises par dzīvajiem un mirušajiem brāļiem un māsām. Minētā brālība, domājams, bijusi melngalvju brālība, kādas pastāvēja Bauskas, Sēlpils un Kandavas draudzēs.⁷¹ Vikārijs nozīmēja apmaksātus dievkalpojumus īpašiem nolūkiem, lielākoties aizlūgumus par mirušo dvēselēm.

J. H. Voldemārs ir sastādījis Dobeles pils, pilsnovada un pilsmuižas pārvaldnieku sarakstu. No tā vērtīgākās ir ziņas par Dobeles pilskungiem - apgabala administratoriem un tiesnešiem Kurzemes-Zemgales hercogistes laikā:

1538. gadā minēts Dobeles hauptmanis Šenks fon Nidege (*Nydegge*).

1539. gadā - Dobeles komturs Everts fon Šuirens (*Schuiren*).

65 Kvaskova, V. Dobeles pils 17. gadsimta arhīva dokumentos. 357. lpp.

66 LVVA, 554. f., 3. apr., 1051. l. 195. lp.

67 Turpat, 197. lp.

68 Turpat, 1. lp.

69 LVVA, 6999. f. (*Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas muižu dokumenti*), 44. apr., 185. l. 2.-3. lp.

70 Kvaskova, V. Dobeles pils 17. gadsimta arhīva dokumentos. 359. lpp.

71 LVVA, 640. f., 3. apr., 669. l. 179. lp.

1574. gadā Dobeles pilskungs bija Filips fon Drahenfelss, kurš minēts arī 1593. gadā.

Tajā pašā gadā minēts Dobeles amta rakstvedis Johans Ringemūts.

Dobeles pilskungs Albrehts Bredenbahs miris pirms 1587. gada.

1661. gadā Dobeles amtmanis bija Kristofs Reinholds Korfs. Pēc Baltāsmuižas īpašnieka Georga fon Pletenberga lūguma hercogs Frīdrihs Kazimirs 1682. gada 13. septembrī viņam atļāva no Dobeles pils izvadīt mirušo sievu.

1705. gadā Dobeles pilskungs bija Heinrihs fon Trota-Treidens.

Pēc viņa pilskunga amatu pildīja Kristofs Georgs fon Ofenbergs. Pēc Lielā mēra 1710. gadā, ko viņš kopā ar sievu un lielo ģimeni pārdzīvoja, patvēries Dobeles pili, pilskungs Dobelē uzcēla atraitņu patversmi četrām personām, un piešķīra tās uzturēšanai 2000 florēnu.⁷² 1727. gadā Ofenbergs tika pārcelts par Sēlpils virskungu.

Pēdējais pilskungs, kurš uzturējās Dobeles pili, bija Hermanis Frīdrihs fon Grothūzs, kurš 1736. gada 27. jūlijā rakstīja Kurzemes padomniekiem, ka pils sliktā stāvokļa dēļ viņš tajā vairs nevar dzīvot un noturēt tiesas sēdes. Tās notiekot Pienavas muižā.⁷³

Kopš 1736. gada Dobeles pilskunga sēdeklis atradās Jelgavā.⁷⁴ Tādējādi iespējams noteikt, ka Dobeles pils bija nonākusi avārijas stāvoklī un pamesta 1736. gada pirmajā pusē.

J. H. Voldemāra veiktajos dokumentu konspektos atrodams apstiprinājums zviedru armijas uzbrukumam Dobeles pilij. Kad 1621. gadā Dobeles pilij uzbrukuši zviedri, to drošsirdīgi aizstāvējis pilskungs Kristofs fon Trota-Treidens. Par to viņš 1622. gada 31. janvārī tika apbalvots ar trim lastiem rudzu, trim lastiem miežu un citām viktualiņām jeb apbalvojumiem graudā.⁷⁵

Otra netiešā liecība zviedru uzbrukumam ir kaprāļa Reinholda Nabes 1643. gada 29. maija lūgums hercogienei sniegt viņam palīdzību vecumdienās. Starp saviem nopelniem viņš minēja, ka 1622. gadā, kad zviedri gatavojušies uzspridzināt Dobeles pili, viņš ar saviem vīriem esot uzbrucis ienaidniekiem, tos padzinis, un tādējādi izglābis pili no aplenkuma un izpostīšanas.⁷⁶

Minētie avoti liecina, ka zviedru uzbrukums Dobelei 1621. vai 1622. gadā noticis, tomēr ticis atsists, un zviedri pili nav ieņēmuši un izpostījuši. To apstiprina 1621. gada 25. oktobra Elizabetes Magdalēnas vēstule mātei. Tajā rakstīta, ka zviedri "pretēji visiem karu likumiem" plānojot ieņemt arī viņas atraitnes tiesu - Dobeli, tomēr līdz šim tas viņiem neesot izdevies.⁷⁷

Nākošais zviedru iebrukums Kurzemē notika 1625. gadā, tacu avotu ziņas neliecina, ka tā laikā Dobeles pils tika ieņemta. 1625. gadā rakstītā vēstulē hercogs Frīdrihs vēstīja Elizabetei Magdalēnai, ka esot skaidrs, ka zviedru nolūks ir ieņemt arī Bausku, Jelgavu un Dobeli.⁷⁸ 1625. gada septembrī un oktobrī zviedri patiešām ieņēma Bausku, Jelgavu, Pienavu, Sātus, tomēr Dobele okupēto piļu un muižu skaitā nav minēta.⁷⁹

Secinājumi

Vācu ordeņa Livonijas atzara valdīšanas laikā Dobeles pils pastāvēja ne tikai kā komturejas, bet arī pilsietības (pirmo reizi minēta 1443. gadā), pilsmuižas jeb amta un draudzes (pirmo reizi minēti

---

72 Bielenstein, A. Einiges zur Geschichte der Doblenschen Kirche. *Baltische Monatsschrift*, Bd. 43. Riga: 1896. S. 11.

73 LVVA, 640. f., 3. apr., 694. l. 10. lp.

74 Kvaskova, V. Dobeles pils 17. gadsimta arhīva dokumentos. 359. lpp.

75 Turpat, 345. lpp.

76 Turpat.

77 Turpat.

78 Turpat, 346. lpp.

79 Turpat.

1475. gadā), kā arī pilsnovada (1516. gads) centrs. Pie Dobeles pils atradās unikāls, plašs lēņu un dienesta zemju areāls - pilssāts (pirmo reizi minēts 1443. gadā), kas 1475. gadā bija izveidojies par pagastu. Tajā lēņi piešķirti lielākoties vietējās izcelsmes lēņavīriem, un pilssāts kā Dobeles brīvnieku apdzīvota un izmantota teritorija pastāvēja līdz 18. gs.

Pils apbūves elementi, kas sniedz priekšstatu par pils plānojumu, rakstos pirmo reizi minēti 16. gs. pirmajā pusē. Priekšpilī atradās apkurināmas dzīvojamās ēkas - ērberģi (1507. gads), kuru celšanai ordeņa mestri piešķīra nelielus gruntsgabalus (1517. gads), neapkurināmas dzīvojamās telpas - kambari (1542. gads), ka arī saimniecības ēkas - smēde, stallis (1542. gads). Pils priekšā, respektīvi, ārpus tās, atradās ērberģi ar saimniecības ēkām un vismaz viens krogs (1538. gads).

Pils ieņemšanu un postījumus tajā Poļu - zviedru kara laikā 1621. vai 1625. gadā rakstīto avotu ziņas neapstiprina. Ievērojamus postījumus pilij nodarīja zviedru karavīri 1658. gadā un vētra 1685. gadā, taču 17. gs. beigās lielāka daļa pils tika atjaunota. 1711. gada inventarizācijas protokols liecina, ka pils atradusies visnotaļ labā stāvoklī, tomēr 1736. gada pirmajā pusē nebija apdzīvojama. Domājams, ka pils bojāeju noteica hercogistes pārvaldes attieksme pret viduslaiku pilīm visā hercogistē - tās 18. gs. netika remontētas, tādēļ samērā atri sagruva.

Aptiekāra M. Ruhela vēstules sniedz izsmeļošas ziņas par dārzkopību un farmāciju Dobeles pilī un Kurzemes hercogistē kopumā 17. gs. pirmajā pusē. Tika audzētas ābeles, bumbieres, riekstkoki, firziķi, cidonijas, ķirši, rozes, tulpes, lilijas, vijolītes, peonijas, ceriņi. Krūmi un augi tika izmantoti zaļu, konditorejas produktu un kosmētikas pagatavošanai. Dobeles pilī tika gatavoti dažādi 17. gs. farmācijas produkti: destilāti, ziepes, rožu, peoniju un vizbulišu ūdens, rožu ziede, eļļa, cukurs, etiķis un medus. Minēto produktu pagatavošanas tehnoloģija un pielietojums ir aprakstīti daudzās 16.-17. gs. vācu valodā izdotās aptiekāru rokasgrāmatās, kas sniedz iespēju to tālākai izpētei, eksponēšanai un praktiskam pielietojumam muzeja darbībā.

Saīsinājumi

LVVA	Latvijas Valsts Vēstures arhīvs
apr.	apraksts
f.	fonds
l.	lieta

Izmantotie avoti

1. LVVA, 554. f. (*Kurzemes hercogu arhīvs (Jelgava)*), 1. apr., 194. l.
2. LVVA, 554. f., 1. apr., 207. l.
3. LVVA, 554. f., 1. apr., 219. l.
4. LVVA, 554. f., 3. apr., 1051. l.
5. LVVA, 554. f., 3. apr., 1052. l.
6. LVVA, 554. f., 3. apr., 1111. l.
7. LVVA, 640. f. (*Kurzemes bruņniecības arhīvs (Jelgava)*), 3. apr., 669. l.
8. LVVA, 640. f., 3. apr., 694. l.
9. LVVA, 640. f., 4. apr., 247. l.
10. LVVA, 6999. f. (*Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas muižu dokumenti*), 44. apr., 185. l.
11. *OM. Heinrich von Böckenförde gen. Schüngel belehnt Wilhelm Jeger und seine Erben mit 2 Haken Landes an der Berse (..)* Doblen, 1437 März 8. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=369> [aplūkots 19.11.2019.]
12. *OM. Heidenreich Vincke belehnt die Brüder Sowen und Jane Kuren und ihre Erben mit einem halben Haken Landes (..)* Riga, 1443 Dez. 31(?) [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=394> [aplūkots 19.11.2019.]
13. *OM. Bernd von der Borch belehnt Heinrich Wildau und seine Erben mit einem Stück Landes im Amt Doblen in beschriebenen Grenzen.* Riga, 1471 Dez. 14(?) [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=503> [aplūkots 19.11.2019.]
14. *OM. Bernd von der Borch belehnt Heinrich Wildau und seine Erben mit 1/2 Haken Landes in Alßder im Amt und Kirchspiel Doblen in dem Pagast Pilsatte (..)* Doblen, 147[5] Jan. 5(?) [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=523> [aplūkots 19.11.2019.]
15. *OM. Hermann von Brüggenei gen. Hasenkamp belehnt Luloff Wildow und seine Erben mit einem Stück Landes im Gebiet Doblen in beschriebenen Grenzen.* Wenden, 1545 Jan. 13. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=808> [aplūkots 19.11.2019.]
16. *OM. Hermann von Brüggenei gen. Hasenkamp belehnt Jane Juxsen und seine Erben mit drei Kamernicken in der Pilsate an der Autze im Gebiet Doblen, nämlich Paul Labs, Kersten Vincke und Thomas Strals und deren Land, sowie mit einem Heuschlag. Dafür soll Jane Juxsen wie andere große Freie lediglich zur Bewirtung des Komturs von Doblen oder seiner Herrschaft verpflichtet sein.* Burtneck, 1546 Juni 10. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=1953> [aplūkots 19.11.2019.]

17. OM. *Bernd von der Borch belehnt Hermann Vacke und seine Erben mit einem Stück Landes im Amt und Kirchspiel Doblen in beschriebenen Grenzen zu Lehngutsrecht.* Riga, 1476 Juli 15. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=516> [aplūkots 19.11.2019.]
18. OM. *Johann Freitag von Loringhoven belehnt Heinrich Kregenvenger und seine Erben mit einem Stück Landes im Amt und Kirchspiel Doblen in beschriebenen Grenzen zu Lehngutsrecht.* Kirchholm, 1486 Febr. 26. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=560> [aplūkots 19.11.2019.]
19. OM. *Johann [Freitag] von Loringhoven belehnt Andreas von der Horst und seine Erben mit einem Stück Landes und 12 Gesinden im Amt und Kirchspiel Doblen in beschriebenen Grenzen sowie mit einem Heuschlag, zu Lehngutsrecht.* Wenden, [1487] Dez. 13. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=567> [aplūkots 19.11.2019.]
20. OM. *Wolter von Plettenberg belehnt Mathias Schnytker und seine Ehefrau Birthe zu ihrer beider Lebenszeit mit einem Haken Landes im Gericht Doblen in beschriebenen Grenzen, wofür sie den bisherigen Besitzer Heinrich Smyth und dessen Ehefrau auf Lebenszeit mit Essen und Trinken versorgen sollen.* Neuermühlen, 1516 Apr. 1. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=1733> [aplūkots 19.11.2019.]
21. OM. *Wolter von Plettenberg belehnt Clara, die Meiersche in Hofzumberge, und ihre Kinder von Johann von Dalen mit einem Haken Landes in der Burgsuchung und dem Gericht Doblen, wie ihn Matthias Schnytker und seine Ehefrau besaßen, in beschriebenen Grenzen sowie mit einem Heuschlag, Appull genannt, in der Schlagunschen Wacke, mit dem Johann von Dalen belehnt ist, zu Lehngutsrecht.* Tuckum, 1520 Sept. 26. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=1779> [aplūkots 19.11.2019.]
22. OM. *Hermann von Brüggenei gen. Hasenkamp belehnt Joachim Pinnow, Kirchherr zu Doblen, und seine Erben mit einem Gesinde namens Stirne Jaen und zwei Einfüßlingen namens Stirne Andreke und Georg Myke mit ihrem Land im Gebiet Doblen in der Gerdeschen Wacke, ferner mit einem Holm am Autzschen See und freier Fischerei in demselben, alles zu Lehngutsrecht.* Wenden, 1545 Jan. 13. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=805> [aplūkots 19.11.2019.]
23. OM. *Wolter von Plettenberg belehnt Hermann von der Horst und seine Erben mit dem Land in beschriebenen Grenzen und 7 Gesinden, ferner mit weiteren 7 Gesinden neben Valsche Thomas und einer Herberge in der Vorburg von Doblen, zu Lehngutsrecht.* Wenden, 1507 Sept. 29. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=674> [aplūkots 19.11.2019.]
24. OM. *Wolter von Plettenberg belehnt Engelbrecht Focken und seine Erben mit einem Stück Landes im Amt und Kirchspiel Doblen im Grenzhöfchen in beschriebenen Grenzen zu Lehngutsrecht, außerdem mit einem Raum in der Vorburg von Doblen zum Bau einer Herberge.* Wenden, 1517 Dez. 13. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=1570> [aplūkots 19.11.2019.]

25. *OM. Hermann von Brüggenei gen. Hasenkamp belehnt Heinrich Hanebom und seine Erben mit einem Stück Landes und 2 Gesinden im Gebiet und Kirchspiel Doblen in der Russischen Wacke in beschriebenen Grenzen, mit freier Fischerei im Abguldenschen See sowie mit einem Raum vor dem Schloß [Doblen], zu Lehngutsrecht.* Wolmar, 1538 Dez. 7. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=1931> [aplūkots 19.11.2019.]
26. *OM. Hermann von Brüggenei gen. Hasenkamp belehnt Clawes Kosskull und seine Erben mit zwei Einfüßlingen in der Bereitung zu Owtze, Peter Duitzman und Niclas Graban, mit zugehörigem Land in beschriebenen Grenzen zu Lehngutsrecht, dazu erblich mit einer Kammer im Schloß und in der Vorburg [von Doblen].* Wenden, 1542 Sept. 14. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden.html?lang=de&suchstring1=erg0386#jump> [aplūkots 19.11.2019.]
27. *Gerhard von der Brüngen, Komtur von Doblen, urkundet in der Streitsache zwischen Hermann Bladincks Schwestertochter und dem Ritter Johann von Altenbockum um 100 Mark angeblich ausstehender Mitgift ihrer seligen Mutter, daß nach Zeugenaussage des Hermann Bladinck seiner Schwester die Mitgift ganz bezahlt worden sei und auch sonst auf seines seligen Vaters Gut keine Schuld liege.* Doblen, 1504 Febr. 20. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=1017> [aplūkots 19.11.2019.]
28. *Gerhard von der Brüngen, Komtur von Doblen, beurkundet für Hante Jeger auf dessen Bitte hin wegen Beeinträchtigungen durch seine Nachbarn den Grenzverlauf seines Lehngbietes nach einer Grenzbegehung mit den dortigen Bauern.* Doblen, 1511 Aug. 24. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=1913> [aplūkots 19.11.2019.]
29. *Jürgen von Hoete, Komtur von Doblen, und Hermann Hasenkamp, Vogt von Bauske, als vom Ordensmeister in der Streitsache zwischen dem Komtur von Windau und Johann Nolle verordnete Kommissarien sprechen ein zwischen Heinrich Brincke und Johann Nolle strittiges Landstück im Amt Windau, genannt Gulbop, ersterem zu.* Doblen, 1527 Jan. 21. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=2099> [aplūkots 19.11.2019.]
30. *Mathias von der Recke, Komtur von Doblen, an OM. Heinrich von Galen in der Sache Georg Vietinghoffs, eines Untertans des Ordensmeisters im Gebiet Doblen (..)* Doblen, [15]54 Nov. 26. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=2275> [aplūkots 19.11.2019.]
31. Schwartz, P. (Hg.) *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch. Band 10. 1444 – 1449.* Riga, Moskau: Kommissions-Verlag von J. Deubner, 1896. 576 S.
32. von Bruiningk, H. (Hg.) *Livländische Güterurkunden, Band II.* Riga: Kommissionsverlag von A. Gulbis, 1923. 923 S.

Izmantotā literatūra

1. Kvaskova, V. Dobeles pils 17. gadsimta arhīva dokumentos. Grām.: Ose, I. (sast.) *Latvijas viduslaiku pils, VI.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 343.-362. lpp.
2. Bielenstein, A. Einiges zur Geschichte der Doblenschen Kirche. *Baltische Monatsschrift, Bd. 43.* Riga: 1896, S. 1.-28.

Agris Dzenis
Mag. hist.

DOBELE CASTLE IN 15TH - 18TH CENTURY WRITTEN SOURCES

Summary

The aim of the research done by historian Agris Dzenis has been to compile information about the history of the Dobele castle provided by written sources from the 15th to the 18th Centuries. Documents pertaining to the Dobele castle and the surrounding area have been located in various collections: the Latvian State Historical archive, the online digital collection of the Herder Institute in Marburg and several publications of medieval and early modern sources printed in the late 19th and early 20th Centuries.

Written sources reveal Dobele as a territorial centre during the rulership of the Livonian branch of the Teutonic Order (14th–16th Centuries). The castle was surrounded by a wide area of lands held as fiefs by people of both local and German descent in return for performing various tasks in service of the castle and masters of the Order. A. Dzenis points out that most of the fief-holders were of local descent. However, from the late 15th Century onwards, an increasing number of fief-holders with German sounding names can be identified in the documents. The compiled sources also provide some insight into what types of buildings existed in the castle territory and its direct vicinity. Various dwelling houses (both heatable and unheatable) of servants, craftsmen and other social groups, stables, taverns and other types of buildings are mentioned.

In the second half of the 16th Century Dobele became property of the newly established Duchy of Courland–Semigallia. Written sources reveal the activities of the ducal family in regards to the Dobele castle, especially the interests of duchess Elisabeth Magdalena (1580–1649), the consort of Duke Friedrich Kettler (1569–1642). Elisabeth Magdalena took up permanent residence in the Dobele castle in 1643 after the death of her husband. Correspondence between the duchess and the various staff members of her estates reveal Elisabeth Magdalena overseeing various renovation works in Dobele and her keen interest in cultivating various medicinal and decorative plants. The court apothecary Marcus Ruhell prepared various medicines and cosmetic products while residing in the Dobele castle: sugar, honey, vinegar, infused water, salve and other products from plants such as roses, peonies, lilies etc. The medicine prepared in the Dobele castle was often sent to friends and acquaintances of the duchess, who then thanked Elisabeth Magdalena in their letters.

Beāte Orlova
Mag. hist., Dobeles Novadpētniecības muzejs

ROTĀJUMI DOBELES PILS KRĀSNS KERAMIKAS KOLEKCIJĀ

Krāsns keramikas fragmenti jau kopš pirmajiem arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles pilsdrupās 1869. gadā bijuši viena no daudzskaitlīgākajām atradumu grupām. Vairums 19. gs. pētnieku iegūto atradumu nonāca Kurzemes Provincas muzejā Jelgavā. Pēc Otrā pasaules kara radītajiem zaudējumiem muzeja kolekcijai par to atrašanās vietu nav konkrētu ziņu. Taču Dobeles Novadpētniecības muzejā glabājas plaša vēlākos gados Dobeles Livonijas Ordeņa mūra pilī iegūtu krāsns podiņu kolekcija. Apkopojot datus no Dobeles pils teritorijā veikto arheoloģisko izrakumu pārskatiem, laikā no 1987. līdz 2019. gadam iegūti vairāk kā 5200 krāsns keramikas fragmentu.

Dažas liecības par podiņu krāšņu izmantošanu Dobeles pilī atrodamas arī rakstītajos avotos. Dokumentos, kas tapuši laikā, kad Dobeles pilī uzturējās hercogiene Elizabete Magdalēna (1643–1649), ziņots, ka krāsns podiņi jaunu krāšņu mūrēšanai 1643. gada augustā pasūtīti Rīgā.¹ Savukārt tā paša gada rudenī krāsns podiņi un citi materiāli labiekārtošanas darbiem uz Dobeles pili atgādāti no Jelgavas.²

Detalizētāki pils iekārtojuma apraksti atrodami 17.–18. gs. inventarizācijas protokolos. Diemžēl pieejamie šāda tipa dokumenti tapuši laikā, kad Dobeles pils jau bija stipri postīta un mazapdzīvota. 1691. gada pils inventarizācijas protokolā minēts, ka dārznieka mājā atradusies viena dobo podiņu krāsns. Ēkā, kas dēvēta par “firstu jauno celtni”*, atradusies melni glazēta krāsns ar baltiem rotājumiem, divas melni glazētas krāsns ar dzelzs rotājumiem, kopumā četras brūni glazētas krāsns ar baltiem rotājumiem. Vairākās saimniecības ēkās atradušās pa vienai vai divām dobo podiņu krāsniem. Celtnē, kas dokumentā dēvēta par “vecu pajumti zem salmu jumta” atradušās divas vecas dobo podiņu krāsns.³ 1719. un 1722. gadu dokumentos sniegtā informācija attiecībā uz podiņu krāsniem ir identiska. 1739. gada inventarizācijas protokolā norādīts, ka vienu no “firstu jaunās celtnes” krāsniem (melnu ar baltām līstēm) nepieciešams pārbūvēt.⁴

Kādā vēsturnieka Edgara Dunsdorfa (1904–2002) publicētā 1702. gadā sastādītā Kurzemes teritorijas kartē atzīmēts, ka šajā laikā Dobeles apkārtnē neliels zemes gabals piederējis vācietim *Jacob*

1 Kvaskova, V. Dobeles pils 17. gadsimta arhīva dokumentos. Grām: Ose, I. (sast.) *Latvijas viduslaiku pils, VI*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 349. lpp.

2 Kvaskova, V. Hercogienes Elizabetes Magdalēnas saimnieciskā darbība. Grām: *Ventspils muzeja raksti VI*. Ventspils: Ventspils muzejs, 2009. 51. lpp.

* Domājams, ka ar šādu apzīmējumu saprasta ēka, kurā atradās hercogu dzimtas pārstāvju izmantotās reprezentācijas un dzīvojamās telpas. Tās varēja atrasties pils austrumu korpusā. – Autores piezīme.

3 1691. gada Dobeles pils inventarizācijas protokols. Tulkots latviešu valodā pēc LVVA materiāliem. M. Rušas personīgais arhīvs.

4 1739. gada Dobeles pils inventarizācijas protokols. Tulkots latviešu valodā pēc LVVA materiāliem. M. Rušas personīgais arhīvs.

Latz, kurš pēc nodarbošanās bijis podnieks (*Töpfer*).⁵ Detalizētāka informācija par kartes aprakstā minēto personu rakstītajos avotos pagaidām nav konstatēta.

20. gs. 80.–90. gados Dobeles pils krāsns podiņu sistematizācijai pievērsies pils arheoloģiskās izpētes darbu vadītājs arheologs Mārtiņš Ruša (1940–2017), arheoloģisko izrakumu pārskatos iekļaujot sevis izveidotu krāsns keramikas rotājumu tipoloģiju. Pavisam M. Ruša konstatējis 19 dažādus krāsns podiņu rotājumu veidus, vairākus no tiem iedalot apakštipos. Detalizēti tipoloģijas apraksti sniegti 1988. un 1990. gada arheoloģisko izrakumu pārskatos.⁶ Tomēr M. Rušas paveiktais darbs pie rotājumu aprakstīšanas nav ticis publicēts vai iekļauts kādā plašākā pētījumā. Turpmākajās arheoloģisko izrakumu sezonās padziļināts darbs pie krāsns podiņu rotājumu sistematizācijas netika turpināts tik izvērstā formā, izrakumu pārskatos norādītas vien īsas ziņas par iegūto krāsns keramikas fragmentu skaitu.

Līdz šim Dobeles pilī iegūtie krāsns keramikas atradumi galvenokārt izmantoti apkopojošu pētījumu veikšanā. Daži attēli ar tiem publicēti vācu izcelsmes pētnieka Konrada Štrausa 1969. gada publikācijā “*Die Geschichte der Töpferzunft vom Mittelalter bis zur Neuzeit und die Kunsttöpfereien in Alt-Livland (Estland und Lettland)*”⁷ un Ievas Oses 1996. gada publikācijā “Podiņu krāsns Kurzemes un Zemgales pilis. 15. gs. beigās–18. gs. sākums”⁸.

Keramikas pētnieka K. Štrausa publikācija ir vērtīga liecība par Dobeles pilī 19. gs. otrajā pusē iegūto krāsns keramikas materiālu. Otrā pasaules kara laikā, atrodoties Baltijā, pētnieks brīvos brīžus pavadījis, apmeklējot muzejus, pilis un arhīvus.⁹ Kurzemes Provincences muzejā Jelgavā pētnieks konstatējis krāsns podiņus no Dobeles pils ar šādiem rotājumiem:

- Kristus attēlojums ar ērkšķu kroni (melni glazēti fragmenti);
- Kristus attēlojums ar gadskaitli “1588” (zaļi glazēti fragmenti);
- kāda valdnieka portrets ar burtiem “TS”;
- rotājumu sērija ar Vecās Derības valdniekiem;
- dažādu valdnieku portreti greznos apģērbos un amatu zīmēs (Štrausa pieņēmums - Saksijas kūrfirsti vai Prūsijas Ordeņa mestri);
- bruņinieku portreti;
- portrets ar uzrakstu spoguļrakstā “TESSENBICE”(?)¹⁰

Šobrīd no šiem renesanses un manierisma mākslas stiliem raksturīgajiem krāsns keramikas rotājumu motīviem Dobeles Novadpētniecības muzejā glabātajā Dobeles pils arheoloģiskajā materiālā ir sastopama tikai daļa - grezni tērptu cilvēku portreti. Nav konstatēti konkrētu valdnieku portreti ar iniciāļiem vai citiem uzrakstiem un Bībeles sižetu attēlojumi. Ja arī kāda krāsns keramikas lauska muzeja kolekcijā ir piederīga K. Štrausa uzskaitītajiem rotājumiem, tā ir pārāk fragmentāra, lai drošticami noteiktu tās piederību. Arī M. Rušas izstrādātajā tipoloģijā šādi rotājumu motīvi netiek uzskaitīti.

Turpmāk rakstā aplūkoti no 1987. līdz 2019. gadam Dobeles Novadpētniecības muzejā uzkrāto Dobeles pilī iegūto krāsns keramikas fragmentu rotājumi. Tie grupēti atbilstoši pēc piederības konkrētam mākslas stilam, balstoties uz I. Oses publikācijās piedāvāto mākslas stilu periodizāciju.

5 Dunsdorfs, E. *Kurzemes karakartes: 17. un 18. gadsimtenī*. Melburna: Kārļa Zariņa fonds, 1984. 106. lpp.

6 Ruša, M. *Pārskats par 1988. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles pilī*. Rīga, 1989. 42.-49. lp.;

Ruša, M. *Pārskats par 1990. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles pilī*. Rīga, 1991. 42.-47. lp.

7 Strauss, K. *Die Geschichte der Topferzunft vom Mittelalter bis zur Neuzeit und die Kunsttöpfereien in Alt-Livland (Estland und Lettland)*. Basel: P.H. Heitz, 1969. 272 S.

8 Ose, I. *Podiņu krāsns Kurzemes un Zemgales pilis. 15. gs. beigās–18. gs. sākums*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1996. 103 lpp.

9 Ose, I. Grām.: Mugurēvičs, E. (atb. red.) *Arheoloģija un Etnogrāfija, XIX*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1997. 158. lpp.

10 Strauss, K. *Die Geschichte der Töpferzunft vom Mittelalter bis zur Neuzeit und die Kunsttöpfereien in Alt-Livland (Estland und Lettland)*. S. 65 - 66.

Dobie krāsns podiņi: 16.–18. gs.

Pētnieciskajā literatūrā, kas veltīta krāsns keramikas tipoloģijai, dobie krāsns podiņi allaž novietoti podiņu krāšņu attīstības “laika skalas” sākumposmā. Citviet Eiropā šādu podiņu izmantošanas sākumposms tiek datēts jau ar 13. gs., taču ņemot vērā, ka Latvijas teritorijā podiņu krāsns pakāpeniski ieviesušās kopš 15. gs. otrās puses–beigām¹¹, arī dobo krāsns podiņu izmantošanas perioda sākums tiek datēts ar šo laiku. Tomēr, kā minēts iepriekš, vairākas dobo podiņu krāsns Dobeles pils inventarizācijas protokolos uzskaitītas arī 17. gs. beigās un 18. gs. sākumā, kas liecina, ka šī krāsns podiņu forma izmantota ilgstoši un paralēli krāšņāk rotātajiem plāksnes podiņiem. Līdzīga dobo krāsns podiņu izmantošanas periodizācija atrodama pētījumos par citām Latvijas teritorijas pilīm un ārvalstu publikācijās: piemēram, Turaidas pilī dobie krāsns podiņi datēti ar 16.–17./18. gs.¹², Dānijā tie attiecināti uz 14.–18. gs.¹³, Somijā agrākie atradumi datēti ar 15. gs. vidu–17. gs.¹⁴.

Uz muzeja kolekcijā esošajiem dobajiem podiņiem sastopami divu veidu rotājumi. Viens no tiem ir neregulāra rozete (5.-6. att.), bet otrs – divi koncentriski apli (7.-8. att.). 1988. gadā veiktajos arheoloģiskajos izrakumos iegūts kāds krāsns podiņa fragments, kas pārējo Dobeles pils atradumu kontekstā raksturojams kā unikāls. No vairuma krāsns keramikas atradumu Dobeles pilī ar neregulāri rozeti rotātais podiņš atšķiras galvenokārt ar to, ka noklāts ar dzeltenu glazūru (5. att.). Dzelteni glazēti krāsns podiņu fragmenti Dobeles arheoloģiskajā materiālā sastopami pavisam reti. Pēc I. Oses izteiktajām atziņām secināms, ka šis atradums norāda uz vismaz vienas pilnībā dzelteni glazētas krāsns pastāvēšanu Dobeles pilī, jo nav iespējams, ka, piemēram, zaļi glazētā krāsni būtu iemūrēti daži citas krāsas podiņi.¹⁵ Daudzskaitlīgi ir arī nerotātu un neglazētu dobo krāsns podiņu fragmenti.

Renesanse

Pirmais mākslas stils, kas pārstāvēts līdz šim apzinātajā Dobeles pils krāsns keramikas materiālā, ir renesanse. Renesansei raksturīgās iezīmes Latvijas teritorijas mākslā parādījās 16. gs. 30.–60. gados. Šajā periodā visbiežāk sastopami zaļi glazēti krāsns podiņi, retāk izmantoti dzelteni un brūni toņi.¹⁶ Dobeles pils vēsturē renesanses mākslas periodizācija atbilst laikam, kad pils un tās apkārtējā teritorija atradās Vācu ordeņa Livonijas atzara pakļautībā. Pils bija komtura, administratīvās teritorijas pārvaldnieka, rezidence. Livonijas periodā pils iedzīvotāju skaits, domājams, nav bijis liels: 1451. gadā sastādīts pils vizitācijas protokols liecina, ka Dobeles pilī uzturējušies septiņi ordeņa brāļi, ieskaitot komturu.¹⁷ Apbūve koncentrējās galvenokārt pilskalna ziemeļu daļā, kur bijuši izvietoti četri lielākie pils korpusi ar dzīvošanai un saimniecības vajadzībām paredzētām telpām.

11 Ose, I. *Podiņu krāsns Kurzemes un Zemgales pilīs. 15. gs. beigās–18. gs. sākums.* 84. lpp.

12 Ose, I. *Turaidas pils 16.–18. gadsimta krāsns keramika.* Turaidas muzejrezervāts, 2013. 35. – 36. lpp.

13 Sørensen, M. *Domestic Comforts: Use of the Tile-stove in Castles of Medieval Denmark (AD 1200–1600).* Master Thesis, Aarhus University, 2017. P. 221.-236.

14 Majantie, K. *Tile Stoves in Finnish Castles After the Introduction of Firearms.* In: Caune, A., Ose, I. (eds.) *Castella Maris Baltici 8.* Rīga: Institute of the History of Latvia Publishers, 2007. P. 102.; Majantie, K. *Showing Conviction and Support for the Reformation? A 16th-Century Stove Tile from Turku Bearing the Electoral Coat of Arms of Saxony.* *Estonian Journal of Archaeology*, 2015, No. 19. P.140.

15 Ose, I. *Turaidas pils 16.–18. gadsimta krāsns keramika.* 16. lpp.

16 Ose, I. *Podiņu krāsns Kurzemes un Zemgales pilīs. 15. gs. beigās–18. gs. sākums.* 29., 30. lpp.

17 Šterns, I. *Latvijas vēsture, 1290-1500.* Rīga: Daugava, 1997. 104. lpp.

Renesanses filozofijas pamatā bija ideja par cilvēku kā individualitāti, vērtību. Tas atspoguļojas arī laika posmam raksturīgākajos krāsns keramikas rotājumos – visbiežāk uz Latvijas teritorijā atrastajiem renesanses krāsns podiņiem attēlotas cilvēku figūras, gan reālas personas, gan alegoriski tēli.¹⁸ Renesanses laikmeta krāsns keramikas rotājumus ietekmēja arī Reformācijas procesi. Parādotes jaunām teoloģiskajām atziņām, pakāpeniski izzuda agrākajos laika posmos bieži izmantotie reliģiskie motīvi, kas saistīti ar svēto pielūgšanu, un izplatītāki kļuva laicīgo valdnieku, Reformācijas atbalstītāju portreti.¹⁹

Uzsākot Dobeles Novadpētniecības muzejā glabāto krāsns podiņu fragmentu izpēti, sākotnēji materiālā tika konstatēti tikai daži renesanses stilam piederīgi rotājumi. Taču, turpinoties arheoloģiskās uzraudzības darbiem Dobeles pils kompleksā, un atkārtoti pārskatot agrākajos gados iegūtos atradumus, 2019. gada gaitā konstatēts, ka renesanses mākslas stila rotājumu skaits Dobeles pils krāsns keramikas materiālā ir lielāks, nekā sākotnēji secināts.

Muzeja krāsns keramikas kolekcijā uz renesanses periodu attiecināms rotājums ar apaļu padziļinājumu, kam apkārt izkārtota robotu augu lapu josla un lapas podiņa stūros (8. att.). Pirmo reizi 20. gs. otrajā pusē veiktajos arheoloģiskajos izrakumos Dobeles pilī krāsns keramikas fragments ar šādu rotājumu iegūts 1990. gadā²⁰, vēlākās izrakumu sezonās konstatējami visai daudzskaitlīgi šī rotājuma fragmentu atradumi.

2003. gadā jauktā būvgružu slānī aiz pils palasta ēkas austrumu mūra iegūti 225 krāsns keramikas fragmenti²¹, kuru datējums un sākotnējā izmantošanas vieta pēc atrašanas apstākļiem nav nosakāmi. Īpaši uzmanību saistošs ir zaļi glazēts fragments, kurā redzams elipses formas padziļinājums un stilizētu augu josla (9. att.). M. Ruša uzskatīja, ka šis podiņš ir bijis daļa no podiņu krāsns torņa.²² Līdzīgi krāsns keramikas atradumi publicēti arī K. Štrausa pētījumā par Latvijas un Igaunijas teritoriju, kurā tie datēti ar 16. gs.²³ Rotājumā saskatāma līdzība ar iepriekš aplūkoto krāsns podiņu ar apļveida padziļinājumu un augu lapu joslu, tādējādi arī šis atradums, domājams, attiecināms uz renesanses mākslas stilu.

Muzeja glabātajā materiālā atrodami arī daži zaļi glazēti dzegas krāsns podiņu fragmenti, kas rotāti ar pusloka arku joslu (10.–12. att.). Turaidas pilī šādi atradumi datēti ar 16. gs. otro trešdaļu.²⁴

Renesanses laikam atbilstošs ir arī rotājums ar jokdara tēlu (16. att.). Uz personas statusu norāda galvassega ar zvaniņiem. Uz podiņa attēlotajai cilvēka galvas figūrai abās pusēs novietotas ziedu vāzes. Virs cilvēka un ziedu kompozīcijas redzama dekoratīva josla ar robotām lapām.

2019. gada janvārī atrasts fragments, uz kura redzama grezni tērptas cilvēka figūras vidusdaļa – vēders, krūtis un rokas saliektā pozā (14. att.).²⁵ Fragmenta labajā malā redzama kolonnas pamatne, kas liecina, ka cilvēka figūra ietverta portālā. Pilna attēla (tai skaitā iespējamu uzrakstu) trūkuma dēļ nav nosakāma attēlotās personas identitāte, taču tērps norāda uz augstu statusu sabiedrībā.

18 Ose, I. *Podiņu krāsns Kurzemes un Zemgales pilīs. 15. gs. beigās–18. gs. sākums.* 29. lpp.

19 Majantie, K. Showing Conviction and Support for the Reformation? A 16th-Century Stove Tile from Turku Bearing the Electoral Coat of Arms of Saxony. P. 140.

20 Ruša, M. *Pārskats par 1990. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles pilī.* 47. lp.

21 Ruša, M. *Pārskats par 2003. gada arheoloģiskās uzraudzības darbiem Dobeles viduslaiku pilī.* 14. lp.

22 Turpat, 16. lp.

23 Strauss, K. *Die Geschichte der Topferzunft vom Mittelalter bis zur Neuzeit und die Kunsttopfereien in Alt-Livland (Estland und Lettland).* S. 252.

24 Ose, I. *Turaidas pils 16.–18. gadsimta krāsns keramika.* 55. lpp.

25 Tomašūns, A. *Dobeles pilsdrupas – arheoloģiskie izrakumi. Atradumu saraksts.* 2019. Kopija glabājas Dobeles Novadpētniecības muzejā.

1.–3. att. K. Štrausa uzskaitīto rotājumu piemēri. Attēli: Strauss, K. *Die Geschichte der Töpferzunft vom Mittelalter bis zur Neuzeit und die Kunsttöpfereien in Alt-Livland (Estland und Lettland)*. Basel: P. H. Heitz, 1969. Tafel 50, 53. 4. att. Dzeltēni glazēta dobā podiņa fragments. Neregulāras rozetes rotājums. (Šeit un turpmāk autores foto). 5. att. Zaļi glazēts dobais podiņš. Neregulāras rozetes rotājums. 6.–7. att. Zaļi glazēti dobie podiņi. Divu koncentrisku apļu rotājums.

Tā paša gada jūlijā pils kapelas tuvumā atrasts zaļi glazēta krāsns podiņa fragments ar vīrieša sejas attēlu (13. att.) Fragments ir daļa no portreta, kurā attēlots grezni tērpts vīrietis ar bereti. Atkārtoti pārskatot agrākajās arheoloģisko izrakumu sezonās iegūto krāsns keramikas materiālu, secināts, ka arī 2009. gadā iegūts krāsns podiņa fragments varētu būt daļa no vīrieša portreta attēlojuma

(15. att.). Fragments ir plāksnes krāsns podiņa labā mala, kurā augšējā stūrī redzams eņģelis, bet atlikušo virsmu aizņem puse no arkas. Domājams, ka oriģinālā rotājuma centrā atradies portrets. Šis rotājuma veids un dažādas tā variācijas ir bieži sastopamas gan Latvijas teritorijas pilīs, gan citviet Eiropā. Visbiežāk portretos attēloto vīriešu un sieviešu personības nav nosakāmas, taču atsevišķos gadījumos rotājumus uz krāsns podiņiem papildina arī uzraksti – iniciāļi. Tie liecina, ka dažos no portretiem attēloti konkrēti vācu teritoriju valdnieki, kuri atbalstījuši Reformācijas procesus.²⁶ Izmantojot ar šo valdnieku portretiem rotātus krāsns podiņus, piļu un muižu īpašnieki varēja norādīt uz savu reliģisko un politisko nostāju.

Tā kā uz muzeja kolekcijā esošajiem Dobeles pili iegūtajiem renesanses laika portretu fragmentiem iniciāļu nav, tos grūti saistīt ar konkrētām personībām vai politisku saišu un uzskatu, kas attiektos uz šo laika periodu, demonstrāciju. Taču reprezentatīvu funkciju pildīja ne tikai ar heraldisku simboliku vai valdnieku portretiem rotāti krāsns podiņi, bet arī citi grezni rotājumi un podiņu krāsns kopumā. Viduslaiku un agro jauno laiku piļu krāsns keramikas pētnieki Baltijas jūras reģionā ir vienisprātis par podiņu krāšņu kā sociālo stāvokli un reliģisko un politisko uzskatu demonstrējošu objektu nozīmi. Kā norāda Arhusas (*Aarhus*) universitātes Dānijā pētnieks Mihaels Sorensens (*Michael Sørensen*), līdzās podiņu krāšņu praktiskajai nozīmei (iespējai telpu apsildīt bez dūmu izdališanās tajā), tās arī norādīja uz īpašnieka materiālo labklājību, gaumi un kultūru.²⁷ Somu pētniece *Kirsi Majantie* apgalvo, ka podiņu krāsns ar dekoratīvajiem rotājumiem bija “ideāls veids”, lai parādītu tās īpašnieka bagātību un ietekmi. Pamatojums šādam uzskatam ir fakts, ka krāsns podiņi Baltijas jūras austrumu un ziemeļu krastu reģionos tirdzniecības sakaru ceļā ienāca no vācu zemēm. Tie vismaz sākotnēji bija luksusa importprece, kuru atļauties varēja tikai atsevišķi sabiedrības slāņi.²⁸ Podiņu krāšņu kā reprezentatīvu objektu funkciju ilustrē arī iepriekš minētie Dobeles pils inventarizācijas protokoli, kas liecina, ka vienkāršākās dobo podiņu krāsns bija novietotas pils saimniecības ēkās, kamēr augstākstāvošu personu izmantotās telpas apsildīja ar krāšņiem rotājumiem dekorētas dažādu krāsu krāsns.

Manierisms

Renesanses stilam seko manierisms, kas Latvijas teritorijas mākslā tiek iedalīts divos posmos: 16. gs. 60. gadi–1610. gads un 17. gs. otrā desmitgade–17. gs. 70. gadi²⁹, kopumā aptverot vairāk kā simts gadus garu periodu. Dobeles vēsturē tas ir laiks, kad pils ar apkārtējo teritoriju nonāca Kurzemes–Zemgales hercogu dzimtas īpašumā. Pētnieciskajā literatūrā pastāv dažādi viedokļi par to, kad Dobeles pils no sākotnējās Vācu ordeņa Livonijas atzara celtās kastelas tipa būves pārveidota vēlākajā formā, proti, kapelas ēkā, austrumu palasta korpusā un saimniecības un apkalpojošā personāla dzīvojamajās ēkās pils pagalma laukumā.

Piemēram, mākslinieks un pētnieks Jūliuss Dēriņgs (*Julius Döring*, 1818–1898) pārstāv viedokli, ka Dobeles pils pārbūve uzsākta neilgi pēc tās nonākšanas Kurzemes–Zemgales hercogu dzimtas īpašumā, vēl pirmā hercoga Gotharda Ketlera valdīšanas laikā (1562–1587).³⁰ Pretējs ir uzskats, ka

26 Majantie, K. Summary. Fashion, Comfort and Conviction. In: *Majantie, K. Muotia, mukavuutta ja mielipiteitä. Kaakeliuuni yhteiskunnallisten muutosten ilmentäjänä keskiajan ja uuden ajan alun Suomessa*. Turku: Painosalama, 2010. P. 303.

27 Sorensen, M. *Domestic Comforts: Use of the Tile-stove in Castles of Medieval Denmark (AD 1200–1600)*. P. 23.

28 Majantie, K. *Tile Stoves in Finnish Castles After the Introduction of Firearms*. P. 102.

29 Ose, I. *Podiņu krāsns Kurzemes un Zemgales pilīs. 15. gs. beigās–18. gs. sākums*. 45., 63. lpp.

30 Döring, J. *Die Geschichte und Beschreibung des Ordenschloßes Doblen und seiner Ruine*. In: *Sitzungs – Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst nebst Veröffentlichungen des kurländischen Provinzial-Museums, aus dem Jahre 1883*. Mitau: J. F. Stefenhagen und Sohn, 1884. S. 35.

pārbūves darbi Dobeles pili norisinājušies tikai pēc hercogienes Elizabetes Magdalēnas iniciatīvas 17. gs. 40. gados.³¹ Ņemot vērā paveikto būvdarbu apjomu, domājams, ka darbi tika uzsākti vēl pirms Dobeles pils kļuva par hercoga Frīdriha Ketlera atraitnes Elizabetes Magdalēnas rezidenci, taču ir zināms, ka arī pēc hercogienes vēlmēm veikti dažādi renovācijas projekti. Jebkurā gadījumā ir skaidrs, ka pils apbūve laikā pēc Livonijas sabrukuma un Kurzemes–Zemgales hercogistes izveidošanas ievērojami mainījās, palielinājās ēku skaits un līdz ar to noteikti pieauga nepieciešamība pēc telpu apsildes ierīcēm.

Pretēji renesanses stila rotājumiem, kuri muzeja kolekcijā ir salīdzinoši mazskaitlīgāki, un vairāki rotājumi līdz šim sastopami tikai vienā eksemplārā, manierisma mākslas stilā rotāti krāsns keramikas fragmenti ir otra daudzskaitlīgākā atradumu grupa aiz neglazētiem dobajiem podiņiem ar lielāko rotājošo elementu daudzveidību.

Viena no manierisma mākslas stila rotājumu grupām ir heraldiski motīvi. Dobeles pils materiālā biežāk sastopamajā heraldiskajā kompozīcijā attēlots Dancigas ģerbonis. To veido vairogs ar diviem krustiem, kuru tur divas lauvas. Ar 16. gs. pēdējo trešdaļu–17. gs. sākumu datētais rotājums Latvijas teritorijā sastopams vairākās vietās – Bauskā, Turaidā, Valmierā.³² I. Ose to izplatību mūsdienu Latvijas teritorijā saista ar tirdzniecības sakariem vai ieceļojušu amatnieku darbību.³³ Dobeles pili ar šo heraldisko simbolu rotāti podiņi atrasti gan zaļu toņu, gan melnā glazūrā.

8. – 10. att. Ar pusloka arkām rotāti zaļi glazēti dzegas krāsns podiņu fragmenti.

31 Vītola, T. Dobeles pilsdrupu pirmsprojekta izpēte 1984.–1986. gadā. Grām.: Ose, I. (sast.) *Latvijas viduslaiku pils, V. Pētījumi par Kurzemes un Zemgales pili*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 207. lpp.

32 Berga, T. *Valmieras vecpilsētas arheoloģija*. Rīga: Zinātne, 2018. 82. lpp.

33 Ose, I. *Podiņu krāsns Kurzemes un Zemgales pils. 15. gs. beigās–18. gs. sākums*. 71. lpp.

11. att. Zaļi glazēts krāsns podiņš ar apļveida padziļinājumu. 12. att. Zaļi glazēts krāsns podiņa fragments ar padziļinājumu. 13. att. Vīrieša portreta fragments. 14. att. Sievietes portreta fragments. 15. att. Iespējamais portreta fragments. 16. att. Zaļi glazēts krāsns podiņa fragments ar jokdara attēlojumu.

Daudz retāks Dobeles muzeja kolekcijā ir heraldisks motīvs ar kronētu vērša galvu divu lauvu ietvarā (15.–16. att.). Šāds rotājums sastopams vairāku Latvijas teritorijas piļu arheoloģiskajā

materiālā. Uzskatīts, ka tas varēja tikt izgatavots par godu Kurzemes–Zemgales hercoga Gotharda Ketlera sievai Mēklenburgas princesei Annai (1533–1602), ar kuru hercogs laulājās 1566. gadā.³⁴

No šobrīd identificētajiem Dobeles pils krāsns keramikas kolekcijas fragmentiem tikai uz viena norādīts konkrēts gadskaitlis. Tas ir krāsns stūra vairogs, darināts manierisma stilam atbilstošajā rolverka³⁵ rotājuma formā. Uz fragmenta redzams Bībeles tekstā balstīts tēls – Dieva jērs. Pētnieki norāda uz attēla līdzību ar Gotlandes ģerboņa atribūtiķu.³⁶ Citviet Latvijas teritorijā atrasti rolverka kartušu vairogi ar identisku rotājumu, bet dažādiem gadskaitļiem – 1591., 1602., 1605. un citiem. Dobeles pili līdz šim iegūts tikai viens šāda tipa podiņu krāsni rotājošais fragments, uz kura norādīts gadskaitlis “1607”. Tiek pieņemts, ka gadskaitļi norāda uz krāsns keramikas elementu izgatavošanas laiku.³⁷

16. gs. beigām un 17. gs. sākumam arheoloģisko izrakumu pārskatos piedēvēts arī heraldisks rotājums, kas Dobeles pili iegūts uz vairākiem zaļi glazētiem krāsns podiņu fragmentiem. Rotājums ir salīdzinoši vienkāršs – apļveida ietvarā attēlots divgalvains ērglis ar izplestiem spārniem un, domājams, kroni virs tā (21. att.). Kompozīcijā nav vairoga formas, kas sastopama citos heraldiskos motīvos, arī ērgļa ķermenis ir veidots vispārīgs, bez stingri iezīmētām detaļām – acīm, knābja u.tml. Kompozīciju M. Ruša attiecinājis uz Polijas–Lietuvas karaļa Sigismunda III valdīšanas laiku (1587–1632), norādot, ka līdzīgi motīvi attiecīgajā laika posmā izmantoti arī vairāku Polijas pilsētu ģerboņos.³⁸ Heraldiska simbolika ar ērgļa tēlu Polijas–Lietuvas karalim pakļautās Kurzemes–Zemgales hercogistes piļu krāsns keramikā ir bieži sastopams motīvs, jo kronēts ērglis bija Polijas–Lietuvas valsts ģerboņa figūra.³⁹ Tomēr, publicētajā Latvijas teritorijas piļu krāsns keramikas materiālā visbiežāk sastopami viengalvaini ērgļa attēlojumi, kas tiek saistīti ar dažādiem Polijas–Lietuvas valdniekiem. Ņemot vērā šo tendenci, rodas šaubas par agrāk droši izteikto apgalvojumu par Dobeles pili atrastā divgalvainā ērgļa rotājuma piederību konkrēta Polijas–Lietuvas valdnieka laikam. Kronēts divgalvains ērglis bijis gan vēsturiski ar Livonijas teritoriju saistītās Vācu Svētas Romas impērijas, gan spēcīgās Hanzas tirdzniecības pilsētas Lībekas heraldiskais simbols.⁴⁰ Iespējams, patiesā saikne ar Dobeles pils atradumiem turpmāk meklējama šajā virzienā.

Vairāki dzegas krāsns podiņi rotāti ar dzīvnieku figūrām. Visbiežāk uz Dobeles pils krāsns podiņiem sastopami zirgu, arī mītisku vienradžu attēlojumi. Zaļi glazētiem dzegas krāsns podiņiem ar zirgu figūrām (22.–23. att.) M. Ruša Dobeles pils arheoloģiskajā materiālā konstatējis trīs rotājuma variācijas, raksturojot figūras kā jūras zirdziņus.⁴¹ Līdzīgi rotāti krāsns podiņi sastopami Latvijas teritorijas pilīs un citviet Eiropā – Vācijā, Polijā, Dānijā.⁴² Tie datējami ar 16. gs. pēdējo trešdaļu–17. gs. sākumu. Pēc līdzīgiem kompozīcijas principiem veidoti krāsns podiņi ar putnu attēlojumu (24. att.).

Kompozīcijas ar stilizētām cilvēku sejām uz dzegas krāsns podiņiem veidotas pēc citādāka principa nekā dzīvnieku attēlojumi. Kamēr dzīvnieku figūras nostatītas viena pret otru, cilvēku sejas

34 Ose, I. *Podiņu krāsns Kurzemes un Zemgales pilis. 15. gs. beigās–18. gs. sākums.* 55. lpp.

35 Rolverks - ornamenti vai rotājuma motīvs, kas galos sarullēts, nereti izmantots vairoga formas elementos. Pēc: Ose, I. Rolverka un apkaluma ornamenti podiņu krāšņu rotājumā Latvijā 16. gs. beigās un 17. gs. pirmajos gadu desmitos. Grām.: Grosmane, E. (sast.) *Ornaments Latvijā: Materiāli mākslas vēsturei.* Rīga: Zinātne, 1994. 33. lpp. - Autore piezīme.

36 Ruša, M. *Pārskats par 2003. gada arheoloģiskās uzraudzības darbiem Dobeles viduslaiku pili.* 17. lp.

37 Ose, I. Rolverka un apkaluma ornamenti podiņu krāšņu rotājumā Latvijā 16. gs. beigās un 17. gs. pirmajos gadu desmitos. 35. lpp.

38 Ruša, M. *Pārskats par 1990. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles pili.* Rīga, 1991. 48 lp.

39 Ose, I. *Podiņu krāsns Kurzemes un Zemgales pilis. 15. gs. beigās–18. gs. sākums.* 56. lpp.

40 Ose, I. Dažas raksturīgākās iezīmes Latvijas 16. - 17. gs. krāsns podiņu rotājuma attīstībā (pēc Bauskas pils arheoloģisko izrakumu materiāliem). Grām.: Alksne, B. (red.) *Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei 1.* Rīga: Zinātne, 1989. 157. lpp.

41 Ruša, M. *Pārskats par 1988. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles pili.* Rīga, 1989. 46.-47. lp.

42 Ose, I. *Podiņu krāsns Kurzemes un Zemgales pilis. 15. gs. beigās–18. gs. sākums.* 54. lpp.

novietotas podiņa centrā, un tām apkārt izvietoti stilizēti augi vai citi rotājumi. Divi no Dobeles pils arheoloģiskajā materiālā sastopamajiem rotājumiem attēlo vīriešu sejas. Pirmajā maskai līdzīgu seju ietver vijīgi augi (25.–26. att.). Otru ieskauj t. s. “auss skrimstalas” ornamenti (27. att.). Šobrīd šāda tipa podiņš muzeja kolekcijā ir vienā eksemplārā, iegūts 1988. gadā. M. Ruša norādījis, ka literatūrā analogijas rotājumam nav atrastas.⁴³

Uz vairākiem fragmentiem attēlotas bērnu vai eņģeļu figūras. Vienā no tiem seju ieskauj stilizēti, vijīgi augi (29. att.). Citā rotājumā skaidri saskatāmi eņģeļa spārni (28. att.).

Dobeles pils krāsns keramikas materiālā bieži sastopami arī dažādi ģeometriski rotājumi, kas apvienoti ar stilizētu augu elementiem. Muzeja kolekcijā viens no šādiem piemēriem ir izliekts dzegas podiņš ar ģeometriskiem elementiem rotātu joslu un augu lapu joslu (30. att.). Dobeles pilī atrasts arī plāksnes krāsns podiņš, uz kura attēlots zieds rombveida ietvarā (31. att.).

Citu rotājumu veido stilizēti, vietām sirds formā izliekti augi (32.–33. att.). M. Ruša, atsaucoties uz atradumiem Rīgā, Bauskā un Valmierā, atrastos fragmentus attiecinājis uz manierisma otro posmu.⁴⁴ Savukārt I. Oses pētījumos līdzīgi rotāti krāsns podiņi attiecināti uz manierisma pirmo posmu.⁴⁵

Dobeles pils krāsns podiņu kolekcijā viens no biežāk sastopamajiem manierisma stila beigu posmam raksturīgajiem motīviem ir portāls ar ziedu vāzi (34.–36. att.), kas sastāv no divām kolonnām, arkas virs tām, ziedu vāzes attēlojuma un cilvēka sejai līdzīgas “maskas” arkas centrā. M. Ruša Dobeles pils materiālā konstatējis trīs rotājuma apakštīpus: visiem kopīgi elementi ir kolonnas un arka, taču atšķiras ziedu vāzes un “maskas” forma.⁴⁶

Portāla un vāzes motīvs bijis plaši izplatīts – līdzīgi rotājumi iegūti Bauskā, Kuldīgā, Rīgā, Turaidā, Valmierā, Biržos, Klaipēdā, Viļņā, Varšavā.⁴⁷ Savdabīgu iezīmi saistībā ar šo rotājumu Dobeles pils krāsns keramikas materiālā konstatējusi I. Ose. Lai gan puķu vāzes motīvs sastopams plašā areālā, Dobeles atradumiem ir iezīme, kas tos atšķir no citviet iegūtajiem fragmentiem. Dobeles krāsns podiņi papildināti ar viļņotu līniju, un pēc I. Oses domām to varētu būt veicis kāds Dobelē uz vietas strādājošs podnieks, tādējādi cenšoties pēc saviem ieskatiem uzlabot no citurienes atvestu krāsns podiņu izgataves matrici. Tāda pati iezīme sastopama arī Dobeles pilī iegūtajos krāsns keramikas fragmentos ar Dancigas ģerboņa (17. att.) un putna (24. att.) motīviem - tie papildināti ar viļņotām līnijām, kas nav sastopamas uz analogiem atradumiem citviet.⁴⁸ Iespējams, kopīgais papildinošais elements liecina, ka ar minētajiem trim motīviem rotātie krāsns podiņi gatavoti vienā laikā un to izgatavošana notikusi lokāli, pārveidojot no citurienes ievestas matricēs.

Rotājums ar vāzi, kurā simetriski izkārtoti ziedi (37. att.), sastopams arī uz mazāka izmēra krāsns podiņiem. To ietvars ir salīdzinoši vienkāršāks, bez portāla un groteskām maskām, veidots ar dekoratīvām līnijām. Manierisma otrajam posmam raksturīgi arī brīvi stāvoši ziedu pušķu attēlojumi bez vāzēm un ietvariem (38.–39. att.).

Vienu no Dobeles pilī 1988. gadā iegūtajiem krāsns podiņu fragmentiem M. Ruša klasificējis kā t.s. tapešu jeb paklāja raksta tipam atbilstošu (40. att.).⁴⁹ Šāda tipa krāsns podiņi ir bez apmalēm, un attēlotais raksts turpinās uz tiem blakus novietotajiem podiņiem. Dobeles pilī iegūtajā gareniskas formas fragmentā centrā novietots augs ar trim ziediem, un stūros redzami atsevišķi nelieli ziedi. Tomēr, aplūkojot I. Oses publikācijās apkopotos krāsns podiņu rotājumus, nākas secināt, ka uz

43 Ruša, M. *Pārskats par 1988. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles pilī*. 48. lp.

44 Ruša, M. *Pārskats par 2003. gada arheoloģiskās uzraudzības darbiem Dobeles viduslaiku pilī*. Rīga, 2003. 16. lp.

45 Ose, I. *Podiņu krāsns Kurzemes un Zemgales pilīs. 15. gs. beigās–18. gs. sākums*. 48. lpp.

46 Ruša, M. *Pārskats par 1988. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles pilī*. 42.–43. lp.

47 Ose, I. *Podiņu krāsns Kurzemes un Zemgales pilīs. 15. gs. beigās – 18. gs. sākums*. 67. lpp.

48 Turpat, 70. lpp.

49 Ruša, M. *Pārskats par 1988. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles pilī*. 45. lp.

konkrētā fragmenta attēlotais zieds ir ļoti līdzīgs arī citām manierisma otrā posma kompozīcijām, kas gan nav tapešu raksta tipam piederīgas. Tā kā Dobeles pilī iegūtais fragments ir tikai viens un tas nav saglabājies pilnā apmērā, tā piederību konkrētam tipam nevar noteikt viennozīmīgi.

17. att. Zaļi glazēts dzegas krāsns podiņa fragments ar Dancigas ģerboņa attēlu. 18.–19. att. Zaļi glazēti krāsns podiņu fragmenti ar Meklenburgas ģerboņa attēlu. 20. att. Zaļi glazēts krāsns keramikas elements ar Gotlandes ģerboņa simboliku.

21. att. Zaļi glazēts krāsns podiņa fragments ar divgalvainā ērgļa motīvu. 22.–23. att. Zaļi glazēti dzegas krāsns podiņu fragmenti ar zirgu figūrām. 24. att. Zaļi glazēts krāsns podiņa fragments ar putna attēlojumu.

Ar manierisma otro posmu datēti krāsns podiņi ar bruņotu jātnieku figūru attēliem. Dobeles pili atrastas divas rotājuma variācijas - viena ar uzrakstu "ALEXANDER", otra ar uzrakstu "NINUS" (29.–30. att.). Senākās ziņas par šādiem atradumiem Dobeles pili sniegtas Karla Boja referātā Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības sanāksmē 1883. gadā⁵⁰, taču muzeja kolekcijā pirmo reizi krāsns keramikas fragmenti ar attiecīgo rotājumu nonāca pēc 1988. gada arheoloģisko izrakumu sezonas.

Ar jātnieku figūrām rotātus podiņus uzskata par daļu no kopīga "četrus antīko monarhiju" cikla.⁵¹ Antīko monarhiju tematika bija izplatīts motīvs gan viduslaiku un jauno laiku filozofijā, gan mākslā. Tematikas saknes meklējamas Bībeles Vecās derības stāstā par Babilonijas valdnieku

⁵⁰ Boy, K. Die Ausgrabungen in der Schloßruine zu Döbelen im Sommer 1883. In: *Sitzungs – Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst nebst Veröffentlichungen des kurländischen Provinzial-Museums, aus dem Jahre 1883*. Mitau: J. F. Stefenhagen und Sohn, 1884. S. 58.

⁵¹ Ose, I. *Podiņu krāsns Kurzemes un Zemgales pils. 15. gs. beigās–18. gs. sākums*. 72. lpp.

Nebukadnecaru, kurš redzējis sapni par trim arvien vājākām impērijām, kas sekos pēc viņa paša. Dobeles pils arheoloģiskajā materiālā redzami Maķedonijas valdnieka Aleksandra Lielā (356.–323 g. p. m. ē.) un leģendārā Asīrijas galvaspilsētas Ninives dibinātāja Nīna atveidojumi.

Dobeles pils teritorijā atrastas gan zaļos toņos, gan melni glazētas antīko monarhiju rotājuma variācijas. Vērojama tendence, ka uz melni glazētajiem fragmentiem dekorējums ir labāk saskatāms, līnijas ir veidotas skaidrākas un precīzākas. Uzraksti uz fragmentiem ir skaidri salasāmi, portāla ietvaros redzamas sieviešu figūras. Savukārt uz zaļi glazētajiem fragmentiem uzraksti ar monarhu vārdiem ir izplūduši, nenoteiktas ir portāla aprīses un tajās ir neiespējami saskatīt sieviešu figūras.

2008. gadā iegūti vairāki šauras formas krāsns podiņu fragmenti ar rotājumu, kuram līdz šim Latvijas teritorijas arheoloģiskajā materiālā analogiju atrast nav izdevies. Arheologa M. Rušas veidotajā arheoloģisko izrakumu pārskatā attēlojums uz krāsns podiņa raksturots kā “sievietes figūra portālā”⁵², tomēr šķiet, ka patiesībā uz krāsns podiņiem attēlota bruņās tērpta cilvēka figūra pilnā augumā ar zobenu pie kreisā sāna (46. att.). Figūru ieskauj manierisma stilam raksturīgas kolonnas ar pusloka arku, kas visai izteikti līdzinās rotājumam uz podiņiem ar portāla un vāzes motīvu.

Uz 16. gs. pēdējo trešdaļu–17. gs. sākumu attiecināmi arī dažādi dekoratīvie vainagojošo krāsns podiņu veidi (47.–49. att.).⁵³ Vairums vainagojošo podiņu rotāti ar augu motīviem. Vairākās izrakumu sezonās iegūti arī fragmenti ar sieviešu figūru attēlojumiem. M. Ruša tās raksturojis kā “virs ūdens līmeņa izslējušās”⁵⁴, tātad, iespējams, uz šiem vainagojošajiem krāsns keramikas elementiem bijušas attēlotas nāras.

25. – 26. att. Zaļi glazēti krāsns podiņu fragmenti ar stilizētu cilvēka sejas attēlojumu. 27. att. Zaļi glazēts krāsns podiņš ar vīrieša galvas attēlojumu.

52 Ruša, M. *Pārskats par 2008. gada arheoloģiskās izpētes darbiem Dobeles viduslaiku pili*. 23. lp.

53 Ose, I. *Turaidas pils 16.–18. gadsimta krāsns keramika*. 78.–79. lpp.

54 Ruša, M. *Pārskats par 2003. gada arheoloģiskās uzraudzības darbiem Dobeles viduslaiku pili*. Rīga, 2003. 15. lp.

28

29

30

31

32

33

28. att. Zaļi glazēts krāsns podiņš ar eņģeļa attēlojumu. 29. att. Zaļi glazēts krāsns podiņš ar eņģeļa attēlojumu. 30. att. Zaļi glazēts izliekts krāsns podiņa fragments ar ģeometrisku elementu un stilizētu augu lapu joslām. 31. att. Zaļi glazēts krāsns podiņš ar ģeometriskiem un ziedu elementiem. 32.–33. att. Zaļi glazēti krāsns podiņu fragmenti ar ģeometrisku elementu un stilizētu augu rotājumu.

Pārejas posms un agrais baroks

Jaunākie krāsns podiņi Dobeles pils arheoloģiskajā materiālā datējami ar 17.–18. gs. miju. Latvijas teritorijas mākslā tas sakrīt ar agrā baroka stila periodizāciju: 17. gs. 60.–70. gadiem–18. gs. sākumu.⁵⁵ Dobeles pils vēsturē tas ir laiks, kad pils arvien straujāk kļuva neapdzīvojama. Hercoga

⁵⁵ Ose, I. Podiņu krāsns Kurzemes un Zemgales pils. 15. gs. beigās–18. gs. sākums. 77. lpp.

Fridriha Vilhelma valdīšanas laikā (1698–1711) vēl jaušami pēdējie centieni atjaunot dzīvojamās telpas, taču tie bija neveiksmīgi.⁵⁶ 18. gs. 30. gados pils pamesta.

Atšķirībā no iepriekš aplūkotajiem posmiem, agrā baroka periodā par dominējošo krāsns podiņu glazūras krāsu kļuvusi melnā, citas krāsas reti sastopamas. Tas atspoguļojas arī iepriekšminētajos Dobeles pils inventarizācijas protokolos, kuros atzīmētas vairākas melnas podiņu krāsns ar baltiem rotājumiem.

Atsevišķus Dobeles pili atrastos ar ziedu kompozīcijām rotātos krāsns podiņus varētu attiecināt uz pārejas periodu starp manierisma otro posmu un agro baroku. Piemēram, rotājums ar neļķi (50. att.) glazēts agrajam barokam netipiskajā zaļajā tonī. Citās Latvijas teritorijas pilīs šis ar 17. gs. pēdējo trešdaļu datētais motīvs sastopams melnā krāsā.⁵⁷ Savukārt melni glazētie krāsns podiņi ar ziedu kompozīcijām jau ir vairāk atbilstoši agrā baroka tendencēm (51.–53. att.).

Agrā baroka piemēri Dobeles pils arheoloģiskajā materiālā ir arī melni glazēti krāsns podiņi, kas rotāti ar portretiem ovālā augu vītnes ietvarā (54.–55. att.). Izteikts minējums, ka attēlotās personas varētu būt Kurzemes–Zemgales hercogs Frīdrihs Kazimirs (1650–1698) un viņa sieva Elizabete Sofija (1674–1748), taču šādam pieņēmumam trūkstot noteiktu pierādījumu.⁵⁸

Šajā laika periodā Eiropā darināti krāsns podiņi ar alegoriskām cilvēku figūrām. Tās atspoguļoja gan abstraktas, gan konkrētas parādības. Piemēram, rakstura īpašības, ģeogrāfiskas lokācijas u.c. Dobeles pili atrastā alegoriskā figūra simbolizē mīlestību.⁵⁹ To personificē sievietē ar vairākiem bērniem (56. att.).

Arheoloģiskajos izrakumos konstatētās podiņu krāšņu vietas

Pirmās konkrētās ziņas par arheoloģiskajos izrakumos konstatētu podiņu krāsns vietu Dobeles pils teritorijā iegūstamas no 1989. gada arheoloģisko izrakumu pārskata. Izrakumu laukumā pils teritorijas dienvidrietumu stūrī atsegta ar 16. g. otro pusi–17. gs. sākumu datēta trīstelpu ēka, kurā atklāta gan kalēja krāsns, gan divas podiņu krāsns. Krāšņu tuvumā iegūti zaļi glazēti un neglazēti dobie krāsns podiņi un zaļi glazēti plāksnes krāsns podiņu fragmenti.⁶⁰ Zemākā attiecīgā izrakumu laukuma kārtā atsegta dzīvojamā ēka ar dobo podiņu krāsni.⁶¹

2005. gadā pils pagalmā līdzās rietumu aizsargmūrim līdzās jau agrākās izrakumu sezonās atsegtiem saimniecības ēku pamatiem, atklāta vientelpas celtnē. Tās ziemeļrietumu stūrī konstatēta podiņu krāsns vieta. Krāsns sastāvējusi no neglazētiem dobajiem podiņiem. Balstoties uz monētu atradumiem, M. Ruša secinājis, ka krāsns izmantošanas laiks varētu būt bijis 17. gs. 40.–60. gadi. Ēku arheologs raksturojis kā pēc plānojuma izteiktu 17. gs. vidus un otrās puses vienistabas dzīvojamo ēku.⁶²

Kārtā zem iepriekšminētās ēkas atsegta vēl divas celtnes. Vienā no tām bijis iespējams noteikt podiņu krāsns vietu, kuras paliekas saglabājušās minimāli. Pēc krāsns keramikas lausku atradumiem (zaļi glazēti krāsns keramikas fragmenti ar stilizētu ziedu rotājumiem) M. Ruša izteicis minējumu, ka telpas apkures ierīce, iespējams, bijusi podiņu krāsns, kas 17. gs. vidū veidota no manierisma stila plāksnes podiņiem.⁶³

56 Kvaskova, V. Dobeles pils 17. gadsimta arhīva dokumentos. Grām: Ose, I. (sast.) *Latvijas viduslaiku pils*, VI. 359. lpp.

57 Ose, I. *Turaidas pils 16. – 18. gadsimta krāsns keramika*. 95. lpp.

58 Ose, I. *Podiņu krāsns Kurzemes un Zemgales pilis. 15. gs. beigās–18. gs. sākums*. 82. lpp.

59 Turpat.

60 Ruša, M. *Pārskats par 1989. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles pili*. Rīga, 1990. 28., 32., 35. lp.

61 Turpat, 40. lp.

62 Ruša, M. *Pārskats par 2005. gada arheoloģiskās izpētes darbiem Dobeles viduslaiku pili*. Rīga, 2006. 11. lp.

63 Turpat, 16. lp.

Izrakumu laukumā pie rietumu aizsargmūra atsegta vientelpas dzīvojamā ēka, ko pēc monētas atraduma arheologs M. Ruša datējis ar 17. gs. 20. gadiem. Tajā konstatēta dobo podiņu krāsns. Iegūti 472 neglazētu dobo krāsns podiņu fragmenti. Ņemot vērā, ka ēkā atrasts loga stiklu atgriezumū depozijs (iegūtas 179 logu stiklu lauskas), secināts, ka ēkā varētu būt atradusies stiklinieka darbnīca un vienlaikus amatnieka dzīvojamā telpa.⁶⁴

2008. gadā pie priekšpils dienvidu aizsargmūra atklāti ēkas pamati. Secināts, ka ēka sastāvējusi no divām telpām, un abās konstatētas krāšņu vietas. M. Ruša secinājis, ka pirmo telpu apsildījis dobo podiņu krāsns (iegūtas 558 dobo podiņu lauskas), bet otro – plāksnes veida podiņu krāsns. Pirmajā telpā atsegta taisnstūrveida formas dobo podiņu krāsns apakšējā daļa 40–60 cm augstumā.⁶⁵

Otrajā telpā, kas atsegta daļēji, atklāti pavarda un podiņu krāsns pamati. Podiņu krāsns bijusi taisnstūrveida formas, 1,45 m gara un 1 m plata. Tās tuvumā atrasti dažādi rotāti krāsns keramikas fragmenti. Visvairāk lausku - 148 - rotātas ar antīko valdnieku motīvu. Uz 78 fragmentiem konstatēts rotājums ar ziedu vāzi portālā. 14 lauskas attiecinātas uz rotājumu, ko M. Ruša nodēvējis par sievietes figūru portālā (iespējams, patiesībā attēlots bruņojumā tērpts vīrietis), bet 9 lauskas piederējušas pie tapešu raksta plāksnes podiņu veida. Krāsns tuvumā iegūti arī vairāki dzegas podiņu fragmenti ar heraldisko simboliku (Dancigas ģerbonis), zirgu, putnu un eņģeļu attēlojumiem, cilvēka sejas masku ziedu ietvarā.⁶⁶ Tāpat atrasts viens dzeltenī glazēts krāsns keramikas fragments (64. att.) un vairāki balti glazētu līstes krāsns podiņu fragmenti (57.–58. att). Vadoties pēc apgalvojuma, ka vienā krāsni netika izmantoti dažādu krāsu podiņi, dzeltenais fragments nevar būt piederīgs krāsni, ko, iespējams, veidoja turpat atrastie daudzskaitlīgie zaļi glazētie fragmenti. Savukārt baltie līstes krāsns podiņi attiecināmi uz vēlāku laiku: 17.gs. beigām–18. gs.⁶⁷ Tādējādi pieļaujams, ka tie nav bijuši daļa no krāsns, kas atsegta konkrētajā izrakumu laukumā.

Izrakumu pārskatā nav atrodami arheologa secinājumi par iespējamo divtelpu ēkas funkciju un datējumu. Vairums krāsns keramikas rotājumu, kas iegūti otrās telpas krāsns tuvumā, attiecināmi uz manierisma I un II posmu, kas varētu sniegt aptuvenu krāsns datējumu no 16. gs. otrās puses līdz 17. gs. beidzamajām desmitgadēm. Iespējams, citi izrakumu laukumā atrastie krāsns keramikas fragmenti šajā vietā nonākuši kā būvgružu slāņa elementi.

Arheoloģiskajos izrakumos atklātās podiņu krāšņu vietas liecina, ka kalpotāju un amatnieku apdzīvotajās telpās galvenokārt izmantotas neglazētu dobo podiņu krāsns. Retāk konstatētas glazētu plāksnes podiņu krāsns. M. Ruša izteicis pieņēmumu, ka greznākie krāsns podiņi kalpotāju ēkās nonāca pēc tam, kad reprezentācijas telpās izmantotās podiņu krāsns nojauktas, lai būvētu jaunas.⁶⁸

Turpmākie izpētes virzieni

Veicot Dobeles Novadpētniecības muzejā glabātā Dobeles pils krāsns keramikas materiāla izpēti, iezīmējas vairāki turpmāk nepieciešamā pētniecības darba virzieni. Viens no tiem ir vairāku joprojām neskaidru fragmentu rotājumu precizēšana, meklējot analogijas citviet Latvijas teritorijā un Eiropā. 2008., 2010. un 2019. gadā atrasti krāsns keramikas fragmenti, kuros, kā nojaušams, attēlots kāds portrets. Uz melnajiem fragmentiem redzams cilvēka torss ar saliektu roku (59. att.) un bikses (60. att.). Iespējams, ka apģērba fragments redzams arī uz zaļi glazētā fragmenta (61. att.). Ne pilnībā

64 Turpat, 22.-23. lpp.

65 Ruša, M. *Pārskats par 2008. gada arheoloģiskās izpētes darbiem Dobeles viduslaiku pili*. Rīga, 2009. 20.-21. lpp.

66 Turpat, 23. lpp.

67 Ose, I. *Turaidas pils 16.–18. gadsimta krāsns keramika*. 101. lpp.

68 Pole, B. *Saules pulkstenis, krāsns un ieceres*. Zemgale, 2005, Nr. 91. 7. lpp.

analogi, taču visai līdzīgi krāsns keramikas atradumi Cēsu pilī⁶⁹ sniedz pamatu pieņēmumam, ka uz Dobeles pili atrastajiem fragmentiem varētu būt attēlotas karavīru figūras. Domājams, ka arī jau iepriekšminētajā rotājumā, ko M. Ruša sākotnēji identificējis kā sievietes portretu (46. att.), varētu būt attēlota bruņās tērpta figūra, tāpēc pavisam iespējams, ka Dobeles pils arheoloģiskajā materiālā būtu sastopami arī citi karavīru attēli.

34.–36. att. Portāla un vāzes motīva variācijas Dobeles pils krāsns keramikas materiālā.
37. att. Iespējamais tapešu raksta rotājums ar zieda attēlu. 38. att. Zaļi glazēts krāsns podiņa fragments ar vāzē kārtotiem ziediem.

⁶⁹ Ose, I. *Dažas atziņas par 15. gadsimta beigu-18. gadsimta krāsns keramiku*. 89. lpp.

39

40

41

42

43

44

45

39.–40. att. Zaļi glazēti krāsns podiņa fragmenti ar ziedu pušķi. 41.–42. att. Zaļi glazēti krāsns podiņi ar antīko monarhu Aleksandra Lielā un Nīna attēlojumiem. 43.–45. att. Melni glazēti krāsns podiņu fragmenti ar antīko monarhu motīvu. Sievietes figūra portālā, uzraksti "ALEXANDER".

46. att. Zaļi glazēts krāsns podiņš ar cilvēka figūras attēlojumu. 47.–49. att. Zaļi glazēti vainagojošo krāsns podiņu fragmenti. 50. att. Zaļi glazēts krāsns podiņa fragments ar nelķes zieda motīvu.

51

52

53

54

55

51.–53. att. Melni glazēti krāsns podiņu fragmenti ar ziedu motīviem. 54.–55. att. Melni glazēti krāsns podiņi ar vīrieša un sievietes portretiem.

56. att. Zaļi glazēts krāsns podiņš ar sievietes un bērnu figūrām – mīlestības alegoriju.
57.–58. att. Balti glazēti listes krāsns podiņu fragmenti.

2008. gadā iegūts jau iepriekšminētais dzeltenīgi glazētais sienas krāsns podiņa fragments (64. att.), uz kura redzama tikai neliela daļa oriģinālā rotājuma. Labajā stūrī redzama neliela cilvēka (iespējams, eņģeļa) seja. Tuvāk rotājuma centram saskatāma daļa no arkas, kas varētu būt kalpojusi kā ietvars cilvēka figūrai vai kādam citam rotājuma elementam. Krāsns podiņa fragmenta salīdzinoši augstās malas un dzeltenais glazējums liek domāt par atraduma iespējamu piederību renesanses periodam.

Pārskatot arheoloģisko izrakumu gaitā izmestās zemes, 2010. gadā iegūts krāsns podiņa fragments (62. att.) ar elipsveida rotājumu joslu un, domājams, auga attēlu. Līdz šim nav izdevies konstatēt līdzīgus atradumus publicētajā Latvijas teritorijas arheoloģiskajā materiālā.

2018. gada nogalē Dobeles pils teritorijā iegūts melni glazēts krāsns podiņa fragments, uz kura redzama cilvēka figūras daļa – iespējams, celī saliekta kāja (63. att.). Fragmenta nelielais izmērs un apbružātā virsma neļauj precīzi noteikt, kāds bijis pilnais krāsns podiņa dekorējums. Turaidas pils krāsns keramikas kolekcijā konstatēts rotājums, kura pamatā ir Bībeles sižets – vara čūska pielūgšana. Uz krāsns podiņa attēlotas vairākas ceļos nometušās cilvēku figūras⁷⁰. Dobelē atrasto fragmentu nav iespējams drošticami saistīt ar konkrēto Turaidas pils krāsns keramikas rotājumos zināmo motīvu, taču tas pieļauj iespēju, ka arī uz Dobelē atrastā fragmenta attēlota cilvēka figūra lūgšanas pozā, pat ja sižets ir cits.

Otrs turpmākās pētniecības virziens ir mazāko krāsns keramikas lausku sistematizācija un izpēte. Līdz šim galvenokārt strādāts ar tiem krāsns keramikas fragmentiem, kas saglabājušies gandrīz pilnībā vai pietiekami lielā apmērā, lai būtu salīdzinoši droši nosakāma to piederība konkrētam rotājumam un mākslas stilam. Taču muzejā glabājas liels skaits pavisam nelielu lausku, kuru oriģinālais rotājums nav uzreiz skaidri identificējams. Šo fragmentu sistematizācija sniegtu precīzāku ieskatu dažādu mākslas stilu atradumu kopskaitā.

⁷⁰ Ose, I. *Turaidas pils 16.–18. gadsimta krāsns keramika*. 73. lpp.

Secinājumi

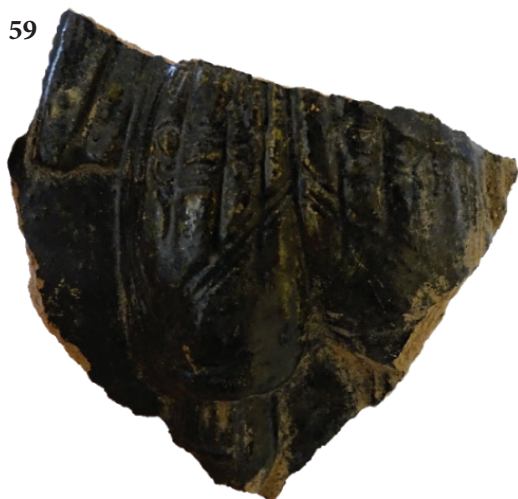
Sistematizējot daļu Dobeles Novadpētniecības muzeja krāsns podiņu kolekcijas (lielākos fragmentus ar skaidri identificējamiem motīviem), secināms, ka izšķirami vairāk kā 50 dažādi rotājumu veidi, no kuriem vairāki iedalāmi sikākos apakštipos. Visbiežāk sastopamie krāsns keramikas veidi Dobeles Novadpētniecības muzejā glabātajā Dobeles pils arheoloģiskajā materiālā ir neglazēti dobie krāsns podiņi un zaļi glazēti, manierisma stilā rotāti plāksnes krāsns podiņi.

Līdz šim apzinātais rakstiskais un arheoloģiskais materiāls nesniedz iespēju precīzi noteikt laiku, kad Dobeles pili ieviestas podiņu krāsns. Balstoties uz renesanses mākslas stilam piederīgo atradumu vispārīgo datējumu, pieļaujams, ka šīs apkures ierīces pili parādījušās ap Livonijas iekārtas sabrukuma un Kurzemes–Zemgales hercogistes izveidošanas laiku. Nav precīzi nosakāms, vai podiņu krāsns Dobeles pili izmantotas vēl Livonijas perioda pēdējās desmitgadēs, vai ieviestas tikai līdz ar plašajiem pils pārbūves darbiem, kuru datējums joprojām nav konkretizēts.

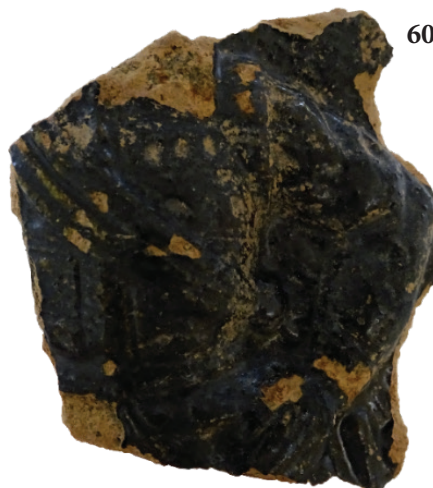
Lai gan nav iespējams pilnīgi precīzi noteikt Dobeles pili atrasto krāsns podiņu izmantošanas laiku, datējumi, kas balstīti uz dažādu mākslas stilu pazīmēm, uzrāda tendences, kas sakrīt ar citos avotos iegūstamo informāciju par pils vēsturi. Piemēram, vismazāk sastopami renesanses un agrā baroka stilā rotāti krāsns keramikas fragmenti. Renesanses mākslas perioda hronoloģija Latvijas teritorijā sakrīt ar laiku pirms ievērojamiem pārbūves darbiem Dobeles pili. Galvenokārt tas ir laiks, kad pili veidoja četri korpusi pilskalna ziemeļu daļā, tajos bija mazāk telpu nekā vēlākos laikos, kad tika uzbūvēts austrumu palasta korpus un saimniecības ēkas pils pagalma teritorijā. Līdz ar to pils telpu apkurei sākotnēji, visticamāk, izmantots mazāk krāšņu, kas saskan ar salīdzinoši nelielu renesanses laika krāsns keramikas fragmentu skaitu. Savukārt agrā baroka periodizācija saskan ar Dobeles pils norieta laiku - 17. gs. otrajā pusē un 18. gs. sākumā pils militāru konfliktu rezultātā bija stipri postīta, vēlākie centieni to atjaunot neguva panākumus. Domājams, ka arī podiņu krāsns šajā laikā netika aktīvi remontētas un būvētas no jauna, tāpēc arī agrā baroka mākslas stila atradumu skaits pretēji daudzskaitlīgiem manierisma atradumiem ir zemāks.

Heraldiskie motīvi Dobeles pils krāsns keramikā liecina par teritorijas politiskajām un ekonomiskajām saitēm ar vācu zemēm un Polijas–Lietuvas valsti. Lai gan ģeogrāfiski teritorija uzskatāma par perifēriju attiecībā pret Rietum- un Centrāleiropas kultūras un politiskās dzīves centriem, Dobeles līdz ar Kurzemes–Zemgales hercogisti pilnībā iekļāvās attiecīgajā kultūrtelpā un tās norisēs. Arī Dobeles pils iemītniekiem bija pazīstami Eiropas kultūrā aktuālie Bībeles sižeti, antīkās vēstures un mitoloģijas stāsti, bija svarīgi sekot līdzi norisēm politikā, reliģijā, sabiedrībā. Tomēr jebkādi secinājumi par Dobeles pils īpašnieku un iedzīvotāju vēlmēm demonstrēt savu sociālo vai politisko stāvokli, kas balstīti uz krāsns keramikas materiālu, var būt tikai vispārīgi. Lielākā daļa krāsns keramikas atradumu arheoloģisko izrakumu laikā iegūti no jauktiem būvgružu slāņiem, ļoti reti ir gadījumi, kad krāsns keramikas fragmenti iegūti oriģinālajā vietā (respektīvi, konkrētā ēkā vai telpā), kur krāsns bijusi izmantota. Tādējādi vairumā gadījumu ir gandrīz neiespējami kādu no rotātajiem podiņiem precīzi datēt un attiecināt uz konkrēta hercogu dzimtas pārstāvja vai pils pārvaldnieka darbības laiku. Nav informācijas par to, kādus krāsns keramikas rotājumus pils iekārtošanai izvēlējies konkrēts hercogu dzimtas pārstāvis vai pils pārvaldnieks. Iespējams vien pieņemt to, ka šiem cilvēkiem bija nepieciešamība un vēlme demonstrēt savu sociālo statusu, un pils iekārtojums noteikti bija viens no reprezentācijas instrumentiem.

59

60

61

62

63

64

59.–61. att. Iespējamie karavīru figūru attēlojumi. 62. att. Nenoslaidrota rotājuma fragments.
63. att. Iespējamais ceļos nometušās figūras attēlojums. 64. att. Nenoslaidrota rotājuma fragments.

Saīsinājumi

LVVA   Latvijas Valsts Vēstures arhīvs

Izmantotie avoti

1. 1691. gada Dobeles pils inventarizācijas protokols. Tulkots latviešu valodā pēc LVVA materiāliem. M. Rušas personīgais arhīvs.
2. 1739. gada Dobeles pils inventarizācijas protokols. Tulkots latviešu valodā pēc LVVA materiāliem. M. Rušas personīgais arhīvs.
3. Pole, B. Saules pulkstenis, krāsns un ieceres. *Zemgale*, 2005, Nr. 91. 7. lpp.
4. Ruša, M. *Pārskats par 1988. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles pilī*. Rīga, 1989. 52 lp.
5. Ruša, M. *Pārskats par 1989. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles pilī*. Rīga, 1990. 109 lp.
6. Ruša, M. *Pārskats par 1990. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles pilī*. Rīga, 1991. 76 lp.
7. Ruša, M. *Pārskats par 2003. gada arheoloģiskās uzraudzības darbiem Dobeles viduslaiku pilī*. Rīga, 2003. 28 lp.
8. Ruša, M. *Pārskats par 2005. gada arheoloģiskās izpētes darbiem Dobeles viduslaiku pilī*. Rīga, 2006. 144 lp.
9. Ruša, M. *Pārskats par 2008. gada arheoloģiskās izpētes darbiem Dobeles viduslaiku pilī*. Rīga, 2009. 112 lp.
10. Ruša, M. *Pārskats par 2009. gada arheoloģisko izrakumu darbiem Dobeles viduslaiku pilī*. Rīga, 2009. 63 lp.
11. Tomašūns, A. *Dobeles pilsdrupas – arheoloģiskie izrakumi. Atradumu saraksts*. 2019. Elektroniska kopija glabājas Dobeles Novadpētniecības muzejā.
12. Strauss, K. *Die Geschichte der Töpferzunft vom Mittelalter bis zur Neuzeit und die Kunsttöpfereien in Alt-Livland (Estland und Lettland)*. Basel: P. H. Heitz, 1969. 272 S.

Izmantotā literatūra

1. Berga, T. *Valmieras vecpilsētas arheoloģija*. Rīga: Zinātne, 2018. 206 lpp.
2. Dunsdorfs, E. *Kurzemes karakartes: 17. un 18. gadsimtenī*. Melburna: Kārļa Zariņa fonds, 1984. 178 lpp.
3. Kvaskova, V. Hercogienes Elizabetes Magdalēnas saimnieciskā darbība. Grām.: *Ventspils muzeja raksti VI*. Ventspils: Ventspils muzejs, 2009. 31.-57. lpp.
4. Kvaskova, V. Dobeles pils 17. gadsimta arhīva dokumentos. Grām.: Ose, I. (sast.) *Latvijas viduslaiku pils, VI*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 343.-364. lpp.
5. Ose, I. Dažas raksturīgākās iezīmes Latvijas 16.–17. gs. krāsns podiņu rotājuma attīstībā (pēc Bauskas pils arheoloģisko izrakumu materiāliem). Grām.: Alksne, B. (red.) *Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei 1*. Rīga: Zinātne, 1989. 149.-170. lpp.
6. Ose, I. Rolverka un apkaluma ornamentu podiņu krāšņu rotājumā Latvijā 16. gs. beigās un 17. gs. pirmajos gadu desmitos. Grām.: Grosmane, E. (sast.) *Ornaments Latvijā: Materiāli mākslas vēsturei*. Rīga: Zinātne, 1994. 123 lpp.
7. Ose, I. *Podiņu krāsns Kurzemes un Zemgales pilīs. 15. gs. beigas – 18. gs. sākums*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1996. 103 lpp.

8. Ose, I. Konrads Štrauss un senās Livonijas keramika. Grām.: Mugurēvičs, E. (atb. red.) *Arheoloģija un Etnogrāfija*, XIX. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1997. 158.- 164. lpp.
9. Ose, I. *Turaidas pils 16.–18. gadsimta krāsns keramika*. Turaidas muzejrezervāts, 2013. 111 lpp.
10. Ose, I. Dažas atziņas par 15. gadsimta–18. gadsimta krāsns keramiku. Grām.: Kalniņš, G. (sast.) *Cēsu pils raksti II: Arheoloģija, arhitektūra, vēsture*. Cēsis: Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2018. 73.-94. lpp.
11. Šterns, I. *Latvijas vēsture, 1290–1500*. Rīga: Daugava, 1997. 740 lpp.
12. Vītola, T. Dobeles pilsdrupu pirmsprojekta izpēte 1984.–1986. gadā. Grām.: Ose, I. (sast.) *Latvijas viduslaiku pils, V. Pētījumi par Kurzemes un Zemgales pilīm*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 205.–227. lpp.
13. Majantie, K. Tile Stoves in Finnish Castles After the Introduction of Firearms. In: Caune, A., Ose, I. (eds.) *Castella Maris Baltici* 8. Rīga: Institute of the History of Latvia Publishers, 2007. P. 101.–108.
14. Majantie, K. Summary. Fashion, Comfort and Conviction. In: Majantie, K. *Muotia, mukavuutta ja mielipiteitä. Kaakeliuuni yhteiskunnallisten muutosten ilmentäjänä keskiajan ja uuden ajan alun Suomessa*. Turku: Painosalama, 2010. P. 295.-350.
15. Majantie, K. Showing Conviction and Support for the Reformation? A 16th-Century Stove Tile from Turku Bearing the Electoral Coat of Arms of Saxony. *Estonian Journal of Archaeology*, 2015, No. 19. P. 138.-163.
16. Sørensen, M. *Domestic Comforts: Use of the Tile-stove in Castles of Medieval Denmark (AD 1200–1600)*. Master Thesis, Aarhus University, 2017. 236 p.
17. Döring, J. Die Geschichte und Beschreibung des Ordensschloßes Doblen und seiner Ruine. In: *Sitzungs – Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst nebst Veröffentlichungen des kurländischen Provinzial-Museums, aus dem Jahre 1883*. Mitau: J. F. Stefenhagen und Sohn, 1884. S. 8.-35.

Beāte Orlova
Mag. hist., Dobeles Museum of Local History

DECORATIONS OF STOVE TILES FOUND AT THE DOBELE CASTLE

Summary

Stove tiles form a large group of artefacts found during archaeological excavations in the Dobeles castle. Since archaeological excavation work began in 1987 led by archaeologist Mārtiņš Ruša (1940–2017) and later continued by archaeologist Andris Tomašūns more than 5200 fragments of stove tiles have been found in the territory of the castle. This article deals with the collection of stove tile fragments from the Dobeles castle that is held at the Dobeles Museum. The fragments are examined based on the way they are decorated, viewing tile stoves as aesthetic objects that can demonstrate the culture and political views of their owners. The dating of the fragments has been based on several publications regarding the art of stove tiles by Latvian archaeologist and historian Ieva Ose.

It is possible to identify four different art styles in the collection held at the Dobeles Museum: the Renaissance period, the Mannerism period, which is traditionally divided into two groups, and Early Baroque. A comparably low amount of Renaissance stove tile fragments have been found, however, findings in the years 2018 and 2019 have been more frequent. Decorations of the Renaissance style depict portraits of unknown people, a figure of a jester, decorative archways, floral and geometrical ornaments (Fig. 8.–16.).

Most stove tile fragments in the collection of the Dobeles Museum can be attributed to the style of Mannerism (Fig. 17.–49.). This leads to a conclusion that stove tiles could have been introduced in the Dobeles castle sometime in the middle or second half of the 16th Century. During this time period the castle became property of the Dukes of Courland – Semigallia and underwent major reconstruction works. The material shows a great variety of decorations in the Mannerism style: various floral arrangements, geometrical ornaments, depictions of animal and human figures, stories from Ancient mythology and heraldic symbols of German, Polish and Scandinavian territories.

Fewer types of decorations in the collection held at Dobeles Museum can be attributed to the Early Baroque (Fig. 50.–58.) which is explained by the fact that at the beginning of the 18th Century the Dobeles castle was already severely damaged and beginning the process of deterioration. The last attempts to rebuild it failed, and it was abandoned after 1736. The Early Baroque decorations depict floral arrangements, portraits and an allegorical figure – a woman holding children, which has been interpreted as a symbol of love.

There are a couple of tile stove fragments of special interest. Firstly, a yellow glazed vessel tile (Fig. 4.), which so far is the only one of its type found in the Dobeles castle. However, this must mean that at least one of the stoves in the castle had been yellow, as it is highly unlikely that a yellow

fragment would have been mixed into, for example, a green glazed stove. A fragment of a panel tile glazed with yellow has also been found (Fig. 64.), which implies that there must have been not only a yellow glazed vessel tile stove, but also a yellow glazed panel tile stove. Particular interest is also raised by a green glazed tile depicting a human figure, possibly clad in armour (Fig. 46.). No decorations of this exact likeness are currently known in the territory of Latvia.

Figure captions

Fig. 1. – 3. Stove tiles from the Dobele castle photographed by K. Strauss in a museum in Jelgava in mid-20th Century.

Fig. 4. A yellow glazed vessel tile.

Fig. 5. A green glazed vessel tile.

Fig. 6. – 7. Green glazed vessel tiles.

Fig. 8. A green glazed stove tile with a spherical indentation.

Fig. 9. A green glazed stove tile with an indentation.

Fig. 10. - 12. Green glazed stove tiles with decorative archways.

Fig. 13. A fragment of an unidentified nobleman's portrait.

Fig. 14. A fragment of an unidentified noblewoman's portrait.

Fig. 15. A fragment of a possible portrait.

Fig. 16. A fragment of a green glazed stove tile with a depiction of a jester.

Fig. 17. A fragment of a green glazed stove tile decorated with the coat of arms of Danzig.

Fig. 18. – 19. Fragments of stove tiles decorated with the coat of arms of Mecklenburg.

Fig. 20. A green glazed stove tile decorated with the heraldic symbols of Gotland.

Fig. 21. A stove tile decorated with a possible heraldic symbol: a two-headed eagle.

Fig. 22. – 23. Green glazed stove tile fragments depicting horses or unicorns.

Fig. 24. A fragment of a green glazed stove tile decorated with a figure of a bird.

Fig. 25. – 26. Fragments of green glazed stove tiles depicting human faces.

Fig. 27. A green glazed stove tile depicting a human head.

Fig. 28. A fragment of a green glazed stove tile depicting an angel.

Fig. 29. A fragment of a green glazed stove tile depicting an angel.

Fig. 30. A fragment of a green glazed stove tile with geometrical and floral ornamentation.

Fig. 31. A fragment of a green glazed stove tile with geometrical and floral ornamentation.

Fig. 32. – 33. Fragments of stove tiles with geometrical and floral ornamentation.

Fig. 34. – 36. Fragments of stove tiles decorated with a motif of a floral vase and an arch.

Fig. 37. A fragment of a green glazed stove tile decorated with flowers.

Fig. 38. A fragment of a green glazed stove tile decorated with a vase of flowers.

Fig. 39. – 40. A fragment of a green glazed stove tile decorated with flowers.

Fig. 41. – 42. Green glazed stove tiles depicting the figures of Alexander the Great and Ninus.

Fig. 43. – 45. Fragments of black glazed stove tiles depicting the figures of Alexander the Great and Ninus.

Fig. 46. A green glazed stove tile depicting a human figure.

Fig. 47. – 49. Fragments of decorative tile stove elements.

Fig. 50. A fragment of a green glazed stove tile decorated with a carnation.

Fig. 51. – 53. Fragments of black glazed stove tiles decorated with flowers.

Fig. 54. – 55. Black glazed stove tiles depicting portraits.

Fig. 56. A green glazed stove tile depicting a woman and children – an allegory of love.

Fig. 57. – 58. White glazed decorative stove tile elements.

Fig. 59. – 61. Fragments of possible depictions of a human figure.

Fig. 62. A currently unidentified decoration

Fig. 64. A currently unidentified decoration.

Fig. 63. A possible depiction of a human figure kneeling.

Andris Tomašūns
Dr. paed., arheologs

DOBELES PILS ARHEOLOĢISKĀS IZPĒTES VĒSTURE

Dobeles pils ir arheoloģiski un arhitektoniski nozīmīgs piemineklis. Līdz 18. gs. 30. gadiem Dobeles pils bija dzīves vieta, kas 19. gs. pārvērtās par romantiskām pilsdrupām, spējot līdz mūsu dienām piesaistīt gan māksliniekus, rakstniekus, vēstures pētniekus un arheologus, gan apmeklētājus dažādu izglītojošu un izklaidējošu kultūras pasākumu laikā. Valsts nozīmes pieminekļa statuss Dobeles pilij piešķirts ar Latvijas Republikas Saeimas lēmumu. No 1992. gada 12. februāra spēkā likums „Par kultūras pieminekļu aizsardzību” un no 1998. gada 16. decembra Kultūras ministrijas rīkojums par Dobeles pils iekļaušanu valsts aizsargāto pieminekļu sarakstā.

Līdz šim arheologiem un vēsturniekiem pieejamā informācija par cilvēku dzīvi un darbību Dobeles pils vietā un tās tuvākajā apkārtnē ir iegūta no pieejamajiem trūcīgajiem vēstures avotiem – arheoloģiskajiem atradumiem, rakstu avotiem, zīmējumiem, fotogrāfijām. Zeme Dobeles pils un tās apkārtnē vēsturiski ir bijusi apdzīvota un apsaimniekota, balstoties uz attiecīgā laika sabiedriskajām, politiskajām un saimnieciskajām vajadzībām. Tāpēc uz laika ass var izdalīt vairākus vēstures periodus, kad mainās ne tikai zemes saimnieki, bet arī Dobeles pils izmantošanas un apsaimniekošanas mērķi un jēga. 19. gs. otrajā pusē, 20. gs. un mūsdienās tas vienmēr noteica un ietekmēja arī Dobeles pils arheoloģisko izpēti.

Dobeles pils apkārtnē Bēzres upes labajā krastā apdzīvojuma pēdas – akmens, krama rīki, keramikas lauskas - konstatētas aptuveni no pirmā gadu tūkstoša pirms mūsu ēras. Krusta karu laikā 13. gs. šeit atradās seno zemgaļu koka pils ar nocietinājumiem. Dobeles pils bija viena no septiņām Zemgales zemēm aizvēstures periodā, un pilskalns bija svarīgs šī apgabala centrs. 1254. gadā Dobeles vārds pirmo reizi minēts rakstītā vēstures avotā - Zemgales dališanas aktā (1. att.), kas noslēgts starp Rīgas arhibīskapu Albertu, Rīgas domkapitulu un Vācu ordeņa Livonijas atzaru. Saskaņā ar šo vienošanos Dobeles pilij bija jānonāk Vācu ordeņa pakļautībā.¹ Pie pils, tagadējā Dobeles pilsētas stadiona vietā, toreiz atradās senpilsēta, kurā varēja dzīvot pat vairāk kā 1000 iedzīvotāju. Laika posmā no 1279. līdz 1289. gadam zemgaļu koka pils un senpilsēta piedzīvoja vismaz piecus ordeņa spēku uzbrukumus, kuros tika nodedzināta senpilsēta, izpostīta pils apkārtnē. 1289.–1290. gada ziemā mestrs Kūno fon Hacingenšteins (1287–1289*) atsauc Igaunijas arhibīskapa vasaļus un ordeņbrāļus no Kuldīgas, 1200 kuršu un Kursas bīskapa ļaudis, ordeņbrāļus no Svētkalna un Jelgavas pilīm, Rīgas namniekus un krustnešus, kopā 2500 karotāju. Šis karaspēks tika sadalīts divās daļās, no kurām viena uzbruka Sidrabenei, bet otra no Kursas - Dobelei. Zemgaļu pilis tika ieņemtas un nopostītas. Ar šo karagājienu tika pabeigta Zemgales pakļaušana. 1289. gadā zemgaļi nodedzināja savu pili un

1 Zemgales dališanas akts, 1254. Grām.: Švābe, A. (sast.) *Senās Latvijas vēstures avoti. 2. burtnīca (1238.–1256. g.)*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1940. 362.-363. lpp.

* Šajā rakstā iekavās aiz valdnieku vārdiem norādīti to valdīšanas gadi, citām personām norādīti dzīves gadi. – Sastādītājas piezīme.

devās uz Lietuvas pusi. Šādu notikumu gaitu apraksta viens no zināmākajiem 13. gs. rakstītajiem avotiem - *Atskaņu hronika*.²

Pieņēmus, ka Vācu ordeņa Livonijas atzara mūra pils Dobelē celta vietā, kur iepriekš atradusies zemgaļu koka pils, ir plaši izplatījies no 19. gs. un tas radies, nebalstoties arheoloģisko pētījumu un atradumu materiālos. Pastiprinoties lietuviešu uzbrukumiem, Livonijā ordeņa zemēs sākas pastiprināta mūra piļu celtniecība. Kā minēts *Vartberges Hermaņa hronikā*, pili Dobelē sācis celt mestrs Eberhards fon Monheims (1328–1340) 1335. gadā, bet mestrs Gosvins fon Herike (1345–1359) to paplašinājis visā savā valdīšanas laikā.³ Plānā pils veido šauru, izstieptu trijstūri, kas stiepjas no ZA uz DR, taču uz 14. gs. celtni attiecas 17x32x37x32 m liels trapecveida četrstūris, kas veidoja četrus korpusus un iekšpagalmu. Pils kapela atradās D malā, taču tā vēlākos laikos tika pārbūvēta. Mūra pils vecākā daļa atradās pašā ZA galā uz pilskalna šaurākās un stāvākās daļas. No A pili aizsargāja Bērzes upes stāvais krasts, no Z un R pili apņēma dabiska avotaina grava, bet D ir izrakts aizsarggrāvis. Vēlāk pili izbūvēts trešais stāvs un ierīkoti četri stūra torniņi. Dobeles mūra pils izturēja lietuviešu uzbrukumus 1345. un 1346. gadā.

1367. gadā pirmo reizi dokumentārās liecībās parādās vārdā nenosaukts komturis no Dobeles.⁴ Šis komturis piedalījās pamiera slēgšanas sarunās starp ordeņa mestru Vilhelmu fon Frimeršeimu (1364–1385) un Lietuvas lielkunigaiti Alģirdu (1345–1377) un Ķēstuti (1381–1382). Togad notika jauns Ķēstuša vadīts lietuviešu iebrukums, un tika sadedzināts siens pils iecirkņos, sagūstīti 40 iedzīvotāji. Dobeles pils izturēja lielkunigaiša Vitauta Dižā (1392–1430) vadītu lietuviešu uzbrukumu 1411. gadā, kad tika izpostīta apkārtnē un sagūstīti ap 100 iedzīvotāju. 1442. gada 27. septembrī sakarā ar miera līguma starp Poliju, Lietuvu un Livonijas ordeni parakstīšanu Dobeles apmeklēja ordeņmestrs Heinrihs Finke fon Oferbergs (1438–1450). Laikā no 1373. līdz 1562. gadam ir zināmi 15 Dobeles komturu vārdi, piemēram, Matias no Boningenas (1431–1432), Oto Gēss (1500), Gerhards fon der Brigens (1502–1519).⁵ 1444. gadā rakstītajos avotos Dobeles pirmo reizi minēta kā miests.⁶ 1468. gadā atceltais landmaršals Gerhards fon Malinkrots (1462–1468) sadumpojās pret savu pēcteci un ar saviem piekritējiem atteicās pamest Dobeles pili. Jelgavas komturis ar karaspēku aplenca Dobeles pili, bet nespēja to ieņemt. Gerhards fon Malinkrots uzturējās Dobelē līdz saņēma no Vācu ordeņa lielmestra solījumu, ka varēs Dobeles pili atstāt nesodīts, lai atgrieztos Vācijā.

Pēdējais Dobeles komturis kopš 1550. gada bija Tīss fon der Reke (15. gs. beigās–1580). Viņš no mestra Vilhelma fon Firstenberga (1557–1559) 1559. gadā saņēma Dobeles valdījumā uz mūžīgiem laikiem. Sabrūkot Livonijas sistēmai, Reke izcēlās konflikts ar pēdējo Livonijas ordeņmestru Gothardu Ketleru (1559–1562). Līdz 1566. gadam pils bija Rekes pārvaldījumā. Kļuvis par Kurzemes–Zemgales hercogu, Gothards Ketlers ieņēma pili ar militāru spēku.

1568. gadā hercogs Gothards Ketlers Dobeles pili atdeva kā atraitnes daļu savai sievai Meklenburgas princesei Annai (1533–1602). 1579., 1613. un 1628. gadā Dobeles pili notikuši hercogistes landtāgi. 1613. gadā Dobelē noticis arī kāds nelikumīgs landtāgs, kura dalībnieki bija pulcējušies, lai sagatavotu sūdzību Polijas Seimam par Kurzemes hercogu. Zviedru–poļu karā Dobeles pili bez cīņas 1621., 1625. gados ieņēma zviedru karaspēks. Dobeles pili hercogs Frīdrihs (1596–1642) 1626. gada 16. augustā parakstījis paziņojumu par Kurzemes–Zemgales hercogistes neitralitātes atzīšanu. 16. gs. beigās sākās pils pārbūve, un par galveno dzīvesvietu kļuva priekšpils, gar kuras A sienu tika uzbūvēts garš divstāvu dzīvojamais korpus, bet gar pagalma fasādi tam visā garumā tika ierīkota galerija. Zem šī korpusa atradās pagrabi. Korpusa drupās līdz mūsdienām saglabājies

2 *Atskaņu hronika*. Atdzejojis Valdis Bisenieks. Rīga: Zinātne, 1998. 294. lpp.

3 *Vartberges Hermaņa Livonijas hronika*. Ē. Mugurēviča tulkojums. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 2005. 61. lpp.

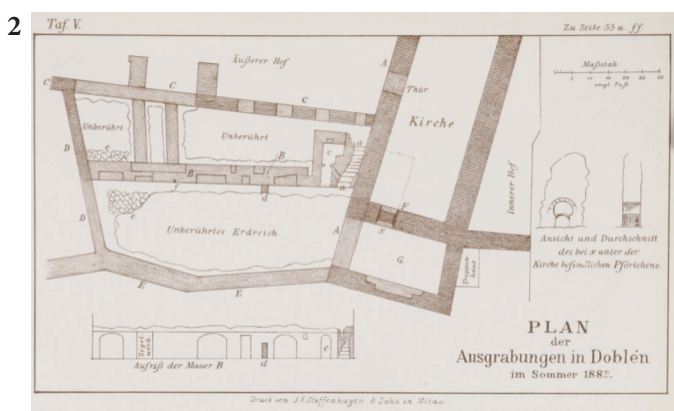
4 Caune, A., Ose, I. *Latvijas viduslaiku pils, IV*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. 147. lpp.

5 Dzenis, A. *Kuldīgas pils vēsturiskā izpēte*. Kuldīgas novada muzejs, 2004. 63. lpp.

6 Šterns, I. *Latvijas vēsture. 1290–1500*. Rīga: Daugava, 1997. 137. lpp.

manierisma stila portāls un grafito apmetuma apdares paliekas fasādē. Šajā laikā pils vecākajā daļā tika pārbūvēta kapela un izveidots grezns baznīcas interjers, kā arī uzcelts palasts un aizsargmūra rietumu sienā iebūvēti jauni vārti. Ap šo laiku arī pie pils ieejas tika izbūvēts tornītis.

No 1642. līdz 1649. gadam Dobeles pili dzīvoja hercoga Frīdriha atraitne hercogiene Elizabete Magdalēna (1580–1649). Dobeles pili bērnībā mitinājies arī nākamais Kurzemes hercogs Jēkabs. Hercoga Jēkaba (1642–1682) laikā 1652. gadā izdots pirmais zināmais Dobeles pils plāns, izdevējs Zamuels fon Pufendorfs (1632–1694).

1. att. Zemgales dališanas akts. 1254. gads. Attēls: Baranauskas, T. Žiemgalos aktai. Acta Semigalliae. Joniškis, 2014.14. lpp. 2. att. J. Dērings. 1883. g. arheoloģisko izrakumu plāns. Attēls: *Sitzungs – Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst nebst Veröffentlichungen des kurländischen Provinzial-Museums, aus dem Jahre 1883*. Mitau: J. F. Stefnhagen und Sohn, 1884. Taf. V. 3. att. Arheoloģe Jolanta Daiga izrakumos Dobelē. Ap 1980. gadu. DNM kolekcija. 4. att. Skats uz Dobeles pils kompleksu un kapelas ēku. 2017. gads. Foto: G. Timermanis.

1658. un 1659. gados Dobeles pils atkal atradās kara zonā. Zviedri, ģenerāļa Roberta Duglāsa (1611–1662) vadīti, 1658. gadā negaidīti iebruka Jelgavā un apcietināja hercogu Jēkabu. Dobeles pili ieņēma zviedru karaspēks. 1658. gadā pili aplenca kurzemnieku un lietuviešu karaspēks, ko komandēja ģenerālis Zamuels Komarovskis, bet 1659. gadā uzvaru svinēja zviedri, kurus komandēja virsleitnants Gustavs Armfelds (1626–1675), iegūstot kā trofeju četrus karogus. Tā paša gada rudenī kurzemnieki, pulkvežu Buholca un Netelhorsta vadīti, pili uz īsu laiku atguva. Zviedru karaspēks drīz atkal ieņēma Dobeles pili, nopostot pils nocietinājumus. Pils kara laikā katrā iebrukuma reizē tika izlaupīta un postīta gan no zviedru, gan poļu puses. Pēdējie postījumi ir bijuši tik lieli, ka 1661. gadā, aprakstot Austrijas sūtņa Augustina fon Meierberga (1612–1688) ceļojumu uz Krieviju un nakšņošanu Dobeles pili, tiek minēts, ka daļai telpu vairs nav logu un durvju. 1701. gadā Dobeļi

atkal ieņēma zviedru karaspēks, pili sešas dienas no 15. līdz 21. augustam uzturējās Zviedrijas karalis Kārlis XII (1697–1718). Cīņas ap Dobeles pili turpinājās 1702. gadā. Kurzemes hercogs Frīdrihs Vilhelms (1698–1711) 1710. gadā Dobeles pili gribēja atjaunot un izveidot par savu rezidenci, bet kara posts un mēris kavēja šo ieceri. Mēris, kas plosījās no 1710. līdz 1713. gadam, nonāvēja lielāko daļu Dobeles novada iedzīvotāju.

18. gs. pirmajā pusē pils bija sabrukuma stāvoklī, un tikai tās kapelā vēl dažus gadus notika dievkalpojumi. Ap 1736. gadu pils tika pamesta.⁷ Blakus esošā Dobeles miesta iedzīvotāji pils mūrus sāka izmantot būvmateriālu ieguvei. Sākot no 1691. gada ir saglabājušies vairāki dokumenti – pils īpašuma inventarizācijas protokoli. 1719., 1720., 1739. gadā sastādītie inventarizācijas akti atkārti daudzas ziņas, kas minētas jau 1691. gada aktā. Dobeles pils ēkas un mūri bija atstāti sabrukšanai.

Romantiskās drupas kopš 18. gs. beigām pievērsa vairāku vēsturisku vietu iemūžinātāju uzmanību. Nozīmīga vieta Dobeles pils vēstures izpētē un iemūžināšanā ir baltvācu māksliniekam Jūliusam Dēringam (*Julius Döring*, 1818–1898), kurš kopš 1847. gada apmeklēja Dobeles vairākkārt. 1869. gadā J. Dērings izgatavoja savu Dobeles pilsdrupu arhitektonisko uzmērījumu plānu. 1870. gadā viņš biedrībā nolasīja apcerējumu par Dobeles vēsturi.⁸ Iespiests ir tikai viens Dēringa sagatavots Dobeles pils uzmērojums: mazā pagalma plāns, kas ilustrē 1883. gadā Karla Boja vadīto izrakumu aprakstu (2. att.). Personīgajā dienasgrāmatā 1863. gada 23. jūlijā iezīmēta visu pilsdrupu plāna skice. J. Dērings izgatavojis norakstu kādam dokumentam no Bornsmindes muižas arhīva par Dobeles pili 1696. gadā.

K. Bojs ir minējis, ka ap 1840.–1845. gadu barons Kleists esot izracis kapelas pagrabā tur novietotos zārkus, un tie pārvietoti uz Dobeles luterāņu baznīcu pārapbedīšanai zem altāra. Šis fakts varētu būt pirmais fiksētais pieraksts par mērķtiecīgu izrakumu veikšanu Dobeles pilsdrupās. Viens no zārkjiem bijis grezni rotāts. Uz zinātniskiem pamatiem balstīti pilskalna izpētes sākumi bijuši cieši saistīti ar Jelgavā vācbaltiešu nodibināto Kurzemes Literatūras un mākslas biedrību (*Kurländische Gesellschaft für Literatur und Kunst*, 1817–1939), kas bija pirmā šāda veida biedrība Baltijas provinces, ar mērķi “iepazīstināt sabiedrību ar ikdienai derīgiem izgudrojumiem un atklājumiem un cīnīties pret kaitīgiem aizspriedumiem”. 1818. gadā biedrība nodibināja Kurzemes Provinces muzeju. J. Dērings bija ilggadīgs biedrības bibliotekārs no 1860. līdz 1893. gadam.

1869. gadā pirmos izrakumus pils teritorijā veicis Dobelē dzīvojošais un strādājošais mācītājs, valodnieks un etnogrāfs Augusts Bilenšteins (*August Johann Gottfried Bielenstein*, 1826–1907). Izrakumi tika veikti nelielos laukumos pie pils dienvidu un austrumu korpusiem, vietām atsedzot pils pamatus. 1883. un 1884. gadā arheoloģiskos izrakumus veica K. Bojs, tajos piedalījās arī A. Bilenšteins un J. Dērings. 1883. gadā uz dienvidiem no kapelas atrakti pamati un atsegta kāpnes, kas vedušas uz pils pagrabu. Savukārt 1884. gadā izrakumi veikti ar mērķi atsegt pils vecāko daļu, lai noskaidrotu tās sākotnējo plānojumu. Pirmajā gadā izrakumi tika veikti par personīgiem līdzekļiem. 1884. gadā tos finansēja Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība un Kurzemes Provinces muzejs.⁹ Liela daļa no šajā periodā veiktajos izrakumos iegūtajām senlietām un savrupatradumiem nodoti Kurzemes Provinces muzejam. Šie ir uzskatāmi par pirmajiem arheoloģiskajiem izrakumiem Dobeles pilsdrupās, kuru gaita tika dokumentēta, sagatavojot un publicējot atskaiti par izrakumu gaitu un rezultātiem.

7 Kvaskova, V. Dobeles pils 17. gs. arhīva dokumentos. Grām.: Ose, I. (sast.) *Latvijas viduslaiku pils, VI*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 359. lpp.

8 Döring, J. Geschichte des Ordenschlosses Doblen, nebst Plänen u. Abbildungen. *Sitzungs-Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1864 bis 1871*. Mitau, 1884. S. 403.

9 Orlova, B. *Dobeles pilskalna līdzšinējā pētniecība un turpmākie uzdevumi*. [tiešsaiste] Pieejams: <http://jvmm.lv/Las%C4%ABtava/konferencu-un-zinatnisko-lasijumu-materiali/dobeles-pilskalna-lidzsineja-petnieciba-un-turpmakie-uzdevumi/>, 2017. [aplūkots 09.11.2018.]

19. gs. beigās Dobeles pilsdrupas uzmērīja vācbaltu bibliotekārs, kartogrāfs un vēsturnieks Karls Voldemārs fon Lēviss of Menārs (*Karl Woldemar von Löwis of Menar*, 1855–1930), 1922. gadā publicējot to grāmatā.¹⁰ 19. gs. otrā pusē strauji izplatījās fotoprasmes un speciāli Dobeles pilsdrupās ap 1900. gadu pirmoreiz ar fotokameru ieradās Oskars Emīls Šmits (*Oscar Emil Schmidt*, 1839–1913), kura atstātajā stikla plašu fotonegatīvu kolekcijā ir arī vairāki Dobeles pilsdrupu uzņēmumi. Fotografija ļāva attīstīties skatu karšu izdevniecībai, un 20. gs. sākumā parādījās pirmās skatu kartes ar Dobeles pils uzņēmumiem.

Pēc Latvijas valsts izveidošanas Zemgales ekspedīcijas ietvaros Dobeles pilskalnu 1923. gadā apmeklējis senvēstures pētnieks Ernests Brastiņš (1892–1942). E. Brastiņš uzskatīja, ka senā zemgaļu pilsvieta vēl nav arheoloģiski pētīta, jo vācbaltiešu veiktā izpēte Livonijas pilsdrupās neatrada neapstrīdāmas zemgaļu pils pēdas.¹¹

Nākamie arheoloģiskie izrakumi pilskalna kompleksā veikti 20. gs. 50. gadu beigās. 1951. gadā Dobeles pilsdrupās zondāžas darbus veica arheologs un vēsturnieks Adolfs Stubavs (1913–1986) un arheoloģe Emīlija Brīvkalne (1909–1984). 1952. gada jūnijā veikta pilsdrupu uzmērīšana. Zinātņu Akadēmijas Vēstures institūta ierosināti izrakumi arheoloģes Jolantas Daigas (1920–1984) vadībā norisinājās 1958. un 1959. gadā. Pētījumi veikti senpilsētas teritorijā uz rietumiem no pils, kur konstatēts, ka šī senpilsētas daļa intensīvi apdzīvota laikā no 11. līdz 13. gs. Atsevišķi atradumi – akmens cirvis un krama fragmenti attiecināmi uz daudz senāku laiku – I gadu tūkstoši p.m.ē. Konstatēts, ka senpilsēta turpinājusies arī uz dienvidaustrumiem un austrumiem no pilskalna, aizņemot šajā rajonā ap 2 ha lielu teritoriju, ko no abām pusēm ierobežoja gravas.¹²

Atkārtotus izrakumus senpilsētā J. Daiga veica 1977. gadā, šoreiz uz dienvidaustrumiem no pilskalna. Izpētīta 1200 m² liela teritorija. Pārbaudes izrakumi veikti arī priekšpils teritorijā, saistībā ar sporta stadiona izbūvi. Zemgaļu pils meklēšanas kontekstā svarīgas ir priekšpils teritorijā pie aizsarggrāvja konstatētās 12.–13. gs. koka nocietinājumu pēdas. Pēc pie nocietinājumiem atsegtajām celtnēm un iegūtajām senlietām secināts, ka 12.–13. gs. pie zemgaļu pils pastāvējusi nocietināta un intensīvi apdzīvota priekšpils, kas nākamajā būvperiodā – Livonijas laikā – vairs nav tikusi izmantota.¹³

No 1987. līdz 2017. gadam izrakumi mūra pils teritorijā ar pārtraukumiem notikuši arheologa Mārtiņa Rušas (1940–2017) vadībā. Izrakumi veikti dažādās pils teritorijas vietās – gan pie dienvidu un rietumu mūriem, gan austrumu palasta un ziemeļu aizsargmūra daļās. Pētījumu galvenais mērķis visās izrakumu sezonās bijis noteikt mūra pils būvkonstrukcijas un senāko plānojumu saistībā ar iecerētajiem pils mūru konservācijas darbiem. Izrakumu laukumi pie pils D mūriem 1987. gadā tika atrakti līdz senākajam apdzīvotības līmenim, konstatējot arī ap 30 cm biezu zemgaļu apdzīvotības perioda kultūrslāni.¹⁴ 2007. gada izrakumu sezonā Dobelē norisinājās starptautisks arheologu un vēsturnieku organizēts pasākums – 5. Latvijas arheologu plenērs, kura laikā Dobeles pils izpētē piedalījās liels skaits pētnieku no Latvijas Vēstures institūta, Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja, Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas, arī arheologi no Šauļu un Klaipēdas universitātēm.¹⁵ 2008. un 2009. gadu izrakumu sezonās, atsedzot vairākas telpas, iegūta informācija par palasta daļas funkcijām – tā izmantota saimnieciskām vajadzībām, un tajā atradās arī dzīvojamās telpas apkalpojošajam personālam.¹⁶

10 *Burgenlexikon für Alt-Livland. Mit 24 Plänen und 56 Ansichten. Zusammengestellt von Karl von Löwis of Menar.* Herausgegeben von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen in Riga. Riga: Walters und Rapa. 1922. 129 S.

11 Brastiņš, E. *Latvijas pilskalni. 2.sējums. Zemgale un Augšzeme.* Rīga: Pieminekļu valdes izdevums, 1926. 26. lpp.

12 *Arheoloģiskie izrakumi Tērvetes pilskalnā, Dobeles senpilsētā, Agrāriešu, Alsungas, Kampānu, Liepenes, Repju kapulaukos un hidroarheoloģiskie pētījumi 1959. g.* RT 1959. 14. lpp.

13 Daiga, J., 1978. Izrakumi Dobelē 1977. gadā. ZASM 1977. 40. lpp.

14 Ruša, M. *Pārskats par 1987. gada arheoloģiskās izpētes darbiem Dobeles viduslaiku pili.* Rīga, 1988. 43. lp.

15 Ruša, M. *Pārskats par 2007. gada arheoloģiskās izpētes darbiem Dobeles viduslaiku pili.* Rīga, 2008. 7. lp.

16 Ruša, M. *Pārskats par 2008. gada arheoloģiskās izpētes darbiem Dobeles viduslaiku pili.* Rīga, 2009. 16. lp.

21. gs. sākumā Dobeles pašvaldība organizē plašus Dobeles pilsdrupu un apkārtnes apsaimniekošanas labiekārtošanas pasākumus. 2012. gadā par dobelnieka, advokāta Andra Grūtupa (1945–2014) ziedojumu tika restaurēts pilsdrupu fragments un skatu laukums. 2012.–2013. gadā gar Bērzes upi pie pilskalna tika izbūvētas gājēju un velosipēdistu takas¹⁷, 2015. gadā iztīrīts pilskalna R pusē esošais dīķis¹⁸. Saistībā ar plānotajiem būvdarbiem pilsdrupu teritorijā, izrakumi pils kapelas daļā uzsākti 2016. gadā. 2018. gadā, pēc Andra Tomašūna vadīto arheoloģisko izrakumu pabeigšanas, pils kapelā uzsākti celtniecības darbi. Tiek realizēts būvprojekts “Dobeles Livonijas pils kapelas mūru restaurācija un pārbūve”, ko izstrādājuši SIA “Konvents” un SIA “Arhitektes Ināras Caunītes birojs”. Atbildīgais projektētājs un būvuzraugs ir arhitekts Pēteris Blūms. Izsmēļot vairākus metrus biezo kultūrlāni no pils kapelas pagrabiem, netika atrastas liecības par zemgaļu koka pils pastāvēšanu.¹⁹

Neskatoties uz kariem, epidēmijām, cilvēku dzīvesveida maiņām, Dobeles pils vieta tika intensīvi apdzīvota vairāk kā 700 gadus. Zemgaļi Dobeles teritoriju izraudzījās par savu dzīves vietu, uzcēla koka pili, pie kuras atradās senpilsēta. Krusta karu laikā šo vietu ieņēma Vācu ordeņa Livonijas atzars, un 14. gs. tika uzcelta mūra pils. Ordeņa varu nomainīja Kurzemes–Zemgales hercogiste. Tās laikā 16./17. gs. pārbūvēta vecā ordeņlaika pils par kapelu, un hercogu Ketleru dinastijas ģimenes vajadzībām uzcelta jaunā Dobeles pils - palasts. Cariskās Krievijas laikā 19. gs. pilsdrupas kļuva par romantiska parka sastāvdaļu, pilsdrupu akmeņi tika laužti un izmantoti pilsētnieku vajadzībām. 19. gs. otrajā pusē pilsdrupās ieradās pirmie pētnieki – A. Bilenšteins, K. Bojs, kas meklēja Dobeles pils vēstures atklāsmi, izmantojot arheoloģiskas metodes. Dobeles pils arheoloģiskajai izpētei ir pusotra simta gadu gara vēsture. Apkopojot hronoloģiju, iegūstam šādu sarakstu, kas iezīmē ļoti interesantu, ar lietišķiem vēstures avotiem bagātinātu Dobeles pils vēsturi:

- Laikā no 1840. līdz 1845. gadam barons Kleists organizējis pils kapelas pagrabā esošo zārku izrakšanu un pārvietošanu uz Dobeles baznīcu.
- 1869. gada 8. maijā notka mācītāja A. Bilenšteina organizēti izrakumi.
- 1883. gadā notika K. Boja organizēti izrakumi, kuros piedalās A. Bilenšteins un viņa vecākais dēls Emīls Bilenšteins.
- 1884. gadā notika skolu inspektora K. Boja organizēti izrakumi.
- 1951. gadā Dobeles pilsdrupas zondāžas darbus veica A. Stubavs un E. Brīvkalne.
- 1952. gada jūnijā veikti A. Stubava vadīti pilsdrupu uzmērīšanas darbi.
- 1958.–1959. gadā notika arheoloģes J. Daigas vadīti izrakumi.
- 1977. gadā J. Daiga vada izrakumus Dobeles senpilsētas teritorijā un pilskalnā.
- 1979.–1982. gadā notika arheoloģes J. Daigas vadītie izrakumi Dobeles viduslaiku kapsētā.
- 1986. gadā izstrādāts Dobeles pilsdrupu konsekvācijas projekts, veikta pils vēstures pirmsizpēte. Autore arhitekta T. Vītola.²⁰
- 1987.–1991. gadā arheologa M. Rušas veiktie arheoloģiskie izrakumi.
- 2002.–2009. gadā arheologa M. Rušas veiktie arheoloģiskie izrakumi.
- 2012.–2013. gadā arheologa A. Tomašūna veiktā arheoloģiskā uzraudzība.
- 2015. gadā arheologa A. Tomašūna veiktā arheoloģiskā uzraudzība.
- 2017. gadā arheologa M. Rušas veikta arheoloģiskā uzraudzība.

17 Tomašūns, A. *Dobele – arheoloģiskā uzraudzība 2012. gadā*. Jelgava, 2013.

18 Tomašūns, A. *Arheoloģiskās uzraudzības darbi Dobelē objektā „Lietus ūdens nosēdīķu tīrīšana un palīgkonstrukciju atjaunošana” Brīvības ielā 2c, Dobeles novadā*. 2015. gads. Jelgava, 2016.

19 Tomašūns, A. *Pārskats par Dobelē Brīvības ielā 2c, valsts nozīmes arheoloģiskā pieminekļa Dobeles pilskalns ar priekšpili un viduslaiku pils (Aizs. Nr.752) un valsts nozīmes arhitektūras pieminekli Livonijas ordeņa pilsdrupu komplekss (Aizs. Nr.4903) teritorijā veiktajiem arheoloģiskajiem izrakumiem un arheoloģisko uzraudzību - projekta: „Valsts nozīmes arhitektūras pieminekļa „Dobeles Livonijas ordeņa pilsdrupas” arheoloģiskās izpētes darbu veikšana” laikā*. 2016.-2017. gads. Jelgava, 2018.

20 Vītola, T. *Dobeles pilsdrupas. Vēsturiskā izziņa*. Rīga, 1989. 48 lp.

- 2016.–2018. gadā arheologa A. Tomašūna organizēti arheoloģiskie izrakumi (4. att).

Dobeles pils atkal kļūst apdzīvota, un tā visplašākajā nozīmē kalpo sabiedrībai izglītības, tūrisma, un kultūras jomā. Šis darbs bija aizsākts jau 1870. gadā, kad pilsdrupās norisinājās pirmie Kurzemes Dziesmu svētki. Kopš 19. gs. beigām līdz pat mūsdienām pilskalns ar mūra pils drupām ir vieta regulāriem kultūras pasākumiem. Latvijas Republikas starpkaru periodā pilsdrupas izmantoja dažādiem sabiedriskajiem pasākumiem: konventa ēkas daļā ierīkoja skatu torni, izveidoja skatuvi, iekārtoja deju placi, bufetes vietu. Arī pēc Otrā pasaules kara pilsdrupās tika organizēti sporta, kultūras pasākumi, paralēli ar drupu saglabāšanas pasākumiem un arheoloģiskajiem izrakumiem. Latvijā, atgūstot neatkarību, ir augusi valsts turība, kas ļauj pašvaldībai ieguldīt Dobeles pilsdrupu kopšanā un tālākā izmantošanā savus un piesaistītos starptautiskos finanšu līdzekļus. Pēc iesākto būvdarbu izpildes te būs izstāžu zāle, kurā gribētos redzēt arī ilustratīvu stāstu par Dobeles pili un tās apkārtnē notikušo arheoloģisko izrakumu vēsturi. Arheologiem visi darbi vēl nav pabeigti, jo jāatrod, kur atradusies zemgaļu pils vieta.

Saīsinājumi

DNM	Dobeles Novadpētniecības muzejs
LVVA	Latvijas Valsts Vēstures arhīvs
RT	Referātu tēzes zinātniskai sesijai par [...] gada arheoloģiskām un etnogrāfiskām ekspedīcijām
ZASM	Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu [...] gada pētījumu rezultātiem

Izmantotie avoti

1. Arheoloģiskie izrakumi Tērvetes pilskalnā, Dobeles senpilsētā, Agrāriešu, Alsungas, Kampānu, Liepenes, Repju kapulaukos un hidroarheoloģiskie pētījumi 1959. g. RT 1959. 13.-16. lpp.
2. *Atskaņu hronika*. Atdzejojis Valdis Bisenieks. Rīga: Zinātne, 1998. 387 lpp.
3. Brastiņš, E. *Latvijas pilskalni. 2.sējums. Zemgale un Augšzeme*. Rīga: Pieminekļu valdes izdevums, 1926. 104 lpp.
4. Daiga, J., 1978. Izrakumi Dobelē 1977. gadā. ZASM 1977. 35.-40. lpp.
5. Daiga, J., 1980. Izrakumi Dobeles kapsētā. ZASM 1979. 48.-53. lpp.
6. Daiga, J., 1984. Izrakumi Dobeles kapulaukā 1982. gadā. ZASM 1982.-1983. 52.-55. lpp.
7. Ruša, M. *Pārskats par 1987. gada arheoloģiskās izpētes darbiem Dobeles viduslaiku pilī*. Rīga, 1988. 48 lp.
8. Ruša, M. *Pārskats par 2007. gada arheoloģiskās izpētes darbiem Dobeles viduslaiku pilī*. Rīga, 2007. 37 lp.
9. Ruša, M. *Pārskats par 2008. gada arheoloģiskās izpētes darbiem Dobeles viduslaiku pilī*. Rīga, 2009. 112 lp.
10. Tomašūns, A. *Dobeles – arheoloģiskā uzraudzība 2012. gadā*. Jelgava, 2013.
11. Tomašūns, A. *Arheoloģiskās uzraudzības darbi Dobelē objektā „Lietus ūdens nosēdēdīķu tīrīšana un palīgkonstrukciju atjaunošana” Brīvības ielā 2c, Dobeles novadā. 2015.gads*. Jelgava, 2016.
12. Tomašūns, A. *Pārskats par Dobelē Brīvības ielā 2c, valsts nozīmes arheoloģiskā pieminekļa Dobeles pilskalns ar priekšpili un viduslaiku pils (Aizs. Nr.752) un valsts nozīmes arhitektūras piemineklis Livonijas ordeņa pilsdrupu komplekss (Aizs. Nr.4903) teritorijā veiktajiem arheoloģiskajiem izrakumiem un arheoloģisko uzraudzību - projekta: „Valsts nozīmes arhitektūras pieminekļa „Dobeles Livonijas ordeņa pilsdrupas” arheoloģiskās izpētes darbu veikšana” laikā. 2016.-2017. gads*. Jelgava, 2018.
13. *Vartberges Hermaņa Livonijas hronika*. Ē. Mugurēviča tulkojums. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 2005. 312 lpp.
14. Zemgales dalīšanas akts, 1254. Grām.: Švābe, A. (sast.) *Senās Latvijas vēstures avoti. 2. burtnīca (1238. – 1256. g.)*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1940. 362.-363. lpp.

Izmantotā literatūra

1. Caune, A., Ose, I. *Latvijas viduslaiku pils, IV*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. 591 lpp.
2. Dzenis, A. *Kuldīgas pils vēsturiskā izpēte*. Kuldīgas novada muzejs, 2004. 96 lpp.

3. Kvaskova, V. Dobeles pils 17. gs. arhīva dokumentos. Grām.: Ose, I. (sast.) *Latvijas viduslaiku pils, VI*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 343.-362. lpp.
4. Orlova, B. *Dobeles pilskalna līdzšinējā pētniecība un turpmākie uzdevumi*. [tiešsāite]
Pieejams:<http://jvmm.lv/Las%C4%ABtava/konferencu-un-zinatnisko-lasijumu-materiali/dobeles-pilskalna-lidzsineja-petnieciba-un-turpmakie-uzdevumi/>, 2017. [aplūkots 09.11.2018.]
5. Šterns, I. *Latvijas vēsture. 1290–1500*. Rīga: Daugava, 1997. 741 lpp.
6. Vītola, T. *Dobeles pilsdrupas*. Vēsturiskā izziņa. Rīga, 1989. 48 lp.
7. *Burgenlexikon für Alt-Livland. Mit 24 Plänen und 56 Ansichten. Zusammengestellt von Karl von Löwis of Menar*. Herausgegeben von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen in Riga. Riga: Walters und Rapa. 1922. 129 S.
8. *Deutschbaltisches Biographisches Lexikon 1710-1960*. Herausgeben von Wilhelm Lenz, Verlag Harro von Hirshheydt-Wedemark, 1998. 930 S.
9. Döring, J. Geschichte des Ordenschlosses Doblen, nebst Plänen u. Abbildungen. *Sitzungs-Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1864 bis 1871*. Mitau, 1884. S. 403.

Andris Tomašūns
Dr. paed., archaeologist

THE HISTORY OF THE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE DOBELE CASTLE

Summary

The first scientific archaeological excavations of the Dobele castle can be attributed to pastor and researcher of Latvian culture and language August Bielenstein (1826–1907). His work in the Dobele castle began in 1869. Most of the artefacts found in the Dobele castle by Baltic German researchers during the 19th Century were given over to the museum of the Courland Society of Literature and Art in Jelgava. During the 19th Century Dobele was visited by several researchers of local history and artists who wrote descriptions of the castle which by then was already in ruins.

During the Soviet era, for many years archaeological research works in the Dobele castle were led by the archaeologist Jolanta Daiga (1920–1984). The first period of research lasted from 1958 to 1959, then a single excavation season in 1977, and several seasons from the year 1979 to 1982. J. Daiga concluded that a large town had surrounded the Dobele hillfort in the late Iron Age. Opposite the Dobele hillfort a Medieval and Early Modern cemetery was revealed with more than 1300 burials. It presented several interesting finds, including coins from such territories as England, Scotland, Spain etc.

From 1987 until 2017 (with several pauses) archaeological research in the Dobele castle and the surrounding area was led by the archaeologist Mārtiņš Ruša (1940–2017). For many years the aim of the excavation works was to reveal the foundations of the buildings that had made up the castle complex. After extensive periods of archaeological research, it is still unknown precisely where the Iron Age Semigallian wooden castle was located. This question has been a point of interest for every archaeologist who has worked in the castle. Medieval and Early Modern chronicles mention the Semigallian fortification in Dobele and battles between the local inhabitants and the German crusaders, however, no exact location is given. Since the 19th Century it has been thought that the Medieval stone castle was built directly on top of the Iron Age fortification. However, no conclusive proof has yet been found.

Figure captions

Fig. 1. Contract between the Archbishop of Riga, the Cathedral chapter and the Livonian Order, which gave the Livonian Order dominion over the territory of Dobele in 1254.

Fig. 2. Julius Döring. Plan of archaeological excavations in 1883.

Fig. 3. Archaeologist Jolanta Daiga during excavations in Dobele. c. 1980.

Fig. 4. View of the Dobele castle chapel during the excavation season of 2017.

Zenta Broka-Lāce
Mg. hist., Ģederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejs

**AUGUSTA BĪLENŠTEINA VEIKUMS
ARHEOLOĢIJAS JOMĀ**

2016. gads bija vācbaltieša Augusta Bilenšteina (*August Johann Gottfried Bielenstein*, 1826–1907; 1. att.) 190. dzimšanas dienas gads, savukārt 2017. gadā apritēja 110 gadi kopš viņa nāves. Bilenšteins Latvijas kultūras vēsturē izceļas ar sevišķi plašu un daudzpusīgu interešu loku. Tērbatas Universitātes Teoloģijas fakultāti beigušais (1850. gadā), ordinētais mācītājs aizrāvās ar dažādu zinātņu studijām: vēl bez nozīmīgā ieguldījuma latviešu valodas, folkloras, etnogrāfijas un vēsturiskās ģeogrāfijas pētniecībā, Bilenšteins uzskatāms arī par vienu no arheoloģijas zinātnes aizsācējiem vēsturiskajā Latvijas teritorijā, un sevišķi labi pazīstams kā pilskalnu pētnieks. Liels ir viņa mantojums latviešu materiālā un nemateriālā kultūras mantojuma apzināšanā un popularizēšanā. Šī raksta mērķis ir atskatīties uz A. Bilenšteina darbību tolaik vēl jaunajā arheoloģijas zinātnē.

Runājot par vācbaltiešiem, tai skaitā A. Bilenšteinu, nereti tiek piemirsts viņu darbību vērtēt attiecīgā laika domas un konkrēti - arheoloģijas zinātnes attīstības kontekstā. 19. gs. beigās A. Bilenšteins ir bijis viena no ievērojamākajām autoritātēm Baltijas arheoloģijas zinātnē. Antona Buhholca (*Buchholz*, 1848–1901) sastādītajā arheoloģijas bibliogrāfijas rādītājā, kas izdots 1896. gadā, Bilenšteins izceļas ar ievērojamu zinātnisku publikāciju skaitu, salīdzinot ar citiem pētniekiem¹, tāpat viņa vārds parādās tolaik prominentajā zinātniskajā institūcijā - Kurzemes Literatūras un mākslas biedrībā (turpmāk tekstā - KLMB) – gan sēžu protokolu publikācijās, gan arī goda biedru sarakstos.

Nodibinoties nacionālai Latvijas arheoloģijas zinātnē, vācbaltu loma intelektuālajā vidē krasi saruka. Regulāri uz Bilenšteinu savos darbos par Latvijas pilskalniem² vēl atsaucās Latvijas pilskalnu pētnieks Ernests Brastiņš (1892–1942), jo pilskalnu pētniecībā bez Bilenšteina pieminēšanas neiztikt, tomēr kopumā, zinātniskajā apritē ienākot latviešu izcelsmes pētniekiem, vismaz arheoloģijas jomā Bilenšteins palika arvien maznozīmīgāks. Lai gan, objektīvi raugoties, arheoloģijas zinātne laika gaitā ir attīstījusies, un skaidrs, ka Bilenšteina atziņas aktualitāti zaudējušas, jo ir novecojušas, tomēr Latvijas arheoloģijas historiogrāfijā dažādu politisko un ideoloģisko strāvojumu ietekmē nereti vērojama negatīva attieksme pret Bilenšteinu, pamatojoties nevis uz zinātnisku argumentāciju, bet gan viņa etnisko piederību. Tā, piemēram, 1926. gadā Franča Baloža (1882–1947) redakcijā izdotā darba "*Latvijas archaioloģija*"³ priekšvārdā lasāms, ka „[...]Pamātes, sveštautiešu, kopta, - Latvijas

1 Buchholtz, A. *Bibliographie der Archäologie Liv-, Est- und Kurlands im Auftrage der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands*. Rīga: Druck von W. F. Häcker, (Verzeichniss der Verfasser, Uebersetner u s. w.), 1896. S. 5.

2 Brastiņš, E. *Latvijas pilskalni. I. Kuršu zeme*. Rīga: Vālodze, 1923. 135 lpp.;

Brastiņš, E. *Latvijas pilskalni. Zemgale un Augšzeme*. Rīga: Pieminekļu valdes izdevums, 1926. 103 lpp.;

Brastiņš, E. *Latvijas pilskalni. Latgale*. Rīga: Pieminekļu valdes izdevums, 1928. 166 lpp.;

Brastiņš, E. *Latvijas pilskalni. Vidzeme*. Rīga: Pieminekļu valdes izdevums, 1930. 210 lpp.

3 Balodis, F. (red.) *Latvijas archaioloģija*. Rīga: Valters un Rapa, 1926. 185 lpp.

archaioloģija nav plaukusi un ziedējusi, nav nesusi sulīgus augļus [...]”⁴ Tartu Universitātes arheoloģijas profesors, somu arheologs Ārne Mihaels Talgrēns (*Tallgren*, 1885–1945) “*Latvijas archaioloģijas*” ievadā min Bilenšteinu starp tiem Latvijas aizvēstures pētniekiem, kuru darbība saistāma ar senatnes pētītāju biedrībām, kuru darbības rezultātā “interese par senatni ieguvusi paliekošu raksturu”⁵, tāpat par “visai labu” atzīts Bilenšteina pētījums par latviešu pilskalniem.⁶

Padomju laika pētījumos attiecībā pret Bilenšteinu turpinājās salīdzinoši negatīva attieksme, lai gan daudzi nevarēja nepieminēt viņa darbus, valdošā marksistiskā ideoloģija prasīja Bilenšteinu apvainot *kultūrtrēģerismā* vai *reakcionārismā*. Historiogrāfiskā apskatā par etnogrāfiju starpkaru periodā vēsturnieks Heinrihs Strods (1925–2012) raksta: „[...]Buržuāziskie etnogrāfi pievērsās mitoloģiskajai skolai jau 19. gs. otrajā pusē cīņā pret baltvācu etnogrāfu, sevišķi A. Bilenšteina, mēģinājumiem iekļaut latviešu etnogrāfiju reakcionārās baltvācu kultūrtrēģerisma historiogrāfijas izveidotajā shēmā un kalpībā[...]”⁷ Šis izteikums raksturo šā laika attieksmi pret Bilenšteinu un citiem vācbaltiešiem arī attiecībā uz arheoloģiju.

Protams, arī visa Padomju laika arheoloģijas historiogrāfija un marksisma atstātās ietekmes zinātniskajā pētniecībā nebūtu vērtējamas viennozīmīgi. 20. gs. 70.–80. gados jau vērojama liberālāka attieksme pret arheoloģijas vēstures mantojumu, nekā tas bija pirmajās pēckara desmitgadēs. Zinātniskā diskusijā bez liekas retorikas Bilenšteinu iekļāvis arheologs Ādolfs Stubavs (1913–1986), pētījumā par pilskalnu tipoloģiju objektīvi izvērtējot arī Bilenšteina piedāvāto pilskalnu klasifikācijas modeli.⁸ Arī 1974. gadā izdotajā kolektīvajā monogrāfijā “*Latvijas PSR arheoloģija*”⁹ Bilenšteina vārds izskan salīdzinoši bieži, gan atsaucoties uz X arheoloģisko kongresu 1896. gadā Rīgā kā par ievērojamu notikumu vietējā zinātnes dzīvē un arheoloģiskās pētniecības attīstībā, un Bilenšteina nolasīto referātu, kā arī atsaucēs par etniskajām robežām. Darba beigās literatūras sarakstā iekļauti 4 viņa darbi, norādīta arī dalība 8 izrakumos.

Pēc neatkarības atjaunošanas, 2001. gadā iznākušajā latviešu arheologu apkopojumā darbā “*Latvijas senākā vēsture (9. gt. pr. Kr.–1200. g.)*”¹⁰ uz Bilenšteinu atsaucas jau krietni retāk, un pie vispārēja rakstura literatūras norādīts tikai 1892. gadā iznākušais “*Die Grenzen (..)*”. Paša jaunākajā apkopojumā rakstura darbā – Arņa Radiņa 2011. gadā iznākušajā “*Arheoloģiskā ceļvedī latviešu un Latvijas vēsturē*”¹¹ plašajā literatūras sarakstā Bilenšteinu neiekļauj vispār, bet tekstā piemin tikai garāmejojot.

Lai gan Bilenšteins parādās daudzu arheologu publikāciju historiogrāfijas apskatos un specifiskos pētījumos, būtiski, ka tieši Latvijas arheoloģijas vēstures nozīmīgākajos pārskatos vācbaltu tēmai tiek “pārskriets” pāri, tāpat gandrīz nemaz nav atrodami padziļināti Bilenšteina darbu vērtējumi no arheoloģijas viedokļa (Bilenšteins mūsdienās ir aktuālāks valodniekiem un etnogrāfiem). Ja neskaita nelielo brošūru par Dobeli¹², Bilenšteina darbi, kas attiektos uz arheoloģiju, faktiski nav tulkoti latviski.

4 Turpat, 6. lpp.

5 Tallgrens, A. M. Ievadam. Grām.: Balodis, F. (red.). *Latvijas archaioloģija*. Rīga: Valters un Rapa, 1926. 10. lpp.

6 Bielenstein, A. Die lettischen Burgberge. In: *Каталог выставки к X Археологическому съезду в Риге. (на нем. яз.)*. 1896. Томъ II. Рига: Печатано въ типографии В. Ф. Геккера, 1899. S. 20.-34.

7 Strods, H. Daži etnogrāfisko materiālu vākšanas jautājumi buržuāziskajā Latvijā (1920.-1940. g.). Grām.: *Arheoloģija un etnogrāfija, VI*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Izdevniecība, 1964. 142. lpp.

8 Stubavs, A. Par Latvijas pilskalnu tipoloģiju un klasifikāciju. Grām.: Mugurēvičs, Ē. (atb. red.) *Arheoloģija un etnogrāfija, XI. Apcerējumi par Latvijas materiālās un garīgās kultūras pieminekļu tipoloģiju un hronoloģiju*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Izdevniecība, 1974. 74.-88. lpp.

9 Apals, J., Atgāzis, M., Daiga, J., Deņisova, R., Graudonis, J., Loze, I., Mugurēvičs, Ē., Stubavs, Ā., Šnore, E., Zagorskis, F., Zariņa, A. *Latvijas PSR arheoloģija*. Rīga: Zinātne, 1974. 373 lpp.

10 Apals, J., Atgāzis, M., Graudonis, J., Loze, I., Mugurēvičs, Ē., Vasks, A., Zagorska, I. *Latvijas senākā vēsture 9. g. t. pr. Kr. — 1200. g.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 463 lpp.

11 Radiņš, A. *Arheoloģiskā ceļvedis latviešu un Latvijas vēsturē*. Rīga: Neputns, 2012. 415 lpp.

12 Bilenšteins, A. *Dobeļe: kultūrvēsturiskas ainas no Zemgales senatnes*. Dobeļe: Dobeles Novadpētniecības muzejs, 2016. 76 lpp.

2007. gadā, Bilenšteina nāves simtgadi pieminot, tika sarīkota starptautiska konference „Dr. Augusts Bilenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām – arī Eiropā”, kam sekoja arī referātu krājuma izdevums.¹³ Starp dažādiem A. Bilenšteina dzīves un darbības pētījumiem atrodams arī arheoloģes un mākslas zinātnieces Ievas Oses raksts par Bilenšteinu un Latvijas arheoloģiju¹⁴, kas arī uzskatāms par pirmo mēģinājumu plašāk izvērtēt Bilenšteina devumu Latvijas arheoloģijā, kur autore arī norādījusi nozīmīgākās atziņas, ko no Bilenšteina pētījumiem pārņēmusi mūsdienu Latvijas arheoloģija.

Skopā 19. gs. arheoloģijas analīze vēlākajā historiogrāfijā, kā arī nevēlēšanās pēc būtības analizēt vācbaltu izcelsmes pētnieku mantojumu, skaidrojama ar politiskiem un emocionāliem aizspriedumiem – nedz jaundibinātās Latvijas Republikas, nedz arī LPSR laika politiskajā diskursā nebija vēlams aizrauties ar vācbaltu sasniegumu novērtēšanu. Kā norādījis akadēmiķis Jānis Stradiņš, Bilenšteina zinātniskā darbība gadiem ilgi nav tikusi objektīvi izvērtēta viņa konflikta ar atsevišķiem jaunlatviešiem dēļ.¹⁵ Tomēr, no zinātniskā viedokļa, nav nekāda pamata ignorēt pētījumus pētnieka tautības vai politisko uzskatu dēļ. Lai pētītu arheoloģijas zinātnes vēsturisko attīstību Latvijas teritorijā, neiztikt bez šīs zinātnes pamatlicējiem, starp kuriem, kā apgalvo I. Ose, ierindojams arī Bilenšteins.¹⁶

Pēdējās desmitgadēs Latvijas zinātnē gan vērojama zināma interese arī par vācbaltiešu zinātniskajiem sasniegumiem. Lielākoties šī interese saistāma ar dažādām jubilejām un piemiņas dienām (arī šis raksts nav izņēmums). Piemēram, par godu KLMB dibināšanas divsimtgadei, ko svinēja jau 2015. gadā, tika rīkota izstāde¹⁷ un konference¹⁸, arī “*Arheoloģijas un etnogrāfijas*” 2016. gada krājumā, sasaucoties ar šo jubileju, ievietoti raksti par biedrību.¹⁹ Diemžēl, Latvijā trūkst sistemātiskas, analītiskas arheoloģijas vēstures izpētes par periodu, kurā dominēja vācbaltu pētnieki. Salīdzinot jāmin lietuviešu arheologa Ernesta Vasiļauska (*Vasiliauskas*) sistemātiskie pētījumi par 19. gs. arheoloģiskajiem pētījumiem un to veicējiem.²⁰ Tikmēr igauņu arheologi izdevuši Igaunijas arheoloģiskās pētniecības vēsturi²¹, kurā objektīvi izvērtēts arī vācbaltu pētnieku mantojums.

Latvijas Valsts Vēstures arhīvā (turpmāk tekstā – LVVA) un citās materiālu krātuvēs atrodami daudzi ne-latviešu pētnieku uzkrātie materiāli, kas, ļoti iespējams, var dot arī jaunas atziņas Latvijas arheoloģiskā mantojuma izpētē, tomēr vācu valodas un citu barjeru dēļ netiek pietiekami iesaistīti šodienas zinātniskajā aprītē. LVVA, 1583. fondā (Lēvisu of Menāru dzimtas arhīvs) atrodams

13 Korsaka, I. (sast.) *Starptautiskās zinātniskās konferences „Dr. Augusts Bilenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām – arī Eiropā” (Rīga, 2007. gada 6. jūlijs) referātu krājums*. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2007. 259 lpp.

14 Ose, I. Augusts Bilenšteins un Latvijas arheoloģija. Grām.: Korsaka, I. (sast.) *Starptautiskās zinātniskās konferences „Dr. Augusts Bilenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām – arī Eiropā” (Rīga, 2007. gada 6. jūlijs) referātu krājums*. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2007. 65.-70. lpp.

15 Stradiņš, J. Augusts Bilenšteins un Letonistika. Grām.: Korsaka, I. (sast.) *Starptautiskās zinātniskās konferences „Dr. Augusts Bilenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām – arī Eiropā” (Rīga, 2007. gada 6. jūlijs) referātu krājums*. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2007. 3.-8. lpp.

16 Ose, I. Augusts Bilenšteins un Latvijas arheoloģija. Grām.: Korsaka, I. (sast.) *Starptautiskās zinātniskās konferences „Dr. Augusts Bilenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām – arī Eiropā” (Rīga, 2007. gada 6. jūlijs) referātu krājums*. 70. lpp.

17 LU Bibliotēka, 2015. *LU Bibliotēkas un LU Latvijas vēstures institūta kopīgi veidota izstāde „Kurzemes literatūras un mākslas biedrības izdevumi un tās bibliotēka.”* Pieejams: <http://www.biblioteka.lu.lv/zinas/t/36883/> [aplūkots 08.11.2017.].

18 Daija, P. 15. – 16. janvārī notiks Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības divsimtgadei veltīta starptautiska konference. [tiešsaiste] Pieejams: <https://www.lu.lv/zinas/t/31027/> [aplūkots 08.11.2017.].

19 Zemītis, G. Kurzemes literatūras un mākslas biedrības devums Latvijas arheoloģijas attīstībā. Grām.: *Arheoloģija un etnogrāfija, XXIX*. Rīga: Zinātne, 2016. 138.-158. lpp.;

Vasiļausks, E. Kurzemes literatūras un mākslas biedrība un Lietuva: arheoloģiskie pētījumi un kolekcijas (1828.-1915. gads). Grām.: *Arheoloģija un etnogrāfija, XXIX*. Rīga: Zinātne, 2016. 159.-175. lpp.

20 Vasiļauskas, E. Julijus Doringas – XIX amžiaus Šiaurės Lietuvos tyrėjas. In: *Archaeologia Lituana*, t. 14, 2013. P. 129.–156.; Vasiļauskas, E. Edmundas Kriugeris ir jo archeologinis rinkinys iš Lietuvos Kuršo provincijos muziejuje. In: *Archaeologia Lituana*, t. 15, 2014. P. 111.-136.;

Vasiļauskas, E. Grafų Keyserlingų ir kitų Lietuvos dvarininkų archeologiniai rinkiniai Kuršo provincijos muziejuje. In: *Archaeologia Lituana*, t. 16, 2015. P. 102.-136.

21 Lang, V., Laneman, M., (eds.) *Archaeological Research in Estonia 1865–2005*. Tartu: University of Tartu Press, 2006. 388 p.

daudz arheologiem, arhitektiem, folkloristiem, novadpētniekiem u.c. interesentiem būtiska Latvijas kultūras vēstures materiāla (7.–15. att.) – tāpat arī atsevišķi materiāli par Lietuvu un Igauniju. Starp šiem materiāliem - arī Bilenšteina pilskalnu kartotēka (LVVA, 1583. f., 1. apr., 45. - 48. l.). Līdztekus publicētajiem un nepublicētajiem materiāliem, būtisks avots tā laika arheoloģiskās domas pētniecībā ir arī Bilenšteina autobiogrāfija²², pēc kuras varam izsekot laikmeta aktualitātēm un Bilenšteina personības izaugsmei.

Šajā rakstā, kas sākotnēji tika sagatavots un nolasīts kā referāts Dobeles Novadpētniecības muzeja rīkotajā A. Bilenšteina 190. jubilejai veltītajā konferencē 2016. gada 20. oktobrī, sniegts padziļināts ieskats Bilenšteina arheoloģiskajā darbībā, aktualizējot Latvijas arheoloģijas vēsturē mazāk pētītu tematu un avotus, tomēr arī šis raksts nepretendē uz visaptverošu Bilenšteina darbu un darbības historiogrāfiju vai izvērtējumu, un daudzi jautājumi vēl būtu turpmāk pētāmi.

Augusta Bilenšteina darbības subjektīvais un objektīvais konteksts

Bilenšteina aizraušanās ar senatni un arheoloģiju izriet no daudziem un dažādiem faktoriem, apstākļu sakritībām un likumsakarīgām konsekvencēm. Sava pārstāvētā laikmeta un kultūrtelpas ietvaros A. Bilenšteins nebūt nav ekstraordināra personība, gluži pretēji – dažādu senatnes pētītāju un mīļotāju biedrības, individuāli darboņi un interesenti 19. gs. ir dienaskārtībā. Arheoloģija kā zinātne un izteikts Rietumu kultūras fenomens attīstījās tieši Bilenšteina dzīves laikā. Klasiskā izglītība ar grieķu un romiešu tekstu studijām veicināja interesi par šo civilizāciju materiālo kultūru, tāpat prese un citi informācijas avoti ziņoja par aizraujošiem atradumiem Ēģiptē, bet vienlaikus auga arī interese par daudzo Eiropas tautu kultūrām. Baltijas vācu sabiedrība, pie kuras piederēja Bilenšteins, uzturēja ciešus sakarus ar daudziem ārzemniekiem, un, bez šaubām, Rietumu sabiedrības intelektuālās aktivitātes nepalika nepamanītas arī Krievijas impērijas Baltijas provincēs.

Zīmīga ir piezīme Bilenšteina atmiņās par sava laikmeta ļaužu lielo aizraušanos ar „relikviju kultu”: „[...]Gribu šeit pieminēt kādu tālaika ceļotājiem raksturīgu pazīmi. Tā ir aizraušanās ar relikviju kultu. No tā nebijām brīvi arī mēs ar mūsu. It sevišķi jau māsas sievišķīgā sirds izjuta nepārvaramu tieksmi no katras ievēribas cienīgas vietas paņemt līdzī ne vien skatu kartīti, bet arī kaut ko taustāmu – kādu koka gabaliņu vai akmentiņu [...] Savādi, ka visai cilvēcei piemīt šī vēlēšanās dabūt savā īpašumā kaut ko no tā, kam ir garīga vērtība, vienalga – reliģiskā vai vēsturiskā ziņā[...]”²³ Tā, bez šaubām, ir vispārcilvēciska psiholoģiska vēlme, bet vienlaikus arī izteikti raksturīga tolaik vēl dzīvajām antikvārisma tradīcijām, muzeāliskā un kuriozā ievērošanai un vākšanai.

Tolaik aizraušanās ar senatni vispār bija plaša mēroga parādība, kas cieši saistīta ar romantisma filozofijas ietekmi: Bilenšteins raksta, ka interese par šīs zemes senatnes pieminekļiem pieaug no gada gadā. Līdztekus seno pilskalnu pētišanai zinātniskās biedrības visā Baltijā izvērta plašus pētījumus par ordeņpiļu vēsturi, baznīcu celšanu utt. Tika izdarīti izrakumi, brūkošās drupas iespēju robežās aizsargātas no tālākas sairšanas (piemēram, Bauskas un Dobeles pilsdrupas).²⁴ Lai gan, no latviešu skatupunkta to grūti saprast, mūsdienā Latvijas teritorijā dzīvojušajiem vācbaltiešiem bija izveidojusies sava īpaša identitāte, un daudziem Baltija vai Kurzeme bija vienīgā dzimtene²⁵, līdz ar to arī šīs teritorijas senākās vēstures pētišanu uzskatīt tikai par *paternālistisku* vai *kultūrtrēģerisku* vācu minoritātes izpausmi gluži nebūtu adekvāti.

22 Bielenstein, A. *Ein glückliches Leben. Selbstbiographie*. Rīga: Jonck und Poliewsky, 1904. 468 S.;

Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. Rīga: Rīgas multimediju centra apgāds, 1995. 413 lpp.

23 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 32. lpp.

24 Turpat, 249.–250. lpp.

25 Cerūzis, R. *Vācu faktors Latvijā (1918-1939)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004. 291. lpp.

Vienlaikus, vēlme saglabāt visu seno uzskatāma par atbildi uz nepieredzēti straujo modernizāciju un industrializāciju. Līdz ar tehnoloģisko attīstību un cilvēku skaita pieaugumu radās arī nojausma, ka kultūras un dabas mantojumam arvien vairāk un neizbēgamāk draud izzušana. Bilenšteins ir viens no tiem, kuru šīs tendences satrauca. To labi ilustrē kāda epizode, ko Bilenšteins apraksta savās atmiņās. 1875. gadā ceļojuma laikā, Vācijā, Gleihbergā, pamanījis, ka senu ģermāņu nocietinājumu skalda un izved kā bruģa materiālu pa tam speciāli uzbūvētu dzelzceļa līniju, Bilenšteins nekavējoties ziņojis pieminekļu aizsardzības institūcijai: „[...]Berlīnē atrodas valsts iestāde, kuras uzdevums ir pasargāt vēsturiskus pieminekļus no iznīcināšanas. Es nevarēju rīkoties citādi kā nosūtīt ziņojumu šīs iestādes vadītājam slepenpadomniekam Kvantam. Likumi Prūsijā pastāv, lai tos ievērotu, un, ja arī kāds materiālists man gribētu ko pārnest, man bija prieks pēc dažām nedēļām uzzināt, ka vandālismam Meiningenē darīts gals un bazalta vaļņi uz Gleihenberga ir iekonservēti kā aizvēstures liecinieki[...]”²⁶

Arheoģiemi Bilenšteins vislabāk zināms kā pilskalnu pētnieks. Mīlestība pret dzimteni (Kurzemi), dabu un sevišķi pilskalniem Bilenšteinam radās jau agrā bērnībā. Arī savās atmiņās viņš atzīmējis, ka bērnībā kopā ar vecākiem bieži devies pārgājienos, tai skaitā uz Incēnu (jeb Dobes) pilskalnu – citējot Bilenšteinu – īstu pagānu pilskalnu. Turklāt 19. gs. 30. gados vēl neviens to par pilskalnu neesot atzinis, bet viņš pats 30 gadus vēlāk pie šī kalna vaļņa domājās esam atradis Dobeles pils pamatus (3. att.).²⁷

Pilskalni, kā Latvijas teritorijā fiziski visievērojamākie un ainavā atpazīstamākie vietējo tautu kultūras liecinieki, likumsakarīgi arī kļuva par vienu no pirmajiem plašāk pētītajiem arheoloģisko pieminekļu tipiem. Tikai 19. gs. gaitā vērojama augoša izpratne par Baltijas pilskalniem. Vidzemes lauku mācītājs Augusts Vilhelms Hupels (*Hupel*, 1737–1819) („*Nordische Miscellaneen*”) bija aprakstījis dažus Vidzemes pilskalnus un publicējis nocietinājumu plānus. 19. gs. otrā gadu desmitā savos sēžu protokolos KLMB jau ik pa laikam min atsevišķus pilskalnus. Jūliuss Dēriņgs (*Döring*, 1818–1898) pilskalnu meklējumus veica Kurzemes robežās, bet grāfs Jakobs Karls Georgs fon Zīverss (*Sievers*, 1814–1879) - Vidzemē. 19. gs. 60. gados Bilenšteins uzsāka daudzu īsāku un garāku braucienų virkni pa latviešu zemi. Kopā ar Dobeles draudžu iecirkņa prāvestu Augustu Ernstu fon Raizonu (*Raison*, 1807–1882) no Lielauces viņi devās braucienos pa tuvākiem un tālākiem mežiem un purviem, lai vispirms pašu un vēlāk arī kaimiņu draudžu teritorijās meklētu un pētītu senos apbedījumus un pilskalnus. Bilenšteina paša vārdiem – tie bija *zinātniski latviešu senatnes pētījumi*.²⁸ Galu galā šie braucieni vēlāk aptvēra visu Baltiju.²⁹ Nereti viņš devās ceļā kopā ar citiem senatnes interesentiem – vēsturniekiem, filologiem, mediķiem, matemātiķiem, dižciltīgajiem, mācītājiem, skolotājiem u.c. Piemēram, Adalberts Becenberģers (*Bezenberger*, 1851–1922) un Ludvigs Štīda (*Stieda*, 1837–1918) pavadīja Bilenšteinu ekspedīcijā pa Augšzemi. Liela loma pētījumu veikšanā bija domubiedriem un zinātniskajām biedrībām. Baltijas vēstures un senatnes pētniecības biedrības (*Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde*) prezidents Georgs Berkholcs (*Berkholz*, 1817–1886) biedrībā iesaistīja arī Bilenšteinu.³⁰

26 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 152. lpp.

27 Turpat, 17.-18. lpp.

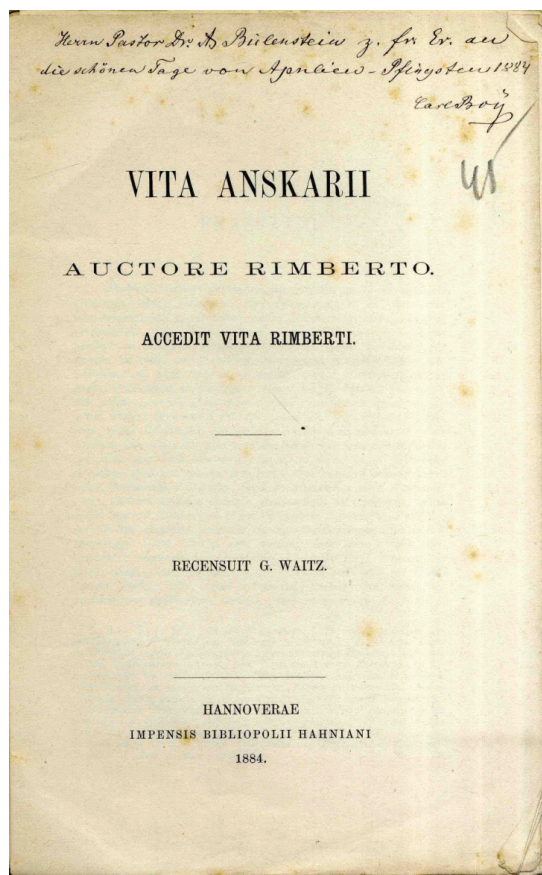
28 Turpat, 218. lpp.

29 Turpat, 199. lpp.

30 Turpat, 289. lpp.

1. att. A. Bilenšteina portrets.
(LNB RX 57, 3, 12, 1.lp.)

2. att. K. Boja parakstīts Rimberta
"Sv. Anskara dzīves" izdevums, 1884. (LVVA,
1583. f., 1. apr., 48.l., 45. lp.).

Nr. 6. Wallburg **Dobene** bei Dobelsberg.

3. att. Dobs pilskalns. (Löwis of Menar 1922, 5, Nr. 6).

Galū galā lielākā daļa savākto materiālu nonāca pie Bilenšteina. Viņa pārziņā bija precizēt pilskalnu atrašanās vietu, aprakstīt to nocietinājumus. Tāpat viņš centās konkrētus pilskalnus

identificēt ar rakstītajos avotos minētām vietām, notikumiem, kā arī pierakstīt visas zināmās teikas un nostāstus. Daudz darba Bilenšteins ieguldījis Apūles pils vietas meklēšanā³¹ (2. att.).

Apjomīgā darba rezultāts bija vairāki referāti Latviešu literārās biedrības un KLMB sēdēs, kā arī publicēti raksti šo biedrību izdevumos: „*Magazin der Lettisch – literarischen Gesellschaft*” un „*Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst*”, dienas presē u.c. izdevumos³², kuri noteikti būtu tuvāk saturiski analizējami un iesaistāmi arī mūsdienu arheoloģiskajos pētījumos.

Vispaliekošākais Bilenšteina veikums noteikti ir apjomīgā monogrāfija “*Die Grenzen (..)*”³³ – darbs par latviešu zemju robežām un valodu, kas viņam esot prasījis vismaz 30 gadu ilgus pētījumus, meklējot pilskalnus un pētot latviešu valodu.³⁴ Pirms viņa neviens tik detalizēti un rūpīgi nav mēģinājis noteikt, kādas etniskās piederības cilvēki apdzīvojuši Baltiju, un kādas bijušas šo zemju robežas pirms vācu iekarojumiem.³⁵

Šķetināt, kādēļ tieši šāds darbs ir tapis, palīdz pati Bilenšteina biogrāfija - īpaša interese par dažādu tautu vēsturi un ģeogrāfiju viņam radās tēva ietekmē, un pateicoties viņa bagātajai bibliotēkai. Kopā ar tēvu abi zīmējuši kartes un intelektuāli vingrinājušies, atsevišķu tautu vēsturi uzskatāmi attēlojot dažādās tabulās.³⁶ Tas ļauj saprast arī to, kāpēc šāda pieeja viņam šķita vislabākā arī vēlāk, sastādot savu lielo darbu par latviešu tautas robežām. Diemžēl šis latviešu kultūras vēsturē nozīmīgais darbs joprojām nav tulkots latviešu valodā.

Arheoloģijas jomā nozīmīga Bilenšteina aktualizēta tēma ir folkloras, īpaši tautas teiku kā vēstures avotu nozīme.³⁷ Iespējams, ka tieši no viņa arī nākamie Latvijas arheoloģijas pētnieki pārņēmuši šo praksi – meklēt folklorā to informāciju, ko nevaram zināt rakstisku avotu trūkuma dēļ. Neilgajā sarunā ar Bilenšteinu Jākobs Grimms (*Grimm*, 1785–1863) mudinājis vākt tautas garīgo mantojumu, pirms modernā kultūra to nobidījusi pie malas un pametusi aizmirstībai.³⁸ Bilenšteins tāpēc bažīgi raksta: “[..] Jau ilgākus gadus tautskolās vairs netiek cienīta tautasdziesma, viss svars tiek likts uz grāmatu un avīžu lasīšanu. Tas mazina tautas prieku par savu folkloru. Dzīve ir kļuvusi nopietnāka, radusies tieksme pēc modernā luksusa, ko pat pieaugošās algas nespēj vairs apmierināt. Līdz ar to aug neapmierinātība un zūd prieks par vienkāršo un pieticīgo[..]”³⁹ Saistībā ar arheoloģiju mēs vienmēr redzam, ka katram jaunatklātam objektam Bilenšteins pierakstījis arī teikas, un aicinājis arī citus tās iesūtīt savos uzsaukumos gan vācu, gan latviešu presē.⁴⁰ Ja teikas jau tolaik nebūtu pierakstītas, iespējams, ka ļoti daudz informācijas būtu zudis.

Ja domājam, cik lielā mērā Bilenšteinu varam uzskatīt par kompetentu arheoloģijas jomā, atliek vien iepazīties ar viņa korespondentu un paziņu loku, kurā atrodami daudzi tolaik atpazīstami vārdi. Nozīmīgi ir Bilenšteina starptautiskie sakari. Bilenšteins raksta, ka senatnes pētīšanas darbā daudz palīdzēja garīgie sakari ar līdzīgi domājošiem cilvēkiem ārzemēs, kas arī apmeklēja Baltiju, it īpaši vecās ordeņa pilis. Bez šaubām, kultūras pieminekļu apzināšana un saglabāšana tolaik darbojās kā

31 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 293.-294. lpp.;

Bielenstein, A. *Antwort auf die Frage: wo lag Rimbert's Apulia? Sonderabdruck aus der „Rigaschen Zeitung“* 1886, Nr.20. LVVA, 1583. f. (*Lēvisu of Menāru dzimtas arhīvs*), 1. apr., 48. l. 96.-99.lp.

32 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 289.-290. lpp.

33 Bielenstein, A. *Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert. Ein Beitrag zur ethnologischen Geographie und Geschichte Russlands. Dazu: Atlas der ethnologischen Geographie des heutigen und des prähistorischen Lettenlandes*. St. Petersburg, 1892. 548 S.

34 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 294.lpp.

35 Turpat, 294.-296. lpp.

36 Turpat, 23.-24. lpp.

37 Turpat, 47.-48. lpp.

38 Turpat, 116. lpp.

39 Turpat, 101. lpp.

40 Bilenšteins, A. Ziņa un lūgšana. *Mājas Viesis*, 1881, Nr. 5. 38. lpp.

īpaša vācu patriotisma izpausme.⁴¹ 1864. gadā Bilenšteins kopā ar Dancigas pilsētas bibliotekāru Vilhelmu Manhartu (*Manhardt*, 1831–1880) apmeklēja Dancigas arheoloģijas muzeju, un, kā pats saka, guva iedvesmu turpmākai darbībai.⁴² Ceļojuma laikā viņš Štutgartes muzejā iepazinās ar profesoru Hāku (*Haack*, ?) un izrakumiem tolaik plaši atpazīstamajās pāļu celtnēs kūdras purvā pie Federezera. Izrakumu vadītājs Karls Eduards fon Pauluss (*Paulus*, 1837–1907) Bilenšteina uzdāvināja akmens graudberzi un ar akmens cirvi aptēstu pāļa smaili, ko viņš neveiksmīgi centās konservēt, novārot eļļā, bet vēlāk esot nodevis Kurzemes Provincas muzejam (turpmāk teksta - KPM) Jelgavā, un tālāku ziņu par to, protams, vairs nav.⁴³ No autobiogrāfijas uzzinām, ka ceļojot pa Itāliju, Bilenšteins ir bijis arī etrusku senlietu muzejā Florencē⁴⁴, un kopumā var spriest, ka viņa zināšanas par arheoloģiju bijušas gana plašas. Bilenšteins savā laikā baudīja pat zināmu autoritāti senatnes pārzināšanā. Pie viņa vērsās ar dažādiem jautājumiem. Piemēram, ģeologs Eduards Vasiļjevičs fon Tolls (Толль, 1858–1902) speciāli ieradās, lai uzzinātu Bilenšteina domas par Sāmsalas cilpveidīgo vaļņu apli, kuri daži uzskatīti par pagānu laikos tapušu uzbērumu, bet citi par vulkāniskas izcelsmes ģeoloģisku objektu. Tolaik vēl raksturīgi dabas veidojumus neizšķirt no cilvēku radītiem - ģeoloģija ar arheoloģiju no pašiem sākumiem gājusi roku rokā.

Augusta Bilenšteina praktiskā arheologa darbība

Runājot par arheologa darba praktiskajiem aspektiem, Bilenšteins savās atmiņās norāda, ka izrakumu darbi viņam šķiet garlaicīgi. Netipiski savam laikam, viņš atbalsta nedestruktīvas senatnes pētīšanas metodes, kas vairāk ir kultūrvēsturiska, novadpētnieciska pieeja. Viņš par arheoloģiju raksta, ka ir radusies vesela zinātne, muzeji ir pilni ar priekšmetiem no laikiem, par kuriem nav rakstīto ziņu, taču viņš neesot jutis sevišķu aicinājumu šāda veida pētījumiem, un tikai lielā izņēmuma kārtā veicis nelielus rakumus, “atverot” pagānu kapus vai pilskalnus.⁴⁵

Bilenšteina praktiskā arheoloģiskā darbība ietvēra ekspedīcijas, kuru laikā objekti tika zīmēti, mērīti, aprakstīti, un rakšanas darbi parasti bija ļoti nelielos apjomos – dienu līdz divas, ap kvadrātmētru lielos laukumos. Literatūrā atrodamas ziņas par astoņām izrakumu vietām, kur A. Bilenšteins minēts kā darbu vadītājs. Bilenšteina vārds saistāms ar izrakumiem Sabiles Krievu kapos, Pokaiņu senkapos, Vecpokaiņu senkapos, Cibēnu senkapos, Tērvetes pilskalnā un Zviedru kalnā, Lielauces Skares kapulaukā un Stupeļu pilskalnā. Tāpat viņš piedalījies Kokmuižas un Kalnamuižas depoziņu vietu izrakumos.⁴⁶ Savukārt, ar Bilenšteinu saistāmi atsevišķi savrupatradumi KPM inventāra grāmatā, reģistrēti no Briņķu-Rendas, Slampes, Abavas ielejas, Kandavas, Dobeles, Ventspils apkārtnes, Lazdonas pastorāta un Vadakstes.⁴⁷

Darbība Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības paspārnē

Lai gan ar daudziem domubiedriem viņš bija pazīstams jau agrāk, 1864. gada 7. oktobrī A. Bilenšteins tika oficiāli ievēlēts par KLMB korespondētājlocekli.⁴⁸ Joprojām nav gluži skaidrs, kā

41 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 250. lpp.

42 Turpat, 141. lpp.

43 Turpat, 153.-154. lpp.

44 Turpat, 183. lpp.

45 Turpat, 302. lpp.

46 Apals, J., u.c. *Latvijas PSR arheoloģija*. 330., 331., 337., 339., 340., 341., 344. lpp.

47 JVMM: ZA 4489

48 SB 1864, S. 38.

tieši KLMB iesaistījās arheoloģisko izrakumu rīkošanā un plānošanā. Atsevišķos avotos atrodama informācija, ka izrakumiem ik gadu bija atvēlēts arī finansējums. Jebkurā gadījumā biedrība deva iespēju pētniekiem satikties, apmainīties viedokļiem, publicēt savu pētījumu rezultātus, kā arī biedrības pārvaldītājā bibliotēkā varēja iepazīties ar visu jaunāko literatūru un periodiku specifiskās zinātņu nozarēs, tai skaitā vēsturē un arheoloģijā. Zinātniskās literatūras apmaiņu KLMB bija nodrošinājusi ar tolaik ietekmīgākajām zinātņu institūcijām un privātpersonām. Biedrība savus zinātniskos izdevumus vēl līdz 20. gs. 30. gadiem apmainīja ar apmēram 200 vietējām un arī ārzemju zinātniskām iestādēm.⁴⁹ Kurzemnieki regulāri kontaktējās ar tādām institūcijām kā Odesas vēstures un senatnes biedrība⁵⁰, Igaunijas literatūras biedrība⁵¹, Ķeizariskā dabas zinātņu biedrība, Tērbatas Universitāte⁵², Norvēģijas Universitāte, Smitsona Institūts Vašingtonā⁵³, Ulmas senatnes un mākslas biedrība⁵⁴, Vīnes ķeizariskā zinātņu akadēmija⁵⁵, Šlezvīgas-Holšteinas-Lauenburgas vēstures biedrība⁵⁶, Cīrihes vēstures biedrība⁵⁷, Vācu nacionālais muzejs⁵⁸, Meisenes vēstures pētītāju biedrība, Britānijas enciklopēdijas izdevniecība⁵⁹, Saksijas vēstures un senatnes pētītāju biedrība⁶⁰, Nirnbergas vēstures biedrība⁶¹, Monreālas numismātikas un senatnes biedrība, Narvas muzejs, Pērnavas arheoloģijas biedrība⁶² utt.

Ieskats Augusta Bilenšteina arheoloģiskajos izrakumos

Lai gan atļaujas izrakumu veikšanai un atskaites par veiktajiem darbiem no tā laika arheologiem netika pieprasītas, pamazām empīriskā ceļā jau sāka veidoties arī sistēma kā strādāt, kādas metodes pielietot katram konkrētam arheoloģiskam piemineklim. Atsevišķi avoti ļauj spriest, ka 19. gs. vidū vairs nenotika tik patvaļīga rakšana, kā nereti to iedomājamies. Šķiet, ka tieši KLMB nodarbojās ar pētnieku izglītošanu. KLMB un KPM fondā pat atrodama 1840. gadā Haralda fon Brakela (*Brackel*, 1796–1851) sastādītā instrukcija⁶³ arheoloģisko izrakumu veikšanai rokrakstā.

Kā liecina atskaites KLMB sēžu protokolos, 1865. gada 12. un 22. oktobrī Bilenšteins kopā ar A. Raizonu un Alfrēdu Vilhelmu Bitneru (*Past. adj. Büttner*, 1836–1910) veica izrakumus uzkalniņu kapulaukā Bērzu jeb Kapukalnā (zināms arī kā Lielauces Skare). 23. novembrī Bilenšteins lasīja referātu par to KLMB sēdē. Bilenšteina laikā esot vēl bijuši aculiecinieki, kas zinājuši, ka 19. gs. sākumā uzkalns bijis klāts daudziem rindās un kvadrātos izvietotiem laukakmeņiem* (4. att.), bet daļa akmeņu izmantota Lielauces muižas būvniecībā. Pētījumus kapulaukā atbalstīja un ar savu klātbūtni pagodināja

49 LVVA, 5759. f. (*Kurzemes literatūras un mākslas biedrība un Kurzemes provinces muzejs*), 1.apr., 4.l., 10. lp.

50 LVVA, 5759. f., 1. apr., 47. l.

51 Turpat, 48. l.

52 Turpat, 50. l.

53 Turpat, 53. l.

54 Turpat, 67. l.

55 Turpat, 70. l.

56 Turpat, 71. l.

57 Turpat, 72. l.

58 Turpat, 74. l.

59 Turpat, 75. l.

60 Turpat, 76. l.

61 Turpat, 78. l.

62 Turpat, 83. l.

63 Brackel, H. von. *Instruction für Aufgrabungen, entworfen im Auftrage der Allerhöchst bestätigten Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-Provinzen Russlands, mit Zugrundlegung der von der Aufgrabungs-Deputation des Vereins für Mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde zu demselben Zwecke entworfenen Instruction*. Riga: W. F. Häcker, 1840. 24 S.

* Apraksts vairāk atgādina akmeņu krāvumu kapus, nevis uzkalniņus. - Autores piezīme.

arī pats zemes īpašnieks grāfs Konstantīns (Karls) Ferdinands Fridrihs Barons fon Kleists (*Kleist*, 1812–1886). Tomēr postītajā uzkalnā neizdevās atrast kādas kapu paliekas. Starp akmeņu konstrukcijām bijuši tikai pelni un ogle. Kā referāta autors norādījis, ļoti žēl, ka šajā vietā nav bijis neviens pētnieks pirms 60 gadiem (kad akmeņi izlauzti).⁶⁴ Tātad Bilenšteinam pašam jau bija pārliecība par sevi kā arheologu, viņš pētnieka darba ētiku nošķīra no vienkāršas pieminekļa postīšanas.

1865. gada 15. decembra KLMB sēdē Bilenšteins lasīja referātu par to, kā viņš kopā ar Raizonu un Bitneru bija apmeklējis vietu vārdā Elkus-Kalns (*Götzenberg*; Zebrus, Zebrenes Elku kalns). Bilenšteins apraksta vairākas teikas par šīs vietas izcelsmi, no kurām izsecina, ka šī vieta zviedru kara laikā izmantota kā patvērums. Šo priekšlasījumu Bilenšteins noslēdza ar arheoloģijas vēsturē nozīmīgo aicinājumu - visiem KLMB biedriem piedalīties pilskalnu apzināšanā.⁶⁵

Aicinājumam atsaucās ļoti daudzi vācu un arī latviešu inteliģences pārstāvji, piemēram, 1876. gada 5. novembrī Gaviezes skolas skolotājs Vilhelms Kučinskis (*W. Kuschinskij*, ?) latviešu valodā raksta Bilenšteinam, ka tad, kad „Latviešu Avīzēs” lasījis uzaicinājumu, [...] lai tie, kas kādu vērā liekamu vietu no sen laikiem Latvijā zin, apraksta un Jums priekš izmeklēšanas un izdibināšanas piesūta [...]”⁶⁶, tad viņš priekā pilns sapratis, ka arī no savas puses no Gaviezes, pie Grobiņas kādu *senlaika* vietu varot aprakstīt. Piebilstot, ka „[...] savā laikā kaut ko skaidrāk par tādām vietām no izdibinātājiem zināt dabūt būtu daudzu vēlēšanās [...]”⁶⁷, Kučinskis raksta, ka par šo vietu (Gaviezes Elkukalns - pilskalns), esot daudz domājis, ka tas lielais *wallis*, šancis (valnis) reiz kara laikos priekš lielgabalu nostādīšanas ticis uzmests, bet veci ļaudis to nevarot atminēt, un tomēr visticamāk, ka tas no kara laikiem nevarot būt. Viņš saka, ka „[...]to nu nevar zināt, vai tur reiz kāda vecu latvju tautas valdnieka pils bijusi, jeb pēc tā tagadējā vārda „Elka kalns” arī patiesi kāda vecu tautu elka dievs stāvējis [...]”. „[...]ja šī ziņa vēl kādā vīzē būtu nepilnīga, tad raudzītu vēl skaidrāki kaut ko zināt dabūt, lai tad tie mīļie tēviņas vecu laiku vietu spriedēji un dibinātāji to skaidrāki varētu spriest un izmeklēt[...]”⁶⁸

Kopumā, LVVA glabātā, nepublicētā pilskalnu kartotēka⁶⁹ (7.–15. att.) ar daudzu iesūtītajām ziņām par dažādiem objektiem, teikām un nostāstiem parāda interesantu ainu – skolotāji, mācītāji u.c. atsaucīgie ir iemācījušies ainavā saredzēt cilvēka pārveidotus objektus, ir iemācījušies zīmēt un uzmērīt pilskalnus. Tādējādi Bilenšteinam bija izdevies panākt sabiedrības iesaisti mantojuma apzināšanā tādā līmenī, ka šodien to varētu dēvēt par kopienas jeb sabiedrības arheoloģiju (*Public Archaeology*⁷⁰), kas paredz aktīvu sadarbību ar vietējām kopienām dažādos ar arheoloģisko mantojumu saistītos jautājumos.

1866. gada 14. aprīlī Bilenšteins kopā ar Raizonu un vairākiem citiem senatnes mīļotājiem veica pētījumus Tērvetes un Svētkalna apkārtnē toreizējā Kalnamuižā (*Hofzumberge*; 5. att.). Kamēr abi garīdznieki veica rakumu Kalnamuižas pils vietā, šo vietu uzmēroja un zīmēja skolotājs Edmunds Karls Juliuss Krīgers (*Krüger*, 1836–1909) ar Dēringu.⁷¹ Bilenšteins racis augstienes DR malā, pie pilsdrupām, netālu no vietas, kur jau pirms viņa Krīgers 1865. gada augustā⁷² bija atradis dažādas senlietas, tomēr šoreiz nekādi atradumi netika iegūti. Vienlaikus pētījumus veica arī Svētkalnā (Zviedru kalnā, Vecajā pilskalnā), bet arī tur nekas neesot atrasts.⁷³

64 SB 1865, S. 71.-73.

65 SB 1865, S. 75.-77.

66 Kučinskis, W., 1876. *Vēstule Augustam Bilenšteinam*. LVVA, 1583. f., 1. apr., 47. l., 121. lp.

67 Turpat.

68 Turpat, 122. lp.

69 LVVA, 1583.f., 1.apr., 45.-48.l.

70 McGimsey, C. R. *Public Archaeology*. London: Seminar Press, 1972. 265 p.;

Schadla-Hall, T. Editorial: public archaeology. *European Journal of Archaeology*, 1999, 2(2). P. 147.-158.

71 SB 1866, S. 121.-124.

72 SB 1865, S. 65.

73 SB 1866, S. 123.

1868. gada vasarā Bilenšteins ar Raizonu un virsskolotāju Heinrihu Eduardu Vilhelmu Fortunatusu Didrihsu (*Oberlehrer Diederichs*, 1840–1914) esot devušies izbraukumā pa Kurzemi, kura laikā apsekojuši 15 pilskalnus un vairākus pagānu senkapus (*Heidengräber*).⁷⁴ Šis gads Bilenšteina arheologa darbā uzskatāms par visnoslogotāko.

1868. gada 2. oktobrī KPM nonāca Bilenšteina savāktās senlietas no Sabiles Krievu kapiem. Sabiles Krievu kapi, uzkalniņu kapulauks atrodas Abavas kreisajā krastā, iepretim Kandavas pilskalam, 62 soļu attālumā no upes atrodas ieleja Bečera (*Böttcher*) kunga īpašumā, kur neregulārā puslokā izvietoti seši apaļi, dažādu izmēru kapu uzkalniņi. Vairākus simtus soļu tālāk ielejā pie Abavas atrodas vēl 1-2 šādi *tumuli*. Tautā tos visus kopā dēvējot par Krievu kapiem. Vismaz viens uzkalniņš bijis postīts jau ar agrākiem rakumiem, bet, tā kā bija paredzēts zemi apart, Bilenšteins bija nolēmis pirms tam izpētīt palikušos uzkalniņus.⁷⁵

Ar „D” un „E” (6. att.) apzīmētajos uzkalniņos Bilenšteins konstatējis jau agrāku rakumu pēdas bet pārējos uzkalniņus atzinis par nepostītiem, tomēr pauguru oriģinālo augstumu neesot bijis iespējams noteikt, jo zemes virsma kopā ar uzkalniņiem tiek aparta.⁷⁶ Būtībā šie uzskatāmi par glābšanas izrakumiem, un liecina par tā laika intelektuāļu attieksmi pret kultūras mantojumu (kas nebūt nav vācu mantojums!).

1868. gada 9. jūlijā kopā ar garīdzniekiem A. Raizonu no Lielauces, Hansu Bernevicu (*Bernewitz*, 1858–1934) no Kandavas un Aleksandru Bernevicu (*Bernewitz*, 1863–1935) no Jaunpils, virsskolotāju Didrihsu no Jelgavas un kādu zooloģijas studentu Derksu (*Dercks*, ?) Bilenšteins veica izrakumus „A” uzkalniņā. Kā viņš pats apzinājies, izrakumu lielākais mīnuss bijis tas, ka neviens no darbu veicējiem nebija neko tādu darījis iepriekš, līdz ar to piekļiņoja metodoloģija, un galarezultāti, kā arī mērījumi varētu būt precīzāki.⁷⁷ Vienlaikus, spēja atzīt sava darba nepilnības noteikti tuvina viņu arheoloģijai kā zinātnei ne tik vien hobijam. Bilenšteins tomēr ir aprakstījis darbu secību un atsegtos zemes slāņus. Pašā uzkalniņa pamatā, lauka līmenī viņiem izdevās atrast akmens kalnu vai cirvi, brūnganas nokrāsas ar melniem un sarkanbaltiem ielaidumiem. J. Dēriņš atzīmējis, ka A. Bilenšteins esot iesūtījis publicēšanai arī zīmējumus, tomēr KLMB sēžu protokolu izdevumā nav varējis nopublicēt tos lielā formāta dēļ.⁷⁸

Divas dienas vēlāk viņi pētīja uzkalnus „B” un „F”. Pie „B” uzkalna Bilenšteins pats vadījis darbus un šoreiz caur uzkalnu A-R virzienā racis tranšeju, lai precīzi novērotu uzkalna stratigrāfiju. Bilenšteins uzskatīja, ka mirušais varētu būt sadedzināts uz sārta apļa vidū. Tumšajā slānī, kurā bija pelni un ogļu paliekas, atradušās arī sadegušas koksnes atliekas un nelieli degušu kaulu fragmenti bez senlietām vai kādām citām piedevām.⁷⁹ „F” uzkalniņš bijis ļoti līdzīgs „B”. Viņš spriež, ka uzbērums parasti ir biežāks kalna vidusdaļā, vai, ļoti iespējams, tā izskatās, jo malas vairāk cietušas no aršanas. Arī F uzkalnā netika atrastas senlietas, vien vairāk kaulu nekā „B”. Tur vairākās vietās bijis konstatējams pat vesels kokogļu un kaulu slānis. Bilenšteins spriež, ka, tā kā starp kauliem bija atpazīstami vairāki galvaskausa kaulu fragmenti, ļoti iespējams, ka uzkalnā apbedīja vairāk nekā tikai vienu individu. Īpašu uzmanību pievērsis kāds plakans akmens virs pamatzemes, uzkalna vidū, tam apkārt iezīmējusies degusi zeme. Uz šī akmens malas novietots vēl mazāks akmens.⁸⁰

Uz ziemeļiem no Sabiles, egļu mežā pie Mazvirbām, pa labi no lielceļa, braucot no Sabiles uz Talsiem, pa labi no mazā ceļa no Rinkules (*Rinkuln*) uz Mazvirbām, caur mežu braucot, starp minēto ceļu un meža malu pie Blanku mājām atrodas vairāki kapu uzkalniņi, kas tautā tiek dēvēti par

74 SB 1868, S. 298.

75 Ibid., S. 306.-312.

76 Ibid., S. 307.

77 Ibid.

78 Ibid.

79 Ibid., S. 308.

80 Ibid., S. 308.-309.

zvedru kapiem. Tie esot dažādu formu, daži apaļi, citi iegareni, bet formu laika gaitā mainījusi arī veģetācija un apaugums. Vienu nelielu apaļu uzkalnu viņi atrakuši, tomēr bez pāris collas bieza ogļu un pelnu slāņa nekas netika atrasts. Tomēr Bilenšteins norāda, ka būtu vērts atgriezties, lai izpētītu kādu no lielākajiem uzkalniem. Atšķirībā no Sabiles kapulauka šeit bija krietni mazāk ogļu, un viņu pārsteidza tas, ka, lai gan ārēji uzkalniņi likušies nepostīti, neesot izdevies atrast akmeņus.⁸¹ Tātad Bilenšteinam, ņemot vērā uzkrāto empīrisko pieredzi, šķita, ka akmeņi ir diezgan obligāta uzkalniņu sastāvdaļa. Kopumā šie izrakumu apraksti ļauj spriest, ka pamazām vien attīstījās gan terminoloģija, gan metodoloģija, kā arī praktiskā arheologa darba iemaņas. No arheoloģiskās domas attīstības viedokļa, pēc Bilenšteina izrakumu aprakstiem konstatējama ne tikai antikvāra interese par senlietām, bet arī zinātniska vēlme pētīt atradumu kontekstu, dažādus procesus, apbedīšanas tradīcijas.

Tāpat A. Bilenšteina vārds saistāms arī ar Kokmuižas pirmo depoziātu. Depozīts atrasts mūsdienu Vītiņu pagasta, Auces novada Kokmuižā, valsts kultūras pieminekļu Meža kalna – pilskalna un Incēnu (Dobes) pilskalna aizsardzības teritorijā 1869. gada 5. decembrī. Atradējs bija strādnieks, kurš senlietas uzgājis, atjaunojot un padziļinot aizaugušu grāvi zemā, purvainā vietā, agrākās Kokumuižas tīrumā, ap 80 m no Dobes kalna (tā piekāpjē un otra pilskalna tuvumā). Depozīts bijis ierakts apmēram 45 cm dziļumā, senlietas saliktas viena uz otras ap 120 cm lielā bedrē. Noguldījums novietots tā, ka virspusē atradušies ovālie šķiltavu akmeņi, bet dzelzs senlietas zem tiem. Iespējams, ka daļa bronzas un sudraba priekšmeti bijuši ievietoti māla podā, daļa izkaisīti starp pārējām senlietām. Kopumā, neskaitot dzelzs fragmentus, depoziāts sastāvējis no apmēram 40 bronzas un sudraba rotām un 60 akmens priekšmetiem un aptuveni 1100 dzelzs priekšmetiem, kopsvarā ap 160 kg. Pēc tam šajā vietā racis gan vietējās muižas īpašnieks barons Eduards Fridrihs Ēvalds fon Kleists (*Kleist*, 1828–1885), gan arī vēlāk (1869. gada 28. jūlijā) A. Bilenšteins, tomēr nekādas citas senlietas, bez dažiem šķēpu galiem un rūsas gabaliem, vairs nav atrastas.⁸² Arī šī Bilenšteina kā eksperta iesaistīšanās drīzāk uzlūkojama ne kā vēlme atrast vēl citas senlietas, bet gan noskaidrot ko vairāk par vērtīgā depoziāta kontekstu ar arheoloģiskām metodēm.

Noslēgums

Pilskalnu izpēte sekmējās ar plašākas sabiedrības padziļinātu izpratni, kas un kādi var būt pilskalni. 1886. gada jūnijā Bilenšteins KPM dāvinājis paša gatavotus ģipša pilskalnu modeļus, tādējādi, muzejpedagoģiskā veidā jebkurš varēja iepazīties ar tolaik paša Bilenšteina izdalītajiem, Latvijas teritorijā atrodamajiem pilskalnu tipiem.

Zinātniskuma un arheoloģijas metodoloģijas attīstību nodrošināja regulārās publikācijas. Pat ja rakstus neiespieda sēžu protokolos, KLMB biedru rakstu kopijas tika nodotas vai nu Biedrības kolekcijai, vai arī KPM bibliotēkai, atkarībā no izdevuma satura. Piemēram, 1866. gada 7. septembrī Bilenšteins bibliotēkai nodevis 10 eksemplārus ar savu referātu par Skares akmeņu riņķi un Zebrus Elku kalnu.⁸³

81 SB 1868, S. 309.

82 Bielenstein, A. Alterthümerfund in Kurland. *Rigasche Zeitung*, 1869, Nr. 228. S. 1.;

Bielenstein, A. *Magazin, herausgegeben von der Lettisch-Litterarischen Gesellschaft*. Bd.14, St. 2, 1869. (Nachträge. 1. Dobelsberg.) S. 131.-132.;

Bielenstein, A. Beschreibung des merkwürdigen Fundes von Alterthümern, der kurz vor Johannis 1869 auf dem Gute Dobelsberg gemacht wurde. In: *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1864 bis 1871*. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn (Neuer Abdruck), 1884. S. 367.-369.

83 Bielenstein, A. Bericht Über die Steinringe von Groß-Autz-Elisenhof und den Götzenberg am Sebbensee. In: *Magazin, herausgegeben von der Lettisch Literarischen Gesellschaft. Dreizehnten Bandes drittes Stück*. Mitau: gedruckt bei I. F. Steffenhagen und Sohn, 1866. S. 1.-14.;

SB 1866, S. 118.

Par arheoloģiskās apzināšanas un izpētes rezultātiem spriest var pēc 19. gs. nogales intelektuālās dzīves aktualitātēm. 1887. gadā Jelgavā tika sarīkota kultūrvēsturiska izstāde, kurā Bilenšteins piedalījās ar saviem pilskalnu ģipša modeļiem, demonstrējot Latvijas teritorijā sastopamo pilskalnu nocietinājumu raksturīgākos tipus. Viņš pat esot par tiem sniedzis paskaidrojumus kņazam Vladimiram Aleksandrovičam (*Владимир Александрович*, 1847–1909) un viņa laulātajai draudzenei.⁸⁴

Daudz darba Bilenšteins ieguldīja arī 1896. gada X Viskrievijas arheoloģiskā kongresa rīkošanā un darbībā. Arī kongresā Bilenšteins pats uzstājās ar referātu par seno latviešu un lībiešu pilskalniem, stāstījumu papildinot ar liela izmēra zīmējumiem.⁸⁵ Viņa referātā iezīmējās līdzšinējās izpētes rezumējums, pilskalnu nozīmes analīze un to tipoloģiska klasifikācija.⁸⁶ Kongress palīdzēja vietējiem pētniekiem pierādīt savas prasmes, un impērijas pārstāvjiem atzīt, ka vērtīgi vēsturiski pieminekļi nav jāved no provincēm uz centru, turklāt senlietas un muzeji uzticami zinātniski izglītotu lietpratēju, nevis ierēdņu pārziņai.⁸⁷

A. Bilenšteins kā arheologs noteikti būtu vērtējams plašākā – sava laikmeta kontekstā. Viņš acīmredzami pieder kultūrvēsturiskās arheoloģijas tradīcijai, bet vienlaikus grūti saprast, ko tā laika sabiedrība vispār saprata ar terminu “arheoloģija”, un šis jautājums vēl būtu plašāk pētāms. Bilenšteina dzīves laikā senatnes pētīšana bija vēl pavisam jauna un zināmās aprindās arī ļoti moderna zinātne.

Bilenšteins pats norādījis, ka *senvēstures* – laika, kad cilvēki vēl neprata rakstīt par sava laikmeta notikumiem - pētniecība ir uzsākta pavisam nesen, un ir atrastas “saprātīgas metodes”, piemēram, arheoloģija, kas šos laikus spēj izgaismot. Tātad arheoloģija viņa skatījumā bija vairāk metode nekā patstāvīga zinātne. Jebkurā gadījumā, Bilenšteina izglītība un studiju laikā apgūtās avotu kritikas prasmes deva viņam visas iespējas sava laika ietvaros veiksmīgi darboties arī arheoloģijas jomā. Vienlaikus, no šīs dienas skatījuma, un par labu viņam kā nopietnam zinātniekam runā Bilenšteina izteiktās pārdomas, ka, lai nekristu fantāziju gūstā, visam jāpieiet ar saprātīgu kritiku. Tāpat interesanti, ka 19. gs. beigās politiskā vēsture tika uzskatīta tikai par vienu no vēstures daļām, lielāku vērtību veltot ar kultūras attīstību saistītiem jautājumiem⁸⁸, tādējādi arheoloģijai bija daudz prestižāks statuss zinātņu hierarhijā, nekā tas ir mūsdienās.

Varētu teikt, ka mūsdienu arheoloģijas zinātnē kopumā Bilenšteins pamatoti tiek uzskatīts par novecojušu, taču visnozīmīgākais arī šobrīd arheoloģijas zinātnē Bilenšteins ir tieši pilskalnu pētniekiem, īpaši jau runājot par mazāk zināmiem, mazāk pētītiem objektiem. Bilenšteins izceļas ar detalizētiem ģeogrāfiskiem aprakstiem, viņa stiprā puse ir vēsturiskās ģeogrāfijas un etimoloģijas pētījumi. Tieši Bilenšteins ir pirmais, kurš konstatējis šodien mums vispārzināmos faktus, ka senie zemaļi apdzīvojuši teritoriju līdz pat Kauņas guberņas ziemeļu daļai (mūsdienu Lietuvā), bet latgaļi, spriežot pēc valodas, pieder pie latviešu tautas. Pateicoties viņam, mēs esam ieraudzījuši senlatviešu zemju robežas.⁸⁹

Būtisks Bilenšteina ieguldījums Latvijas arheoloģijas zinātnē, no šodienas skatupunkta, ir arheoloģiskā mantojuma popularizēšana. Turklāt tas notika visos līmeņos – starptautiskajā un vietējā zinātniskajā telpā, kā arī visplašākajās tautas masās. A. Bilenšteins mudina cilvēkos dzīvu interesi un vēlmi piedalīties kultūras mantojuma apzināšanā un saglabāšanā.

84 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 292. lpp.

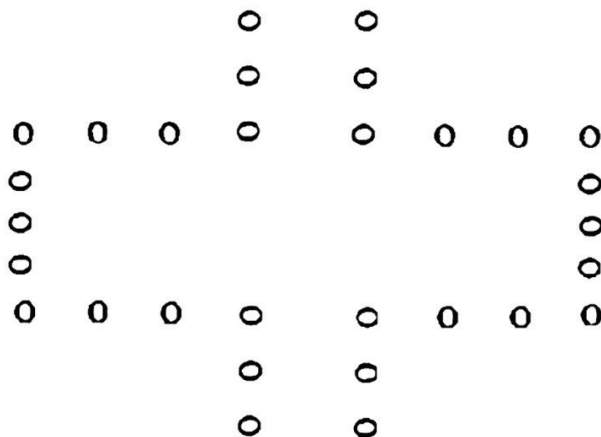
85 Turpat, 313. lpp.

86 Bielenstein, A. Die altlettische Burgberge Kurlands. In: *Magazin, herausgegeben von der Lettisch Literarischen Gesellschaft. Vierzehnten Bandes zweites Stück*. Mitau: Gedruckt bei I. F. Steffenhagen und Sohn, 1869. S. 12.-142.

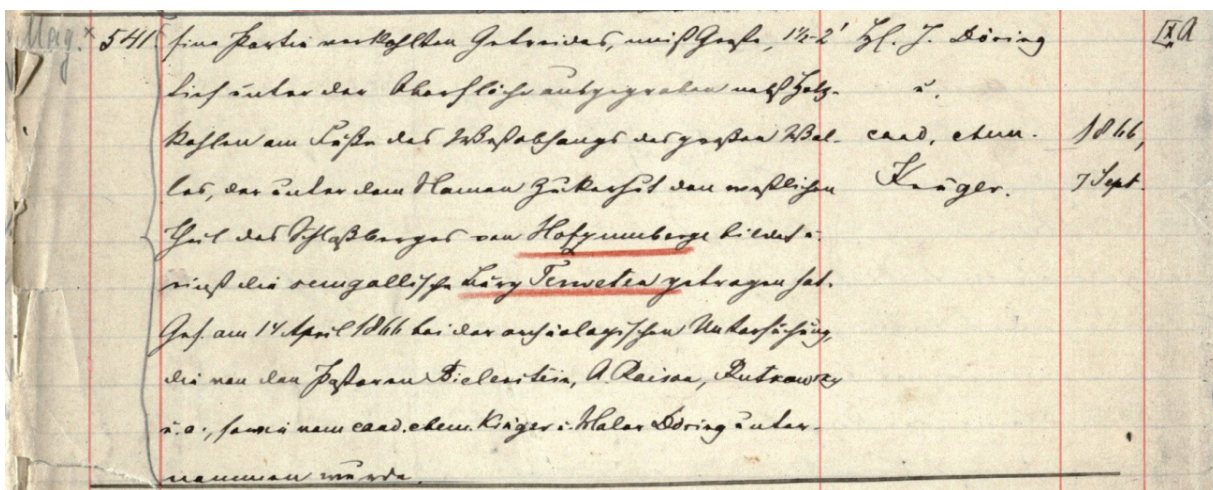
87 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 315. lpp.

88 Turpat, 301.-302. lpp.

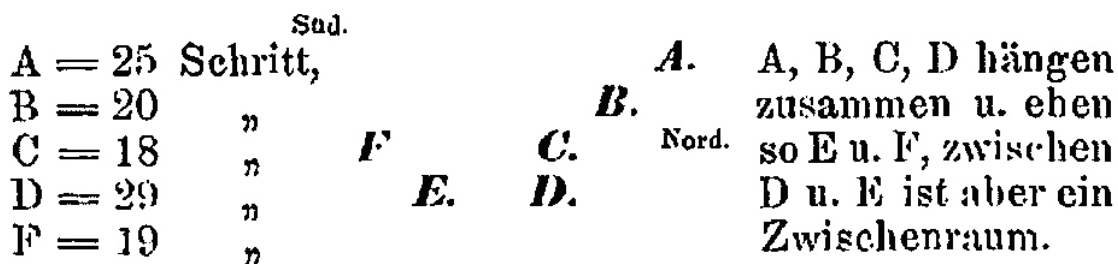
89 Ose, I. Augusts Bilenšteins un Latvijas arheoloģija. Grām.: Korsaka, I. (sast.) *Starptautiskās zinātniskās konferences „Dr. Augusts Bilenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām – arī Eiropā” (Rīga, 2007. gada 6. jūlijs) referātu krājums*. 65.-70. lpp.

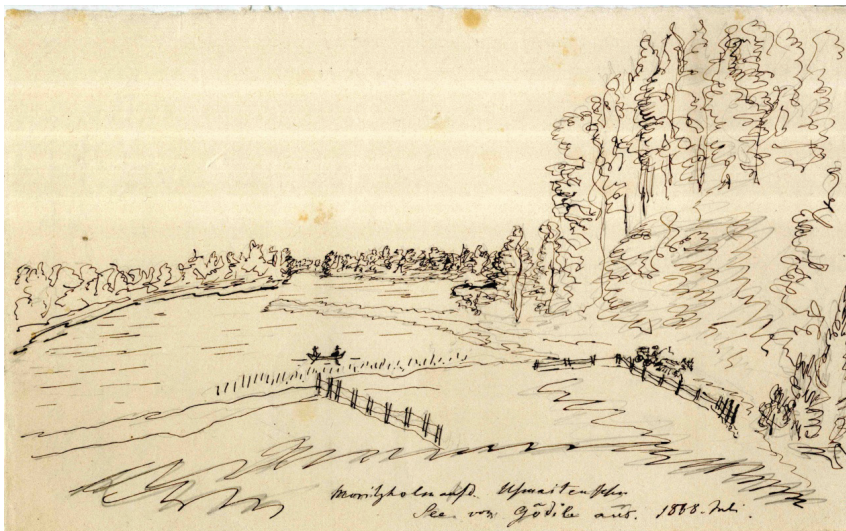
4. att. Akmens konstrukcijas Lielauces Skarē. (Bielenstein, 1866. S. 3.)

5. att. Ieraksts par izrakumiem Tērvetē. Kurzemes provinces muzeja inventāra grāmata. (JVMM: ZA 4489, Nr.541.)

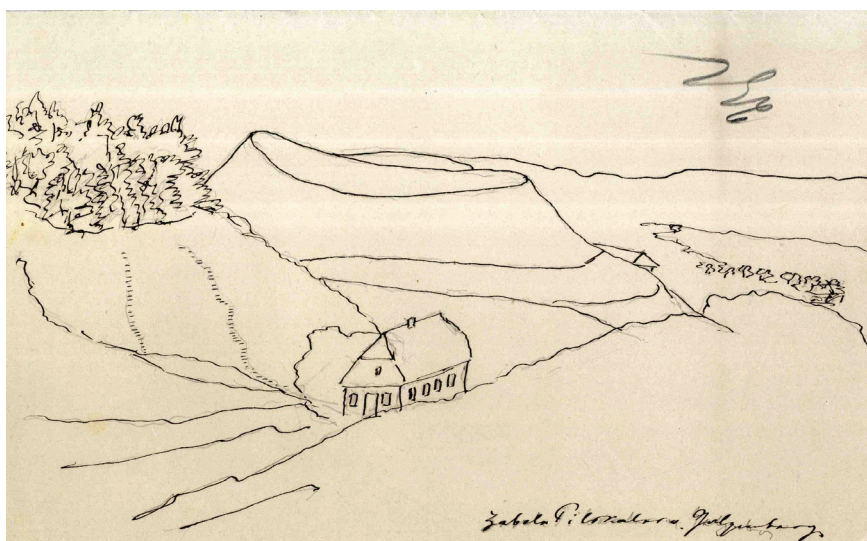
6. att. Sabiles krievu kapu apbedījumu plāns. (SB 1868, S. 306.)

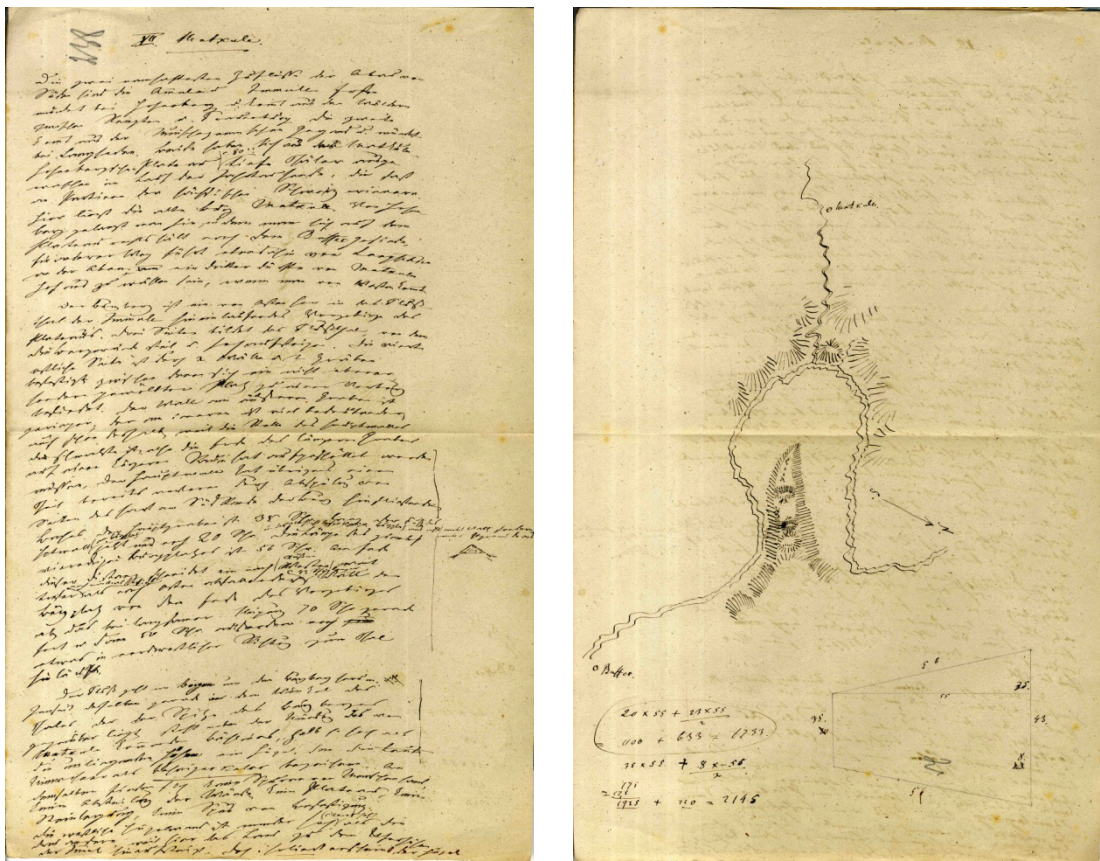
7. att. Usmas ezers. Netālu no Moricsalas. (LVVA, 1583. f., 1.apr., 45. l. 158.lp.)

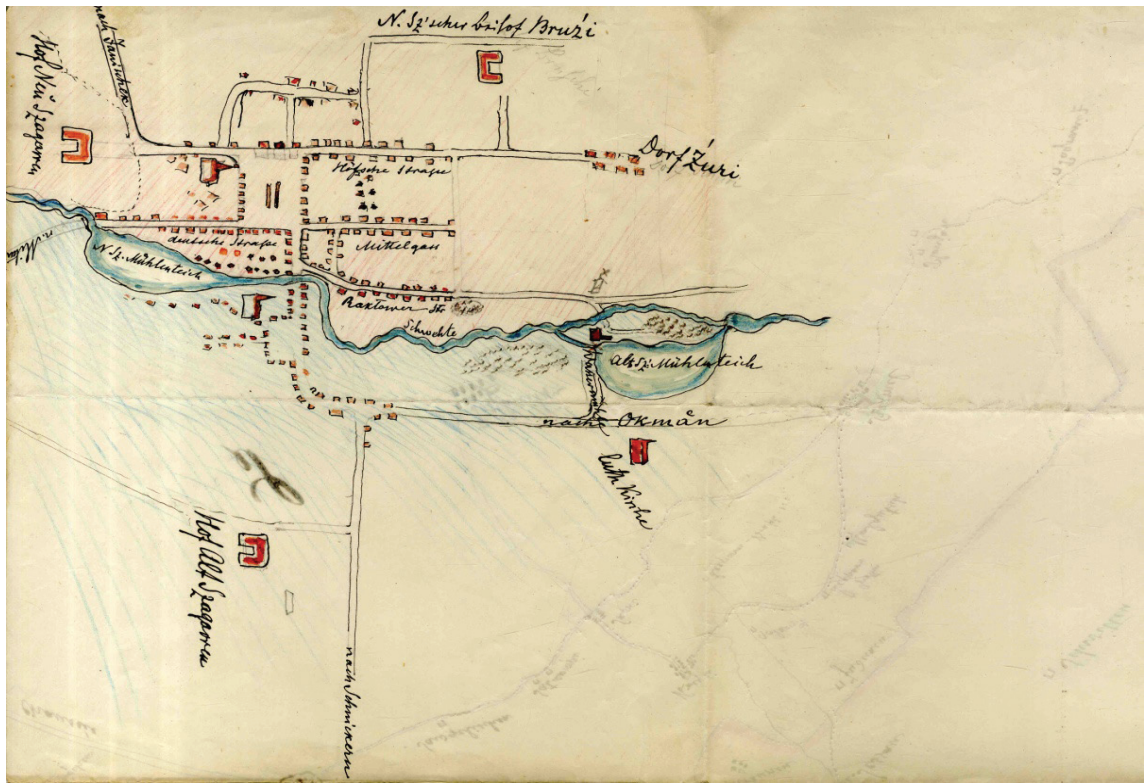
8. att. Māras kambari. A. Bilenšteina zīmējums, 1868. (LVVA, 1583. f., 1. apr., 45. l. 168. lp.)

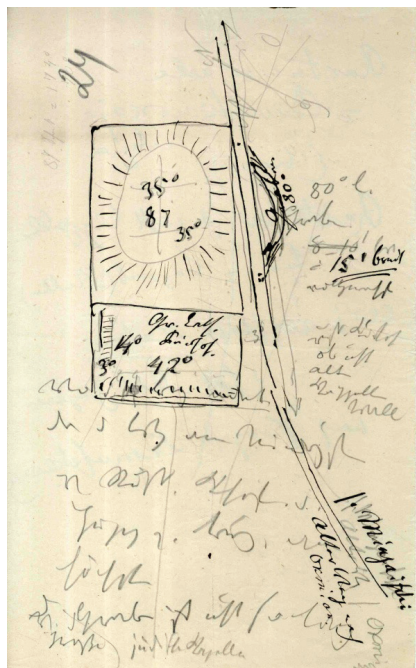
9. att. Sabiles pilskalns. A. Bilenšteina zīmējums. (LVVA, 1583. f., 1. apr., 45. l. 232. lp.)

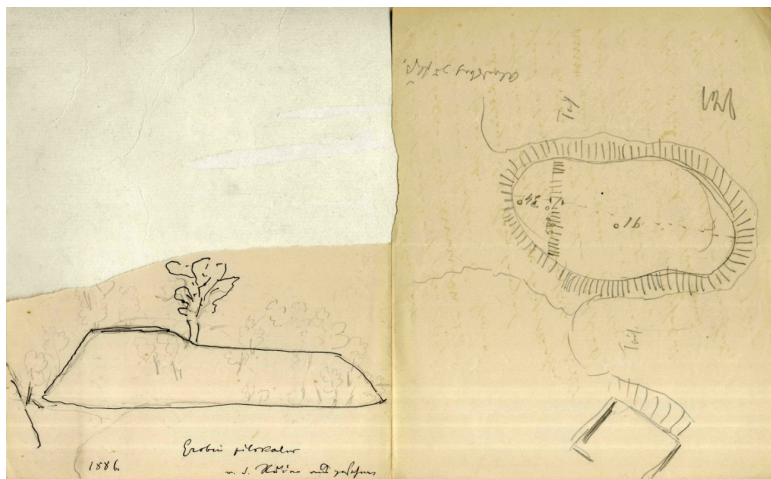
10. - 11. att. Fragmenti no A. Bilenšteina pierakstiem par Matkules (Buses) pilskalnu. (LVVA, 1583. f., 1.apr., 45.l., 238.lp., 238. lp. o. p.)

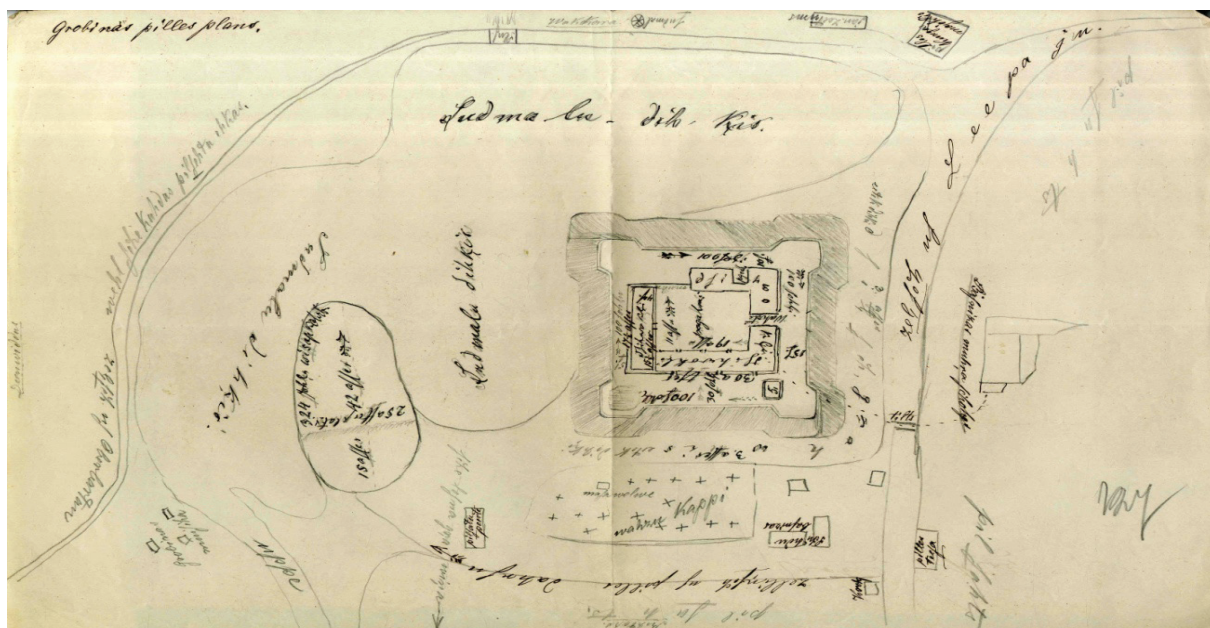
12. att. Fragments no Žagares apkārtnes plāna. (LVVA, 1583. f., 1.apr., 48.l., 2.lp.)

13. att. Raktis pilskalna skice. A. Bilenšteina zīmējums. (LVVA, 1583. f., 1. apr., 48. l. 24. lp.)

14. att. Grobiņas pilskalna skice. A. Bilenšteina zīmējums, 1866. (LVVA, 1583. f., 1. apr., 47. l. 128. lp.)

15. att. Grobiņas pils un apkārtnes plāna fragments. K. Švanberga zīmējums. (LVVA, 1583. f., 1. apr., 47. l. 127. lp.)

Saīsinājumi

JVMM Plgf.	Jelgavas Vēstures un mākslas muzeja palīgfonds
JVMM: ZA	Jelgavas Vēstures un mākslas muzeja Zinātniskais arhīvs
KLMB	Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība
KPM	Kurzemes Provinces muzejs
LLB	Latviešu literārā biedrība
LNB	Latvijas Nacionālā bibliotēka
LVVA	Latvijas Valsts Vēstures arhīvs
SB	<i>Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst</i>

Izmantotie avoti

1. Bilenšteins, A. Ziņa un lūgšana. *Mājas Viesis*, 1881, Nr. 5. 38. lpp.
2. Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. Rīga: Rīgas multimediju centra apgāds, 1995. 413 lpp.
3. Bilenšteins, A. *Dobeles: kultūrvēsturiskas ainas no Zemgales senatnes*. Dobeles: Dobeles Novadpētniecības muzejs, 2016. 76 lpp.
4. Jelgavas Vēstures un mākslas muzeja Zinātniskais arhīvs (JVMM: ZA) 4489. K. P. M. Praehistorische Alterthümer. Verzeichnis der in Kurländischen Provinzial-Museum zu Mitau befindlichen Gegenstände. 1819 - 1916. (Döring, J. 1865.-1893., Wiedemann, G. 1900-).
5. Kučinskis, W., 1876. *Vēstule Augustam Bilenšteinam*. LVVA, 1583.f., 1.apr., 47.l., 121.-122. lp.
6. *Kurzemes literatūras un mākslas biedrības valdes, kuras sēdeklis atrodas Jelgavā, Muzeja lauk. 1, Memorands*. JVMM Plgf. 8377/1 (oriģināls – LVVA, 5759.f., 1.apr., 4.l., 10.lp.).
7. Brackel, H. von. *Instruction für Aufgrabungen, entworfen im Auftrage der Allerhöchst bestätigten Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-Provinzen Russlands, mit Zugrundlegung der von der Aufgrabungs-Deputation des Vereins für Mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde zu demselben Zwecke entworfenen Instruction*. Rīga: W. F. Häcker, 1840. 24 S.
8. Bielenstein, A. Bericht Über die Steinringe von Groß-Autz-Elisenhof und den Götzenberg am Sebersee. In: *Magazin, herausgegeben von der Lettisch Literarischen Gesellschaft. Dreizehnten Bandes drittes Stück*. Mitau: gedruckt bei I. F. Steffenhagen und Sohn, 1866. S. 1.-14.
9. Bielenstein, A. Alterthümerfund in Kurland. *Rigasche Zeitung*, 2. Oktober, 1869, Nr. 228. S. 1.
10. Bielenstein, A. Die altlettische Burgberge Kurlands. In: *Magazin, herausgegeben von der Lettisch Literarischen Gesellschaft. Vierzehnten Bandes zweites Stück*. Mitau: gedruckt bei I. F. Steffenhagen und Sohn, 1869. S. 12.-142.
11. Bielenstein, A. *Magazin, herausgegeben von der Lettisch-Litterarischen Gesellschaft. Bd.14, St. 2, 1869. (Nachträge. 1. Dobelsberg.)* S. 131.-132.
12. Bielenstein, A. Bericht über die Lokaluntersuchung auf Terweten und Heiligenberg bei Hofzumberge. 6. Die 553. Sitzung am 7. September 1866. In: *Sitzungs-Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1864 bis 1871. (Die Veröffentlichungen des Kurländischen Provinzial-Museums inbegriffen.)* S. 121.-124.
13. Bielenstein, A. Beschreibung des merkwürdigen Fundes von Alterthümern, der kurz vor Johannis 1869 auf dem Gute Dobelsberg gemacht wurde. In: *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst* aus den Jahren 1864 bis 1871. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn (Neuer Abdruck), 1884. S. 367.-369.

14. Bielenstein, A. *Antwort auf die Frage: wo lag Rimbert's Apulia? Sonderabdruck aus der „Rigaschen Zeitung“ 1886, Nr.20.* LVVA, 1583.f., 1.apr., 48.l. 96.-99. lp.
15. Bielenstein, A. *Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert. Ein Beitrag zur ethnologischen Geographie und Geschichte Russlands. Dazu: Atlas der ethnologischen Geographie des heutigen und des prähistorischen Lettenlandes.* St. Petersburg, 1892. 548 S.
16. Bielenstein, A. *Die lettischen Burgberge.* In: *Каталог выставки к X Археологическому съезду в Риге. (на нем. яз.). 1896. Томъ II.* Рига: Печатано въ типографии В. Ф. Геккера, 1899. S. 20.-34.
17. Bielenstein, A. *Ein glückliches Leben. Selbstbiographie.* Riga: Jonck und Poliewsky, 1904. 468 S.
18. SB 1864-1871, 1884. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1864 bis 1871. Die 536. Sitzung am 7. October 1864.* Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn (Neuer Abdruck). S. 38.
19. SB 1864-1871, 1884. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1864 bis 1871. Die 545. Sitzung am 13. October 1865.* Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn (Neuer Abdruck). S. 65.
20. SB 1864-1871, 1884. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1864 bis 1871. Die 546. Sitzung am 23. November 1865. Bericht über die Steinringe von Grosz Autz, Elisenhof und den Götzenberg am Sebbersee.* Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn (Neuer Abdruck). S. 71.-73.
21. SB 1864-1871, 1884. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1864 bis 1871. Die 547. Sitzung am 15. December 1865. Über den Götzenberg am Sebber-See.* Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn (Neuer Abdruck). S. 75.-77.
22. SB 1864-1871, 1884. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1864 bis 1871. Die 553. Sitzung am 7. September 1866.* Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn (Neuer Abdruck). S. 118.
23. SB 1864-1871, 1884. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1864 bis 1871. Die 553. Sitzung am 7. September 1866.* Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn (Neuer Abdruck). S. 121.-124.
24. SB 1864-1871, 1884. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1864 bis 1871. Die 571. Sitzung am 4. September 1868.* Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn (Neuer Abdruck). S. 298.
25. SB 1864-1871, 1884. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1864 bis 1871. Die 572. Sitzung am 2. October 1868. Bericht über die Heidengräber bei Kandau und Zabeln in Kurland.* Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn (Neuer Abdruck). S. 306.-312.

Izmantotā literatūra

1. Apals, J., Atgāzis, M., Daiga, J., Deņisova, R., Graudonis, J., Loze, I., Mugurēvičs, Ē., Stubavs, Ā., Šnore, E., Zagorskis, F., Zariņa, A. *Latvijas PSR arheoloģija.* Rīga: Zinātne, 1974. 373 lpp.
2. Apals, J., Atgāzis, M., Graudonis, J., Loze, I., Mugurēvičs, Ē., Vasks, A., Zagorska, I. *Latvijas senākā vēsture 9. g. t. pr. Kr.—1200. g.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 463 lpp.
3. Balodis, F. (red.) *Latvijas archaioloģija.* Rīga: Valters un Rapa, 1926. 185 lpp.
4. Brastiņš, E. *Latvijas pilskalni. I. Kuršu zeme.* Rīga: Vālodze, 1923. 135 lpp.
5. Brastiņš, E. *Latvijas pilskalni. Zemgale un Augšzeme.* Rīga: Pieminekļu valdes izdevums, 1926. 103 lpp.

6. Brastiņš, E. *Latvijas pilskalni. Latgale*. Rīga: Pieminekļu valdes izdevums, 1928. 166 lpp.
7. Brastiņš, E. *Latvijas pilskalni. Vidzeme*. Rīga: Pieminekļu valdes izdevums, 1930. 210 lpp.
8. Cerūzis, R. *Vācu faktors Latvijā (1918-1939)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004. 291 lpp.
9. Daija, P. 15.–16. janvārī notiks Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības divsimtgadei veltīta starptautiska konference. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://www.lu.lv/zinas/t/31027/> [aplūkots 08.11.2017.]
10. Korsaka, I. (sast.) *Starptautiskās zinātniskās konferences „Dr. Augusts Bilenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām – arī Eiropā” (Rīga, 2007. gada 6. jūlijs) referātu krājums*. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2007. 259 lpp.
11. LU Bibliotēka, 2015. *LU Bibliotēkas un LU Latvijas vēstures institūta kopīgi veidota izstāde „Kurzemes literatūras un mākslas biedrības izdevumi un tās bibliotēka.”* Pieejams: <http://www.biblioteka.lu.lv/zinas/t/36883/> [aplūkots 08.11.2017.].
12. Ose, I. Augusts Bilenšteins un Latvijas arheoloģija. Grām.: Korsaka, I. (sast.) *Starptautiskās zinātniskās konferences „Dr. Augusts Bilenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām – arī Eiropā” (Rīga, 2007. gada 6. jūlijs) referātu krājums*. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2007. 65.-70. lpp.
13. Radiņš, A. *Arheoloģisks ceļvedis latviešu un Latvijas vēsturē*. Rīga: Neputns, 2012. 415 lpp.
14. Stradiņš, J. Augusts Bilenšteins un Letonistika. Grām.: Korsaka, I. (sast.) *Starptautiskās zinātniskās konferences „Dr. Augusts Bilenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām – arī Eiropā” (Rīga, 2007. gada 6. jūlijs) referātu krājums*. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2007. 3.-8. lpp.
15. Strods, H. Daži etnogrāfisko materiālu vākšanas jautājumi buržuāziskajā Latvijā (1920. - 1940. g.). Grām.: *Arheoloģija un etnogrāfija, VI*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Izdevniecība, 1964. 41.-159. lpp.
16. Stubavs, A. Par Latvijas pilskalnu tipoloģiju un klasifikāciju. Grām.: Mugurēvičs, Ē. (atb. red.) *Arheoloģija un etnogrāfija, XI. Apcerējumi par Latvijas materiālās un garīgās kultūras pieminekļu tipoloģiju un hronoloģiju*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Izdevniecība, 1974. 74.-88. lpp.
17. Tallgrens, A. M. Ievadam. Grām.: Balodis, F. (red.). *Latvijas archaioloģija*. Rīga: Valters un Rapa, 1926.
18. Vasiļausks, E. Kurzemes literatūras un mākslas biedrība un Lietuva: arheoloģiskie pētījumi un kolekcijas (1828.-1915. gads). Grām.: *Arheoloģija un etnogrāfija, XXIX*. Rīga: Zinātne, 2016. 159.-175. lpp.
19. Zemītis, G. Kurzemes literatūras un mākslas biedrības devums Latvijas arheoloģijas attīstībā. Grām.: *Arheoloģija un etnogrāfija, XXIX*. Rīga: Zinātne, 2016. 138.-158. lpp.
20. Lang, V., Laneman, M., (eds.) *Archaeological Research in Estonia 1865–2005*. Tartu: University of Tartu Press, 2006. 388 p.
21. McGimsey, C. R. *Public Archaeology*. London: Seminar Press. 1972. 265 p.
22. Schadla-Hall, T. Editorial: public archaeology. *European Journal of Archaeology*, 1999, 2(2). P. 147.-158.
23. Buchholtz, A. *Bibliographie der Archäologie Liv-, Est- und Kurlands im Auftrage der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands*. Rīga: Druck von W. F. Häcker, (Verzeichniss der Verfasser, Uebersetner u. s. w.), 1896. S. 51.
24. Löwis of Menar, K. von. *Burgenlexikon für Alt-Livland. (Pläne und Ansichten)*. Rīga: Verlag der Aktiengesellschaft Walters und Rapa, 1922. S. 5. Nr. 6.
25. Vasilaukas, E. Julijus Dioringas – XIX amžiaus Šiaurės Lietuvos tyrėjas. In: *Archaeologia Lituana*, t. 14, 2013. P. 129.-156.

26. Vasilauškas, E. Edmundas Kriugeris ir jo archeologinis rinkinys iš Lietuvos Kuršo provincijos muziejuje. In: *Archaeologia Lituana*, t. 15, 2014. P. 111.-136.
27. Vasilauškas, E. Grafų Keyserlingkų ir kitų Lietuvos dvarininkų archeologiniai rinkiniai Kuršo provincijos muziejuje. In: *Archaeologia Lituana*, t. 16, 2015. P. 102.-136.

Zenta Broka-Lāce
Mg. Hist., Jelgava History and Art Museum of Ģederts Eliass

**AUGUST BIELENSTEIN'S CONTRIBUTION
 IN THE FIELD OF ARCHAEOLOGY**

Summary

2016 was the 190th birthday of a well-known Baltic German August Johann Gottfried Bielenstein (1826-1907) (Fig.1), but in 2017 it was the 110th anniversary of his death. In the cultural history of Latvia Bielenstein stands out as an intellectual with a very wide range of interests. The ordained priest, graduate of Tartu University (1850) was keen on studying different scientific disciplines such as linguistics, folklore, ethnography and historical geography, as well as archaeology. In the historiography of Latvian archaeology he must be mentioned as one of the founders and pioneers of the scientific archaeology in the territory of modern day Latvia. He is especially well known for his studies of hillforts. Great is his legacy in identification and popularisation of both material and non-material cultural heritage of Latvia. The aim of this paper is to look back upon Bielenstein's contribution to archaeological science, ground-breaking at its time. Considering Baltic Germans, including August Bielenstein, we often forget to evaluate their accomplishments in the context of their time, ignoring the overall level of development of archaeological science.

The reluctance to objectively analyse the legacy of Baltic German intellectuals, and the small space allotted to the analysis of 19th Century archaeology in later historiographies should be explained with political and emotional biases, since neither the newly declared independent Republic of Latvia, neither the later Soviet Republic of Latvia could find the place for Baltic Germans in their discourse. Anyway, if we want to investigate the history of development of archaeological science in the territory of Latvia, it's impossible to ignore the founders of that science.

In Latvian State Historical Archives and other archives we can find many materials accumulated by non-Latvian scholars. These materials can give us a lot of information on the research of Latvian archaeological heritage, while due to a lack of knowledge of the German language and other obstacles they are not widely involved in today's scientific discourse. In the archive of the L wis of Menar family (located in the Latvian State Historical Archives) many materials for archaeologists, architects, folklorists, researchers of local history can be found. The material mostly covers the territory of Latvia but some are also about cultural history of Lithuania and Estonia (Fig. 7-15). Among these materials one can find a catalogue of hillforts.⁹⁰ Besides the published and unpublished documents one of the best sources for researchers of archaeological thought is the autobiography of Bielenstein in which all tendencies of the age as well as the development of his personality can be read about.

The development of archaeological methodology was provided by regular publications of newest research materials. The members of the Courland Society for Literature and Art gave copies

⁹⁰ LVVA, 1583.f., 1.apr., 45.-48. l.

of their papers to the library of the Society or to the library of the Courland Province Museum (also belonging to Society), depending on the contents of each article. For example, on September 7th, 1866 Bielenstein contributed 10 copies of his paper on Skare Stone ring and Zebrus Elku kalns (Idol hill).

A lot of work was invested in preparations for the All-Russian X Archaeological Congress in Riga in 1896. Bielenstein also took part in the preparations and in the Congress he presented a report on ancient Latvian and Livonian hillforts. His performance was illustrated with large-scale drawings of hillforts.⁹¹ In his report he gave the resume of the current stage of hillfort research, typological classification and analysis of their meaning.⁹² The Congress gave possibility for local scientists to show off their skills and abilities to representatives of the Russian Empire, so they were able to admit that Baltic German scientific performance is of the best quality and no historical monuments should be investigated by the Empire. Baltic Germans did their best to show how well their museums and societies work.⁹³

As an archaeologist August Bielenstein cannot be viewed outside the context of his time. Obviously, he represents the school of Culture-Historical Archaeology, but at the same time we still don't quite understand how society saw the term 'archaeology' at that time. During Bielenstein's life research of the past was a very new science and a modern thing to do. He himself has pointed out that the research of ancient history ("when people didn't want or didn't know how to write about their time") has found reasonable methods, like archaeology, which actually can illuminate ages past. For him archaeology is more a method than an independent branch of science. In any case, Bielenstein's education and the long years of studies gave him mastery over different texts and the critical eye that enabled his successful work in the field of archaeology. From today's standpoint we can see Bielenstein as a serious scientist just because he strictly distinguished uncritical fantasies from reasonable criticism. And even if in his interpretations we see some problematic views, they are based on general knowledge of that time, not his lack of ability to make scientific judgments.

It's significant that at the end of 19th Century political history was only a small part of a general science of history, more attention was drawn to questions related to development of cultures⁹⁴, so archaeology was a much more prestige activity in the hierarchy of sciences, than it is today.

Obviously, in today's archaeological science Bielenstein is generally seen as outdated, but even today his work is undeniably meaningful for researchers of hillforts, especially if the object is less popular, less researched. Bielenstein stands out with his detailed geographic descriptions; his strength is historical geography and etymological research. Bielenstein was the first one to notice such today well established facts that, for example, ancient Semigallians lived in territories along Northern part of Kaunas province (modern day Lithuania), but Latgallians, judging by their language, are also Latvians. Thanks to him we have approximate knowledge about the borders of ancient Latvian lands.⁹⁵

As an essential contribution to the development of Latvian archaeological science and archaeological thought, even from today's view, was Bielenstein's great work in the popularisation of archaeological heritage and education of society. Most importantly, he managed to reach out to all levels of the international and national scientific area, as well as all parts of society. The modern term – Public Archaeology can easily be applied to his achievements. Among the local populace

91 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 313. lpp.

92 Bielenstein, A. Die altlettische Burgberge Kurlands. In: *Magazin, herausgegeben von der Lettisch Literarischen Gesellschaft. Vierzehnten Bandes zweites Stück*. S. 12.-142.

93 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 315.lpp.

94 Turpat, 301.-302. lpp.

95 Ose, I. Augusts Bilenšteins un Latvijas arheoloģija. Grām.: Korsaka, I. (sast.) *Starptautiskās zinātniskās konferences „Dr. Augusts Bilenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām – arī Eiropā” (Rīga, 2007. gada 6. jūlijs) referātu krājums*. 65.-70. lpp.

Bielenstein managed to arouse a keen interest and a desire to participate in identifying and preserving the archaeological heritage.

Figure captions

Fig. 1. Augusts Bielenstein. Photo, around 1905-1906 (LNB RX 57, 3, 12, 1.lp.).

Fig. 2. Edition of Rimbert's „*Vita Anskarii*” (1884) signed by Karl Boy (LVVA, 1583.f., 1.apr., 48.l., 45.lp.).

Fig. 3. Dobe hillfort (Löwis of Menar 1922, 5, Nr. 6).

Fig. 4. Stone constructions of Lielaucē Skare (Bielenstein 1866, 3).

Fig. 5. Inscription about excavations in Tērvete, Inventory book of Courland Provincial Museum (JVMM: ZA 4489, Nr.541).

Fig. 6. Plan of Sabile Krievu kapi burials (SB 1868, 306).

Fig. 7. The Usma lake near Moricsala isle (LVVA, 1583.f., 1.apr., 45.l., 158.lp.).

Fig. 8. Chambers of Māra. Drawing by A. Bielenstein, 1868. (LVVA, 1583.f., 1.apr., 45.l., 168.lp.).

Fig. 9. Sabile hillfort. Drawing by A. Bielenstein. (LVVA, 1583.f., 1.apr., 45.l., 232.lp.).

Fig. 10. Fragment from Bielenstein's notes of Matkule (Buse) hillfort. (LVVA, 1583.f., 1.apr., 45.l., 238.lp.).

Fig. 11. Fragment from Bielenstein's notes of Matkule (Buse) hillfort. (LVVA, 1583.f., 1.apr., 45.l., 238.lp. o.p.).

Fig. 12. Fragment from plan of Žagare surrounding. (LVVA, 1583.f., 1.apr., 48.l., 2.lp.).

Fig. 13. Sketch of Rakte hillfort. Drawing by A. Bielenstein. (LVVA, 1583.f., 1.apr., 48.l., 24.lp.).

Fig. 14. Sketch of Grobiņa hillfort. Drawing by A. Bielenstein, 1886. (LVVA, 1583.f., 1.apr., 47.l., 128.lp.).

Fig. 15. Fragment from plan of Grobiņa castle and its surroundings. Drawing by C. Schwanberg. (LVVA, 1583.f., 1.apr., 47.l., 127.lp.).

Beāte Orlova
Mg. hist., Dobeles Novadpētniecības muzejs

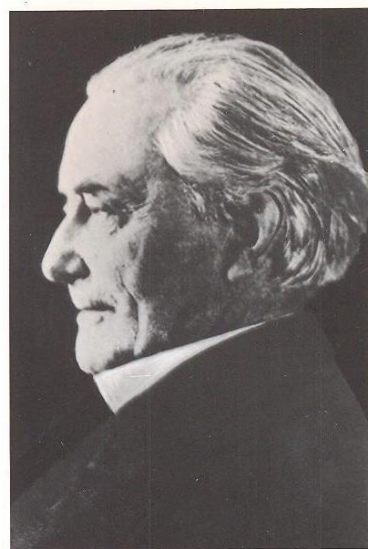
AUGUSTA BĪLENŠTEINA AUTOBIOGRĀFIJA
“KĀDA LAIMĪGA DZĪVE”

Dobeles vācu draudzes mācītājs Augusts Bilenšteins (*August Johann Gottfried Bielenstein*, 1826–1907; 1. att.) ir bijis ne tikai garīdznieks, bet arī aktīvs latviešu kultūrvēstures pētnieks, kurš publicējis vairākus Latvijas teritorijas vēsturei, valodai, etnogrāfijai un folklorai veltītus darbus. Nozīmīga vieta A. Bilenšteina bibliogrāfijā ir arī viņa autobiogrāfijai. Vairākkārt izcelta tās vērtība kā “viedoklim no malas” skatījumā uz latviešu nacionālās kustības rašanos.¹

A. Bilenšteina autobiogrāfija “Kāda laimīga dzīve” (*Ein Glückliches Leben*) pirmo reizi izdota 1904. gadā (2. att.) vācu valodā. Varētu teikt, ka tā sarakstīta pirms viena no Bilenšteina dzīves lielākajiem satricinājumiem - 1905. gada revolūcijas, kad mācītājam un pētniekam nācās pamest darbu un mājvietu, zaudēt lielu daļu no mūžā paveiktā darba.

Autobiogrāfija tapusi, apzinoties, ka tā tiks lasīta plašākā lokā. Tās nav atmiņas, ko autors pierakstījis tikai savām vajadzībām. Jau grāmatas sākumā norādīts, ka tā veltīta Bilenšteina draugiem un amata brāļiem – mācītājiem Zaļmuižā un Lestenē un prāvestam Grenčos, tātad konkrētas sabiedrības grupas, kuru pārstāvēja arī Bilenšteins, locekļiem. Grāmatas beidzamā nodaļa sākas ar vārdiem: “Šajās lappusēs esmu vēlējies attēlot kādu laimīgu dzīvi, attēlot to saviem bērniem un tiem, kam tā vēl varētu interesēt.”² Par to, ka darbam bija iecerēta konkrēta auditorija, liecina arī Bilenšteina komentārs nodaļā par ceļojumu aprakstiem: “Man nav nolūka rakstīt ceļojumu aprakstus, jo šodien tiem nav vairs tādas nozīmes kā agrāk. Mūsdienās daļa izglītotās sabiedrības ir tik kustīga, tik ceļot griboša, tik labi iepazīsusi Viduseiropas pilsētas un kalnus, dabas jaukumus un mākslas dārgumus, ka nebūtu jēgas simto vai tūkstošo reizi stāstīt par visiem zināmo.”³ Runāts par tādu sabiedrības grupu, kurai ir pietiekami resursi, lai ceļotu un iepazītu Eiropu, tātad - turīgākajiem slāņiem.

Autobiogrāfija vēsta par A. Bilenšteina bērnību, skolas un studiju gadiem, mācītāja darbu Jaunaucē un Dobelē, ārzemju ceļojumiem, darbību biedrībās un zinātniskās izpētes darbu. Teksts ļauj

1. att. A. Bilenšteina portrets.
Dobeles Novadpētniecības
muzeja krājums.

1 Berelis, G. Augusts Bilenšteins. “Kāda laimīga dzīve”. *Guntis Berelis vērtē: raksti par literatūru*. [tiešsaiste] Pieejams: <https://berelis.wordpress.com/1995/09/25/augusts-bilenteins-kada-laimiga-dzive/> [aplūkots 10.11.2018.]
Stradiņš, J. Augusta Bilenšteina devumu un likteni latvieša acīm XX gadsimta nogalē pārlūkojot. Grām: Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. Rīga: Rīgas Multimediju centra apgāds, 1995. 372.-387. lpp.
2 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 351. lpp.
3 Turpat, 113. lpp.

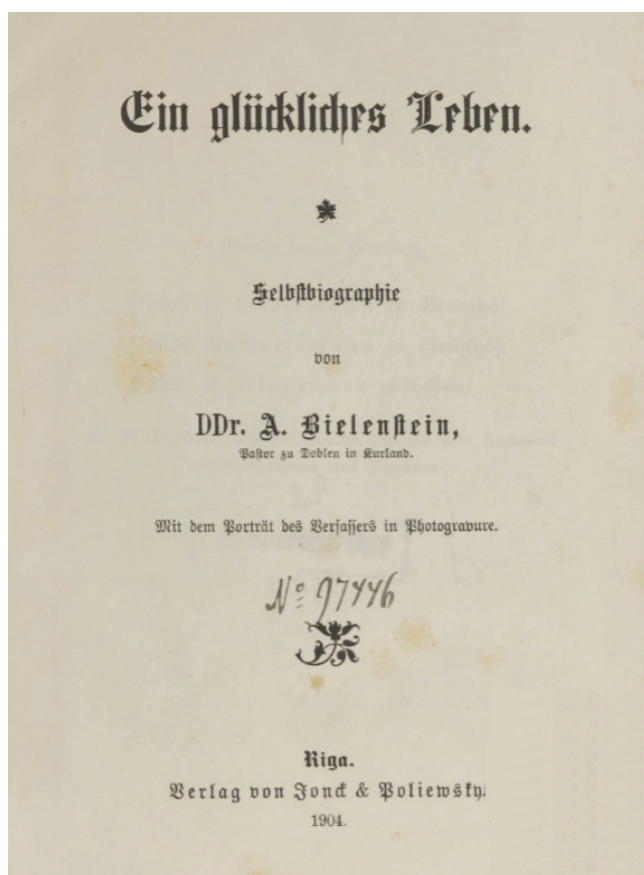
gan tuvāk iepazīt autora personību, gan ielūkoties 19. gs. otrās puses un 20. gs. sākuma sabiedrības kultūrā un ikdienā, skatot notikumus caur konkrēta sabiedrības slāņa pārstāvja uzskatu prizmu.

Bērnība

A. Bilenšteina bērnība aizritēja Jaunaucē, kur viņa tēvs ieņēma mācītāja amatu. Dzīve Jaunaucē mācītājmuižā raksturota kā mierīga un klusa. Atceroties bērnu dienas, Bilenšteins īpaši atzīmē, ka šajā periodā viņam nav bijis daudz iespēju tikt ar vienaudžiem. Ģimene pārsvarā komunicējusi tikai ar tuvākajiem kaimiņiem, galvenokārt muižnieku ģimenēm. Vienīgais bērns, kas nāca no cita sociālā slāņa, ar kuru bērnībā Bilenšteins komunicējis, bija ganu zēns, kura paradumi nereti mācītāja ģimenes atvasei bijuši pārsteidzoši.

Pēc Bilenšteina domām, tieši agrīnajā dzīves posmā gūtajiem iespaidiem ir liela nozīme cilvēka personības veidošanā. Viņš norāda, ka vecāku nostāsti bija tie, kas "viesa viņa dvēselē pirmās baltiešu patriotisma jūtas"⁴ Jāņem vērā, ka ar terminu "baltieši" autobiogrāfijā apzīmēta vācbaltiešu kopiena, kura šo terminu pašidentifikācijai izmantoja kopš 19. gs. otrās puses.⁵

2

3

4

2. att. 1904. gada izdevuma titullapa. Tartu Universitātes digitālā grāmatu kolekcija. 3. att. A. Bilenšteins darba kabinetā mācītājmuižā Dobelē. 19. gs. beigas. Dobeles Novadpētniecības muzeja krājums.
4. att. A. Bilenšteina darba kabineta iekārtojums mācītājmuižā Dobelē. 19. gs. beigas. Dobeles Novadpētniecības muzeja krājums.

4 Turpat, 17. lpp.

5 Cerūzis, R. *Vācu faktors Latvijā (1918-1939): politiskie un starpnacionālie aspekti*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004. 1. lpp.

Izglītoties Bilenšteins sāka jau pirms skolas gaitu uzsākšanas, vispirms vecāku vadībā. Tēvs regulāri stāstīja par sengrieķu mītiem, vecāmāte (kas patiesībā bija tēva pirmās sievas māte, bet dzīvoja kopā ar Bilenšteinu ģimeni) stāstīja vācu tautas pasakas. Katru vasaru Bilenšteina vecāki rīkoja pārgājienus dabā uz tuvākās apkārtnes mežiem un pakalniem.⁶ Iespējams, ka tieši šeit meklējami pirmssākumi vēlākajai interesei par vēsturisko ģeogrāfiju un pilskalnu pētniecību.

Septiņu gadu vecumā mācības tika uzsāktas nopietni. Kā raksta Bilenšteins – jutis, ka šajā vecumā dzīvē ir iesācies jauns posms.⁷ Turpinājās klasiskās izglītības ievirze – sāka mācīties latīņu valodu, papildus tai arī franču un krievu valodas. Tēva un mātes uzraudzībā zēns apguva arī rēķināšanu, rakstīšanu, zīmēšanu. Tomēr, Bilenšteins norāda, ka viņa individuālais mācību process krietni atšķīrās no tolaik ierastā. Tēvs bieži bijis aizņemts, pildot amata pienākumus, tāpēc mācību vielu bijis jāapgūst patstāvīgi, lasot mācību grāmatas un veidojot apjomīgus konspektus.⁸

Apmācība iekļāva ne tikai teoriju, bet arī praktiskas zināšanas: "Kad tēvs apbraukāja draudzi, devās pie kaimiņiem vai uz pilsētu, viņš, lai arī ne vienmēr, tomēr ļoti bieži ņēma mani līdzi. Daži no mūsdienu vecākiem kaut ko tādu uzskatītu par apšaubāmu izklaidēšanos. Mans tēvs tā nedomāja. Viņš sāka agri mani mācīt pazīt ne vien grāmatas, bet arī cilvēkus un pasauli un sagatavot praktiskajai dzīvei."⁹

Skola un studijas

15 gadu vecumā A. Bilenšteins pameta vecāku mājas un uzsāka mācības Pfortas skolā pie Naumburgas, Vācijā. Mācību iestādi izraudzījās vecāki.¹⁰ Pfortā agrāk visai noslēgtā sabiedrībā dzīvojušais zēns nonāca divsimt vienaudžu vidū. Skolas režīmu Bilenšteins atceras kā stingru. Diennakts bija precīzi saplānota. Bija noteikts laiks lūgšanām, mācību stundām, ēdienreizēm un individuālajam mācību darbam. Katram skolniekam bija jāpilda noteikti pienākumi – ūdens nešana, zvanu torņa signāla skandināšana, kārtības uzturēšana klasēs u.c.¹¹

Tācu stingrā kārtība un nopietnais mācību darbs neatturēja skolēnus no nedarbiem. Pēc kāda incidenta, ko Bilenšteins savās atmiņās nodēvējis par "pulvera sazvērēstību", eksplozijas rezultātā klasē uz grīdas nokritusi tāfele.¹² Vienreiz par skolas noteikumu pārkāpšanu arī pašam bijusi jāpavada diennakts karcerī.¹³

Interesants avots, kas papildina Bilenšteina atmiņu stāstījumu par mācībām veltītajiem gadiem, ir Pfortas skolas absolventa diploms, kura oriģināls glabājas joprojām funkcionējošajā skolā, bet tā kopija ar Bilenšteina mazmazmāzdeļa Gotfrīda Bilenšteina (*Gottfried Bielenstein*, 1950–2018) gādību nonākusi Dobeles Novadpētniecības muzejā. Dokumentā skolēna raksturs un uzvedība vērtēta atzinīgi. Bilenšteins pret skolotājiem vienmēr izturējies pieklājīgi, pret pārējiem skolas audzēkņiem draudzīgi, mācību darbā bijis centīgs. Apguvis tādus mācību priekšmetus kā vācu, latīņu, sengrieķu, franču un senbreju valodas, teoloģiju, matemātiku, vēsturi, ģeogrāfiju, dabaszinātnes. Vairākos gadījumos Bilenšteins tik labi pierādījis savas zināšanas mācību procesa laikā, ka atbrīvots no gala pārbaudījumiem. Tikai dabaszinātnēs un sengrieķu valodā viņa zināšanas raksturotas kā "gandrīz pietiekamas".¹⁴

6 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 17. lpp.

7 Turpat, 19. lpp.

8 Turpat, 20. lpp.

9 Turpat.

10 Turpat, 27. lpp.

11 Turpat, 36. lpp.

12 Turpat, 43. lpp.

13 Turpat, 55. lpp.

14 *Zeugniß der Reise für den Zögling der Königl. Landes-Schule Pforta. Gottfried August Johannes Bielenstein*. Kopija. Dobeles Novadpētniecības muzejs zinātniskās izpētes materiālu krātuve.

Pēc Pfortas skolas absolvēšanas Bilenšteins uzsāka teoloģijas studijas Tērbatas universitātē. Izvēli par labu teoloģijas studijām Bilenšteins raksturo kā pašsaprotamu.¹⁵ Viņš uzskatīja, ka bija virzījies uz to visu savu dzīvi, lai gan vecāki nekad netika ietekmējuši dēla izvēli.

Studentu dzīve 18. gs. 40. gados pēc Bilenšteina domām nebija viegla. Valdība bija noteikusi dažādus ierobežojumus, tai skaitā pulcēšanās brīvību. Viscaur autobiogrāfijai ir skaidri jūtama negatīva attieksme pret Krievijas impērijas realizēto rusifikācijas politiku, kas skāra arī universitātes.

Mācītāja amats un zinātniskā darbība

Savā darba mūžā A. Bilenšteins kalpoja divās draudzēs. 1852. gadā, divus gadus pēc universitātes absolvēšanas, viņš stājās amatā Jaunaucē latviešu draudzē, kur līdz savai nāvei bija kalpojis Bilenšteina tēvs. Piecpadsmit gadus vēlāk Bilenšteins kļuva par Dobeles vācu draudzes mācītāju, kur kalpoja līdz 1905. gadam.

Nonākšana Dobeles vācu draudzes mācītāja amatā autobiogrāfijā aprakstīta divreiz. Nodaļā par darbu Jaunaucē Bilenšteins apgalvo, ka iztika amatā bijusi visumā laba, taču pieteicies uz vakanto Dobeles vācu draudzes mācītāja amatu, jo tur bijusi iespēja iegūt plašāku dzīvojamo telpu, kas bija vajadzīga pieaugošajai ģimenei.¹⁶ Savukārt nodaļā, kas veltīta latviešu nacionālās kustības jautājumam, Bilenšteins raksta, ka lai gan ar visu sirdi bijis nodevies latviešu valodas studijām, ticis atsaukts no Jaunaucē latviešu draudzes un iecelts par mācītāju vācu draudzē Dobelē.¹⁷ Lai gan arī pirmajā gadījumā noprotams, ka Bilenšteins no amata Jaunaucē šķīries visai negribīgi (paustas skumjas un sajūta, ka no dzimtenes dodas svešumā), tomēr to darījis pēc paša iniciatīvas, ņemot vērā iedzīves apstākļus. Taču otrajā gadījumā sniegtais situācijas apraksts norāda, ka uz Dobeles draudzi pārcelts ne pēc paša vēlēšanās. Atbildi uz to, kāpēc viena atmiņu stāsta ietvaros atrodami divi dažādi viena notikuma izklāsti, varētu meklēt konkrētās nodaļas tematikā. Proti, runājot par konfliktiem starp vācu un latviešu kopienām, Bilenšteins varētu būt vēlējis uzsvērt savu labvēlību pret latviešiem, norādot, ka labprāt būtu turpinājis kalpot tieši latviešu draudzē.

Autobiogrāfijā pausts viedoklis, par to, kādam pēc Bilenšteina domām jābūt labam mācītājam. Viņaprāt, ārkārtīgi svarīga ir draudzes mīlestība. Ne tikai cieņa vai bijība, bet mīlestība no sirds. Tāpēc mācītājam ir jācenšas personīgi iepazīt draudzes locekļus, pacietīgi jāuzklausā katrs, kas vēlas ko izstāstīt. Svarīga īpašība ir takta izjūta. Taču mācītājs nedrīkst kļūt pārāk familiārs un sirsnīgs, lai nezaudētu cieņu. "Katrā ziņā ir labi, ka mēs, mācītāji, savā draudzē vēlamies nevis "valdīt", bet gan "kalpot". Lepns un iedomīgs mācītājs nekad neiegūs mīlestību un uzticēšanos," secina Bilenšteins.¹⁸ Autobiogrāfija atstāj iespaidu, ka mācītājs uz savu darbu raudzījies ar sirsnīgu un pozitīvu attieksmi, par ko liecina izteikums, ka "humors un kristīga nopietnība taču nav pretrunā viens ar otru."¹⁹

Dobeles vācu mācītājmuiža jeb pastorāts tolaik bija visai pārtikusi saimniecība. Muižas dzīvojamā māja sastāvēja no vienpadsmit telpām – dzīvojamajām istabām, kabinetiem (3.–4. att.), guļamistabām, virtuves u.c. telpām. Pagalmā atradās saimniecības ēkas, stallos atradās vairāki zirgi, kūtīs liels daudzums mājlopu un mājputnu. Pie teritorijas piederēja arī plašas pļavas, augļu un sakņu dārzs. Puskilometra attālumā dzīvoja muižas apkalpojošais personāls.²⁰

¹⁵ Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 60. lpp.

¹⁶ Turpat, 112. lpp.

¹⁷ Turpat, 330. lpp.

¹⁸ Turpat, 84. lpp.

¹⁹ Turpat, 98. lpp.

²⁰ Bilenšteins, D. Vai tagad varam aprakt kara cirvi? Par politisko diskusiju ap Augustu Bilenšteinu. Grām: Korsaka, I. (sast.) *Starptautiskās zinātniskās konferences "Dr. Augusts Bilenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām – arī Eiropā" referātu krājums*. Rīga, 2007. gada 6. jūlijs. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2007. 11. lpp.

Mācītāja amata pienākumus vairākus gadu desmitus A. Bilenšteins veiksmīgi apvienoja ar zinātnisko darbību, veicot pētījumus par latviešu tautas vēsturi, ģeogrāfiju, etnogrāfiju un valodu. 1853. gadā viņš kļuva par Latviešu literārās biedrības biedru, vēlāk pārņemot tās vadību. Biedrības, kuras sastāvā sākotnēji ietilpa tikai vācbaltiešu pārstāvji, mērķis bija latviešu valodas, folkloras un kultūras izpēte un popularizēšana.

Šķiet, ka A. Bilenšteins nekad nav šaubījies par ceļu, ko izvēlējies. Gan viņa dzīves laikā, gan arī mūsdienās daudzi varētu uzskatīt garīgu kalpošanu baznīcā un nodarbošanos ar zinātņi par nesavienojamām lietām un uzdot jautājumu, vai ticīgs cilvēks var būt objektīvs, neskatīt pētāmo tēmu tikai caur reliģijas prizmu? Taču Bilenšteinam abu nodarbu apvienošana nelikās neiespējama. Tieši pretēji - viņam tā bija nepieciešama. Bilenšteins raksta: "Es nevarēju citādi, kā blakus ticībai atzīt arī tiesības uz zināšanu vai, citiem vārdiem sakot, līdzās pasīvai pieņemšanai izjutu iekšēju nepieciešamību ar paša domu palīdzību nākt pie savas, īstas pārliecības."²¹

Bērnībā un jaunībā iegūtā klasiskā izglītība Bilenšteinam lika novērtēt humanitāro disciplīnu nozīmi: "Tā ir liela priekšrocība cilvēkam, ja viņš var atsaukties uz vēsturi un ja viņam tāda ir. Izglītota cilvēka goda lieta ir izprast vēsturi un izkopt šo izpratni. [...] Ir svarīgi dzīvot tādā vietā, kur acu priekšā vēsturiski pieminekļi stāsta par mūsu senču darbiem un ciešanām. Mūsu personīgā dzīve iegūst plašāku vērienu, kad pamanām un uzzinām mūsu saites ar pagātņi un ir ļoti jāpatur prātā, ka nākotnes cerības bieži vien piemīt tikai tādām, kas jau ir piedzīvojis kādu vēsturi."²²

Pievēršanos Latvijas teritorijas vēstures izpētei Bilenšteins atspoguļo gan kā loģiski izrietošu tēmu, kurai pievērsties pēc valodas un folkloras studijām, gan kā Latviešu literārās biedrības centienus "apkarot nekompetentos jaunlatviešu jūsmotājus, kuri prūšu hroniku autoru maldus un izdomājumus par senprūšu kultu gribēja ar skubu attiecināt uz latviešiem pie Daugavas, tādā veidā radot latviešiem jaunu Olimpu, apdzīvotu ar vairāk vai mazāk patvarīgi izdomātām dievībām, it kā šāda mitoloģija darītu godu latviešu tautai."²³

Tomēr tādas savas darbības jomas kā pētniecības ekspedīcijas un arheoloģiskos izrakumus Bilenšteins autobiogrāfijā piemin salīdzinoši nedaudz. Noprotams, ka labprātāk pētnieks devies apsekošanas ekspedīcijās un veicis atklājumus vēsturiskās ģeogrāfijas jomā nekā praktiski darbojies arheoloģiskajā izpētē: "Ir jau līdz šim meklēts apbedījumos no aizgājušiem pagānu laikiem, un ir radusies vesela zinātne, muzeji ir pilni ar priekšmetiem, traukiem, darbarīkiem un ieročiem no tiem laikmetiem, kas mums nav atstājuši nekādas rakstiskas ziņas par sevi. Nejutu sevišķu aicinājumu nodoties šāda veida pētījumiem un tikai izņēmuma kārtā tiku atvēris senus pagānu kapus [...]"²⁴

Dzimtenes un piederības jautājums

Attiecībā uz vācbaltiešu kopienu Baltijā, daudzkārt diskutēts par etniskās grupas piederību. Lai gan kopienas vēsture Baltijā ir gadsimtiem sena, atsevišķos periodos valdošās varas vēlējušās šo kopienu no Latvijas teritorijas vēstures izvītrot, neuztverot to par šo teritoriju veidojošu elementu. A. Bilenšteina atmiņas atklāj viena konkrēta vācbaltiešu sabiedrības pārstāvja izjūtas par šo jautājumu. Bilenšteina uztverē Baltija, konkrēti Kurzeme, neapšaubāmi bija viņa dzimtene un vieta, kurai viņš jutās piederīgs. Apzīmējums "mana Baltijas dzimtene" tekstā lietots bieži. Uzsvērts, ka novadpētniecībai pievērsties pamudinājusi tieši mīlestība pret savu dzimteni. Taču, runājot par saviem vecākiem, Bilenšteins netieši uzsver, ka viņu dzimtene bija Vācija. Piemēram, aprakstot

21 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 68. lpp.

22 Turpat, 243. lpp.

23 Turpat, 285.-286. lpp.

24 Turpat, 302. lpp.

ģimenes braucienus uz rietumiem, teikts, ka vecāki nonākuši "savā vācu dzimtenē".²⁵ Viņa tēvs bija dzimis Vācijā, Getingenē un 1810. gadā ieceļojis Kurzemē.²⁶ A. Bilenšteina dzimtas saknes Baltijā nebija senas, taču viņš no visas sirds jutās teritorijai piederīgs.

Īpaši ilgas pēc mājām izjustas studiju gados. Mācoties Pfortā un studējot Tērbatā, Bilenšteins dzimtajā vietā juties kā "tikai paviršs brīvdienu viesis".²⁷ Tērbatā studiju pirmajā semestrī kopā ar sešiem citiem studentiem no Kurzemes dibināta biedrība, kas norāda uz kopīgu piederības sajūtu konkrētajai teritorijai, vēlmi turēties kopā.

Taču vācbaltiešu kopienas identitāte raksturojama kā savdabīga, ko atspoguļo arī A. Bilenšteina piemērs. Lai gan par mājām sauca Kurzemi, kas asociējama ar latviešu tautas dzīves telpu, Bilenšteins jutās pilnībā piederīgs vācu tautas kultūrai. Sarežģītais identitātes jautājums bija viens no iemesliem kā dēļ sabiedriski aktīvais mācītājs nereti nonāca konfliktu krustugunīs. Bilenšteins pats sevi ir saucis par latviešu draugu, taču liela daļa latviešu sabiedrības viņu par tādu nav uzskatījusi.

Par latviešu tautas valodu un kultūru autobiogrāfijā Bilenšteins izteicies atzinīgi. Vietējās valodas apguvi mācītāja darbā viņš uzskatīja par absolūtu nepieciešamību. A. Bilenšteina atmiņās saskatāma vācbaltiešu kopienas mentalitātei bieži piedēvēta iezīme - misijas apziņa²⁸: "Mēs, vācu izcelsmes mācītāji, bijām šeit vienīgie cilvēki, kuriem bija izdevība un arī pienākums iepazīt latviešu tautu tās ikdienišķajā un arī garīgajā dzīvē un visnotaļ to ietekmēt, galvenokārt jau ar vārda palīdzību. Tās misijas svētums, ko mēs, mācītāji, šīs tautas priekšā pārstāvējām, nešaubīgi prasīja no mums labi iepazīt tautas valodu un to korekti lietot."²⁹

Latviešu valoda bija ne tikai līdzeklis ciešākas sapratnes veidošanai starp mācītāju un vietējiem iedzīvotājiem, bet arī interesants pētījumu objekts. Īpaši simpātiskas Bilenšteinam likās tautasdziesmas. Viņaprāt, tieši šajā tautas folkloras izpaušmē visskaidrāk izpaužas tautas dvēsele, uzskati par pasaules kārtību un pēcnāves dzīvi: "Tieši tautasdziesmās primitīvā un oriģinālā veidā izpaužas latviešu tautas dvēsele - cik smalki tā uztvērusi pasauli un dievību, šīs dzīves dzīvi un nākotnē gaidāmo viņsaules dzīvi. Būtu svarīgi saglabāt to zinātnei un cilvēces kultūras vēsturei, bez vilcināšanās tulkojot latviešu tautasdziesmas un tādējādi darot tās pieejamas arī tiem pētniekiem, kas nepārvalda latviešu valodu, un tādā veidā sniegt viņiem bagātu materiālu, ko saglabājusi mūsu tautiņa."³⁰ Šajā citātā uzmanību piesaistošs ir arī attiecībā uz latviešiem izmantotais apzīmējums "mūsu tautiņa", taču tas drīzāk ir aizbildnieciska mācītāja izteikums, nevis norāde uz piederības izjūtu.

Bilenšteins pauž pārliecību, ka latviešu tautas folklorā būtu interesanta arī citu tautu pētniekiem. Interesants fakts, ko atklāj autobiogrāfija ir, ka Bilenšteins kontaktējies ar Jākobu Grimmu, vienu no plaši pazīstamajiem brāļiem Grimmiem, tautas pasaku apkopotājiem. Grimms Bilenšteinam izteicis nožēlu, ka neesot latviešu tautasdziesmu tulkojumu vācu valodā.³¹

Lai gan Bilenšteins neapšaubāmi izturējies ar cieņu pret latviešu valodu un kultūru, par tautas politiskajām spējām viņš šaubījies. Doma par latviešu tautas spēju nodibināt nacionālu valsti šķita neiespējama arī vācbaltiešu sabiedrībai kopumā.³² Šajā gadījumā vienas personas paustais viedoklis atspoguļo kopīgu attiecīgā perioda sabiedrības domu, un Bilenšteina uzskati nebūtu traktējami kā naidis pret latviešiem. Valdošo noskaņojumu atklāj kāda Bilenšteina atstāstīta saruna starp vairākām augsta ranga amatpersonām: "Kurzemes gubernators P. Fon Lilienfelds, kad es kopā ar viņu un

25 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 12., 30. lpp.

26 Bilenšteins, D. Vai tagad varam aprakt kara cirvi? Par politisko diskusiju ap Augustu Bilenšteinu. 10. lpp.

27 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 29. lpp.

28 Cerūzis, R. *Vācu faktors Latvijā (1918-1939): politiskie un starpnacionālie aspekti*, 30. lpp.

29 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 194. lpp.

30 Turpat, 198. lpp.

31 Turpat.

32 Cerūzis, R. *Vācu faktors Latvijā (1918-1939): politiskie un starpnacionālie aspekti*, 22. lpp.

Kurzemes pilnvaroto baronu fon der Reki no Ozolmuižas braucu uz Latviešu biedrības svētkiem no Rīgas uz Jelgavu, raksturoja latviešu tautiņas stāvokli starp varas un izglītības ziņā daudz pārākajiem vāciešiem un krieviem. Viņš salīdzināja latviešus ar meiteni, kurai ir divi precinieki – krievs un vācietis. Tagad viss esot atkarīgs no tā, kuru viņa izvēlēšoties. Jāpiezīmē, ka ilgajos gadsimtos vācietība tiešām atstājusi uz latviešiem dziļu iespaidu, bet vāciešiem nav bijis subjektīva nolūka latviešus pārvācot, un pastāvošajos apstākļos to arī nevarētu panākt. [...] Kas attiecas uz otru precinieku, tad tas saka – ja nenāksi ar labu, ņemšu ar varu.”³³

Bilenšteina konservatīvais skatījums attiecībā uz vācbaltiešu statusu Baltijas teritorijā un latviešu tautas politiskajām spējām, kas tomēr būtu jāvērtē attiecīgā laika politiskajā un sociālajā kontekstā, deva iegānu viņa personības un darbības marginalizācijai Latvijas vēstures historiogrāfijā 20. gs. Īpaši kritiski Bilenšteins vērtēts padomju laika literatūrā. Piemēram, Latvijas Padomju enciklopēdija īsā šķirklī mācītāju nodēvējusi vien par *kultūrtrēģerisma** apoloģētu un pārvācošanas atbalstītāju.³⁴ 20. gs. vidū izdoti arī vairāki 1905. gada revolūcijas dalībniekus slavinoši vēstures apcerējumi, kas demonizē Bilenšteinu. Piemēram, fragments no A. Guseva un novadpētnieka Sigurda Ziemeļa veidotās Dobelē aktīvā revolucionāra Dāvida Beikas (1885–1946) biogrāfijas:

“Pie loga parādījās Bilenšteins. Viņa sejā bija jaušams gan negants naid, gan arī bailes. Varbūt ne tik daudz no šautenēm dažu strādnieku rokās, cik no nežēlīgiem skatieniem, kas bija draudīgāki par šāvieniem. Un vilks pārvērtās par lapsu.

- Ļaudis, jūs ejat pret Dievu. Grēku sējat...

- Jūs maldāties, mācītāja kungs, - veiksmīgi atdarinādams viņa balsi, atbildēja Dāvids. - Mēs nevis sējam grēku, bet pļaujam un novācam. Arī jūsu nemirstīgo dvēseli gribam atvieglot.

Dāvids Beika kopā ar dažiem citiem delegātiem iegāja mācītāja istabā un nolasīja streikotāju prasības. Mācītāja kungs atbildēja ar lamu vārdiem un dzina delegātus ārā. Paņēmuši pa klēpim baznīcas papīru un grāmatu, strādnieki devās uz durvīm. Bilenšteins, lāstus murminādams, noskatījās viņiem pakaļ.”³⁵

Līdzīga aina tēlota arī S. Ziemeļa 1959. gadā izdotajā darbā “Dobele”: “Dobeles mācītājs A. Bilenšteins pazīstams kā negants reakcionārs; kaut arī viņš pētīja latviešu valodu, folkloru, etnogrāfiju un vēsturi, tomēr šis mācītājs latviešu folkloru noniecināja, visur sludināja, ka kultūru latviešiem atnesuši vācieši. 1905. gadā Bilenšteins uzrādīja soda ekspedīcijai revolucionārus. Par to revolucionāri Bilenšteinu gribēja sodīt, bet viņš bija pamanījies aizbēgt.”³⁶

Fragmentos A. Bilenšteins attēlots kā viltīgs pašlabuma guvējs, kurš ar naidu attiecies pret latviešiem. Patiesībā šāda konfrontācija starp Dobeles vācu draudzes mācītāju un D. Beikas vadīto revolucionāru grupu nav notikusi. Bilenšteina dēls Bernhards atceras, ka pirmajā revolucionāru ierašanās reizē ar grupu devušies runāt mācītāja dēli³⁷, noteikti cenšoties pasargāt jau cienījamu vecumu sasniegušo tēvu. 1905. gada decembrī revolucionāru realizētā uzbrukuma mācītājmuižai laikā Bilenšteins jau bija devies prom no Dobeles un atradās Jelgavā.

Balansētāks skatījums uz Bilenšteina darbību un uzskatiem parādījies pēdējās desmitgadēs. Tiek ņemts vērā viņa dzīves laika konteksts, kā ietekmē nostiprinājās Bilenšteina attieksme pret dažādiem politiskiem un sociāliem procesiem, tomēr atzīts, ka daži autobiogrāfijā paustie izteikumi ir “lakoniski un neprecīzi”, brīžiem īpatnēji. “Varbūt tagad 21. gadsimtā vecos 19. gadsimta strīdus ap Augustu Bilenšteinu varētu uzskatīt par nokārtotiem. Protams, Augusta Bilenšteina prognozes

33 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*, 266. lpp.

* Kultūrtrēģerisms - no vācu val. *Kulturträger* (kultūras nesējs). – Autores piezīme.

34 *Latvijas Padomju enciklopēdija. 2. sējums*. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1982. 22. lpp.

35 Gusevs, A., Ziemeļis, S. *Dāvids Beika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1963. 37. lpp.

36 Ziemeļis, V. *Dobele*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1959. 42.-43. lpp.

37 Bernhards, B. *Bet mājas palika*. Rīga: Jumava, 1998. 80. lpp.

politikā, kultūrā un valodas politikā bija maldīgas. Tomēr mūsdienu Latvijā vajadzētu saprast, ka tā nebija ne iedomīga augstprātība, ne uzpūtīga nenovēlība vai ļaunprātība: Augustam Bilenšteinam pietrūka kompetences šo jautājumu pareizai izpratnei. Viņa orientēšanās uz pagātņi neļāva ielūkoties nākotnē," secinājis Bilenšteina mazmazdēls Dīters Bilenšteins.³⁸ Taču, tai pat laikā atzīta viņa darbības nozīmi latviešu kultūras, valodas un Latvijas teritorijas vēstures izpētē.³⁹

Sava laika vērtējums

Interesants aspekts, kas atklājas A. Bilenšteina autobiogrāfijā ir tas, kā gandrīz astoņus gadu desmitus nodzīvojušais mācītājs 20. gs. sākuma politisko un sociālo procesu kontekstā atskatās uz dzīvi 19. gs. un vērtē laikmetu, kurā dzīvojis.

Kā tas mēdz būt raksturīgi atmiņu stāstījumiem kopumā, arī A. Bilenšteins savā autobiogrāfijā uz aizgājušajiem gadiem atskatās kā uz "zelta laikmetu", taču mūža nogalē pasaule ir kļuvusi citādāka, svešāda, pilna ar jaunām, grūti pieņemamām tendencēm.

Jau iepriekš minēts, ka negatīvi vērtēta Krievijas impērijas izvērstā rusifikācijas politika. Pēc Bilenšteina domām, tās rezultātā bija krities izglītības iestāžu kvalitātes līmenis visā Baltijā. Ierobežota un atsevišķās izglītības iestādēs likvidēta tika klasiskā izglītība, kas mācītājam un kultūrvēstures pētniekam šķita nepareizs lēmums: "Matemātika, dabaszinātnes un visi tehniskie priekšmeti nekad nevarēs aizstāt izglītību, kas izkopj cilvēka garīgo dzīvi."⁴⁰

Rusifikācija satrauca visu vācbaltiešu sabiedrību kopumā, kas uzskatīja, ka Krievijas impērijas politika ierobežo kopienas tiesības un privilēģēto stāvokli Baltijas provincēs.⁴¹ Bilenšteins novērojis, ka gan rusifikācijas politikas ietekmē, gan latviešu nacionālo procesu rezultātā daudzi vācbaltiešu kopienas pārstāvji tikuši izstumti no agrāk ieņemtajiem amatiem. Piemēram, attiecībā uz Dobeli minēts, ka krogos, amatnieku darbnīcās un tirgotavās arvien vairāk amatu ieņēma latvieši, "bet agrāk gandrīz visur bija krietni vācieši."⁴²

Bilenšteinam nesimpātisks likās arī jau minētais latviešu tautas politiskās un nacionālās pašapziņas veidošanās process. Atsevišķas politiskās grupas viņš nodēvējis par "latviešu ekstrēmistu partijām".⁴³ Īpaši kritisks Bilenšteins bijis pret t.s. "Jaunās strāvas" kustību: "Tā bija nihilistiska, pret reliģiju un baznīcu vērsta, pat aizdomīga pretvalstiska kustība; par to gan vairāk runāja nekā rakstīja."⁴⁴ Vēršanos pret Dieva un Baznīcas kalpotāju autoritāti, ko novēroja 20. gs. politiskajos procesos, viņš uzskatīja par iedomību.

Bilenšteins apcer arī izmaiņas sabiedrības vērtību sistēmā un "tikumos". Atceroties darba gadu gaitā vadītās iesvētību nodarbības, viņš secina: "Dažās brīvās stundās zēniem, lai tie neblēņotos, bija jāzāgē un jāskalda malka, bet izveicīgākajām meitenēm mācītājkundze mācīja šūt, rokdarbus u.c. Mūsdienās iesvētāmo iesaistīšanu šādos mazos darbos uzskatītu par klausām."⁴⁵

Pēc viņa domām, dzīve 20. gs. sākumā bija kļuvusi straujāka. Tā cilvēkam uzlika lielākas prasības, sabiedrība kļuva arvien vairāk aizņemta ar laicīgām rūpēm, mazāk laika atlika dvēseliskajam: "Dzīve

38 Bilenšteins, D. Vai tagad varam aprakt kara cirvi? Par politisko diskusiju ap Augustu Bilenšteinu. 9. lpp.

39 Stradiņš, J. Augusts Bilenšteins un letonistika. Ceļavārdi. Grām: Korsaka, I. (sast.) *Starptautiskās zinātniskās konferences "Dr. Augusts Bilenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām – arī Eiropā" referātu krājums*. Rīga, 2007. gada 6. jūlijs. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2007. 4. lpp.

40 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 360. lpp.

41 Bilenšteins, D. Vai tagad varam aprakt kara cirvi? Par politisko diskusiju ap Augustu Bilenšteinu. 12. lpp.

42 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 207. lpp.

43 Turpat, 328. lpp.

44 Turpat, 348. lpp.

45 Turpat, 94. lpp.

ir kļuvusi nopietnāka, radusies tieksme pēc modernā luksusa, ko pat pieaugošās algas nespēj vairs apmierināt. Līdz ar to aug neapmierinātība un zūd prieks par vienkāršo un pieticīgo."⁴⁶

Skatījumā uz nākotni Bilenšteins bija pesimistisks: "Nākotne mūsu acu priekšā rēgojas tumša, un nav nozīmes ļauties fantāzijām par tās iespējamām aprisēm."⁴⁷

Ziņas par Dobeles vēsturi

Lai gan lielā mērā fokusēta uz autora personīgajām pārdomām un pieredzēto citās Latvijas teritorijas pilsētās un ārzemēs, A. Bilenšteina autobiogrāfija sniedz fragmentāras liecības par notikumiem Dobelē un apkārtnē 19. gs. otrajā pusē. Līdz ar to grāmata ir vērtīga arī kā lokālās vēstures izpētes avots.

Kā iepriekš minēts, uz dzīvi Dobelē A. Bilenšteins pārcēlās 1867. gadā, Vasarsvētkos stājoties mācītāja amatā. Pirmā uz ģimeni iespaidu atstājusi Dobeles ainava: "Sieva un bērni satraukumā, priekā un rūpēs raudzījās no rietumpuses pakalniem lejup uz draudzīgo Bērzes ieleju, kur pie upes krasta, pirms baznīcas torņa un tirgus laukuma sarkanajām mājām, bija redzamas gari izstieptās senās komturu pils drupas. Aiz laukuma klajā uzkalnā vakara saule apgaismoja mūsu jauno dzīves vietu, kur mūs draudzīgi apsveica augsta kā tornis egle un vecas liepas."⁴⁸ Dobeles, kas A. Bilenšteina dzīves laikā vēl nebija saņēmusi pilsētas tiesības un bija uzskatāma par miestu, izskatījās pavisam citādāk nekā tas mūsdienās ierasts. Blīvi apbūvēta bija tikai salīdzinoši neliela teritorija ap Tirgus laukumu un centrālajām ielām. Daudz vairāk bija vēl neapbūvētu zemes gabalu. Pēc sniegtā apraksta mācītājmuiža atradusies "klajā uzkalnā", kas, kā noprotams, bijis saredzams jau no attāluma. Intensīvāka Dobeles nomaļo teritoriju apbūve uzsākta 20. gs. 20.–30. gados pēc pilsētas robežu paplašināšanas⁴⁹, un kādreizējā mācītājmuiža ainavā vairs neizceļas.

Bilenšteins piefiksējis arī Dobeles latviešu un vācu draudžu stāvokli. Latviešu draudze ar aptuveni 16 000 personām 19. gs. otrajā pusē bija ievērojami lielāka par vācu draudzi, kurā reģistrētas ap 1000 personu. Mācītāja pārraudzībā esošie vācu kopienas locekļi galvenokārt dzīvojuši tieši Dobelē, nevis apkārtējās lauku teritorijās, bijuši ārsti, aptiekāri, tirgotāji un amatnieki.⁵⁰ Latviešu un vācu draudzes mācītāju savstarpējās attiecības bijušas saskanīgas: "Tas ir skumji, ka vienas baznīcas mācītāji ne vienmēr ir vienoti garā un satiecībā. Cēloņi tam bieži vien ir raksturu dažādībā, kā arī neskaidrībās attiecībā uz amata saistībām. Pie mums Dobelē nekādi strīdi nebija iespējami. Katram bija savs Dievkalpojumu laiks, lai netraucētu otru."⁵¹

Īsumā aprakstīta arī izglītības iestāžu situācija Dobelē. Pēc Bilenšteina domām, vācu bērniem no maznodrošinātām ģimenēm iespējas iegūt izglītību bija nelielas. Darbojusies viena vācu pamatskola (5. att.), taču to 19. gs. 60. gados vadījis "ērgelnieks, cilvēks ar niecīgām pedagoga dāvanām un interesēm."⁵²

Bilenšteins piemin arī vācu dziedāšanas biedrības izveidošanu, kuru pēc dažiem gadiem "vācu dziedātāju trūkuma dēļ" pārņēmuši vietējie latviešu izcelsmes iedzīvotāji.⁵³ Latviešu kultūras biedrības, sauktas par Dobeles dziedāšanas biedrību, statūti oficiāli pieņemti 1889. gadā.

---

46 Turpat, 101. lpp.

47 Turpat, 349. lpp.

48 Turpat, 205. lpp.

49 Likums par Dobeles pilsētas administratīvām robežām. *Valdības Vēstnesis*, 1927, Nr. 127. 1. lpp.

50 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 206. lpp.

51 Turpat, 206. lpp.

52 Turpat, 208. lpp.

53 Turpat, 209. lpp.

Vācu dziedāšanas biedrības kontekstā Bilenšteins apraksta vienu no nozīmīgākajiem kultūras notikumiem Dobeles 19. gs. otrās puses vēsturē – 1870. gada jūlijā notikušos Kurzemes dziedātāju svētkiem, kurus mācītājs neprecīzi nodēvējis par pirmajiem latviešu dziesmu svētkiem.⁵⁴ Latviešu dziesmu svētki jau iepriekšējā desmitgadē bija norisinājušies Vidzemē, taču Kurzemē tie tik tiešām bija pirmie tik plaša mēroga latviešu svētki.

Pēc Kurzemes dziedātāju svētiem, kad agrāko, Bilenšteina nepatīkamo Dobeles ērģelnieku nomainījis jauns, "kārtīgs ērģelnieks un skolotājs"⁵⁵, radusies iespēja izveidot jaunu skolu. Autobiogrāfijā Bilenšteins par šo notikumu nesniedz detalizētu aprakstu, nav norādīts arī jaunā ērģelnieka vārds. Teikts, ka skola atradusies līdzās ērģelnieka dzīvojamajam namam, un tā ierīkota pateicoties ziedojumiem un Skolas draugu biedrības darbībai. Skolā bijušas divas klases, kurās izglītojās gan vācu, gan latviešu skolēni. Nedaudz plašāka informācija par jaundibināto skolu atrodama laikrakstā "Baltijas Zemkopis", kas 1876. gadā ziņoja, ka skola dibināta "pirms trīs vai četriem gadiem". Skolotājs – ērģelnieks Francmanis⁵⁶, kas izglītojies Irlavas pagastskolotāju seminārā.⁵⁷

1883. gadā apritēja 400 gadi kopš Martina Lutera (*Martin Luther*, 1483–1546) dzimšanas. Notikums tika plaši atzīmēts visās luterticīgajās teritorijās, un pēc A. Bilenšteina iniciatīvas svētki norisinājušies arī Dobelē. Mācītājs sarīkojis izstādi ar M. Lutera dzīves laikā izdotām grāmatām no savas kolekcijas, dažādiem Bībeles tulkojumiem, Lutera attēliem, skatu kartēm no vietām, kas saistītas ar reformācijas aizsācēja dzīvi. Svētku ietvaros norisinājās lasījumi par luterticības vēsturi un svētku Dievkalpojumi.

Divpadsmit gadus vēlāk 400 gadadienu svinēja arī Dobeles baznīca. Bilenšteins atceras, ka par godu ievērojamajam notikumam atjaunots baznīcas interjers – izbalsinātas sienas, nokrāsoti soli, restaurēta barona Filipa fon Drahenfelsa, pirmā Dobeles luteriskās baznīcas priekšnieka, epitāfija, kas baznīcā apskatāma arī mūsdienās. Šajā laikā radusies doma par baznīcas torņa pārbūvi, padarot to augstāku.⁵⁸ Ideja realizēta 1907. gadā, jau pēc tam, kad A. Bilenšteins bija atstājis Dobeles vācu draudzes mācītāja amatu.

Atmiņās par darba gadiem Dobelē Bilenšteins īpaši izcēlis atsevišķus vietējos iedzīvotājus. Piemēram, par "raksturīgu parādību tā laika Dobelē" mācītājs nodēvējis kādu par pulkvedi fon B. sauktu vīru, kurš savulaik ievainots Krimas kara laikā (1853–1856). Kaujā gūta trauma atstājusi ietekmi uz vīra garīgo veselību, taču Bilenšteins izceļ vīru, kurš joprojām aktīvi piedalījies sabiedriskajā dzīvē, labvēlīgo raksturu un izteiktās asprātības. Savukārt 1898. gadā Dobelē iegriezies K. fon Rengartens - Rīgā dzimis vīrs, kas bijis pazīstams ar publikācijām par ceļojumiem uz dažādām pasaules vietām, kurus veicis kājām. Zinādams, ka ceļotājs dosies cauri Dobelei, Bilenšteins plānojis vīru uzaicināt uz sarunu. Iebraucamajā vietā, kur fon Rengartens pārlaidis nakti, bijusi "sapulcējušies jau puse Dobeles". Ceļotājs laipni pieņēmis mācītāja ielūgumu viesoties pastorātā, kur pavadījis vairākas stundas stāstot par piedzīvoto Āzijā, Amerikā un citviet.⁵⁹

Aprakstīts arī kāds īpašs notikums, kas risinājies 1861. gadā, pirms A. Bilenšteins bija kļuvis par mācītāju Dobeles draudzē. Šajā gadā Latvijas teritoriju apmeklēja Krievijas impērijas valdnieks Aleksandrs II. No Liepājas, kur galms pavadīja peld sezonu, pa pasta ceļu caur Skrundū, Jaunpili un Dobeli valdnieks devies uz Jelgavu un Rīgu. Arī Dobelē valdījusi svinīga noskaņa, kur Aleksandram II par godu uzcelti goda vārti un vakarā pilsdrupas izgaismojuši uguns kuri. Taču ar goda vārtiem

54 Turpat.

55 Turpat, 213. lpp.

56 Domāts Pēteris Francmanis (1844–1918) – ērģelnieks, skolotājs, diriģents, darbu Dobelē uzsācis 1872. g. Dobeles pilsētas slimnīcas dibinātāja un sabiedriskā darbinieka Edgara Francmaņa (1878–1954) tēvs. – Autores piezīme.

57 Dobelē. *Baltijas Zemkopis*, 1876, Nr. 7. 54. lpp.

58 Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. 244. lpp.

59 Turpat, 260. lpp.

saistījies kāds kuriozs. No Bilenšteina atmiņām noprotams, ka tradicionāli virs goda vārtiem likts ērgļa kā Krievijas impērijas simbola attēls. Dobelē "citu ērgļu trūkuma dēļ" noņemta vietējās aptiekas izkārtne, kuru rotājis vajadzīgais putns. Uzrakstu "Aptieka" vārtu darinātāji centušies aizklāt ar augu vītņi.⁶⁰

Kopumā A. Bilenšteina autobiogrāfija "Kāda laimīga dzīve" ir nozīmīgs sava laika vēstures avots. Tas ļauj personiskāk iepazīt Latvijas teritorijas vēsturē un zinātnē nozīmīgas figūras raksturu, kurā netrūka sirsnības un humora. Teksts sniedz ieskatu arī konkrētas sabiedrības grupas pārstāvja uzskatos par 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma politiskajiem un sociālajiem procesiem. Vērtība atmiņām ir arī kā lokālās vēstures izpētes avotam, atklājot dažādas epizodes no 19.–20. gs. ikdienas dzīves Dobelē.

5. att. Dobeles vācu pamatskola Brīvības ielā. 20. gs. 20.–30. gadi. Dobeles Novadpētniecības muzeja krājums krājums.

---

⁶⁰ Turpat, 111. lpp.

Izmantotie avoti

1. Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. Rīga: Rīgas Multimediju centra apgāds, 1995. 413 lpp.
2. Bernhards, B. *Bet mājas palika*. Rīga: Jumava, 1998. 92 lpp.
3. Dobelē. *Baltijas Zemkopis*, 1876, Nr. 7. 54. lpp.
4. Gusevs, A., Ziemeļis, S. Dāvids Beika. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1963. 237 lpp.
5. *Latvijas Padomju enciklopēdija. 2. sējums*. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1982. 22. lpp.
6. Likums par Dobeles pilsētas administratīvām robežām. *Valdības Vēstnesis*, 1927, Nr. 127. 1. lpp.
7. Ziemeļis, V. *Dobele*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1959. 125 lpp.
8. *Zeugniß der Reise für den Zögling der Königl. Landes-Schule Pforta. Gottfried August Johannes Bielenstein*. Kopija. Dobeles Novadpētniecības muzeja zinātniskās izpētes materiālu krātuve.

Izmantotā literatūra

1. Berelis, G. Augusts Bilenšteins. "Kāda laimīga dzīve". *Guntis Berelis vērtē: raksti par literatūru*. [tiešsaiste]
Pieejams: <https://berelis.wordpress.com/1995/09/25/augusts-bilenteins-kada-laimiga-dzive/>
[aplūkots 10.11.2018.]
2. Bilenšteins, D. Vai tagad varam aprakt kara cirvi? Par politisko diskusiju ap Augustu Bilenšteinu. Grām.: Korsaka, I. (sast.) *Starptautiskās zinātniskās konferences "Dr. Augusts Bilenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām – arī Eiropā" referātu krājums*. Rīga, 2007. gada 6. jūlijs. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2007. 259 lpp.
3. Cerūzis, R. *Vācu faktors Latvijā (1918-1939): politiskie un starpnacionālie aspekti*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004. 291 lpp.
4. Stradiņš, J. Augusta Bilenšteina devumu un likteni latvieša acīm XX gadsimta nogalē pārlūkojot. Grām.: Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve*. Rīga: Rīgas Multimediju centra apgāds, 1995. 372.-387. lpp.
5. Stradiņš, J. Augusts Bilenšteins un letonistika. Ceļavārdi. Grām.: Korsaka, I. (sast.) *Starptautiskās zinātniskās konferences "Dr. Augusts Bilenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām – arī Eiropā" referātu krājums*. Rīga, 2007. gada 6. jūlijs. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2007. 3.-8. lpp.

Beāte Orlova
Dobele Museum of Local History

**THE AUTOBIOGRAPHY OF AUGUST BIELENSTEIN -
"A HAPPY LIFE"**

Summary

August Bielenstein (1826–1907) was a pastor of Baltic German descent. From 1867 to 1905 he was the pastor of the Lutheran church in Dobele. He has published several important works concerning the history, language and culture of the territory of Latvia and its people. In 1904 Bielenstein published an autobiography titled "A Happy Life" (*Ein Glückliches Leben*) which provides insight into his life and work as a pastor and also insight into general social and political processes in the territory of Latvia during the second half of the 19th Century and early 20th Century.

The autobiography, however, was published a year before what could be considered as some of the most trying times of Bielenstein's life. In January of 1905 a massive civilian unrest, later known as the Revolution of 1905, quickly spread throughout the Russian Empire which the territory of Latvia was then a region of. The Revolution was characterized by mostly working class citizens demanding more rights and in some cases bigger autonomy for Latvia within the empire. Protests soon turned violent and anger was also directed towards the Baltic German population. Many manor houses and other objects of cultural heritage were destroyed. The revolutionary movement was very active in the Dobele region, and August Bielenstein, as the local German pastor, came in conflict with the revolutionary citizens. His home was attacked repeatedly and a part of his scientific library destroyed. By December of 1905 Bielenstein had left Dobele for good.

In his autobiography Bielenstein talks about his childhood and years studying abroad, highlighting the importance of classical education. He considered studying theology to be an "obvious choice", considering that he had greatly enjoyed studying this subject in school and his father had also been a pastor.

For most of his life he divided time between serving as a pastor in Jaunauce (1852–1867) and Dobele (1867–1905) and working on scientific research. He enjoyed studies of the Latvian language and culture, and the work of locating places mentioned in historical documents in nature.

The autobiography also deals with questions of identity and belonging. Several aspects of the Baltic German ethnic group have been the object of debate in Latvian historiography. One of such questions is the matter of their identity. While some Baltic German families had lived in the territory of modern day Latvia for centuries, in the 20th Century their role in the history of Latvia had been diminished, especially in the Soviet era. This included the work of A. Bielenstein. A more balanced view of his life's work has been provided only in the past two decades. A. Bielenstein offers the insight of one person belonging to this ethnic group. He felt that the territory of Latvia, specifically Courland, was his homeland. However, he also strongly viewed himself as part of German culture. Bielenstein

has called himself a “friend to the Latvian people”, but many of his contemporaries did not think of him so.

Throughout the text Bielenstein notes changes that have taken place in society during the course of the 19th Century. He finds that the values of society as a whole have shifted, the tempo of life has become more dynamic, and people have become more concerned with materialistic rather than spiritual matters.

Bielenstein also recounts several events that took place in Dobele in the second half of the 19th Century, therefore the autobiography is a valuable source for research of the town’s history. He notes the state of the German congregation in Dobele, which was considerably smaller in size (1000 souls) than the Latvian congregation (16 000 souls). He also mentions the founding of a new school in Dobele for children of both Latvian and German descent. Several humorous happenings are also recorded. For example, in 1861 the Emperor of Russia Alexander II visited the territory in Latvia, including Dobele. According to Bielenstein, it was a tradition to use the image of an eagle (a symbol of the Russian empire) as a decoration for the arrival of the Emperor. The only image of an eagle that the local citizens had been able to find was on a street sign of the local apothecary’s shop. The sign was removed and displayed as a decoration, attempting to conceal the written text on the sign with a garland.

Overall A. Bielenstein’s autobiography is an important written source of it’s time. It is useful in exploring the personality and views of a person representing their community, gaining insight into the culture and political processes of 19th Century Baltic territories and also important for the research of local history.

Figure captions

Fig. 1. Portrait of August Bielenstein. Collection of the Dobele Museum.

Fig. 2. The title page of A. Bielenstein’s autobiography, first published in 1904. University of Tartu, Digital book collection.

Fig. 3. A. Bielenstein in his office in Dobele. Late 19th Century. Collection of the Dobele Museum.

Fig. 4. A drawing of A. Bielenstein’s office in Dobele. Late 19th Century. Collection of the Dobele Museum.

Fig. 5. The German elementary school in Dobele. c. 1930. Collection of the Dobele Museum.

Juris Millers
Dr. philol.

MILLERU DZIMTAS REFLEKSIJAS BĒRZES APKAIMES VĒSTURĒ

Kopš 2014. gada, strādājot pie zinātniskās monogrāfijas par savas dzimtas vēsturi, līdz šim esmu iepazīstinājis sabiedrību ar jaunatklājumiem, kas ir saistīti ar manas dzimtas Latvijas baltvācu un Austrumprūsijas saknēm un Melleru (*Moeller*) dzimtas koka atzariem. Šoreiz vēlos pievērsties pētījuma daļai, kas saistās ar dzimtas koka latviskajām saknēm – Milleru dzimtu Bērzes un Līvberzes apkaimē, galveno uzmanību šajā rakstā pievēršot senākajiem dokumentiem par dzimtas vēsturi un vienam no Latvijā pazīstamākajiem dzimtas pārstāvjiem – pirmās Atmodas darbiniekam Kārlim Ludvigam Milleram (1844, Bēzmuīžas “Mazzariņi” – 1911, Cēsis), kurš plašākai sabiedrībai bija pazīstams kā Zariņu Kārlis.

Vēstures avoti

Lai rekonstruētu Milleru dzimtas koku Bēzmuīžā, sākotnēji tika apkopotas ziņas par visiem šajā pagastā un Dobeles draudzē atrodamajiem Milleriem. Šo uzziņas materiālu sniedz Bēzmuīžas¹ un Līvberzes² muižas Dvēseļu revīzijas, Dobeles Evanģēliski luteriskās draudzes baznīcas grāmatas, kurās līdz 1924. gadam tika reģistrēti Bēzmuīžas pagasta draudzes locekļi, Zaļenieku draudzes baznīcas grāmatas, Līvberzes Romas katoļu draudzes grāmatas, 1939. gadā izdotā J. un K. Straubergu grāmata “*Bēzmuīža un viņas vēsture*”³, 2000. gadā izdotā Inas Lastoveckas grāmata “*Labo ļaužu pusē*”⁴, kā arī 1939. gada vasarā Līvberzē, Bēzmuīžā un Sīpelē veiktā zinātniskā (antropoloģiskā) ekspedīcija, kuras laikā notika visu šajos trijos pagastos dzīvojošo iedzīvotāju anketēšana, uzmērīšana un fotografēšana, pierakstot ziņas arī par vecākiem un vecvecākiem. Lai arī šis pēdējais informācijas avots dod norādes uz dzimtu savstarpējām radniecības saitēm, daļa ziņu tika pierakstīta kā mutvārdu atmiņas, tādēļ daudzos gadījumos ir konstatējama dzimšanas gadu nobīde divu-trīs gadu robežās, bet par otrās un trešās paaudzes senčiem iztaujātie bieži ir snieguši aptuvenas ziņas par mūža ilgumu, nenorādot precīzus viņu dzimšanas un miršanas datus. Atsevišķos gadījumos ir norādīti arī nāves iemesli. Šīs ziņas ir plašas, taču tās ir izmantojamas tikai korelācijā ar baznīcu grāmatu ierakstiem, 1941. gada tautas skaitīšanas datiem, represēto lietām un dzimtsarakstu departamenta arhīva materiāliem. Arī viens no šīs ekspedīcijas dalībniekiem - Kārlis Arājs savās atmiņās norāda, ka pierakstīts esot viss, lai gan šaubas par stāstīto dažkārt esot bijušas. 1939. gada pētījumu Anatomijas un Tautas dzīvā

1 LVVA 630. f. (*Kurzemes revīziju saraksti*), 1. apr., 86. l.

2 Turpat.

3 Straubergs, J., Straubergs, K. *Bēzmuīža un viņas vēsture*. Rīga: Bēzmuīžas pagasta valde, 1939. 366 lpp.

4 Lastovecka, I. *Labo ļaužu pusē: Līvberzes pagasta vēsture*. Rīga, 2000. 175 lpp.

spēka pētīšanas institūta vajadzībām veica vairākas pētnieku grupas - pirmā strādāja Bērmuižā un daļā Līvberzes. To vadīja K. Arājs, bet piedalījās LU Vēstures fakultātes studente Nanija Lūkina un bioloģijas fakultātes studente Maija Tālberga. Otrā grupa strādāja Sīpelē un daļā Līvberzes, un tās vadītāja bija Tamāra Akimova. Kopumā tika uzskaitīti 3915 cilvēki.

Jāpiezīmē, ka Milleru dzimtas kontekstā par Milleru dzimtas tiešajam dzimtas kokam nepiederošiem pagaidām tiek uzskatīti Jaunesavā (*Neu Sessau*), Naudītē (*Nauditen*), Dobeles Nareikā (*Narik*) un Rumbas muižā (*Rumbenhof*) konstatētie Milleri, jo pagaidām nav konstatēta viņu tiešā radniecība ar Līvberzes un Bērmuižas Milleru dzimtām, taču turpinot pētījumus, ir indikācijas, kas ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka tiks atrasti dokumentāli pierādījumi visu šo atzaru savstarpējai radniecībai. Kā lielākā grūtība ir jāzīst Milleru ģimenēs dzimušo meitu laulības, jo līdzīgu vārdu un nepilnīgu laulību reģistru dēļ nav iespējams identificēt līgavu piederību konkrētai mājai vai muižai. Tāpat līdz laikam, kad visiem reģistros minētajiem ir norādīti uzvārdi (kopš aptuveni 1845. gada), atsevišķos gadījumos ir grūti identificēt piederību saimnieku ģimenei vai kalpu saimei, jo norādīts tikai vārds un mājas vai muižas nosaukums. Atsevišķos gadījumos baznīcas grāmatu reģistros ir atrodama ar Dvēseļu revīzijām konfrontējoša informācija, taču šādas nesakritības ir raksturīgas ne tikai šajā draudzē – tā ir laikmeta iezīme.

Senākās ziņas par dzimtu

Bērmuižas vēsturiskajā teritorijā (t.i. – Līvberze, Bērze (Bērmuiža) un tās areāls (Zaļenieki, Sīpele, Mežmuiža)) Milleru uzvārds dažādos laikos parādās vairākkārt, saistībā ar dažādām mājām un krogiem. Ar augstu varbūtības pakāpi var apgalvot, ka šāda izkļiede ir saistīta nevis ar vairākām, savstarpēji nesaistītām Milleru dzimtām, bet gan ar faktu, ka no dzimtas “pamatstumbra”, kura saknes ir meklējamas “Dēliņu” mājās, kuru pārstāvji pēc 1710. gada mēra, kura laikā gāja bojā liela daļa pagasta iedzīvotāju un daudzas mājas palika tukšas, tika nosūtīti aizpildītas tās, atstājot vienu brāli saimniekot vienā saimniecībā, bet otru ar ģimeni pārceļot uz kādām no tukšajām mājām. Šobrīd veiktie pētījumi ļauj izteikt pieņēmumu, ka ap 1680. - 1690. gadu “Dēliņu” mājās bija dzimuši brāļi Ansis, Matīss, Jānis un vēl viens neidentificēts brālis, kuri kļuva par Milleru dzimtas atzaru aizsācējiem Bērzē un Līvberzē. Tas izskaidro faktu, kādēļ vēlāk Milleru uzvārds vienas muižas ietvaros tika piešķirts vairākām, it kā savstarpēji nesaistītām dzimtām, kas patiesībā ir uzskatāmas par sākotnēji vienas dzimtas dažādos laikos “atšķeltajiem” atzariem. Tāpat uzvārda migrācija muižas ietvaros notika, dodoties kalpu gaitās pie citu māju saimniekiem vai precību ceļā. Vēl viena iespēja, kādēļ pie viena māju nosaukuma parādās dažādas dzimtas, ir fakts, ka saimniecību ēkas tika būvētas nelielos “ciematos”, un ne katras ģimenes saimniecībai varēja būt piešķirti savi māju nosaukumi. Galvenokārt tie ir t.s. “saimnieku ciemi” vai “pusarklinieku ciemi”, kas pamatā sastāvēja no divām, savstarpēji radnieciskām ģimenēm, par ko liecina šo pušelnieku mājvārdi.⁵

Dvēseļu revīzijās Bērmuižā Milleru kā saimnieku vai iedzīvotāju uzvārds parādās abās “Zariņu” saimniecības mājās - “Lielzariņos” (skolas dibinātāja, draudzes ķestera Millera ģimenes kontekstā), “Mazzariņos” (pirmā akadēmiski izglītotā bērmuižnieka, pirmās atmodas darbinieka K. L. Millera ģimenes kontekstā), kā arī “Līču”, “Latviešu”, “Celmu”, “Vilciņu” un “Jaunzemu” mājās. Savukārt Līvberzē Milleru uzvārds ir atrodams “Lāču”, t.s. Jāņa “Vilkavēju”, “Ozoliņu”, “Bistrumu”, “Pankes” un “Kliģu” mājās, kā arī vairākos krogos – Bērzes, Baznīcas, Jurgu, Līvberzes un Zariņu*.

⁵ Lastovecka, I. “*Labo ļaužu pusē. Līvberzes pagasta vēsture*”. 36. lpp.

* Nav izslēgts, ka Bērzes, Līvberzes un Baznīcas krogs ir viens un tas pats, tikai dažādos avotos uzrādīts ar atšķirīgiem nosaukumiem. – Autora piezīme.

Tiesa gan, Līvberzes krogs pēc apkaimes vēstures ekspertu un entuziastu atzinuma, visticamāk, ir Līvberzes katoļu baznīcas un kapsētas tuvumā esošais krogs, nevis Bērzes baznīckrogs, kura piebūvē bija skola.

Vēl divas ar dzimtas vēsturi saistītas vietas ir “Upesmuiža” un Līvberzes “Pakalnu” mājas (Līvberzes “Jaunās muižas” teritorijā). “Pakalni” ar dzimtas vēsturi ir saistīti kopš aptuveni 1920. gada, kad agrārās reformas rezultātā Jānis Millers ieguva zemi jaunsaimniecības izveidei un pašrocīgi uzbūvēja koka māju, dodot tai “Pakalnu” nosaukumu. Izrādot cieņu savas dzimtas vēsturei, uzsākot žurnālista gaitas, šī pētījuma autors Juris Millers bieži publicējās ar pseidonīmu “Juris Pakalns”. Tāpat jāpiemin arī kādreizējās Mežamuižas teritorijā esošās “Dreimaņu” mājas, kurās piedzima šī pētījuma autora vecvectēvs Jānis Millers un viņa nākamā dzīvesbiedre, šo māju saimnieka meita Emelīna Magrieta Bāliņa. 1931. gadā izdotajā “*Lauksaimnieku un citu zemes īpašnieku adresu grāmatā*” Bēzmuižā ir norādīti 5 Milleri: Andrejs Millers “Mazmājā”, Kārlis Millers Bēzmuižas 1. pamatskolā, Kārlis Millers “Jaunzemjos”, Kārlis Millers “Latviešos” un Kārlis Millers “Ličos”.⁶

Atbilstoši laikmeta likumdošanai, visiem vienas dzimtas radniekiem, kuri saņēma brīvlišanu, bija jāpieņem tas pats uzvārds, kāds jau bija piešķirts kādam no brīvlaistajiem zemniekiem. Jāpiezīmē, ka Kurzemē un Vidzemē latviešiem senatnē nedaudzi uzvārdi bija doti uz “ieradumu tiesību” pamata, tos varēja mainīt pats, uzvārdu aizstāt ar iesauku, tie mainījās arī mainot dzīvesvietu. Uz “likuma tiesību” pamata zemniekiem uzvārdus sāka dot tikai pēc brīvlišanas: Vidzemē 1822.–1826. gadā, Kurzemē 1834.–1835. gadā un Latgalē 1866. gada beigās. Uzvārdus deva pēc instrukciju (patentes) ieviešanas. Uzvārdus praktiski piešķīra pagasta tiesa ar muižnieka piedalīšanos un viņa iespaidā.⁷ Savukārt par senāko “Milleru” uzvārda piešķiršanas faktu ir jārunā vēl pirms oficiālās zemnieku brīvlišanas - kontekstā ar “Latviešu” mājām un 1804. gadu, kad to saimnieks saņēma brīvlišanu. Šajā laikā arī notika laulības starp “Zariņu” māju Jāni un “Latviešu” māju saimnieka vecāko meitu Annu, pierādot radniecību starp šo māju dzimtām.

Kopumā Dobeles latviešu draudzes baznīcu grāmatās laikā no 1834. līdz 1909. gadam ir atrodami 583 kristību ieraksti, kuros norādīts “Milleru” uzvārds. Daļa no tiem dublē Dvēseļu revīzijās redzamos ierakstus*. No šiem ierakstiem aptuveni 20% ir tieši saistīti ar dzimtu (Līvberze, Bērze), daži ir nenosakāmi, bet pārējie attiecas uz citās muižās dzīvojošām Milleru ģimenēm.

Milleru dzimta “Zariņos” (“Lielzariņi”)

Ņemot vērā šī referāta apjoma ierobežojumus, šoreiz iepazīstināšu tikai ar viena dzimtas atzara vēsturi “Zariņu” mājās, kura pārstāvis ir ievērojams pirmās Atmosdas laika darbinieks K. L. Millers (Zariņu Kārlis). Laikā no 1723. gada, kad ir senākās dokumentālās liecības par “Zariņu” saimniecību, līdz 1811. gadam, kad šī saimniecība līdz ar brīvības iegūšanu no dzimtbūšanas sadalās “Lielzariņos” (Dvēseļu revīzijās saimniecība Nr. 5; 3. att.) un “Mazzariņos” (Nr. 6.; 1. att.), mēs varam runāt par vienotu “Zariņu” saimniecību (no abām saimniecībām līdz mūsdienām saglabājusies tikai viena – kādreizējie “Lielzariņi”). Pirmais brīvību iegūva “Lielzariņu” saimnieks Kaspars Millers 1811. gadā, bet viņa brālis Evarts Millers, kurš saimniekoja “Mazzariņos”, brīvību ieguva vien 1824. gadā. Savukārt sākotnējās “Zariņu” radniecības saiknes ir meklējamas ar tuvākajās, aptuveni 200 m attālumā esošajās “Vēju” mājās dzīvojošo saimi, jo 1723. gadā abu šo māju saimnieki – Ansis (“Zariņos”) un Jānis

⁶ Maldups, A., Salnais, V. (red.) *Lauksaimnieku un citu zemes īpašnieku adresu grāmata*. Rīga: Valters un Rapa, 1931. 413. lpp.

⁷ Dobelis, A. “*Gramzdas zēns*”. Rīga, 2012. 10. lpp.

* Atšķirību gadījumā dota priekšroka baznīcu grāmatu ierakstiem, kas uzskatāmi par precīzāku informācijas avotu. - Autora piezīme.

(“Vējos”) tiek dēvēti par “Dēliņu Ansi” un “Dēliņu Jāni”. Dēliņu Anša saimniecība “Zariņos” ir divu pusarklu lielumā, bet Dēliņu Jāņa saimniecība “Vējos” ir mazāka - tikai ¼ arkla.⁸

“Dēliņu” saimes pavārds acīmredzami norāda uz to, ka šeit ir runa par diviem brāļiem, no kuriem viens, visticamāk, pēc 1710. gada mēra tika pārcelts uz epidēmijas iztukšotām mājām. Diemžēl, mūsu rīcībā nav dokumentālu liecību par to, no kurām mājām ir notikusi pārceļšana – no “Vējiem” uz “Zariņiem” vai otrādi. 1764. gada vaku grāmata sniedz salīdzinājumu pret 1728. gadu. Te norādīts, ka abos – 1728. un 1764. gadā - “Zariņu” mājās saimnieko Dēliņu Jānis ar 1 arklu zemes.

1728. gada Bērzmuižas iedzīvotāju sarakstā norādīti “Zariņu” Dēliņu Ansis ar sievu, dēls Jānis (9 gadi), Indriķis (8 gadi), meitas Trīna (11 gadi), Anna (10 gadi), kā arī saimniecības ļaudis: kalps Jānis ar sievu, dēlu Indriķi (4 gadi) un meitu Līzi (3 gadi), kalps Matīss ar sievu un dēliem Ansi (15 gadi), Indriķi (13 gadi), Matīsu (1 gads) un meitām Trīni (9 gadi), Dārtu (7 gadi) un Līzi (3 gadi).⁹ Ir pamats uzskatīt, ka šeit norādītais kalps Matīss ir Dēliņu Anša brālis, jo vēlāk viņš tiek norādīts kā “Dēliņu Matīss” un ir viens no kļaušu maksātājiem “Zariņos”. 1732. gada apstrādājamo zemju sarakstā Bērzmuižā nākuši klāt divi Zariņi – kalpa Matīsa dēli – Ansis ar ¼ arkla zemes un Indriķis ar ¼ arkla zemes, kas abi jaunielikti un nodevas maksā sākot ar Jēkabiem. Vecajam “Zariņu” Dēliņu Ansim [tēvam] paliek ½ arkla zemes.¹⁰ Visticamāk, abi Dēliņu Anša brāļa Matīsa dēli vēlējās uzsākt patstāvīgu saimniekošanu, tādēļ tika pārdalīta “Zariņu” zeme, pusi no tās nododot abiem jauniešiem.

1772. gadā sarakstos ir norādītas trīs “Zariņu” māju saimes: Dēliņu Jānis [pirmā saimnieka Dēliņu Anša dēls] ar ½ arklu zemes, Dēliņu Kaspars ar ¼ arklu zemes un Dēliņu Matīss [sākotnēji norādītais kalps] ar ¼ arklu zemes, kļaušas gan abi pēdējie pilda kopēji. 1775. gadā jau ir tikai divi Zariņi – Dēliņu Jānis ar ½ arklu zemes un Dēliņu Ansis ar ¼ arklu zemes, un tur saimnieko Matīsa dēls Ansis.¹¹ Visticamāk, tas skaidrojams ar to, ka Dēliņu Matīss ir miris laikā starp 1772. un 1775. gadu, un viņa vietā nu saimnieko dēls Ansis. 1785. gads nāk ar vispārēju nodevu samazināšanu, kas tomēr neskar visus. Riežas tagad ir sešas, piecas pūravietas. Sešas pūravietas jāapstrādā pusarkliniekam: abiem Zariņiem un Vilka Vējam.¹²

Atsevišķi aplūkojams ir Zariņu krogs, kas atradās līdzās “Zariņu” mājām un pastāvēja līdz 1855. gadam, kad tas tika noārdīts, jo tā kā Zariņu krogs paredzēto 50 rubļu vietā pārdeva dzērienus tikai par 25 rubļiem, un kroga ēku uzturēšana kārtībā neatmaksājas, tad šī kroga zemi nodeva “Lielzariņiem” un vēl lietojamās būvmateriālus pēc kroga noplēšanas nodeva skolas būvei.¹³ Jāatzīmē, ka šajā laikā krogs kā institūcija pēc savas būtības pildīja vairākas funkcijas – tas vienlaikus bija viesnīca ceļiniekiem, vieta, kur paēst un iedzert, kā arī sava veida “servisa centrs”, kurā apkārtējie iedzīvotāji varēja saņemt ne tikai kalēja, bet arī citu amatnieku pakalpojumus. Visticamāk, pārāk lielu konkurenci veidoja arī citi tuvumā esošie krogi, tostarp Vēju krogs, kas arī bija saistīts ar Milleru dzimtu (“Latviešu” mājas).

1728. gadā Zariņu krogs jau pastāvēja un tajā strādāja krodzinieks Mārtiņš, kurš kroģēja par desmito tiesu.¹⁴ 1764. gadā kā amatnieks šeit ir norādīts kalējs Jānis¹⁵, bet 1772. gadā viņa vietā jau strādā kalējs Miķelis.¹⁶ Vēl pēc trīs gadiem - 1775. gadā Zariņu krogā dzīvoja drēbnieks Miķelis. Par Zariņu kroga lielumu liecina 1795. gada Bērzmuižas māju saraksts (pēc zemju pārdales) – tajā ir

8 Straubergs, J., Straubergs, K. *Bērzmuiža un viņas vēsture*. 57. lpp.

9 Turpat, 86. lpp.

10 Turpat, 59. lpp.

11 Turpat, 64. lpp.

12 Turpat, 77. lpp.

13 Turpat, 154. lpp.

14 Turpat, 52.-54. lpp.

15 Turpat, 83. lpp.

16 Turpat, 83. lpp.

norādīts, ka Zariņu krogs, pie kura ir dārzs un katrā laukā 1½ pūravietas zemes, maksā 50 rubļus rentes.¹⁷

Tādejādi “Zariņu” vienotās saimniecības laika (1723.–1811.) ģeneoloģija ir šāda: kā pirmais tiek norādīts V paaudzes pārstāvis, saimnieks Dēliņu Ansis (ap 1690.–pirms 1728.) ar sievu, kuru ģimenē piedzima (VI paaudze):

Dēliņu Trīna (1717, “Zariņi”–?).

Dēliņu Anna (1718, “Zariņi”–?).

Dēliņu Jānis (1719, “Zariņi”–pēc 1775), saimniekojis vismaz līdz 1775. gadam.

Dēliņu Indriķis (1720, “Zariņi”–?).

VI paaudzes vecākajam dēlam Dēliņu Jānim ir bijis vismaz viens dēls (par citiem pēcnācējiem nav atrasti pierādījumi) (VII paaudze):

Dēliņu Ansis, vēlāk Ansis Millers (1744, “Zariņi”–pēc 1811, “Mazzariņi”)

VII paaudzes pārstāvis Ansis Millers kļuva par tēvu vismaz pieciem pēcnācējiem, no kuriem trīs norādīti saistībā ar “Mazzariņiem”, bet divi – ar “Lielzariņiem” (VIII paaudze):

Kaspars Millers (1776, “Lielzariņi”–?).

Evarts Millers (1777–1837, turpmāk – “Mazzariņi”).

Jēkabs Millers (1781–?, turpmāk – “Lielzariņi” un Bērzēs krogs).

Kristaps Millers (1786–?, turpmāk – “Mazzariņi”).

Jānis Millers (1786, “Zariņi” – 1855, “Latvieši”), kļuvis par “Latviešu” māju saimnieku, apprecoties ar šo māju saimnieka vecāko meitu. Atbilstoši Dvēseļu revīzijai par viņa dzimšanas gadu būtu jāuzskata 1792., bet atbilstoši baznīcas grāmatas miršanas reģistrā norādītajam vecumam (69) nāves brīdī – 1786. gads.

Savukārt 1728. gadā norādītais kalps, Dēliņu Anša brālis, V paaudzes pārstāvis Dēliņu Matīss ar sievu laida pasaulē pēcnācējus (VI paaudze):

Ansis (1713–?), 1732. gadā norādīts kā kļaušu maksātājs.

Indriķis (1715–?), 1732. gadā norādīts kā kļaušu maksātājs.

Matīss (1727–?).

Trīne (1719–?).

Dārta (1720–?).

Līze (1725–?).

No šī dzimtas atzara zināms, ka Matīsam ir dēls (VII paaudze) Ansis, citu ziņu par šo atzaru nav. Tādēļ turpmāk šo Milleru dzimtas atzaru ir jāpēta “Lielzariņu”, “Mazzariņu” un Bērzēs kroga kontekstā.

Bērzmuižas “Zariņu” saimniecību, kurā kādreiz ietilpa “Lielzariņi”, “Mazzariņi” un Zariņu krogs līdzās “Latviešu” saimniecībai var uzskatīt par vienu no turīgākajām saimniecībām apkaimē, par ko liecina vēl līdz mūsdienām saglabājusies lepnā saimnieku māja un saimniecības ēku drupas. Mūsdienās ir saglabājusies tikai “Lielzariņu” saimniecības daļa, par kuru varam atrast sekojošas

---

¹⁷ Turpat, 144. lpp.

vēsturiskas ziņas. 1764. gada vaku grāmata ar salīdzinājumu pret 1728. gadu ir norādīts, ka “Zariņu” mājās saimnieko Dēliņš Jānis ar 1 arklu zemes (1728. gadā - tas pats). Savukārt līdzās esošo “Vēja” māju Dēliņš Ansis apsaimnieko ¼ arklu zemes (1728. gadā - tas pats), bet “Latviešu” Ansis ½ arklis zemes, ar papildus norādi – 1728. gadā muižas audējs, nodevas maksā tās pašas, bet klaušās nesūta. “Vilkavēju” Kristaps apsaimnieko ½ arklu zemes. Savukārt par krogiem ir atrodama norāde, ka Latvietis vai Vēja krodzinieks Kristaps (domājams, Vēja krogā), bet Baznīcas krogā ķesteris Ansis krogē par deputatu*.¹⁸

1728. gada Bēzrmuižas iedzīvotāju sarakstā norādīti “Vēja” Dēliņu Jānis ar sievu, dēliem Kasparu (12 gadi), Indriķi (3 gadi), meitu Annu (5 gadi). Tāpat šajās mājās norādīti kalps Ģērts ar sievu un piedzīvotājs Ansis ar sievu.¹⁹ Savukārt 1739. gadā tolaik Udzes pagasta teritorijā esošajā Bēzres krogā dzīvoja saimnieks Ģērts ar sievu, dēls Jānis (11 gadi), meitas Līze (16 gadi), Anna (6 gadi), puisis (8 gadi), meitas Trīna (12 gadi), Dārta (8 gadi).²⁰

1723. gadā sarakstā ir norādīts arī “Vilka vēju” Miķelis (saimniecība ir divu pusarklu lielumā), “Latviešu” mājas, kurās saimnieko Jānis (saimniecība ir ¼ arkla). Turpat saraksta sadaļā “pirtnieki” ir norādīts “Latvietis vai Vēja krodzinieks” kā arī “Vilku” Juris.²¹

1795. gada Bēzrmuižas māju saraksts (pēc zemju pārdales) liecina, ka Dēliņu Kaspars (1776–?) un Dēliņu Ansis (1744–?) kopā saimnieko “Zariņos”, abiem ir viens arklis zemes.²² Tāpat šajā sarakstā ir minēts arī “Vēja” Dēliņu Jēkabs (1764–?) ar ¼ arklu zemes un atsevišķi pieminēti baznīcas un Zariņu krogi.²³ Šajā laikā baznīcas krogs, pie kura ir vienu pūravietu liels dārzs, maksā 120 rubļu rentes maksu un Zariņu krogs, pie kura ir dārzs un katrā laukā 1½ pūravietas zemes, maksā 50 rubļus.²⁴ “Dēliņu” Kaspars pēc uzvārdu piešķiršanas ir ķestera Jēkaba Millera brālis Kaspars Millers, bet Dēliņu Ansis – “Mazzariņu” māju saimnieks Ansis Millers.

1836. gadā Bēzrmuižā ir tikai koka ēkas. Istaba parasti ir 12 asis gara un 4 asis plata, bet “Mazzariņos” un “Ličos” tās ir 13 asis, bet “Lielzariņos” – 16 asis garas. Ja parasti istabu augstums ir 6 pēdas, tad “Lielzariņos” augstums ir 9 pēdas. Rijas parasti ir 15 - 18 asis garumā un 4 asis platumā un tikai “Lielzariņos” ir 20 asu gara rija. Šajā saimniecībā atšķirībā no citām mājām bija arī savs vāgūzis.²⁵

Pēc 1855. gada kadastra sekojošu māju ienākumi pārsniedz 10350 mārciņas vai 90 pūrus rudzu: “Lielzariņi” ar 7050 mārciņām, obroks 139 rubļi 7 kapeikas, “Mazzariņi” ar 3843 mārciņām, obroks 108 rubļi 7 kapeikas.²⁶

Kā liecina laikabiedru atmiņas un literatūrā publicētā informācija, laba daļa Bēzrmuižas un Sipeles veco saimnieku tikusi pie turības ar labības tirdzniecību. Bēzrmuižniekiem no lielajiem “andelmaņiem” ir vēl palicis piemiņā Lielais Zariņš, un šī labības tirgošanās Bēzrmuižas un Sipeles saimniekos vēl pastiprinājās, kad 1864. gadā uzcēla Bēzrmuižas dzirnavas. Daudzi ar to tika pie turības, bet daudzus šī tirdzniecība iegāza tik dziļi, ka tie no saviem parādiem ilgi netika ārā.²⁷

* Deputats – darba algas daļa, ko lauksaimniecības uzņēmumos nodarbinātiem strādniekiem izsniedz dažādās naturālījās. Pēc: Švābe, A., u. c. (red.) *Latviešu konversācijas vārdnīca, III*. Rīga: A. Gulbja apgāds, 1928. – 1929. 5090. lpp. – Sastādītājas piezīme.

18 Straubergs, J., Straubergs, K. *Bēzrmuiža un viņas vēsture*. 52.-54. lpp.

19 Turpat, 88. lpp.

20 Turpat, 86. lpp.

21 Turpat, 57.-59. lpp.

22 Turpat, 66. lpp.

23 Turpat.

24 Turpat, 144. lpp.

25 Turpat, 172. lpp.

26 Turpat, 159. lpp.

27 Turpat, 128. lpp.

Milleru dzimtas mājas ir bijušas arī pagasta sabiedriskās dzīves norises centri. Tā, piemēram, 1891. gada 6. decembrī Bērmuižnieki sarīkoja saviesīgu vakaru Bērmuižas “Mazzariņos”, bet 1889. gada 31. decembrī “viesīgs vakars ar deju pie labas mūzikas” tika rīkots “Līču” mājās. Turpat 1892. gada 16. februārī Bērmuižas dziedātāji rīkoja “viesīgu sadzīvi”. Kopš 1895. gada svinības tika rīkotas biedrības “Druva” mājā.²⁸

1895. gada 8. janvārī lauksaimniecības biedrības “Druva” gada sapulcē par kasiera biedru tika ievēlēts J. Millers (šajā amatā viņš atkārtoti tika ievēlēts arī nākošajā gadā), bet revīzijas komisijā – K. Millers.²⁹ 1897. gada aprīlī biedrība “Druva” atvēra savu pienotavu un siernīcu, izbūvējot tās vajadzībām pagraba telpas, bet jumta stāvā izbūvēja telpu sarīkojumiem. Jaunierīkotajā pienotavā pienu nodeva tikai četras saimniecības – “Aņģi”, “Lielzariņi”, “Latvieši” un “Rentes”. Par pienu maksāja 1½ kapeikas stopā. Pienotavā izgatavoja tikai sviestu, ko biedri paši veda uz Jūrmalu pārdot. Sviesta cena toreiz bija 18 - 20 kapeikas mārciņā. Pie šādiem apstākļiem pienotava nevarēja pastāvēt, un pēc trīs gadiem, t.i. 1899. gadā to slēdza.³⁰

1882. gadā tika nodibināta “Bērmuižas - Sipeles savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrība”, kuras kasieris 1916. gadā bija K. Millers no “Latviešu” mājām, kurš laikā no 1906. līdz 1911. gadam bija arī šīs biedrības valdes loceklis - taksators³¹ un biedrības piesēdētājs laikā no 1885. līdz 1889. gadam.³² Savukārt laikā no 1891. līdz 1893. gadam par biedrības priekšsēdētāja biedru strādāja J. Millers no “Mazzariņiem”³³, kurš laikā no 1890. līdz 1892. gadam bija arī biedrības piesēdētājs.³⁴

1887. gada 25. jūlijā savu darbību uzsāka Bērmuižas krājaizdevumu sabiedrība. Līdz 1922. gadam tās priekšsēdētājs bija J. Birznieks, bet vēlāk viņa vietā stājās K. Millers.³⁵

“Lielzariņu” māju saimnieka pārtapšanu no dzimtcilvēka par brīvo cilvēku grāmatā “Džūkste” 1939. gadā apraksta J. un K. Straubergi: “Cilvēkiem dokumentu, kas apliecinātu viņu brīvību, nebija, un tāpēc varēja tie savus brīvos senčus pierādīt ar ticamiem lieciniekiem. Un šis pierādījuma veids deva plašas iespējas tikt pie brīvības daudziem cilvēkiem, kam patiesībā nekādu brīvu senču nebija. Divus lieciniekus, kas apliecinātu, ka kāds sencis bijis brīvs cilvēks, vai arī ienācis no svešienes, nebija grūti atrast, sevišķi vēl tādēļ, ka tieši pēc lielā mēra [domāts 1711. gada mēris] svešu ļaužu ieplūdums bija ļoti liels un katram bija iespēja atrast svešā pagastā kādu brīvu māju un tur apmesties par saimnieku. [...] Bet vēl nepieciešamāki bija iegūt tiesnešu un ierēdņu labvēlību, lai tie skatītos uz lietu “caur pirkstiem”. Kā citādi var izskaidrot kaut arī Bērmuižas “Lielzariņu” saimnieka Kaspara Millera dzimšanas apliecību, kur 1812. gada 4. jūnijā Dobeles pilstiesas apliecina, ka ar ticamiem lieciniekiem pierādīts, ka ne tikai šī Kaspara tēva tēvs ienācis kā brīvs vīrs no Baltkrievijas, bet arī tas, ka Kaspara māte un tēvs ir brīvi cilvēki un viņš pats dzimis kā brīvs cilvēks. Bērmuižas inventāri no 1723. - 1795. rāda, ka ne tikai pats Kasparš, bet arī viņa tēvs un māte ir dzimuši dzimtcilvēki, un arī pie vectēva Anša mēs inventāros neatrodam atzīmi “fr.” [*fremde* – vācu val.], kas nozīmē, ka tas ienācis no svešurienes un ir brīvs. Nav izslēgta iespējamība, ka tas ienācis no svešurienes, bet viņa dzimtene droši vien meklējama tepat Latvijā, nevis Baltkrievijā. Un tās nav vienīgās šādas apliecības. Bagātākiem latviešiem nebija no svara, kādā veidā nokārtojas formalitātes, ja tik tie tiek vaļā no dzimtbūšanas; advokātiem un ierēdņiem bija no svara nauda un tas, lai formalitātes būtu nokārtotas. Tikpat formāli rīkojās arī citi novecojušo privilēģiju sargi, piem., Rīgas rāte, izdodot

28 Turpat, 240. lpp.

29 Turpat, 259. lpp.

30 Turpat, 263. lpp.

31 Turpat, 290.-291. lpp.

32 Turpat, 276. lpp.

33 Turpat, 275. lpp.

34 Turpat, 276. lpp.

35 Turpat, 292. lpp.

1838. gada 10. decembrī augšminētā Zariņu Kaspara dēlam dzimšanas apliecību pie iestāšanās Rīgas Lielā gildē, kur tā apliecina, ka šis Johans Millers ir dzimis kā īsts vācietis un brīvs cilvēks, lai gan tas dzimis “Zariņos” vēl kā dzimtilvēks, un vai viņa māte Lavīze dz. Bētiņ, toreiz kādu vārdu prata vāciski, ir liels jautājums.”³⁶

No 1811. gada Dvēseļu revīzijas “Lielzariņu” mājās ir norādīti divi brāļi (pārējie šīs paaudzes pārstāvji turpmāk dzīvo “Mazzariņos”), VIII paaudzes pārstāvji:

Kaspars Millers (1776–?), revīzijas laikā 35 gadus vecs māju saimnieks, visticamāk, 1795. gadā kā māju saimnieks un nodokļu maksātājs minētais Dēliņu Kaspars, kas līdz ar brīvlaišanu ieguva Millera uzvārdu. Precējies ar **Lavīzi Bētiņu**.

Jēkabs Millers (1781–1849), revīzijas laikā 30 gadus vecs, vēlākais draudzes ķesteris (kopš 1823. gada), krodzinieks un Bēzrmuižas skolas cēlājs. Precējies ar **Lavīzi** [Lovisu] (1777–1847).

Baznīcas grāmatas miršanas reģistrā 1849. gada 4. maijā ir reģistrēts Bēzres kroga krodzinieka, 80 gadus vecā Jēkaba Millera nāves fakts. Šobrīd šī ir būtiskākā gadskaitļu atšķirība starp Dvēseļu revīziju un baznīcas grāmatas datiem – aptuveni 12 gadi (kas par vidēji 10 gadiem pārsniedz parasti konstatētās atšķirības), taču šeit noteikti ir runa par vienu un to pašu cilvēku. Faktiski, pirmās Bēzrmuižas skolas cēlājs ir miris trīs gadus pirms 1852. gada ugunsgrēka, kas to nopostīja. Tāpat šajā revīzijā (un laikabiedru atmiņās) ir norādīts, ka Kasparam Milleram un viņa sievai Lavīzei Bētiņai ir pēcteči (IX paaudze):

Jānis Ansis Millers (1805–?), strādāja skolā, tēva vietā kļuva par ķesteri un pagasta skrīveri, ieprecējās “Lielzariņos”, 1838. gadā pārcēlās uz Rīgu un turpmāk sevi dēvēja par Johanu Milleru.

Heinrihs Millers (no Jāņa Švāna atmiņām, nav atrasts baznīcas grāmatās), visticamāk - Indriķis Millers. Norādīts 1838. gadā Ludviga Heinriha Jūlija Millera kristību ierakstā kā krusttēvs.

Kārlis Millers (1809–?), esot palicis Jāņa Anša Millera vietā “Lielzariņos” par saimnieku (no Jāņa Švāna atmiņām). Nevar izslēgt, ka šeit par Kaspara Millera dēlu uzdotais Kārlis Millers patiesībā ir Kaspara brāļa Everta Millera jaunākais dēls Kārlis Millers.

Lai arī analizējot dažos avotos (skat. tālāk publicētās Jāņa Švāna atmiņas) varētu secināt, ka ķesterim Jēkabam Milleram bija vismaz trīs pēcnācēji, detalizētākas analīzes rezultātā jāsecina, ka J. Švāna par Jēkaba Millera dēliem uzdotie patiesībā ir viņa vecākā brāļa Kaspara Millera dēli, ko apstiprina grāmatā “Džūkste” iekļautais Kaspara Millera dzimtbūšanas izpirkuma stāsts.

1834. gadā Dobeles latviešu draudzes laulību reģistrā ir ziņas par 5. novembrī Bēzrmuižā notikušajām 29 gadus vecā Līvberzes “Zariņu” Jāņa Anša Millera (1805 - ?) laulībām ar 33 gadus veco Kaspara un Ances meitu Trīni (1801 - ?) no Bēzrmuižas, kura jau piecus gadus ir bijusi atraitne. Visticamāk, šeit ir domāts Jānis Ansis Millers, kurš 1838. gadā pārcēlās uz Rīgu un turpmāk sevi dēvēja par Johanu Milleru, bet Trīne ir Katrīne, par kuru norādīts, ka viņa ir dzimusi Millere, kas ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka viņa bija radniece. Bērnu kristību ierakstos tēvs atveidots arī kā “Hanss”. Jāņa Anša Millera un Katrīnes laulībā piedzima (X paaudze):

Lizete Millere (Neilande) (ap 1835–?), bija precējusies ar **Kārli Neilandu**.

Karls Vilhelms Millers (1836, Bēzrmuiža–?), krustvecāki ķesteris Jēkabs Millers, dzirnavnieks Karls Frīdrihs Vegerts, Plepju muižas dzirnavu virsuzraugs *Bergmann*.

Ludvigs Heinrihs Jūlijs Millers (1838, Bēzrmuižas “Zariņi”–?), krustvecāki pagasttīesas rakstvedis Heinrihs Millers, Hans Bertings, saimniece Jūle Evald no *Peterhoff*.

36 Straubergs, J., Straubergs, K. “Džūkste: pagasta un draudzes vēsture”. Džūkste: Džūkstes pagasta valde, 1939. 502.-503. lpp.

Vilhelmīne Katrīna Millere (*Wilhelmine Catharina Muller*, 1841, Rīga-?), kristīta Doma baznīcā Rīgā, krustvecāki *Julie Hermann, geb. Weiss, Joh. Tatarin, Dr.med. A. E. Pohl, kaufmann Wilhelm Nollendorf, Karl Blaav, Anette Karsel*.

Abu dēlu kristību ierakstos vecāki norādīti kā Bērzhofas pagasttiesas rakstvedis un “Zariņu” māju saimnieks Hanss Millers un Katrīna Millere (dzimusi Millere). Ar augstu ticamības pakāpi var apgalvot, ka pēc pārceļšanās uz Rīgu šī Milleru ģimene “pārvācojās” un kļuva par Doma baznīcas draudzes locekļiem, bet Hanss Johans Millers Rīgā kļuva par tirgotāju.

Miršanas reģistrā ir norādīta kāda Marija Neilande (1831–1897, “Lielzariņi”), kas mirusi 66 gadu vecumā no muguras nervu iekaisuma un bijusi “Lielzariņu” saimniece. Domājams, šeit ir runa par vienu un to pašu personu, taču viņa būtu dzimusi pirms kāzām vai pirmajā laulībā.

Bēzmuīžas “Lielzariņu” māju saimnieks Kaspars Millers tiek uzskatīts par piekto Bēzmuīžas brīvo saimnieku – brīvību no dzimtbūšanas viņš ieguva 1811. gadā, tiek pierakstīts Jelgavas tirgotāju trešajā ģildē*, taču turpina dzīvot “Zariņos”.³⁷ Jādomā, ka tieši līdz ar “brīvlaišanu” Dēliņu Kaspars iegūst uzvārdu Millers.

Ar “Lielzariņu” mājām ir saistīta Bēzmuīžas skolas celtniecības vēsture, jo skolas dibinātājs, VIII paudzes pārstāvis Jēkabs Millers (1781–?) ir “Lielzariņu” saimnieka dēls³⁸ un 1811. gada revīzijā norādītā māju saimnieka Kaspara Millera brālis, kurš vienā personā bija gan krodzinieks Bērzes krogā, gan draudzes ķesteris (kopš 1823. gada), gan skolotājs paša izveidotajā skolā (kopš 1824. gada³⁹). Pēc J. Millera amata turpinātājs skolā bija Jānis Ansis Millers, kurš vēlāk kļuva arī par pagasta rakstvedi (par skolotāju strādāja vismaz 1838. gadā). Savukārt Bērzes krogs ir pastāvējis vēl pirms 1697. gada, kad tas ir pieminēts Udzes vaku grāmatā un kā krodzinieks ir norādīts Everts⁴⁰, kurš 1703. gadā ir palicis parādā divus pūrus rudzu klaušās, bet 1739. gadā krogā jau saimnieko Miķelis.⁴¹

1828. gada 30. augustā pie Bērzes baznīckroga uzceltajā piebūvē ķesteris Jēkabs Millers bija iekārtojis pagastskolu un bija pirmais tās skolotājs. Tomēr kā piebūves celšanas laiks tiek minēts arī 1825. gads – tas ir skolas nams no koka un ar salmu jumtu, 3½ asis garš un 4 asis un 1 aršinu plats, 1 asi un 1 aršinu augsts. Skolas namā ir tikai viena istaba un to ķesteris J. Millers uzbūvējis pats par savu naudu (140 sudraba rubļiem).⁴² Latvijas vēsturē tā ir pirmā pagasta skola, kas uzbūvēta ar paša pagasta iniciatīvu un ko cēlušī latvieši paši saviem spēkiem.⁴³

Par šo skolu ir saglabājušās Jāņa Švāna atmiņas. Viņš raksta: “Bētiņa saimnieks gan dažādi par mani gādāja, bet klausu dēļ nedrīkstēja mani ilgāki paturēt. Man bija jāiet 1835. gadā uz “Kūrām” par zirgu ganu, ar nolīgumu, ka saimnieks mani skolā laidīs. Tā tad pa vasaru 2 dienas ganos, 3 dienas skolā gāju pie Milleriem.** Ziemu man bija pie kulšanas uguns jārāda. “Zariņu” Jēkabs Millers bija 1823. gadā par ķesteri iecelts. Viņa dēlu Ansi, kas Jelgavā izmācījies un Bērzu Baznīcas krogā iedzīvojies, ievēlēja ne vien tēva vietā par ķesteri, bet arī par skrīveri un skolotāju.*** Pie kam Anša brālis Heinrihs tam nāca palīgā pie skolas, Ansis ieprecējās “Zariņos” par saimnieku, vēlāk

* Tolaik sava veida nodokļu maksātāju reģistrs, atbilstoši kuram bija jāveic noteikta apjoma nodokļu maksājumi. - Autora piezīme.

³⁷ Straubergs, J., Straubergs, K. *Bēzmuīža un viņas vēsture*. 137. lpp.

³⁸ Turpat, 336. lpp.

³⁹ Turpat.

⁴⁰ Turpat, 21. lpp.

⁴¹ Turpat, 47. lpp.

⁴² Turpat, 147. lpp.

⁴³ Turpat, 324. lpp.

** Tekstā uzvārds atveidots kā Müllers. - Autora piezīme.

***Šeit acimredzot ir sajaukti tēvi – visticamāk, šis Ansis ir nevis Jēkaba, bet viņa brāļa Kaspara dēls, uz ko norāda Straubergu pētījums. – Autora piezīme.

nogāja uz Rīgu, kur tad viņa brālis Kārlis palika viņa vietā. Skola bija baznīcas krogā.* Kad Millers aizgāja citur dzīvot, tad Rihters ievēlēja viņa vietā Līves skolotāju Pētersonu par ērģelnieku un mani tam par dziedātāju, kura amatu es 14 gadus izpildīju. Pētersons sadzīvoja 3 gadus savā amatā, pēc viņa iecēla Ķiķa dēlu, Kārli Neilandu** par ērģelnieku un skolotāju, kurš, kad baznīcas krogs 1853. gadā nodega, pie savām mājām istabu piebūvēja un tur skolu turēja. Draudze cēla vēlāk pie “Renģēm” skolu. Milleriem man daudz jāpateicas. [...] 1848. gadā mūsu baznīcai Bütners [Büttner] Liepājā jaunas ērģeles būvēja, kuras Jelgavas ērģelnieks Postels izmēģināja, Kārlis Millers spēlēja un Rihters iesvētīja.”⁴⁴

1852. gadā šī krogam līdzās uzceltā piebūve kopā ar pašu krogu nodega – to vēlāk uzcēla no mūra, bet 1926. gadā uz tā pamatiem uzbūvēja pagasta namu***. Pēc kroga nodegšanas pagastam nav bijis telpu, kur skolu ievietot, tamdēļ skolotājs Kārlis Neilands mācības pārcēlis uz sava brāļa mājām – Neilanda [Lielkunga] “Ķiķiem”**** un turējis tur skolu līdz 1862. gada rudenim.⁴⁵ No šī ieraksta varam secināt, ka, visticamāk, 1852. gadā Millers vairs šajā skolā nestrādāja, jo K. Neilanda darbības laiks ir norādīts no 1852. gada līdz 1869. gada 21. oktobrim. Visticamāk, tas saistīts ar Jēkaba Millera nāvi un faktu, ka pēc viņa par ķesteri kļuva Jānis Ansis Millers, kurš uz Rīgu pārcēlās 1838. gadā.

Jāpiezīmē, ka arī Milleru dzimtai piederīgais X paaudzes pārstāvis Kārlis Neilands (1830–?) ir norādīts 1835. gada “Dvēseļu revīzijā” kā Zariņu kroga saimnieka Ģirta Neilanda (ap 1800–?) un viņa sievas Līzes (1805–?) dēls. Ģirta un Līzes ģimenē bez Kārļa bija vēl vismaz divi bērni, kas norādīti 1835. gada Dvēseļu revīzijā – dēls Indriķis Neilands (1833–1855), kurš revīzijas laikā bija 2½ gadus vecs un meita Jūle Neilande (1834–?). Ņemot vērā faktu par ģimenes saikni ar Zariņu krogu, ir ļoti augsta varbūtības pakāpe, ka šeit norādītais Ģirts Neilands ir uzskatāms par 1806. gadā “Zariņu” Kristapa un Grietas Milleru ģimenē dzimušo IX paaudzes pārtāvi Ģirtu Milleru, kurš ieprecoties ir mainījis uzvārdu, taču šim apgalvojumam pagaidām nav gūti dokumentāli pierādījumi.

Par Kārli Neilandu ir zināms, ka viņš ir dzimis Lielkunga “Ķiķos”, kur viņa brālis Kristaps Neilands (1823–?) vēlāk kļuva par saimnieku. Mācījies Irlavas skolotāju seminārā un pirmos gadus pēc Millera nāves strādājis Baznīcas krogā, tad sava brāļa mājās, līdz 1863. gada janvārī varējis pāriet uz jauno skolu. Šajā laikā mācībām un sarunām skolā bija jānotiek vācu valodā. Bērni cits citu uzmanīja šī likuma pildīšanā. Ja pieķer skolotājs vai naidnieks nosūdz ienaidnieku – vainīgais latvietis ar negodu saņem kaklā pakārtu kauna zīmi – koka kluci. Tas jānēsā tik ilgi, līdz iekrīt cits šai pašā nelaimē. Pats K. Neilands atdusas Bēzres kapos, blakus meitai Emīlijai. Viņam ir uzcelts piemineklis kopā ar citiem piederīgajiem, bet Kārļa Neilanda laulībā ar Lizeti Milleri piedzima divas meitas (XI paaudze):

Emīlija Paulīne Neilande (Heņķe) (1857–?), kura kļuva par saimniecei “Lielzariņu” mājās, apprecoties ar Bēzres dzirnavu melderi Heņķi.

Jūlija Katrīna Neilande (Bramberga) (1860–?) 1894. gada 11. decembrī apprecējās ar “Degaiņu” māju saimnieku Kristapu Brambergu.

* Krogs atradās tagadējās Bēzres bibliotēkas vietā, pretī baznīcai un kapsētai. – Autora piezīme.

** Tekstā uzvārds atveidots kā Neulands. – Autora piezīme.

44 Straubergs, J., Straubergs, K. *Bēzrmuiža un viņas vēsture*. 233., 235. lpp.

*** Tagad ēkā atrodas bibliotēka. – Autora piezīme.

**** Aptuveni 1 km no tagadējās skolas. Māja celta ap 1820. gadu. – Autora piezīme.

45 Straubergs, J., Straubergs, K. *Bēzrmuiža un viņas vēsture*. 336. lpp.

Milleru dzimta “Zariņos” (“Mazzariņi”)

Bēzmuīžas “Mazzariņu” saimniecība līdz mūsdienām praktiski nav saglabājusies – no tās ir palikusi vien koku aleja, kas no ceļa veda uz pagalmu, kā arī 1863. gadā celtā un vēlākos gados vairākkārt pārbūvētā saimniecības ēka (domājams – kūts). “Mazzariņu” saimniecība atradās aptuveni 50 m attālumā no “Lielzariņu” saimniecības, kas to ļauj pilnībā uzskatīt par vienas ģimenes saimniecību, kas paplašinājusies, visticamāk, brālim uzbūvējot savu māju. “Mazzariņu” dzīvojamā ēka, koka celtnes ap to un “Lielzariņu” staļļa koka detaļas padomju laikos tika izmantotas kā malka “Lielzariņu” mājas iedzīvotāju vajadzībām – līdz 20. gs. 80. gadiem te dzīvoja no Baltkrievijas un Krievijas iebraukušas ģimenes. Tagadējie mājas saimnieki, Anitas Pūpolas ģimene, šo saimniecību, jau tukšu un brūkošu, saņēma 1989. gadā un saimnieko tajā līdz mūsdienām, apstrādājot ne tikai kādreizējās abu “Zariņu”, bet arī citu apkārtnējo māju zemes.

“Mazzariņu” māju ģeoloģiju visnotaļ precīzi uzrāda Dvēseļu revīzijas, kurās 1857. gadā šo māju saistībā pirmo reizi tiek uzrādīts uzvārds “Millers”, taču no Dvēseļu revīziju ierakstiem ir restaurējama vēl aptuveni gadsimtu senāka šo māju un tās iedzīvotāju vēsture. Kā jau norādīts iepriekš, 1811. gada Dvēseļu revīzijā Anša Millera dēli tiek sadalīti divās “Zariņu” saimniecībās. Pie vēlākajiem “Mazzariņiem” tiek pieskaitīts pats Dēliņu Ansis (vēlākais Ansis Millers) un trīs viņa dēli – Evarts, Kristaps un Jānis. Ir zināms, ka šīs, VIII paaudzes pārstāvis Kristaps Millers bija precējies ar Grietu (1780–?) un šajā laulībā piedzima (IX paaudze):

Anna Millere (1804–?).

Ģirts Millers (1806–?), 1826. gadā norādīts kā pārgājējs par puisi uz “Ģeķīšu” mājām (iespējams, vēlākais Zariņu kroga saimnieks Ģirts Neilands).

Jēkabs Millers (1810–?), 1826. gadā dzīvoja “Mazzariņu” mājās.

Citu ziņu par Kristapa un Grietas pēcnācējiem nav. Savukārt “Mazzariņu” Evarts Millers tiek uzskatīts par astoto Bēzmuīžas brīvo saimnieku – brīvību no dzimtbūšanas viņš ieguva 1824. gadā⁴⁶ un viņš bija precējies ar Annu (1780, Bēzmuīža–1856, Bēzmuīžas “Mazzariņi”). Par Annas dzimšanas gadu, salīdzinot Dvēseļu revīzijas (1785. gads) un baznīcas grāmatā norādīto vecumu nāves brīdī (76 gadi) ir uzskatāms 1780. gads. Saskaņā ar Dvēseļu revīzijās esošo informāciju, šajā ģimenē piedzima (IX paaudze):

Jānis Millers (1805–1860), pusmūžā zaudējis redzi.

Anna Millere (1807–?).

Grieta Millere (1809–?), bijusi akla.

Lavīze Millere (1811–?).

Kārlis Millers (1815–?).

Kristofs Ludvigs Millers (1817, Bēzē “Zariņi”–1843, Jelgava), norādīts brāļa dēla kristību ierakstā, kā arī pieminēts miršanas ierakstā. Miris 26 gadu vecumā, neprecējies, apglabāts Baložu kapos pie Jelgavas.

Plašākas ziņas no šīs paaudzes pārstāvjiem pagaidām ir tikai par Jāni Milleru, kura vārdam 1857. gada Dvēseļu revīzijā pirmo reizi šo māju kontekstā ir uzvārds “Millers”. Ir zināms, ka spēka gados viņš zaudēja redzi, kļūdams pavisam akls un tādejādi visa saimniecības vadība gūlās uz viņa

⁴⁶ Straubergs, J., Straubergs, K. *Bēzmuīža un viņas vēsture*. 137. lpp.

sievas un vecākā dēla pleciem. Lai arī ziņas par IX paaudzes pārstāvja Jāņa Millera (1805 – 1860) kāzām Dobeles baznīcas grāmatā nav izdevies atrast, domājams, ap 1833. gadu viņš apprecējās ar Gotlībi (1816, Pienava – 1881, Bēzmuiža). Gotlībes Milleres miršanas reģistrā ir norādīts, ka viņa ir mirusi 65 un 2/3 gadu vecumā, tātad par viņas dzimšanas gadu var uzskatīt 1816. gadu. Šajā ģimenē piedzima (X paaudze):

Anete Millere (1835, Bēzmuiža–1836, Bēzmuiža), mirusi kā zīdāinis 1 gada un 1 mēneša vecumā, kristību ieraksts nav atrasts.

Jānis [Johans] Millers (1837, Bēzmuiža–1897, Bēzmuiža), krustvecāki rakstvedis Millers, “Zariņu” krodzinieks Kārlis Neilands, “Zariņu” Grieta Millere.

Kristofs Ludvigs Millers (1840, Bēzmuižas “Zariņi”–1840, Bēzmuiža), krustvecāki saimnieka brālis Kristofs Ludvigs Millers, pagasta rakstvedis H. Millers, kalpa sieva Anna Muntiņ.

Kārlis Ludvigs Millers (1844, Bēzmuiža–1911, Cēsis; 2. att.), krustvecāki “Lielzariņu” saimnieks Ludvigs Ēvalds, “Rente” saimniece Līze, kalps Ansis Ozoliņš.

K. L. Millers savās atmiņās par bērnību norāda uz daudzskaitlīgu bērnu pulku “Zariņu” mājās, ar to domājot citus “Lielzariņu” saimes bērnus. Jāpiezīmē, ka neskatoties uz formālo sadalīšanos, abas “Zariņu” mājas ilgstoši turpināja izmantot identisku nosaukumu - 1836. gada kristību ierakstā Jānim Milleram kā dzimšanas vieta ir norādītas “Zariņu” mājas Bēzmuižā.

Ieskatu “Mazzariņu” sadzīvē sniedz K. L. Millera publicētās atmiņas. No tām uzzinām, ka ap 1849.–1850. gadu ģimenē bija spilgts notikums – zemes mērniecības un ierādīšanas laikā “Mazzariņu” saimnieci, tolaik staltu un brangu sievu, esot gribējuši precēt trīs dažādi precinieki: zemes mērnies L., kroņa Bēzmuižas arendators Kl. un resnais kaimiņš E.⁴⁷ Šo skatu spilgti atceras tolaik 5-6 gadus vecais zēns, taču trūkst sīkāku paskaidrojumu, kādēļ šāda situācija varēja rasties, ja Gotlībe tobrīd bija precēta. Tieši šajā reizē nabadzīgo “Mazzariņu” zemes esot ierādītas līdzās bagātajam “Lielzariņu” māju zemes īpašumam. Netālu no šīm mājām esot arī bijis Zariņu krogs, kas, spriežot pēc Millera atmiņām, zemes ierādīšanas laikā tika atdots jau iepriekš minētajam “E”.⁴⁸ Līdzās tam bija arī smēde, kurai garām vedis ceļš uz “Mazzariņu” mājām. Tieši šo smēdi K. L. Millers sauca par savu pirmo skolu – viņš bieži gājis pie tās kalēja Šmita runāties par dzīvi. Un ne velti, jo sākotnēji vecāki cerēja, ka viņu jaunākais dēls apgūs kalēja arodu.

Par X paaudzes vecāko dēlu Jāni [Johanu] Milleru (1836, Bēzmuiža–1897, Bēzmuiža) ir zināms, ka viņš mira 61 gada vecumā no krūšu slimības (astmas), viegli iemigdams mūža miegā septembra mēneša pēdējās dienas vakarā pl. 23.00. Atvadu vārdos savam brālim K. L. Millers raksta: “Tu biji stingrs pret sevi pašu, taisns pret katru citu un darbs tevim piederēja pie dienišķās maizes. Tādēļ arī tie 6 pie Bēzmuižas kroņa tiesas piederošie pagasti tevi ievēlēja par pagasta tiesas priekšsēdētāju un vēlēja pa 4 lāgam no jauna, kamēr tu tikai caur ārsta apliecību, ka veselība tev neatļauj tavu vēlētāju prātu ilgāk pildīt, no šā sava amata tiki atvaļināts – nevīstošā piemiņā palikdams līdz sava mūža galam pie ikviena, kam ar tevīm toreiz kāda darīšana bijusi. [...] Pilngadību sasniedzis tu ar nenogurstošu vīra stingrību karoji pret tām netaisnībām, kas bija nodarītas mūsu labajai mātei, kad tā vēl bija bez nekāda aizsargātāja. [...] Neviens nav redzējis tevi krogu vietās dārgo laiku tērējam, bet Jelgavas Latviešu biedrības izrikojumos u.c. tu gan biji bieži vien redzams un tu biji viens no tiem, kurš visus 4 savas tautas vispārīgos dziedāšanas svētkus Rīgā un Jelgavā svinēji līdzī. Pašu biedrība “Druva” tu vienmēr brīvs līdzdarbinieks biji un kroņa Bēzmuižas dziedātāji ir dažu reizi rikojušies tavu dzimtmāju “Mazzariņu” plašajās telpās.”⁴⁹

47 Millers, K. *Rakstu krājums: dēla un brāļa piemiņai*. Cēsis: P. Liepiņa grām. druk., 1898. 24. lpp.

48 Turpat, 24. lpp.

49 Turpat, 20.-22. lpp.

Pēc tēva nāves Jānis Millers palika “Mazzariņos” un palīdzēja savai mātei saimniecības darbos, vēlāk kļūstot par māju saimnieku. Laikā no 1891. līdz 1893. gadam viņš strādāja par “Bēzmuīžas - Sīpeles savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības” priekšsēdētāja biedru, bet laikā no 1890. līdz 1892. gadam – par biedrības piesēdētāju.⁵⁰ Ir zināms, ka Jānis Millers bija precējies ar Jūli (? , Džūkste-pēc 1908), kura nodzīvoja 95 gadus. Abu laulībā piedzima (XI paaudze):

Milda Gotlība Millere (Grundmanis) (1875, Bēzmuīžas “Mazzariņi”-?), krustvecāki Marija Friderike Valtere, Anna Šteinberga, filoloģijas kandidāts Ludvigs Millers [domāts Jāņa Millera brālis].

Jūlija Klāra Millere (1882, Bēzmuīžas “Zariņi”-?), krustvecāki Anna Šteinberga, [nesalasāms].

Dvīņumāsa (1882, Bēzmuīža-1882, Bēzmuīža), mirusi dzemdībās.

Laura Emīlija Millere (Birzniece) (1887, Bēzmuīžas “Zariņi”-?), krustvecāki tautskolotāja sieva Klāra Millere, saimnieks Kristaps Rutenbergs, Jūle Ulp.

XI paaudzes pārstāve Milda Gotlība Millere (prec. Grundmanis; 1875, Bēzmuīžas “Mazzariņi”-?) bija precējusies ar 87 gadus nodzīvojušā Jāņa Grundmaņa un 89 gadus nodzīvojušās Lizetes dēlu, saimnieku Kristapu Vilhelmu Grundmani (1871, Bēzmuīža-?), kura kristību ierakstu nav izdevies atrast. Ir zināms, ka Jāņa Grundmaņa vecāki bija Kaspars Grundmanis (nodzīvoja 85 gadus) un Katrīne Scille (nodzīvoja 76 gadus), bet Lizetes vecāki bija Kārlis (? , *Bēzmuīža*-?, nodzīvoja 68 gadus, miris no nieru kaites) un Jūle Scille (? , *Bēzmuīža*-?, nodzīvoja 90 gadus), domājams, Katrīnas māsa. Mildas Gotlības Milleres un Kristapa Vilhelma Grundmaņa laulībā piedzima (XII paaudze):

Nikolajs Grundmanis (1896, Bēzmuīžas Silindriķu “Grundmaņi”-?), krustvecāki skolotājs Kārlis Millers, sieva Klāra, rīkotājs Augusts Neilands. Pie kristību ieraksta pievilks krusts, kas liecina, ka zēns miris bērnībā.

Aleksandrs Grundmanis (1897, Bēzmuīžas Silindriķu “Grundmaņi”-?), krustvecāki saimnieks Kārlis Millers, sieva Jūle, saimnieks Johans Millers.

Anastasija Grundmanis (1898, Bēzmuīžas Silindriķu “Grundmaņi”-?), krustvecāki saimniece Anna Neilande, saimnieks Johans Birznieks, saimniece Alīde Birznieks.

Ir zināms, ka XI paaudzes pārstāve Laura Emīlija Millere (prec. Birzniece; 1887, Bēzmuīžas “Zariņi”-?) 1908. gada 7. septembrī Bēzē baznīcā salaulājās ar Jāņa un Almas Birznieku dēlu, veterinārārstu Žanno Artūru Birznieku (1885, [Tukums?]-pēc 1939). Birznieks studēja Tērbatas Veterinārajā institūtā, kuru pabeidza 1908. gadā. Pēc Latvijas atbrīvošanas cīņām laikā no 1919. līdz 1920. gadam bija Latvijas armijas centrālās veterinārās laboratorijas jaunākais veterinārārsts. Laikā no 1920. līdz 1921. gadam strādāja par Jelgavas dzelzceļa stacijas satiksmes veterinārārstu, bija veterinārārsts Jelgavas 1. rajonā (1922.), Jelgavas apriņķī (1923.-1931.), Valkas apriņķa Strenčos. 1932. gadā Birznieks īslaicīgi atgriezās Jelgavas apriņķa veterinārārsta amatā, taču laikā no 1933. līdz 1936. gadam viņš darbu turpināja Valkas apriņķa Strenčos. Laikā no 1937. līdz 1939. gadam bija Rīgas satiksmes un ostas veterinārārsts, bet 1939. gadā identiskā amatā strādāja arī Liepājā. Pēc šī darba 1939. gadā viņš pensionējās. Ir zināms, ka viņam tika piešķirts 3. šķiras Sv. Staņislava ordenis. Abu laulībā ir dzimis vismaz viens pēcnācējs (XII paaudze):

Kārlis Birznieks (1909, Bēzmuīžas “Zariņi”-?). Krustvecāki Ādolfs Birznieks, Kārlis Millers [visticamāk te ir domāts Zariņu Kārlis], Milda Grundmane.

⁵⁰ Straubergs, J., Straubergs, K. *Bēzmuīža un viņas vēsture*. 276. lpp.

Savukārt X paaudzes jaunākais dēls K. L. Millers ir pazīstamākais “Mazzariņu” Milleru dzimtas atzara pārstāvis, kurš bija skolotājs, žurnālists, literāts un tautas pirmās Atmodas laika sabiedriskais darbinieks. Ar pseidonīmiem “Zariņu Kārlis”, “Zarītis”, “Vilks”, “Pilinieks” un “Pilsētnieks” viņš daudz publicējās laikrakstos “Baltijas Vēstnesis”, “Baltijas Zemkopis”, “Rīgas Avīze” un citos izdevumos. Viņa publikāciju galvenie temati bija sadzīve, skolu lietas, latviešu valodas attīstība un ortogrāfija, mitoloģija, kā arī biogrāfiskas publikācijas par latviešu kultūras kopējiem Kronvaldu Ati un Kaudzītes Matisu. Daļa Millera apcerējumu ir apkopota 1898. gadā “*Dēla un brāļa piemiņai*” veltītajā grāmatā “*Rakstu krājums*”⁵¹, kurā līdzās plašai publikai domātām publikācijām Millers ir ietvēris arī ļoti personiskas un biogrāfiskas atmiņas.

Biogrāfiska rakstura informācija par K. L. Milleru līdz šim ir publicēta reti un nepilnīga – 1926. gadā tā iekļauta Alberta Prandes sastādītā izdevuma “*Latvju rakstniecība portretēs*” nodaļā “*Tautiski romantiskais laikmets*”⁵², kā arī enciklopēdijā “*Latviešu rakstniecība biogrāfijās*”⁵³. Plašāku pētījumu par K. L. Millera dzīvi “*Gadsimta tautskolotājs*” līdz šim ir apkopojis un publicējis Jānis Polis izdevumā “*Pie tēvu zemes dārgās*”⁵⁴. Šie materiāli, papildinot tos ar paša K. L. Millera atmiņām, ir izmantoti turpmāk.

Bēzsmuižas “Mazzariņu” saimnieka J. Millera un viņa sievas Gotlības dēls K. L. Millers jau agrā bērnībā iepazīna šauras rocības “garšu”. Tēvs vēl jaunībā zaudēja redzi, un mātei nācās vienai celt un nest atbildības nastu par laukiem un lopiem, par mājām un ļaudīm, par aklo vīru un abiem mazajiem dēliem. Pieticīgie apstākļi tikai saasināja “Mazzariņu” pastariša zināšanu kāri. Pabeidzot Bēzsmuižas pagastskolu, K. L. Millers no 1858. līdz 1860. gadam mācījās Dobeles latviešu draudzes ķēstera Leberehta Bergmaņa skolā, bet 1861. gadā iestājās Jelgavas ģimnāzijā.⁵⁵ Tur pedagogi ātri pamanīja apdāvinātā zēna vēlēšanos mācīties un, uzzinājuši par ģimenes materiālajām grūtībām, otrajā mācību gadā atbrīvoja zēnu no skolas naudas maksāšanas un pat piešķīra naudas pabalstu. Šajā laikā K. L. Millers arī sāka piepelņoties, strādājot par privātskolotāju kādā bagātā poļu ģimenē.

Pēc Jelgavas ģimnāzijas pabeigšanas, 1866. gadā K. L. Millers devās uz Tērbatu (5. att.), kur no 1866. g. II semestra studēja filoloģiju Tērbatas universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātē. 19. gs. 60. gados īsu laiku bijis korporācijā “*Curonia*”. Studiju laikā brīvprātīgi bijis skolotājs virsmācītāja V. Švarca ierīkotajā Nabagu bērnu skolā, kur mācības notika vācu valodā. 1870. gadā, dažiem draugiem (īpaši E. Balodim) piepalīdzot, ierīkojis skolu nabadzīgiem latviešu bērniem, kas 1873. gadā pēc viņa aiziešanas no Tērbatas beidza pastāvēt. Brīdī, kad Millers Tērbatu atstāja, skolā mācījās 13 bērni. Millers pie viņiem bija strādājis katru nedēļu, divas reizes pa divām stundām. Laikā no 1868. gada 25. maija līdz 1871. gada skolas pusgada beigām, vasaras un ziemas brīvlaikos Millers bija mājskolotājs krievu muižnieka ģimenē, kopā ar to uzturējies Pēterburgā, Maskavā un Tambovas guberņā. Savās atmiņās Millers apraksta došanos no dzimtās Bēzsmuižas uz Tērbatu: “Vēl tanī pašā dienā nonācām Rīgā, Pēterburgas viesnīcā, jo no šejienes otrā rītā diližanss izgāja uz Jurjevu [toreizējais Tartu nosaukums], augusta mēneša 2. dienā. 2 ½ dienas gan aizgāja, kamēr mērķis tika sasniegts, bet cik omulīga bija toreiz tā braukšana, īpaši, kad laiks bija jauks. [...] Cēsīs, Valmierā un Valkā iebraucot un izbraucot atskanēja pastiljona [pastnieka] jautrā pūšana ragā.”⁵⁶

K. L. Millers kļuva par vienu no Tērbatas latviešu inteliģences sanāksmju atjaunotājiem, kuri pulcējās pie skolotāju semināra pedagoga Kronvaldu Ata, lai sagatavotos Rīgas Latviešu biedrības apsvēkšanai tās nama iesvētīšanas svētkos 1870. gada 19. februārī. No šiem Kronvaldu Ata pajumtē

51 Millers, K. *Rakstu krājums: dēla un brāļa piemiņai*. 235 lpp.

52 Prande, A. “*Latvju rakstniecība portretēs*”, Rīga: Leta, 1926. 155.-156. lpp.

53 Stašulāne, I. (red.) *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003. 409.-410. lpp.

54 Polis, J. “*Pie tēvu zemes dārgās*”, Rīga: Kultūras biedrība “Harmonija”, 2000. 65.-71. lpp.

55 Stašulāne, I. (red.) *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. 409.-410. lpp.

56 Millers, K. *Rakstu krājums: dēla un brāļa piemiņai*. 25. lpp.

atdzimušajiem “*Latviešu vakariem*” izveidojās korporācija “*Lettonia*”, un K. L. Millers 1897. gada 14. maijā tika iecelts par tās Konventa godfildistru. Tērbatas laikā sākās arī Millera literārā darbība – no 1871. gada 13. oktobra līdz 10. novembrim avīze “*Baltijas Vēstnesis*” publicēja viņa aprakstu “*Staburadze*”.

1872. gadā K. L. Millers ar kandidāta grādu vainagoja studijas Tērbatas augstskolā, taču jaunlatvisko uzskatu un sabiedriskās rosības dēļ tolaik vāciskā skolu vide viņam nesteidza piedāvāt darbu Latvijas skolās, tādēļ pēc studiju beigām Millers dzīvojis tēva mājās. “1873. gada 5. februārī pārbraucu atkal “*Zariņos*” [“*Mazzariņos*”] pie tevis, miļā māmuliņ, augstskolas kursu nobeidzis, kā pirmais tāds visā Kr. Bēzrmuižas apgabalā”⁵⁷, raksta Millers.

Līdz 1. Vispārīgajiem latviešu dziesmu svētkiem 1873. gadā Millers bijis arī šo svētku kārtībnieks, lai gan uz svētkiem bija devies kā Bēzrmuižas kora karognesējs. Tieši pēc šiem Dziesmu svētkiem pirmo reizi pasliktinājās Millera redze – ģimenē uzskatīja, ka tas ir mantots no aklumu guvušā tēva un viņa neredzīgās māsas Grietas. Šo slimību tolaik Millers ārstēja Rīgā, klīnikā, kurā viņš pavadīja piecas nedēļas. Pats Millers šo laiku salīdzināja ar cietumu, jo palātā esot bijusi pilnīga tumsa. Šajā laikā klīnikā viņu apmeklēja Rīgas Latviešu biedrības nozīmīgākie vadītāji: Tomsons, Baumanis, Dīriķis, arī Kronvaldu Atis.

No 1873. gada 7. oktobra līdz 1875. gadam K. L. Millers strādāja par mājskolotāju turīgās vācu un krievu ģimenēs Jaunpili, kā arī mācītāja Bernevisa pansijā. Šajā laikā Millers turpināja arī sabiedriskās aktivitātes – 19. gs. 70. gados viņš bija Ata Kronvalda organizēto pirmo vispārējo latviešu skolotāju konferenču rakstvedis un 1875. gadā vecpiebaldzēni aicināja tieši viņu stāties februārī mirušā draudzes skolas augstākās klases skolotāja A. Kronvalda vietā. 26. februārī Millers piedāvājumu pieņēma.

Strādājot skolā un rosīgi darbojoties Labdarības biedrībā, K. Millers Vecpiebalgā aizvadīja vairāk nekā 16 gadus. Viņš viens pats pasniedza visus draudzes skolas augstākās klases mācību priekšmetus, bet grieķu un latīņu valodu iemācīja tik pamatīgi, ka skolēni viena vai pāris gadu laikā apguva vairāku ģimnāzijas klašu kursu. Millera klasē vienlaikus mēdza būt ap 40 skolnieku, kuru vidū bija arī vēlākie literāti Ebeļu Reinis, Andrievs Niedra, pedagogs un filozofs Voldemārs Maldonis, teologs Rucelis. Millera skolnieku vidū Cēsīs bija arī vēlākie pirmās latviešu nacionālās operas “*Baņuta*” autori - komponists Alfrēds Kalniņš un libretists Artūrs Krūmiņš. A. Niedra savās atmiņās ir norādījis, ka K. L. Millers bija atsaucīgs, viesmīlīgs un mīksts dabas cilvēks, kalpojot skolēniem un uzupurējies viņu labā. Savukārt Antons Austrīņš uzskata, ka par labu skolotāju un audzinātāju izslavētajam Milleram tomēr trūcis stingrības. Kārlis Egle savā biogrāfiskajā skicē “*Kārlis Skalbe*” atstāsta Austrīņa teikto: “Tur skolnieki stipri piekopusi dažādas nerātnības, kurām ar ētiku maz sakara (piem., ieslodzīt skolotāju zirgu pagrabā, noņemt slepeni skolotājam svinībām sagatavotu kreņģeli un vīnu un tos izlietot savā labā, aiziet barā uz veikalu un tur, veikli rīkojoties, bez atlīdzības sabāzt kabatās vajadzīgās preces, u.t.t.). Millers bijis “*Lettonia*” filistrs un jau pie laika radinājis savus audzēkņus uz letoņu nerātnībām. Slīdes audzināšana, turpretī, bijusi pavisam pretēja, stingri ētiska rakstura.” Starp abiem pedagogiem nenovēršami savelkas negaisa tūces. “Sāpīgi bija tas, ka Slīdem iznāca nostāties pret Milleru. Viņi abi bija teicami cilvēki katrs savā vietā un pie sava darba. Viņiem bija jāšķiras un Millers, varbūt, aizgāja no Piebalgas sarūgtināts,” raksta A. Niedra. Jāpiebilst, ka 1884. gadā, strādādams Vecpiebalgā, Millers kļuva par Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas locekli.

Atstājies Vecpiebalgu, K. Millers vēl tā paša 1892. gada septembrī Cēsīs atvēra privātu sešklasīgu pirmās šķiras zēnu skolu ar pilnu reālskolas kursu un krievu mācību valodu (4. att.). Millera reālskolā savulaik mācījušies daudzi pazīstami rakstnieki: Apsesdēls, Aleksandrs Grīns, Andrejs Iksens, Kārlis Jēkabsons, Jānis Kārstenis, Jānis Lapiņš, Jūlijs Pētersons, Arveds Smilga un Arveds Švābe. Pirmos

⁵⁷ Turpat, 27. lpp.

divus gadus skola atradās ēkā Gaujas ielā 6, bet vēlāk Līvu ielā 1, kļūstot par vienu no senākajām latviešu privātskolām. 1907. gadā tika saņemta atļauja skolu pārveidot par privātu reālskolu ar kroņa skolas tiesībām, bet 1912. gadā tai piešķīra pilnas kroņa skolas tiesības. Faktiski šī skola savu darbību turpina joprojām, jo to par savas vēstures daļu uzskata tagadējā Cēsu Valsts ģimnāzija.

Tieši Cēsis Milleram pavērs iespēja “atdot” senu, vēl Jelgavas laikos ietaisītu “parādu”. 1904. gadā, kājām noslojot 80 verstes no Odzianas līdz Cēsīm, Milleru sameklēja kalpazēns “ar vieglu galvu un tukšu kabatu”. A. Iksens raudādams lūdzās uzņemt viņu skolā bez maksas, jo viņam nebija vajadzīgo 60 rubļu gadā. Lai gan skolas nauda direktoram bija vienīgais ienākums, un skolēnu nebija daudz, K. Millers uzņēma zēnu ar noteikumu, ka Andrejs katrā klasē un katrā semestrī būs pirmais skolnieks un palīdzēs vājākajiem skolēniem krievu valodā. Arī J. Lapiņam, kurš skolā mācījies nedaudz agrāk – 1902. un 1903. gados, Millers piešķīris “brīvskolu”. A. Švābe atceras, ka tieši Lapiņš ienesis skolā laikmetīgo jaunstrāvnīeku garu, iepazīstinājis klasesbiedrus ar Kārļa Skalbes jaunākajiem dzejoļiem un jaunāko latviešu literatūru vispār. Skolā tolaik rokkrakstā nelegāli apgrozījušies arī Apsesdēla dzejoļi. “Nāca Piektais gads un viss, kas tam lidzi. Skolēnu vide bija auglīgākā vieta jaunām idejām,” atceras A. Iksens. Millers pret to visu pievēris acis. J. Lapiņš stāsta, ka reālskolas zēni vēl pirms revolūcijas nodibinājuši nelegālu biedrību, lai cīnītos par nacionāliem ideāliem.” Septiņpadsmitgadīgais Jānis tos naivā atklātībā izklāstījis domrakstā, kuru vēstures un krievu valodas skolotājs Skribko (“no kāda Krievijas skolotāju institūta izsviests vecis ar izdrupušiem zobiem un izplūkātu āža bārdu”) naski nogādājis direktoram. Visādu laiku skolots un rūdīts, Millers klases priekšā jauno “tautībnieku” krietni izsunījis, bet pēc “teijātera” iesaucis savā kabinetā un sirsnīgi sabučojis. Atklātai cīņai viņš jau bija par vecu un pieredzējušu.

A. Švābe raksta: “Bez Skribko atceros vēl matemātikas un zīmēšanas skolotāju Vankinu, ko mēs mīlējām, bet it sevišķi veco Millera tēvu, kas bij izcils pedagogs un patriots, lai gan bij apprecējis vācieti. Tomēr manā laikā viņš jau bij apracis kaujas cirvi un slīdēja pa straumi. Parasti ticības mācības stundas iekrita pēcpusdienās, kad pēc iebaudītas maltītes vecais kungs, uzkāpis katedrā, laidās atmiegos, nolika liekos zobus un bībelstāstu grāmatas un uzdeva klases vecākam atprasīt Vecās derības stāstus. Šais stundās uzvedāmie ļoti rātņi, bet neko neiemācījāmie. Toties viņš mūs drusku valdzināja ar vācu klasiķu darbu lasīšanu, kas bij jātulko un jāatstāsta. Diemžēl, nolūks bij iemācīt tikai valodu, bet ne saprast rakstnieku. Tāpēc, beidzot šo skolu, nepratām ne runāt, ne rakstīt vāciski bez kļūdām. Vēl vājāk gāja ar franču valodu, ko mācīja Skribko meita.”

1910. gadā rudenī Millera privātskolā sāka strādāt 25 gadus vecais Longrīns Ausējs – nākamais Cēsu pilsētas galva, Rīgas pilsētas domnieks, Saeimas deputāts, Skolu valdes loceklis, Izglītības ministrijas Skolu departamenta direktors, Latvijas Universitātes Tautsaimniecības fakultātes docents, daudzu matemātikas mācību grāmatu un grāmatas “*Ceļā uz laimi*” autors, mēnešraksta “*Burtnieks*” redaktors. 1911. gadā Ausējs pārņēma Millera privātskolas vadību un tā paša gada 10. decembrī Millers mira.

1901. gadā, piedalīdamies “*Pēterburgas Avižu*” polemikā par latviešu sabiedrisko darbinieku nekonsekvenci latviešu valodas lietošanā, K. Millers rakstīja, ka jau 10 gadus piederot pie vācu draudzes, un tomēr Dieviņš viņam vienmēr esot palīdzējis. Arī apbedīts viņš ir Cēsu vācu draudzes kapos. “Millera lielākais nopelns ir viņa jaunības audzināšanas darbs. No latviešu skolotājiem neviens cits nav tik daudz jaunekļu sagatavojis vidējām skolām un tālākām studijām, kā Millers. Viņš pratis jaunekļus vadīt ar sirsnību un izpalīdzību viņu mācību gaitā,” rezumēts Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas izdotajā Konversācijas vārdnīcā.

Attiecībā par Kārļa Ludviga ģimeni ir zināms, ka viņš 1879. gada 26. decembrī Dobelē apprecējās ar Klāru Bēkmani (*Clara Baeckmann* jeb *Bokmann*) no Talsiem, un šajā laulībā piedzima vismaz divi mums zināmi pēcnācēji (XI paaudze):

Klāra Elizabete Mērija [Marija] Millere (1880, Vecpiebalga–?), krustvecāki Lūcija Bekmane, Marija Guleke, mācītāja sieva Luīze Guleke, Elizabete Šteinfogele, *oberverwalter* K. Stabulnieks, Georgs Moors.

Edgars Johans [Jānis] Kārlis Millers (1881, Vecpiebalga–1897, Cēsis), krustvecāki saimnieks no Kurzemes Johans Millers, Rīgas seminārists Johans Rūtensbergs, Smiltenes mācītājs Kārlis Kundziņš, Lida Vēriha no Kurzemes, mācītāja sieva L. Guleke.

Vēl 4 jaunākas māsas (domājams, dzimušas un mirušas laikā no 1882. līdz 1892. gadam), kuras savos pierakstos piemin pats K. L. Millers, nenorādot viņu vārdus un likteni. Arī Vecpiebalgas baznīcu grāmatas pilnībā nav saglabājušās, tādēļ šo bērnu vārdus, kuri esot apglabāti Vecpiebalgas Jaunajos kapos, visticamāk, restaurēt neizdosies.

Savos atvadu vārdos dēlam, XI paudzes pārstāvim Edgaram Johanam [Jānim] Kārlim Milleram, viņa tēvs raksta, ka mīlais aizgājējs piedzima Vecpiebalgas draudzes skolas namā, tajā viņš arī savu pirmo mācību baudīja – vispirms no savas mātes un ģimenes draugiem skolotājiem, bet tad vienu gadu pašā draudzes skolā līdz 1892. gada 6. jūnijam, kad līdz ar savām četrām jaunākajām māsām pārcēlās uz Cēsīm un 3. septembrī turpināja mācības sava tēva dibinātajā skolā, kurā mācījās vēl 27 puīši. Zēns esot miris pēc īsas, bet smagas slimības, 14. februāra vakarā plkst. 22.45. Zēns esot bijis muzikāli apdāvināts, zinājis daudzas tautasdziesmas, prata spēlēt klavieres un pūst ragu. Aizgājējs bija gatavojies turpināt mācības Rīgā un gribēja iestāties Rīgas pilsētas ģimnāzijas 5. klasē. Tēvs raksta: “Dievs viņam bija piešķīris tādu brangumu, ka viņš sava vecuma puīšu starpā kā milzis bija uzskatāms.”⁵⁸

Pagaidām nav izdevies atrast ziņas par K. L. Millera meitas Klāras Elizabetes Marijas Milleres laulībām, pēcnācējiem un likteni.

1. att. Kādreizējās “Mazzariņu” saimniecības mājvieta un iebraucamais ceļš. 2017. gads.

2. att. Kārlis Ludvigs Millers (“Zariņu Kārlis”).

⁵⁸ Millers, K. *Rakstu krājums: dēla un brāļa piemiņai*. 18.-19. lpp.

3. att. "Lielzariņu" saimniecības dzīvojamā ēka. 2017. gads.

4. att. Ēka Cēsīs, kurā 19. gs. atradās K. Millera dibinātā skola.

5. att. No kreisās: Atis Grīnbergs, Šmidtens, Kārlis Millers, mācītājs, literāts un sabiedriskais darbinieks Kārlis Kundziņš (tēvs), vēlākais Jaunpiebalgas ārsts Kārlis Lībietis, Jānis Grīnbergs. Sēž: farmācijas students Grietēns, laikraksta "Baltijas Vēstnesis" redaktora Bernharda Dīriķa brālis, skolotājs Jānis Dīriķis, Kronvaldu Atis, veterinārārsts, mikrobiologs Eižens Zemmers, Kārkliņš. Tērbata, 1871. gada janvāris.

Saīsinājumi

LVVA	Latvijas Valsts Vēstures arhīvs
apr.	apraksts
f.	fonds
l.	lieta

Mērvienības

Arklis	Zemes platība, ko iespējams apstrādāt ar vienu zirgu.
Aršina	Attāluma mērvienība, ~71,2 cm.
Ass	Attāluma, garuma mērvienība, 213,4 cm.
Pūrs	Tilpuma un svara mērvienība, ~ 48 kg.
Rieža	Zemes gabals muižas laukos pastāvīgai apstrādāšanai. Iegūtā raža nodota muižai. Arī viena vīra vienas dienas pļāvuma tiesa.

Izmantotie avoti

1. LVVA 630. f. (*Kurzemes revīziju saraksti*), 1. apr., 86. l.
2. Maldups, A., Salnais, V. (red.) *Lauksaimnieku un citu zemes īpašnieku adresu grāmata*. Rīga: Valters un Rapa, 1931. 413. lpp.
3. Millers, K. *Rakstu krājums: dēla un brāļa piemiņai*. Cēsis: P. Liepiņa grām. druk., 1898. 235 lpp.

Izmantotā literatūra

1. Dobelis, A. “*Gramzdas zēns*”, Rīga, 2012. 192 lpp.
2. Lastovecka, I. *Labo ļaužu pusē: Līvberzes pagasta vēsture*. Rīga, 2000. 175 lpp.
3. Prande, A. “*Latvju rakstniecība portrejās*”, Rīga: Leta, 1926. 515 lpp.
4. Polis, J. “*Pie tēvu zemes dārgās*”, Rīga: Kultūras biedrība “Harmonija”, 2000. 191 lpp.
5. Stašulāne, I. (red.) *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003. 739 lpp.
6. Straubergs, J., Straubergs, K. *Bērzmuiža un viņas vēsture*. Rīga: Bērzmuižas pagasta valde, 1939. 366 lpp.
7. Straubergs, J., Straubergs, K. “*Džūkste: pagasta un draudzes vēsture*”. Džūkste: Džūkstes pagasta valde, 1939. 630 lpp.

Juris Millers
Dr. philol.

MILLERS FAMILY HISTORY IN THE BĒRZE AREA

Summary

Juris Millers has done extensive research work on his family history and is currently preparing a monograph on the topic. This article deals with family branches connected to the historical Bērmuiža parish in the Dobeles municipality and the personality and work of the most well-known member of the family – publicist, educator and a public figure during the first Latvian “national awakening” Kārlis Ludvigs Millers (1844–1911, also known as “Zariņu Kārlis”).

The earliest mentions of the Millers family ancestors in Bērmuiža can be traced to the late 17th Century with the birth of four brothers in the “Dēliņi” homestead. The area was severely impacted by a plague epidemic around 1710, many inhabitants died and homesteads were left empty. The author of this article presumes that one of the Millers brothers remained at their family’s homestead, while other brothers could have later on moved to the houses left empty by the epidemic. Thus, the Millers family and their family name became more widespread in the area.

The family in Bērmuiža is mainly connected to two homesteads – “Mazzariņi” and “Lielzariņi”. The author traces numerous generations that originate from these locations, noting the movement of family members from one homestead to another through marriage and other events.

The latter part of the article deals with the work of Kārlis Ludvigs Millers, who, originating from Bērmuiža, eventually goes to University in Dorpat (modern day Tartu), where he studies philology, and later on spends many years working as an educator in Vecpiebalga and Cēsis. It is noted that K. L. Millers was very curious for knowledge since a very young age. His family’s difficult economical circumstances led him to seek better opportunities for himself. At first, to earn extra money, K. L. Millers worked as a private tutor while he was a student himself. Later on, he founded a school for poor children in Dorpat. However, this school ceased to function after Millers left Dorpat in 1873.

In 1892 Millers founded a private school in Cēsis. It is considered to be one of the first Latvian schools of this type. Several well-known Latvian publicists and other well-known figures in the cultural field have been students at the school founded by Millers.

Figure captions

Fig. 1. Location of the “Mazzariņi” homestead. 2017.

Fig. 2. Kārlis Ludvigs Millers.

Fig. 3. Location of the “Lielzariņi” homestead. 2017.

Fig. 4. School in Cēsis founded by K. L. Millers.

Fig. 5. K. L. Millers with his fellow coursemates in University of Dorpat (modern day Tartu).

Maija Meiere Žaņa Lipkes memoriāls

DOBELES NOVADS ŽAŅA LIPKES EBREJU GLĀBŠANAS MISIJĀ 1943. –1944. GADĀ

Žanis Lipke (1900–1987, 1. att.) pēc ebreju masu iznīcināšanas Rumbulas mežā 1941. gada nogalē uzsāka aktīvu cilvēkglābšanas misiju ar mērķi no nāves paglābt pēc iespējas vairāk ebreju. Vispirms Ž. Lipke slēptuvi ierīkoja Ķīpsalā, savas mājas pagalmā zem šķūņa izrokot apmēram 3x3 m lielu bunkuru. Vēlāk bēgļi tika slēpti arī deviņās citās slēptuvēs Rīgas centra rajonā. No geto un koncentrācijas nometnēm izbēgušo ebreju skaitam augot, kā arī palielinoties briesmām, ka Rīgas slēptuves kāds atklās, Ž. Lipkem bija nepieciešamas arvien jaunas slēptuves un jauni palīgi viņa cilvēkglābšanas misijā. Tāpēc 1943. gada vasarā Ž. Lipke savā misijā iesaistīja arī Dobeles novada ļaudis.

Ž. Lipkes apņēmību izglābt arvien vairāk un vairāk cilvēku un nogādāt tos drošās slēptuvēs ārpus Rīgas raksturo viņa vārdi pēc sešu ebreju nogādāšanas Dobeles novadā: ““Vai tad seši izglābtie ir daudz,” reiz sprieda Žanis, “seši ir pats minimums. Ja būtu sešdesmit! Sešsimt! Seštūkstoši!” Acis viņam mirdzēja. “Rīt atkal došos uz geto un turpmāk cilvēkus šurp vedīšu katru dienu!” Lipkes vēlēšanās glābt bija liela.”¹

1.att. Žanis Lipke. 1942. gads.
ŽLM krājums.

Žaņa Lipkes cilvēkglābšanas misijas aizsākums Dobeles novadā

Ž. Lipke izmantoja to, ka viņa darbavietā - “*Luftwaffe*” noliktavās - bieži ieradās zemnieki. Sarunās ar tiem viņš centies noskaidrot cilvēku noskaņojumu, attieksmi pret nacistu varu un ebrejiem.² Šādā veidā Ž. Lipke satikās ar brāļiem Jāni un Frīdrihu (sauktu par Frici) Rozentāliem un viņu draugu Jāni Unduli. Ž. Lipke savu izvēli par labu šiem cilvēkiem pamatojis ar vārdiem: “Saprātu, ka tie ir ticīgi cilvēki, kas nepieņem nacistu propagandu un nosoda nevainīgu cilvēku iznīcināšanu.”³ Brīdi apdomājušies, Dobeles pagasta zemnieki piekrita Ž. Lipkes pārdrošajam plānam slēpt no geto un koncentrācijas nometnēm izbēgušos ebrejus. Drīz ar šoferu Kārļa Jankoviča (2. att.), Viļa Grīnvalda un Jāņa Brieža (3. att.) palīdzību uz Rozentālu saimniecībām (20. att.) tika nogādāti pirmie bēgļi:

1 Pēc Žaņa plāna. No Izaka Drizina liecībām. Grām.: Tomsons, L. (sast.) *Cilvēkglābējs Žanis Lipke*. Rīga: Zinātne, 2018. 76. lpp.

2 Žanis Lipke stāsta par sevi. Grām.: Tomsons, L. (sast.) *Cilvēkglābējs Žanis Lipke*. Rīga: Zinātne, 2018. 27. lpp.

3 Turpat.

“1943. gada 10. maijā tika atvests pirmais bēgļu pāris – rīdzinieki Liphins [Abrams] un Ulmans [Mendels]. Vedot viņi bija rūpīgi nomaskēti Jāņa Brieža kravas automašīnā. Mūsu izgatavotā viltotā ceļazīme liecināja, ka automašīnu ceļā nosūtījis gaļas kombināts, kur Briedis strādāja par šoferi. Visus kontrolpostenus izdevās izbraukt bez aizķeršanās, un mēs laimīgi nokļuvām Jāņa Rozentāla lauku mājās Annasmuižā*.”⁴

Dobeles pagasta vecākā Viļa Bīnenfelda loma Žaņa Lipkes cilvēkglābšanas misijā

Pateicoties brāļiem Rozentāliem un J. Undulim, Ž. Lipkem izdevās nodibināt kontaktus ar Dobeles pagasta vecāko Vili Bīnenfeldu (4. att.).⁵ V. Bīnenfelds, Friča dēls, dzimis 1897. gada 15. oktobrī Dobeles pagasta zemnieku ģimenē. Gan Latvijas Republikas laikā, gan pirmajā padomju okupācijas gadā, gan nacistu okupācijas laikā V. Bīnenfelds bija aktīvs Dobeles pagasta politiskās dzīves darbonis un pildīja pagasta vecākā pienākumus.

V. Bīnenfelda 1959. gada 19. marta Valsts Drošības komitejas nopratināšanas protokolā vēstīts: “Ar rīdzinieku Žani Lipki, kurš nodarbojās ar pārtikas produktu tirdzniecību, es iepazīnos 1943. gadā. Vēlāk viņš lūdza palīdzēt Dobeles pagasta teritorijā slēpt vairākus uz turieni atvestus padomju pilsoņus. Es apsolīju, ka palīdzēšu. Lipke sāka no Rīgas vest ebreju nacionalitātes padomju cilvēkus, kurus ar manu atļauju un ziņu slēpa “Miltiņu” mājās, kur saimniekoja Rozentāls [..], “Mežamakoš”, kur saimniekoja Millers Žanis [..], kā arī “Rešņos”.”⁶

Kad J. un F. Rozentālu saimniecībā sāka trūkt vietas un resursu jaunu cilvēku uzņemšanai, V. Bīnenfelds ieteica Ž. Lipkem apciemot Milleru ģimeni “Mežamaku” saimniecībā. Kad arī tur jaunus bēgļus vairs nebija iespējams uzņemt, V. Bīnenfelds palīdzēja uz Ž. Lipkes vārda irēt Albertam Kleinbergam piederošo “Rešņu” saimniecību. Dobeles pagasta vecākais, pats būdams vācu izcelsmes jeb t.s. “*Volksdeutsche*” (tautvācietis), necieta nacistu varu un nolēma aktīvi palīdzēt Ž. Lipkem vajāto ebreju glābšanā. Viņš ne tikai palīdzēja ar drošu slēptuvju atrašanu, bet arī apgādāja bēgļus ar pārtiku, materiāliem bunkuru izbūvei, kā arī laiku pa laikam apciemoja slēptuves, nesot ziņas par citviet paslēptajiem ebrejiem un situāciju frontē. Reizi pa reizei arī paši ebreji ieradās viņam piederošajās “Ausmās”, lai saņemtu pārtiku.⁷

Dobeles novadā paslēptais Mihaels Rage savā liecībā Latvijas PSR Ārkārtas komisijai skaidroja, ka V. Bīnenfelds ne tikai slepus un pakārtoti pretojies nacistu varai, bet darījis to arī aktīvi. “Bīnenfeldam pavēlēja izdot visus, kuri simpatizēja boļševikiem, bet viņš atteicās to darīt. Viņš bija spiests kopā ar dēlu slēpties. Kad ienāca Sarkanā armija, viņš atgriezās savās mājās un paņēma līdzī arstu**.”⁸

Pēc nacistu padzīšanas no Dobeles, Valsts drošības komiteja V. Bīnenfeldu arestēja (aresta orderis nr. 02213; 1944. gada 28. septembris⁹). Apsūdzībā norādīts, ka viņš tiesāts pēc KPFSR kriminālkodeksa

* Annasmuiža – Annenieku pagasta nosaukums līdz 1920. gadam. 20. gs. 40. gados pagasts atradās Tukuma apriņķī. – Sastādītājas piezīme.

4 Žanis Lipke stāsta par sevi. 28. lpp.

5 Turpat, 29. lpp.

6 LVA, 1986. f. (Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (VDK) par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas), 2. apr., 2586. l.

7 Turpat.

** Domāts ebreju izcelsmes ārsts Zeligš Šmuljans (5. att.). – Autores piezīme.

8 Žaņa Lipkes izglābtā Mošes Rages iesniegums Valsts ārkārtas komisijai. Grām.: Tomsone, L. (sast.) *Cilvēkglābējs Žanis Lipke*. Rīga: Zinātne, 2018. 207. lpp.

9 LVA, 1986. f., 2. apr., 2586. l.

58. panta (58^{1a} - Dzimtenes nodevība¹⁰) un viņam piespriesti astoņi gadi ieslodzījumā. Apsūdzības rakstā skaidrots: “Arestēts par to, ka vācu okupācijas laikā no 1941. gada jūlija līdz 1944. gadam kalpoja par Dobeles pagasta vecāko, izpildīja vācu pavēles un rīkojumus, piedalījās padomju partizānu tvarstīšanā, padomju aktīvistu arestēšanā, ziņojis par sarkanarmiešu atrašanās vietām ienaidnieka aizmugurē un palīdzējis nacistu armijai.”¹¹

V. Bīnenfelda māsa savā 1945. gada 22. septembra iesniegumā-lūgumā Latvijas PSR Augstākās Padomes prezidija priekšsēdētājam b. profesoram Dr. Augustam Kirhenšteinam raksturo brāļa ieslodzījumu: “Pēc apcietināšanas viņš atradās Daugavpils cietumā, bet vēlāk pārvests uz Rīgu - Termiņcietumā, no kurienes 1945. gada 6. aprīlī aizsūtīts uz Sverdlovas apgabalu, Nižņij Tagil (Nižņijtagila; Нижний Тагил), NKVD Celtniecības pārvaldē.”¹²

Bijušā Dobeles pagasta vecākā aizstāvimai liecināja Ž. Lipke un trīspadsmit no nāves paglābtie ebreji: Izaks Drizins, Germans Noims, Grigorijs Arensburgs (8. att.), Moisejs (saukts arī par Mihaelu, Moši, Mišu) Rage, Villijs Frišs (10. att.), Zalmans Drizins (arī Zjama), Boriss Cesvans, Ļevs Gordons, Šmuels Gordons, Dāvids Epšteins-Dagarovs, Roberts Juters (13. att.), Josifs Firkers un Markus Vagenheims.¹³

Ž. Lipkes un izglābto ebreju liecības tika ņemtas vērā. V. Bīnenfelda sods tika samazināts, un 1947. gada 2. decembrī viņš tika atbrīvots no ieslodzījuma labošanas darbu kolonijā.¹⁴ Pārrodoties no ieslodzījuma, V. Bīnenfelds vispirms apmetās uz dzīvi Ogres rajonā, bet vēlāk pārcēlās dzīvot pie māsas Rīgā, Hospitāļu ielā 8-3.¹⁵

2.att. Kārlis Jankovičs. 1941. gads.
Jankoviču ģimenes arhīvs.

3.att. Jānis Briedis ar sievu Hedvigu
un Zigfrīdu Lipki zēna kristībās
1934. gadā. ŽLM krājums.

10 LVA. *Atzevišķu pantu īss izklāsts un paskaidrojumi*. [tiešsaiste]

Pieejams: <http://www.lvarhivs.gov.lv/represetie/par3.php> [aplūkots: 08.10.2019.]

11 LVA, 1986. f., 2. apr., 2586. l.

12 Turpat.

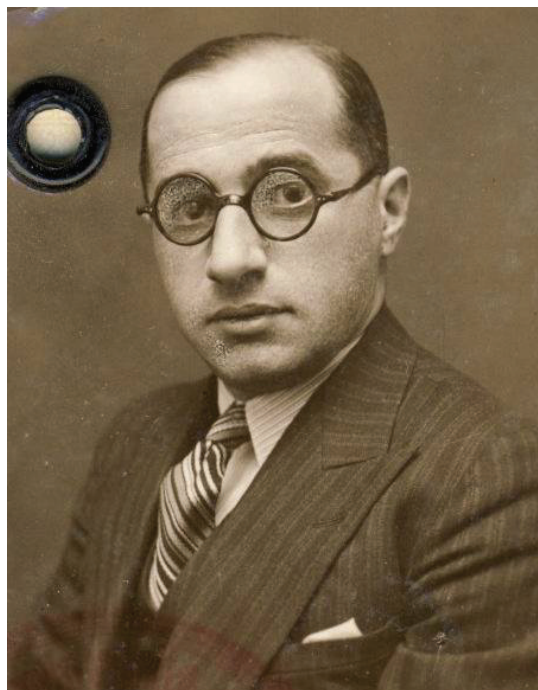
13 Turpat.

14 Turpat.

15 Turpat.

4. att. Vilis Bīnenfelds. 20. gs. vidus. Dāvida Zilbermana arhīvs.

5. att. Zeligš Šmuljans. 20. gs. 30. gadi. Melleru ģimenes arhīvs.

Jānis Rozentāls Annasmuižā

Pirmā pieturvieta no Rīgas 1943. gada 10. maijā atvestajiem ebrejiem bija J. Rozentāla saimniecība. Dāvids Zilbermans savā grāmatā “Kā zvaigzne tumsā” nemin saimniecības nosaukumu, bet domājams, ka bēgļi nogādāti “Pļavnieku” mājās – saimniecībā, kura piederējusi 1902. gadā dzimušajam J. Rozentālam.¹⁶ Zināms, ka saimniecībā silti uzņemti, pabaroti un noslēpti Rīgas ebreji Abrams Liphins un Mendels Ulmans.¹⁷ Nav ziņu, ka minētā saimniecība šādi būtu izmantota vēl kādu citu reizi. Šajā namā abi ebreji tiek paslēpti nevis īpaši izbūvētā bunkurā, bet siena kaudzē.

D. Zilbermana grāmatas “Un Tu to redzēji” krievu valodas izdevumā ķīpsalnieka varoņdarbam veltītajā nodaļā “Neparastais cilvēks Žanis Lipke” minēts, ka uz J. Rozentāla saimniecību viņš nogādājis arī vienu no Ž. Lipkes paglābtajiem latviešu izcelsmes komunistiem - Edvardu Bērziņu.¹⁸ Otrs brālis, kura vārds nav minēts, palicis slēpties Rīgā - darbnīcās Peldu ielā 4.

Miltiņi

Lai gan D. Zilbermana pierakstītajās atmiņās vairākkārt uzsvērts, ka māju saimnieks ir Fricis (pilnajā vārdā Frīdrihs¹⁹) Rozentāls (9. att.), patiesā māju īpašniece bija viņa sieva Vilhelmīne Putriņa (6. att.), kura šajā dzīvesvietā pierakstīta jau 1919. gadā.²⁰ V. Putriņa tobrīd bija divreizēja atraitne²¹,

16 LVVA, 1308. f. (*Valsts Statistiskā pārvalde (Rīga)*), 15. apr., 3073. l.

17 Žanis Lipke stāsta par sevi. 28. lpp.

18 Зильберман, Д. *И ты это видел*. Нью-Йорк: Слово, 1989. С. 63.

19 LVVA, 1308. f., 15. apr., 3107. l.

20 Turpat.

21 *Ojāra Rozentāla vēstule*. 16.04.1994. Viktora Jansona personīgais arhīvs.

kura "Miltiņu" mājas mantojusi no sava otrā vīra - Putriņa. Savu pamāti viens no Rozentāla dēliem raksturojis ar vārdiem: "Vilhelmīne bija dzimusi Rīgā, Bruņinieku ielā 123, viņas vecāku namā, bija beigusī ģimnāziju, labi pārzināja krievu un vācu valodas, kā arī lasīja daudz grāmatas šinīs svešvalodās."²²

Saimniecībā dzīvoja arī divi F. Rozentāla dēli no iepriekšējās laulības - Edgars un Bruno (7. att., 19. att.). Rozentāla vecāko dēlu Arnoldu 1941. gada jūnijā, atkāpšanās laikā, nogalināja sarkanarmieši. Otrs vecākais dēls sākumā dzīvoja pie savas mātes radiem Vidzemē, vēlāk neilgi dzīvoja "Miltiņos", bet tad, sastrīdējies ar pamāti, saimniecību pameta un turpmāk dzīvoja un mācījās Rīgā.²³

"Miltiņos" slēptais I. Drizins vēlāk atcerēsies abus jaunākos Rozentāla dēlus: "Drīz iepazīnāties arī ar saimnieku dēliem – sešpadsmitgadīgo Bruno un divpadsmitgadīgo Edgaru. Viņi aizrautīgi mums atstāstīja no pieaugušiem dzirdētās frontes ziņas par vāciešu atkāpšanos. Cik jauka ģimene, cik daudz līdzjūtības, atsaucības un cilvēcības! Likās, ka tikai Žanim piemita retā spēja bezgalīgajā ļaužu tuksnesī atrast šādus cilvēkus – briljantus."²⁴

Pēc kara intervējot V. Putriņu, D. Zilbermans uzzināja, ka sākumā mājas vīrieši no viņas centušies noslēpt faktu, ka "Miltiņos" slēpjas ebreji. No Rīgas atvestie bēgļi slēpušies siena kaudzē, bet Bruno un Edgars viņiem slepus nesuši ēdienu. V. Putriņas atmiņās fiksēta sievietes reakcija: "Kur ir visa maize, gaļa? Kur ir olas un piens? Kāpēc jūs turat mani par muļķi? Ja jūs slēpjat cilvēkus, jums viņiem jādod ēst nevis jāizjoko sieviete. Es jums neesmu nekāda meitene!"²⁵

Par to, ka "Miltiņos" tiek slēpti ebreji, zināja arī Ojārs Rozentāls. "1943. gada pavasarī sadomāju un ar divriteni aizbraucu uz "Miltiņiem". Biju tur tikai pāris dienas, kad Fricis mani iepazīstināja ar diviem cilvēkiem, man par lielu pārsteigumu, izrādījās, ka tie ir žīdi. Ulmanis un Smoļanskis. Fricis arī teica, ka viņi būšot šeit palikt kamēr iegūs brīvību. Man palika vēsas kājas, nezināju, ko teikt, zināju tikai to, ko rakstīja avīzēs un bieži ziņoja pa radiofonu: "Katram žīdu slēpējam ir piespriests nāves sods." Tātad katrs cilvēks Fricis, Vilhelmīne, Brunis, Edgars, kara gūsteknis Kirils, kā arī es jau bijām notiesāti uz nāvi, tikai atlika gaidīt soda izpildīšanu."²⁶

Viens no pirmajiem slēptuves iemītņiem – I. Drizins - par savu ierašanos "Miltiņos" ir teicis: "Un, lūk, beidzot tilts pār Bērzes upīti, un aiz tā mūsu "Miltiņi" – pirmā *malīna*, kā mēs geto žargonā saucām Žaņa ierīkotās slēptuves. Iegājām šajās lauku mājās – tiešām paradīze."²⁷ Kopā ar I. Drizinu Miltiņos ieradās arī viņa brālis Zalmans Drizins un [Simons] Šeinenzons. Viņus sagaidīja pirmā bēgļu grupa: Haims Smoļanskis, A. Liphins un M. Ulmans.²⁸

I. Drizins vēlāk atminējās, ka vispirms viņš kopā ar pārējiem "Miltiņos" paslēptajiem ebrejiem slēpies kūtiņā, taču tad viņi sapratuši, ka tas nav droši, un nolēmuši izrakt bunkuru. I. Drizins par bunkura tapšanas procesu atmiņās stāsta: "Strādājām naktīs, turklāt vienmēr kāds stāvēja sardzē. Izraktās smiltis nesām izbērt no mājām gabalu tālāk. Pateicoties mūsu centībai, drīz vien bunkurs bija gatavs."²⁹ Ieeja bunkurā atradās "Miltiņu" priekšnamā, tā tika pārklāta ar skārda loksni.³⁰

Vēlāk Ž. Lipke uz "Miltiņiem" nogādāja arī citus ebrejus (11. att.). Piemēram, "Miltiņi" bija pirmā pieturvieta Dobeles novadā no koncentrācijas nometnes "Kaizervalde" izbēgušajam V. Frišam. Par nokļūšanu Miltiņos un tur pavadīto nakti V. Frišs vēlāk atcerējās: "Sagaidīšana bija priecīga, tomēr

22 Turpat.

23 Turpat.

24 Pēc Žaņa plāna. No Izaka Drizina liecībām. 76. lpp.

25 Schneider, G. *Jan Lipke: An Unusual Man. Muted Voices. Jewish Survivors of Latvia Remember*. New York: Philosophical Library, 1987. P. 108.

26 *Ojāra Rozentāla vēstule*. 16.04.1994.

27 Pēc Žaņa plāna. No Izaka Drizina liecībām. 76. lpp.

28 Turpat.

29 Turpat.

30 Turpat, 77. lpp.

drīz vien saimnieki sāka manāmi nervozēt. “Miltiņu” patvertne bija diezgan pārpildīta [tobrīd tajā atradās jau septiņi cilvēki - bez iepriekš minētajiem - arī M. Rage³¹]. Pieņemt un uzturēt vēl vienu bēgli šiem drosmīgajiem un izdarīgajiem cilvēkiem vairs nebija pa spēkam. Tādēļ “Miltiņos” mēs tikai pārnakšņojām. Žanis nolikās bunkurā kopā ar pārējiem. Vairāk neko nerunājām. Noguruši no visa pārdzīvotā, tūlīt arī aizmigām.”³²

Nav saglabājušies bunkura attēli vai precīzi apraksti par ikdienu tajā. Arī I. Drizins dzīvi bunkurā raksturo īsi: “Ātri pieradām arī pie kurmja dzīves. Vakarā, kad satumsa, viens no mums izkāpa no bunkura un virtuvē gatavoja ēdamo nākamajai dienai. Lūka palika atvērta, lai bunkurs izvēdinātos.”³³

Visu slēpšanās laiku bija jāuzmanās, lai bēgļu grupu nepamana svešinieki. Paralēli slēpšanas misijai F. Rozentāls un V. Putriņa nodarbojās arī ar pārtikas kontrabandu. Pilsētu iedzīvotājiem gaļas patēriņš bija normēts. Laucinieki šādi netika ierobežoti, taču viņi bija spiesti daļu no lopu kaušanā iegūtās gaļas kā nodevu dot armijai.³⁴ “Miltiņu” saimnieki centās no šīs nodevas izvairīties. Drīz pēc bēgļu ierašanās un bunkura izbūves “Miltiņu” saimnieki nokāva govi, bet neatdeva daļu gaļas kā nodevu nacistu armijai. Gaļas pārstrādē piedalījās arī seši no Rīgas atbēgušie ebreji.

Atkārtots apdraudējums “Miltiņu” saimniecību piemeklēja 1944. gada vasarā. Gandrīz visu nacistu okupācijas laiku “Miltiņos” strādāja padomju karagūsteknis Sergejs un baltkrieviete Nastja.³⁵ Abi karagūstekņi zinājuši par “Miltiņu” bunkuru. “Pēkšņi pienāca pavēste: Sergejam jāiet uz Dobeli pārreģistrēties nosūtīšanai uz citu vietu. Spriedām, ko darīt. Vienprātīgi nolēmām, ka Sergejam tomēr ir jāpakļaujas un jācenšas no komandantūras tikt atpakaļ. Ja viņš nepildītu šo rīkojumu, “Miltiņos” puisī meklētu un varētu atrast mūs visus. Pagāja diena, divas, bet Sergejs neatgriezās. Trešajā dienā viņš pārnāca noskrandis, noguris un izbadējies. Viņš stāstīja, ka, riskējot ar to, ka varētu tikt nošauts uz vietas, viņš izbēdzis no kara gūstekņu kolonnas. “Miltiņos” viņš palikt nevarēja un devās prom,”³⁶ vēstīts I. Drizina atmiņās.

Pēc dažām dienām, atkal agri no rīta, “Miltiņos” ieradās policija, lai pārbaudītu, vai aizbēgušais padomju karagūsteknis neslēpjas pie saviem bijušajiem darbadevējiem. I. Drizins atceras: “Sagaidot nelūgtos viesus, Sergeja meklētājus, pie pagalma vārtiem, Fricis Rozentāls tiem teica, ka aizies uz istabu pēc mājas grāmatas. Arī tāds mums bija norunātais briesmu signāls. Taču policisti nepalika viņu gaidīt pie vārtiem, bet saimniekam pa priekšu iegāja istabā. Mēs bunkurā aizmūrējām elpu. Okšķeri ņēmās apskatīt priekšnamu. Rozentāls noskrapstināja atslēgu blakus istabas durvīs. Māņu manevrs izdevās. Šucmaņu priekšnieks droši metās uz aizdomīgās skaņas pusi. Izpētījuši mājas kaktus, varas kalpi devās uz kūti. Kad arī tur neko nebija atraduši, viņi beidzot, lamādamies un solīdami drīz atgriezties, atstāja pagalmu.”³⁷

Policisti patiesi atgriezās saimniecībā dažas dienas vēlāk, lai atkal nodarbotos ar marodierismu. “Pievākuši gan produktus, gan citas vērtīgas lietas, patafonam skanot, viņi Miltiņos sāka žūpot un trakoja. Mēs bijām pateicīgi Dievam, ka šucmaņiem nebija līdzī suņu. Tad mēs noteikti būtu atrasti un izmisīgi cīnījušies līdz pēdējai patronai. Tā pēdējā būtu atstāta sev, jo neviens negribēja vēlreiz nonākt ienaidnieka rokās.”³⁸

31 Pēc Žaņa plāna. No Izaka Drizina liecībām. 85. lpp.

32 Turpat, 84. lpp.

33 Turpat, 76. lpp.

34 Turpat.

35 Turpat, 78. lpp.

36 Turpat.

37 Turpat, 78. lpp.

38 Turpat.

Mežamaki

1941. gada tautas skaitīšanā “Mežamakos” pierakstīti trīs cilvēki: 1901. gadā dzimušais Žanis Alfrēds Millers, 1870. gadā dzimusi Emīlija Millers un 1907. gadā dzimusi Elza Auguste Olga Millers.³⁹ D. Zilbermana pierakstītajos stāstos minēti Jānis* Millers un divas viņa māsas - Elza un Lidija.⁴⁰ M. Rage savā liecībā Valsts Ārkārtas komisijai min, ka Ž. Millera māsa Lidija bija precēta un lietoja vīra uzvārdu - Reitiņš.⁴¹

Ž. Lipkem “Mežamakus” kā drošu slēptuvi ieteica V. Bīnenfelds.⁴² Ž. Lipke uz Dobeli bija atvedis no “*Ballastdamm*” koncentrācijas nometnes izbēgušo V. Frišu, kurš kļuva par pirmo ebreju, kuru pie sevis paslēpa Milleru ģimene. V. Bīnenfelds Ž. Lipkem deva padomu: “Sakiet Milleriem, ka slēpjaties no mobilizācijas un tuvākā laikā iespējamām bombardēšanām. Un neko vairāk!”⁴³

Ž. Lipke, paklausot V. Bīnenfelda padomam, ieradās “Mežamakos”. Sākumā Lipke ar Milleru runājis par nebūtiskām lietām - laikapstākļiem un ražu. V. Frišs savās atmiņās raksta: “Tad piepeši Žanis sarosījās. Teica, ka viņam vairāk sēdēt nav vaļas, un, kā starp citu norādot uz mani, palūdza saimnieku, lai atļaujot viņa radniekam pārnakšnot “Mežamakos”. Esot līdz asinīm noberzis kāju un nevar vairs paiet. Māju saimnieki apjuka, taču Žanis, apsoliļis drīz atgriezties, devās atpakaļ uz “Miltiņiem”.” Ž. Lipke cerēja uz Milleru viesmīlīgo un nedaudz naivo dabu. Iespējams, viņš jutās drošs, ka atradis sev jaunu slēptuvi.

Nākamajā dienā Ž. Lipke “Mežamakos” ieradās ar vēl vienu no Rīgas atvestu ebreju - inženieri Mišu [arī Mihaels, Moisejs, Moše] Ragi (12. att.). V. Frišs atceras: “Arī šoreiz Žanis māju saimniekam nepaskaidroja, kas tas par cilvēku un no kurienes. Pietika ar to, ka mēs labi runājām latviski un arī ārēji varējām izskatīties pēc latviešiem. Lipkes nodoms bija: man ar Ragi vajadzēja panākt Milleru uzticēšanos un sākt būtēt pazemes bunkuru arī “Mežamakos”. Tur viņš bija nolēmis izvietot nākamo bēgļu grupu.”⁴⁴ Turpmāk “Mežmakos” dzīvoja gan V. Frišs, gan M. Rage, kuru uzdevums bija sagatavot Millerus turpmākai sadarbībai ar Ž. Lipki.

Milleru trūcīgā ikdiena ritēja virtuvē - te tika pieņemti viesi, gatavots ēdiens un arī gulēts. Jaunpienācējiem ģimene atvēlēja nepabeigtās istabas. V. Friša atmiņas: “Dažas naktis mēs gulējām uz grīdas. Mūs nesaudzīgi ēda negantās un badīgās utis, pāri sejai gāja prusaki. Tāpēc nolēmām vispirms izgatavot guļamās nāras un tikai pēc tam ķerties pie pagraba. Līdz tam jau bijām saimniekus pienācīgi sabiedējuši, ka, fronteī tuvojoties, pagrabs būs ļoti vajadzīgs kā patvērums no artilērijas apšaudēm un bombardēšanām. “Ja gribat izdzīvot, tad ir jābūvē patvertnes,” mēs nemitīgi atkārtojam.”⁴⁵

“Mežamakos” tika izbūvēts neliels bunkurs ar divstāvu guļamajām nārām. V. Frišs iekārtojās apakšējā plauktā, M. Rage - augšējā. Gulēt ejot, Lidija aizvēra bunkura lūku. Friša un Rages izveidotais bunkurs iesākumā nav bijis droša un ērta paslēptuve. V. Friša atmiņās par uzturēšanos bunkuru lasāms: “Nevēdināmajā telpā Miša nevarēja aizmigt. Viņu mocīja astma. Tādēļ mans likteņa biedrs pārcēlās nakšņot uz bēniņiem. Sākoties atkušņiem, patvertnē parādījās gruntsūdens. Tas pacēlās

39 LVVA, 1308. f., 15. apr., 3107. l.

* Visticamāk, domāts tas pats Žanis. – Autores piezīme.

40 Žanis Lipke stāsta par sevi. 29. lpp.

41 Žaņa Lipkes izglābtā Mošes Rages iesniegums Valsts ārkārtas komisijai. 201. lpp.

42 Kā mēs kļuvām par savējiem Mežamakos. Villija Friša stāsts. Grām.: Tomsone, L. (sast.) *Cilvēkglābējs Žanis Lipke*. Rīga: Zinātne, 2018. 85. lpp.

43 Turpat.

44 Turpat, 85. lpp.

45 Turpat.

gandrīz līdz manai guļvietai. Bija skaidri redzams, ka tāda patvertne dzīvošanai nav piemērota, to vajadzēs pārtaisīt, izbetonēt.”⁴⁶

Ar laiku Ž. Millers kļuva par uzticamu slēptuves sargu - viņš novēroja apkārtni un ziņoja par svešo tuvošanos. Pārliecinoties, ka Milleri ir gatavi palīdzēt, Ž. Lipke uz “Mežamakiem” atveda vēl piecus cilvēkus: Pēteri [saukts arī par Bēru] Šnaideru, tēvu un dēlu - Robertu un Izraelu [saukts par Izju] - Juterus, G. Arensburgu un A. Hiršmanu.⁴⁷ Lai bunkurs būtu izturīgāks un drošāks septiņu cilvēku paslēpšanai, Ž. Lipke sarūpēja būvmateriālus. No V. Friša atmiņām: “Tika atvesti arī nepieciešamie būvmateriāli – dēļi, baļķi, cements. Tas atkal bija apbrīnojami. Kur Žanis to visu ņēma, un cik tas viņam maksāja? Kur viņam tāda uzņēmība un atjautība!”⁴⁸

1944. gada janvārī Ž. Lipke uz “Mežamakiem” atveda vēl dažus ebrejus. Turpmāk bunkurā slēpās četrpadsmit cilvēki. Bēgļi aktīvi piedalījās izdzīvošanai nepieciešamo līdzekļu sagādei. No V. Friša atmiņām: “Palīdzējām arī vecajam saimniekam viņa seglinieka darbos. Millers izgatavoja pajūgus, kā arī ratu riteņus. Agrāk viņš ar apkārtējo zemnieku pasūtījumiem netika galā mēnešiem, ar ko viņa nelielā klientūra apmierināta vis nebija. Tagad ar mūsu palīdzību viņam veicās krietni ātrāk. Apkārtnes zemnieki jau sāka runāt, ka vecais Millers kļuvis krietni čaklāks. Jāpiebilst, ka šādi nopelnītā nauda gāja kopējā katlā.”

6. att. Vilhelmīne Putriņa. ŽLM krājums.

7. att. Bruno Rozentāls. 20. gs. otrā puse. ŽLM krājums.

46 Turpat.

47 Turpat.

48 Turpat.

8. att. Grigorijs Arensburgs un Izaks Drizins pie Žaņa Lipkes kapa. Pēc 1987. gada 14. maija.

9. att. Frīdrihs Rozentāls. 20. gs. 20.–30. gadi.
Zilbermanu ģimenes arhīvs.

10. att. Villijs Frišs. 20. gs. 20.–30. gadi.
ŽLM arhīvs.

11. att. Izglābtie un glābēji Miltiņu māju tuvumā pēc kara. No kreisās: Edgars un Bruno Rozentāli. Sieviete centrā pa labi - Aleksandra Dagarova. Pirmajā rindā no labās - Roberts Juters. 1944. gads. Noimu ģimenes arhīvs.

1944. gada vasaras beigās “Mežamaku” iemītniekiem radās maldīgs priekšstats, ka ir droši iznākt no slēptuves. Jūlija beigās saimniecībā ieradās V. Bīnenfelds un paziņoja, ka nacisti no Dobeles ir padzīti. Nedaudz vēlāk “Mežamakos” ieradās arī grupa sarkanarmiešu. Bunkurā paslēptie ebreju vīrieši sāka apspriest, kā rīkoties tālāk. No V. Friša atmiņām: “Vajadzēja izlemt, ko darīt tālāk. Es piedāvāju visiem iet uz Dobeli un legalizēties. Dabūt visus nepieciešamos dokumentus un pieteikties karot latviešu strēlnieku divīzijā. Ja tas nebūtu iespējams, tad vismaz vajadzētu atrasties tur, kur cīnās padomju armija.”⁴⁹ Tobrīd bunkuru pameta un uz Dobeli aizdevās trīs no paslēptajiem ebrejiem – V. Frišs, Boriss Cesvans un Ļevis [saukts arī par Leibu] Gordons.⁵⁰

Dažas dienas vēlāk - 7. augustā – “Mežamakos” ienāca “hitleriešu”⁵¹ jeb kā citā avotā minēts “leģionāru”⁵² banda. Valsts ārkārtas komisijas izmeklētājiem M. Rage sniedzis ziņas par šo traģisko incidentu: “Mēs, četri cilvēki, pagalmā palīdzējām saimniekam. Garām ejot, “Mežamakos” ieklida leģionāru banda, kas mežā bija atdalījusies no vācu daļām. Viņu bija ap 20 cilvēku – četri vācieši, pārējie latvieši. Tajā četrtnē biju arī es. Mani biedri – I. Juters, A. Hiršmans un B. Šneiders – tika nošauti manā klātbūtnē. Saimniekus nenošāva, jo viņi pateica, ka šie cilvēki nedzīvo pie viņiem, bet ir tikai atnākuši pēc maizes. Pārējie izdzīvoja, tikai pateicoties pagrabam, kurā viņi paguva patverties. Es izglābos, jo labi runāju latviešu valodā un neesmu līdzīgs ebrejam. Turklāt Lidija Reitiņa paziņoja, ka

49 Kā mēs kļuvām par savējiem Mežamakos. Villija Friša stāsts. 90. lpp.

50 Turpat.

51 Turpat.

52 Žaņa Lipkes izglābtā Mošes Rages iesniegums Valsts ārkārtas komisijai. 208. lpp.

esmu viņas vīrs un saimnieks Millers to apstiprināja.”⁵³ Šī pati banda vēlāk noslepkavoja arī dakteri Z. Šmuljanu, kurš bija nolēmis apciemot V. Bīnenfeldu padomju armijas kontrolētajā Dobelē.⁵⁴

Daudz detalizētāku notikušā aprakstu savās atmiņās sniedz G. Arensburgs: “Nākamajā dienā mēs, trīs nešķiramie draugi – Šnaiders, Juters jaunākais un es –, nolēmām aiziet līdz Dobelei. Domājām izpētīt situāciju un varbūt, ja iespējams, pieteikties par brīvprātīgajiem Sarkanajā armijā. Pirms ceļa izpeldējāmies Bērzē. Pagalmā mierīgi sēdēja mans onkulis Hiršmans, Rage un mājas saimnieks Jānis Millers ar divām māsām Lidiju un Elzu. Juters vecākais turpat savā nodabā tīrīja kartupeļus. Atnācis no peldes, es uz brīdi nokāpu bunkurā pēc zābakiem. Uzvilku tos kājās un lūkoju nākt ārā. Pēkšņi ieraudzīju, ka no pagalma atskrējis Juters vecākais, bāls kā krits, rāda man, lai lienu atpakaļ. Nez no kurienes pagalmā pēkšņi bija uzradušies hitlerieši. Viņi pārsteidza Hiršmanu, Ragi un saimniekus. Es paķēru trieciensauteni, lai dotos viņus aizstāvēt. Tajā mirklī no bēniņiem nonāca izbijusies Šterna ar meitu (14., 15. att.). Viņas tikko bija redzējušas, kā nacistu ielenkumā ar paceltām rokām stāv Hiršmans un Rage. Bija galīgi skaidrs, ko tas nozīmē. Hitleriešu bija vairāk nekā ducis. Uzsākt ar viņiem kauju būtu bezjēdzīgi. Mēs aizvērām slepeno lūku. Tieši tajā brīdī atskanēja šāvieni. Drīz vīrs mūsu galvām sāka klabēt karavīru zābaki. Tika pārmeklēta māja. Pēc kāda laika viss apklusā.

Vēlāk Mihails Rage stāstīja, ka tā bijusi kāda esesiešu un šucmaņu banda, kas atkāpjoties iemaldījusies mūsu patvēruma mājās. Visus mājas iemitniekus viņi nostādīja stobru priekšā. Tajā laikā, neko nenojaušot, Juters jaunākais un Pēteris Šnaiders nāca no upītes. Kad viņi pienāca pie mājām un saprata, kas noticis, bija jau par vēlu. Viņi abi metās bēgt un tūlīt tika nošauti. “Kā tevi sauc?” ar sadista smīniņu manam onkulim Hiršmanam jautāja bandas vadonis. Viņš minējis kādu lietuviešu uzvārdu, piebilstot, ka bēglis no Lietuvas. “Žīd, tu melo. Tevi sauc par Hiršmanu,” ierēcās sadists. Nelaimīgi bija sagadīties, ka viņš bija dienējis koncentrācijas nometnes “Lenta” apsardzē, bet mans onkulis no turienes ar Žaņa palīdzību bija aizbēdzis. Atskanēja šāvieni. Rage, kurš nevainojami runāja latviski un arī ārēji izskatījās pēc latvieša, palika dzīvs tāpēc, ka saimniekam izdevās pārliecināt, ka viņš ir līgavainis vienai no viņa māsām. Fašisti lika liķus nekavējoties aprakt. Un pēc pāris stundām atgriezās vēlreiz. Pa šo laiku tā pati banda Dobelē nošāva vēl vienu mūsu grupas cilvēku – dakteri Šmuljanu. Viņš bija gājis pie pagasta vecākā Bīnenfelda. Nav iespējams atstātīt to traģisko sajūtu, kāda bija Juteram vecākajam. Pēc tam, kad viņš bija pazaudējis visu ģimeni, viņš pēkšņi pazaudēja vienīgo palikušo dēlu. Mēs šajos gados bijām redzējuši daudzas traģēdijas – pārāk daudzas, taču tagad bijām galīgi satriekti. Tikko mēs ar šiem cilvēkiem bijām kopā priecājušies par atbrīvošanu...”⁵⁵

Pēc 1944. gada 13. oktobra jau padomju armijas kontrolē nonākušajā Rīgā esošais V. Frišs uzzināja par Milleru ģimenes bojāeju. “Ļauna likteņa ironija: mēs, bēgļi, rokot bunkurus, viņus biedējām ar aviācijas uzlidojumu briesmām, un tieši tas arī notika – bumba trāpīja Mežamaku mājai...”⁵⁶

Mihaela Rages tikšanās ar Edgaru un Milliju Francmaņiem

V. Friša atmiņās minēts arī gadījums, kad M. Ragem bija nepieciešama medicīniskā palīdzība, tāpēc viņš uzmeklēja Dobeles slimnīcas galveno ārstu Edgaru Francmani (16. att.).⁵⁷ Daudzo fizisko un psiholoģisko grūtību, pārbaudījumu rezultātā M. Ragem strauji pasliktinājās veselība. V. Frišs savās atmiņās skaidro: “Sevišķi viņu mocīja astma un asas kuņģa sāpes. Kaut arī starp mums bija terapeits

⁵³ Turpat.

⁵⁴ Mans ceļš no Rīgas geto. Grigorija Arensburga stāsts. Grām.: Tomsons, L. (sast.) *Cilvēkglābējs Žanis Lipke*. Rīga: Zinātne, 2018. 71. lpp.

⁵⁵ Turpat, 70.-71. lpp.

⁵⁶ Kā mēs kļuvām par savējiem Mežamagos. Villija Friša stāsts. 90. lpp.

⁵⁷ Turpat, 87. lpp.

dakteris Šmuljans, bez analizēm un medikamentiem viņš slimniekam pilnvērtīgi palīdzēt nevarēja.”⁵⁸ Ž. Millera māsa Lidija ieteica apmeklēt Dobeles ambulanci un uzrunāt dakteri E. Francmani. Tika pieņemts lēmums vispirms doties pie ārsta mājās un atklāti izstāstīt, ka M. Rage ir no Rīgas atbēdzis ebrejs, kurš no vajāšanas un nāves slēpjas netālu no Dobeles.

V. Frišs atceras: “Miša devās uz Dobeli viens. Daktera Francmaņa mājās nebija. Taču tur Ragi laipni uzņēma viņa kundze. Viņš atklāti pateica, ka slēpjas no vāciešiem, ka cieš sāpes un meklē ārsta palīdzību. Sieviete apsolīja, ka palīdzēs, un lika pagaidīt blakusistabā. Tur Rage pārdzīvoja dažas saspringtas minūtes. Varbūt Lidija ir kļūdijusies, un Francmaņa sieva viņu nodos policijai!? Taču sieviete drīz atgriezās ar paplāti, uz kuras bija ēdiens. Neskatoties uz Mišas atteikšanos, viņa lika tam visu apēst un tikai pēc tam aizveda pie daktera Francmaņa, kurš darbojās mājas pagalmā. Pārmijis ar sievu dažus vārdus, viņš kopā ar Ragi devās uz ambulanci, kas atradās pavisam netālu. Kad viņi iegāja ambulances ēkā, ārsts norādīja uz reģistratūras lodziņu. Rage izbīli skatījās uz Francmani, bet viņš, sapratis bēgļa izjūtas, teica: “Sakiet, ka pase atrodas pie manis.” Ragi pierēģistrēja bez aizķeršanās. Tā jau pa reizei bija gadījies. Māsa bez ierunām ierakstīja savos dokumentos Mišas nosaukto izdomāto uzvārdu un izsniedza numuru. Rage apsēdās un gaidīja savu kārtu. Un vajadzēja sagadīties, ka tieši tajā laikā ambulancē ienāca divi karavīri SS formastērpos. Ragem tūlīt galvā iešāvās doma: “Esmu izsekots, un šie ir atnākuši mani saņemt ciet. Tās ir beigas.” Viens no ienācējiem tiešām devās Mišam klāt un pajautāja... kā nokļūt tādā un tādā kabinetā. Saņēmis atbildi, viņš aizgāja tālāk. Doktors Francmanis Ragi rūpīgi izmeklēja, nosūtīja uz analizēm, rentģenu un apgādāja ar nepieciešamajām zālēm. Vēl divas reizes Rage gāja uz Dobeles ambulanci pie Francmaņa uz pieņemšanu. Tālāk viņu jau ārstēja mūsu Šmuljans.”⁵⁹

Rešņi

Pēdējā no Ž. Lipkes organizētajām ebreju slēptuvēm tika ierīkota A. Kleinbergam piederošajos “Rešņos”, kas atradās četrus kilometrus attālumā no “Mežamakiem”. Par māju saimnieku A. Kleinbergu ne Ž. Lipkem, ne D. Zilbermanim, ne citiem ebreju glābšanas misijā iesaistītajiem cilvēkiem nebija precīzu ziņu. Ž. Lipke pēc kara atcerējās: ““Rešņi” bija tukši, to īpašnieks Latviešu leģiona pulkvedis A. Kleinbergs atradās dienestā, bet viņa ģimene dzīvoja Rīgā. “Rešņos” neviens no īpašniekiem neparādījās.”⁶⁰ G. Arensburgs savās atmiņās par “Rešņu” saimnieku rakstīja: “Ar Dobeles pagasta vecākā Viļa Bīnenfelda palīdzību šo viensētu Žanis bija rentējis no kāda latviešu pulkveža.”⁶¹ Johanna Lipke savā intervijā Hercam Frankam skaidroja: “Viņš veda cilvēkus tur uz laukiem, kur mēs bijām paņēmuši tādu “huteri” Dobelē – “Rešņu” mājas. Un pats to māju saimnieks bija tas, kas mežus tīrīja, jūs saprotat? Kas partizānus ķerstīja pa mežiem.”⁶²

1941. gada tautas skaitīšanā norādīts, ka māju īpašnieks ir A. Kleinbergs.⁶³ Viņš dzimis 1891. gada 13. februārī, Dobelē.⁶⁴ Karavīra gaitas A. Kleinbergs uzsāka 1915. gadā, kad iestājās Krievijas impērijas armijā. Gadu vēlāk viņš jau bija pabeidzis Dušetas praporščiku skolu Kaukāzā,

⁵⁸ Turpat.

⁵⁹ Kā mēs kļuvām par savējiem Mežamakos. Villija Friša stāsts. 87. lpp.

⁶⁰ Žanis Lipke stāsta par sevi. 29. lpp.

⁶¹ Mans ceļš no Rīgas geto. Grigorija Arensburga stāsts. 70. lpp.

⁶² Ja tie cilvēki izdzīvos, tad mēs arī izdzīvosim. Herca Franka videointervijas ar Johannu un Zigfrīdu Lipkēm (1989, Ķīpsala).

Grām.: Tomsone, L. (sast.) *Cilvēkglābējs Žanis Lipke*. Rīga: Zinātne, 2018. 150. lpp.

⁶³ LVVA, 1308. f., 15. apr., 3107. l.

⁶⁴ Melderis, J. *Latviešu virsnieku reģistrs (1915-1945)*. [tiešsaiste]

Pieejams: http://virsnieki.lv/wp/wp-content/uploads/2017/10/Latv.virsn._reg_papildinats_peedej_3.pdf [aplūkots 10.10.2019.]

1917. gadā tika ieskaitīts 678. Šeksnas kājnieku pulkā un cīnījās Pirmā pasaules kara Rietumu frontē. Viņš piedalījās kaujās līdz Krievijas impērijas armijas sabrukumam.⁶⁵ 1918. gadā A. Kleinbergs brīvprātīgi iestājās Latvijas armijā un piedalījās Latvijas Neatkarības karā. Par 1920. gada 11. janvāra cīņām pret ienaidnieka pārspēku Ugornīku ciemā Latgalē A. Kleinbergs vēlāk apbalvots ar Lāčplēša Kara ordeni.⁶⁶ Līdz Otrajam pasaules karam A. Kleinbergs saņēmis vairākus apbalvojumus - V⁶⁷ un vēlāk arī IV⁶⁸ šķiras Triju Zvaigžņu ordeni, kā arī III šķiras Viestura ordeni (ar šķēpiem)⁶⁹. 1935. gadā A. Kleinbergs paaugstināts par pulkvežleitnantu.⁷⁰

Laikā, kad Ž. Lipke nodarbojās ar ebreju glābšanu no geto un koncentrācijas nometnēm, kā arī slēptuvju organizēšanu Rīgā un Dobeles novadā, A. Kleinbergs cīnījās pret padomju varu nacistiskajai Vācijai pakļautajās latviešu policijas kaujas vienībās.⁷¹ Par sasniegumiem kaujas laukā A. Kleinbergu 1943. gadā apbalvoja ar II šķiras Dzelzs krustu⁷², bet 1944. gadā arī ar II šķiras Kara Nopelni krustu (ar šķēpiem).⁷³

1944. gada 5. oktobra avīzes "Talsu Vārds" 39. numurā atrodams raksts, ka turpmāk A. Kleinbergs pildīs 1. Talsu aizsargu pulka un Talsu apriņķa policijas priekšnieka pienākumus.⁷⁴ Pēc nacistiskās Vācijas kapitulācijas A. Kleinbergs tika arestēts. Desmit gadus ilgo ieslodzījumu viņš izcietā soda nometnē. Latvijā A. Kleinbergs atgriezās tikai 1956. gadā, miris 1966. gadā un apbedīts Talsu Antīņu kapos.⁷⁵

Ž. Lipkem "Rešņi" kalpoja ne tikai par jaunu slēptuvi, bet arī par iespēju iegūt atbrīvojumu no karaklausības. "Pateicoties Dobeles pagasta vecākajam Vilim Bīnenfeldam, 1943. gada beigās es oficiāli kļuva par Rešņu lauku māju rentnieku. Tas pēc vācu laika likumiem mani pilnībā atbrīvoja no iesaukšanas leģionā."⁷⁶

Lai nemodinātu apkārtnes iedzīvotājos aizdomas, Ž. Lipke strādniekus saimniecībai vispirms meklēja starp novada ļaudīm. Taču, ja kāds arī pieteicās, tam darbs tika atteikts, jo Ž. Lipke bija paredzējis no Rīgas atvest uzticamus cilvēkus, kuri parūpētos gan par saimniecību, gan paslēptajiem ebrejiem. Apkārtnes ļaudīm bija jāredz, ka saimniecībā notiek rosība - lauki ir jāapar, jāapsēj un jānopļauj.⁷⁷

Izglābtais ebreju izcelsmes ārsts Germans Noims (17. att.) atceras: "Lai ārēji saimniecība neatšķirtos no citām, "Rešņos" vajadzēja veikt arī lauku darbus. Šim nolūkam Žanis šurp atveda Aleksandru Dagarovu, sarunāja vietējo večuku Kārli un kādu krievu karagūstekni. Viņi tad arī apstrādāja kara laikā atmatā palikušos "Rešņu" laukus. Mazliet vēlāk Žanis šeit nometināja rīdzinieci Mariju Kelleri (18. att.) ar dēliem [12 gadus vecais Arnolds un sešgadīgais Heinrihs]. Marija pildīja saimnieces lomu."⁷⁸

65 Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri. *Kleinbergs Alberts Alfrēds*. [tiešsaiste]

Pieejams: <http://lkok.com/detail1.asp?ID=752> [aplūkots 10.10.2019.]

66 Turpat.

67 Ar Triju Zvaigžņu ordeni apbalvoto 5. saraksts. *Valdības Vēstnesis*, 1928, Nr. 262. 8. lpp.

68 Ar Triju Zvaigžņu ordeni apbalvoto 18. saraksts. *Valdības Vēstnesis*, 1935, Nr. 108. 2. lpp.

69 Ar Viestura ordeni apbalvotie. *Latvijas Vēstnesis*, 2000, Nr. 409. – 412. 10. lpp.

70 Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri. *Kleinbergs Alberts Alfrēds*. [tiešsaiste]

Pieejams: <http://lkok.com/detail1.asp?ID=752> [aplūkots 10.10.2019.]

71 Turpat.

72 Apbalvoti policijas pulka karavīri. *Rēzeknes Ziņas*, 1943, Nr. 103. 2. lpp.

73 Apbalvoti latviešu policijas karavīri. *Daugavas Vēstnesis*, 1944, Nr. 27. 2. lpp.

74 Talsos jauns apriņķa priekšnieks. *Talsu Vārds*, 1944, Nr. 39. 3. lpp.

75 Melderis, J., *6000 latviešu virsnieku likteņi Otrā pasaules kara gados*. [tiešsaiste]

Pieejams: http://virsnieki.lv/wp/wp-content/uploads/2017/01/J_MELDERIS_Latv_virsnieki.pdf [aplūkots 10.10.2019.]

76 Žanis Lipke stāsta par sevi. 33. lpp.

77 Mans ceļš no Rīgas geto. Grigorija Arensburga stāsts. 77. lpp.

78 Dzīve Rešnos. Germana Noima atmiņas. 95. lpp.

1944. gada jūnija beigās uz “Rešņiem” no “Mežamakiem” pārcēlās arī G. Arensburgs, Izraels Juters un Pēteris Šnaiders; visi uzsāka darbu pie bunkura izveides.⁷⁹ No V. Friša atmiņām: “Jāpiebilst, ka Rešņos bunkuru būvēja mūsu pieredzes bagātā brigāde no “Miltiņiem” un “Mežamakiem”, un tas bija gatavs dažās dienās.”⁸⁰

Pēc G. Arensburga teiktā par pirmo “Rešņu” kalpu kļuva Zalmans Drizins, kura āriene un lieliskā latviešu valoda nav ļāvusi nojaust viņa ebrejisko izcelsmi.⁸¹ Taču Germans Noims atceras, ka pirmais “Rešņos” ieradies Aleksandras Dagarovas vīrs Dāvids Epšteins, un tikai tad no “Miltiņiem” uz “Rešņiem” pārcēlušies brāļi Drizini. Visbeidzot - kā pēdējie - saimniecībā ieradies pats G. Noims un Harijs Icigsons.⁸²

1944. gada jūlijā Dobeles novads nonāca t.s. Kurzemes katlā, tāpēc Ž. Lipke vairs nevarēja apmeklēt savas slēptuves. Mēnesi vēlāk - augustā – “Rešņos” ieradās pirmie padomju karavīri, kuri ieteica bunkurā paslēptajiem ebrejiem bēgt uz Lietuvu. No G. Noima atmiņām: “Karavīri brīdināja, ka tieši šeit pie “Rešņiem” var izveidoties frontes līnija. Paklausot viņiem, mēs tā arī izdarījām. Vēl nācās pārdzīvot daudz ko, bet tomēr bīstamākais bija aiz muguras.”⁸³

12. att. Mihaels Rage ar ģimeni un Žani Lipki. 20. gs. 50. gadi. Lijas Rages ģimenes arhīvs.

13. att. No kreisās: Roberts Juters, Izaks Drizins, Germans Noims, Žaņa Lipkes mazdēls Viesturs, Žanis Lipke, Abrams Liphins, Boriss Cesvans, Grigorijs Arensburgs, nezināms. Ap 1965. gadu, Ķīpsalā. ŽLM krājums.

79 Mans ceļš no Rīgas geto. Gigorija Arensburga stāsts. 69. lpp.

80 Kā mēs kļuvām par savējiem Mežamakos. Villija Friša stāsts. 89. lpp.

81 Mans ceļš no Rīgas geto. Gregorija Arensburga stāsts. 77. lpp.

82 Dzīve Rešņos. Germana Noima atmiņas. 95. lpp.

83 Turpat.

14. att. Sofija Šterna.
ŽLM krājums.

15. att. Hanna Šterna.
ŽLM krājums.

16. att. Dobeles ārsts Edgars Francmanis ar sievu Milliju un meitu Lilianu. 20. gs. 30. gadi. DNM krājums.

17. att. Germans Noims un glābēja Aleksandra Dagarova ar viņu meitu Ariadnu. 20. gs. 40. gadu beigas. Noimu ģimenes arhīvs.

18. att. Marija Kellere un Žanis Lipke. Rīga, 1986. gads. ŽLM krājums.

19. att. Izglābtie un glābēji Dobelē. 3. no labās Bruno Rozentāls, 2. no kreisās Izaks Drizins. Labajā pusē aizmugurē Germans Noims. 1944. gads. Noimu ģimenes arhīvs.

Karavīru brīdinājums piepildījās. “1944. gada augustā līdz ar Sarkanās Armijas tuvošanos “Rešņu” saimniecība nonāca karadarbības zonā. Kārtējā gaisa uzlidojumā M. Kellerses vecākais dēls tika nogalināts. Bērns bija gājis bojā īsi pirms atbrīvošanas – šo lielo mātes sāpi ar Mariju dalīja visi saimniecības iemītņieki. Vēl pēc dažām dienām teritoriju ieņēma padomju karaspēks. Izglābtie un līdz ar viņiem arī glābējas atgriezās Rīgā.”⁸⁴

20. att. Žaņa Lipkes cilvēku glābšanas misijā izmantotās saimniecības Dobeles pagastā.

⁸⁴ Krieviete, kas varēja mierīgi palikt Rīgā. Atmiņas par Žaņa Lipkes palidzi Aleksandru Dagarovu-Noimu (1995). Grām.: Tomšone, L. (sast.) *Cilvēkglābējs Žanis Lipke*. Rīga: Zinātne, 2018. 218. lpp.

Saīsinājumi

DNM	Dobeles Novadpētniecības muzejs
LVA	Latvijas Vēstures arhīvs
LVVA	Latvijas Valsts vēstures arhīvs
ŽLM	Žaņa Lipkes memoriāls
apr.	apraksts
f.	fonds
l.	lieta

Izmantotie avoti

1. Žanis Lipke stāsta par sevi. Grām.: Tomsone, L. (sast.) *Cilvēkglābējs Žanis Lipke*. Rīga: Zinātne, 2018. 19.-38. lpp.
2. Mans ceļš no Rīgas geto. Grigorija Arensburga stāsts. Grām.: Tomsone, L. (sast.) *Cilvēkglābējs Žanis Lipke*. Rīga: Zinātne, 2018. 60.-71. lpp.
3. Pēc Žaņa plāna. No Izaka Drizina liecībām. Grām.: Tomsone, L. (sast.) *Cilvēkglābējs Žanis Lipke*. Rīga: Zinātne, 2018. 72.-78. lpp.
4. Kā mēs kļuvām par savējiem Mežamajos. Villija Friša stāsts. Grām.: Tomsone, L. (sast.) *Cilvēkglābējs Žanis Lipke*. Rīga: Zinātne, 2018. 81.-90. lpp.
5. Dzīve Rešņos. Germana Noima atmiņas. Grām.: Tomsone, L. (sast.) *Cilvēkglābējs Žanis Lipke*. Rīga: Zinātne, 2018. 91.-95. lpp.
6. Ja tie cilvēki izdzīvos, tad mēs arī izdzīvosim. Herca Franka videointervijas ar Johannu un Zigfrīdu Lipkēm (1989, Ķīpsala). Grām.: Tomsone, L. (sast.) *Cilvēkglābējs Žanis Lipke*. Rīga: Zinātne, 2018. 144.-187. lpp.
7. Žaņa Lipkes izglābtā Mošes (Mihaila) Rages iesniegums Valsts ārkārtas komisijai. Grām.: Tomsone, L. (sast.) *Cilvēkglābējs Žanis Lipke*. Rīga: Zinātne, 2018. 201.-208. lpp.
8. Krieviete, kas varēja mierīgi palikt Rīgā. Atmiņas par Žaņa Lipkes palīdzi Aleksandru Dagarovu-Noimu (1995). Grām.: Tomsone, L. (sast.) *Cilvēkglābējs Žanis Lipke*. Rīga: Zinātne, 2018. 217.-219. lpp.
9. Ar Triju Zvaigžņu ordeni apbalvoto 5. saraksts. *Valdības Vēstnesis*, 1928, Nr. 262. 2.-12. lpp.
10. Ar Triju Zvaigžņu ordeni apbalvoto 18. saraksts. *Valdības Vēstnesis*, 1935, Nr. 108. 1.-4. lpp.
11. Apbalvoti policijas pulka karavīri. *Rēzeknes Ziņas*, 1943, Nr. 103. 2. lpp.
12. Apbalvoti latviešu policijas karavīri. *Daugavas Vēstnesis*, 1944, Nr. 27. 2. lpp.
13. Talsos jauns aprinča priekšnieks. *Talsu Vārds*, 1944, Nr. 39. 3. lpp.
14. Ar Viestura ordeni apbalvotie. *Latvijas Vēstnesis*, 2000, Nr. 409.-412. 10.-13. lpp.
15. *Ojāra Rozentāla vēstule*. 16.04.1994. Viktora Jansona personīgais arhīvs.
16. LVA, 1986. f. (*Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (VDK) par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas*), 2. apr., 2586. l.
17. LVVA, 1308. f. (*Valsts Statistiskā pārvalde (Rīga)*), 15. apr., 3073. l.
18. LVVA, 1308. f., 15. apr., 3107. l.

Izmantotā literatūra

1. LVA. *Atsevišķu pantu īss izklāsts un paskaidrojumi*. [tiešsaiste]
Pieejams: <http://www.lvarhivs.gov.lv/represetie/par3.php> [aplūkots: 08.10.2019.]
2. Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri. *Kleinbergs Alberts Alfrēds*. [tiešsaiste]
Pieejams: <http://lkok.com/detail1.asp?ID=752> [aplūkots 10.10.2019.]
3. Melderis, J., *6000 latviešu virsnieku likteņi Otrā pasaules kara gados*. [tiešsaiste]
Pieejams: http://virsnieki.lv/wp/wp-content/uploads/2017/01/J_MELDERIS_Latv_virsnieki.pdf [aplūkots 10.10.2019.]
4. Melderis, J. *Latviešu virsnieku reģistrs (1915-1945)*. [tiešsaiste]
Pieejams: http://virsnieki.lv/wp/wp-content/uploads/2017/10/Latv.virsn_.reg_papildinats_peedej_3.pdf [aplūkots 10.10.2019.]
5. Schneider, G. *Jan Lipke: An Unusual Man. Muted Voices. Jewish Survivors of Latvia Remember*. New York: Philosophical Library, 1987. 276 p.
6. Зильберман, Д. *И ты это видел*. Нью-Йорк: Слово, 1989. 256 с.

Maija Meiere
Žanis Lipke Memorial

**THE DOBELE MUNICIPALITY IN THE JEW RESCUE MISSION
OF ŽANIS LIPKE (1943–1944)**

Summary

During the German occupation of Latvia in World War II, Žanis Lipke managed to rescue several people belonging to the Jewish community and other marginalized groups. He built the first hideout in his own backyard in Ķīpsala, Riga. Later on he created several more hideouts in Riga. Taking in account the growing number of refugees and the increasing danger, Žanis Lipke realized that he needed more hideouts and more people to help him. This is why he involved several inhabitants of the Dobeles municipality in his rescue mission.

Žanis Lipke made use of the circumstances at his workplace, the “*Luftwaffe*” warehouses, which was often visited by land workers. By conversing with these people Lipke tried to glean information about their views on the Third Reich and Jews. Believing that the brothers Jānis and Frīdrihs Rozentāli from the Dobeles parish were trustworthy and religious people that do not accept the rule of the Third Reich and its ideology, he offered them to take part in rescuing several Jews.

A very important person in helping Žanis’ mission in the Dobeles municipality was Vilis Bīnenfelds, the elder of the Dobeles parish. He helped Žanis find various safe houses in the territory and provided the people in hiding with food and news from the war front. After the German occupation ended, Vilis Bīnenfelds was arrested by the Soviet regime for “serving under the German rule”. Žanis Lipke and the people Vilis Bīnenfelds had helped to save testified in favour of him, and in result of this the Soviet powers shortened his imprisonment sentence.

Žanis Lipke created three hideouts in the Dobeles parish (“Mežamaki”, “Miltiņi” and “Rešņi”) and one hideout in the Annenieki parish (possibly, “Pļavnieki”). In all of these homesteads the refugees experienced favourable attitude from the owners and inhabitants. At several points the Jewish people were in danger of being discovered by the local German authorities and in the summer of 1944 this actually happened in the “Mežamaki” homestead. Several refugees were shot. A tragic fate befell the same homestead later on in 1944 when during an air raid a bomb fell on the home, killing the inhabitants who had so generously helped the refugees.

The Jewish refugees in the Dobeles municipality were also helped by the local doctor and founder of the Dobeles hospital Dr. Edgars Francmanis. Francmanis and his family are described as having gladly helped by offering provisions and medical care.

In July of 1944 the war front line moved very close to the Dobeles municipality and thus it became increasingly difficult for Žanis Lipke to visit the hideouts. The refugees were advised by Soviet soldiers to leave the territory and attempt escaping to Lithuania. Thus the hideouts in the Dobeles municipality were abandoned and the activities of Žanis Lipke and his associates in this area came to a halt.

Figure captions

- Fig. 1.* Žanis Lipke. 1942. Collection of Žanis Lipke Memorial.
- Fig. 2.* Kārlis Jankovičs, a driver helping Žanis Lipke in his mission. 1941. Personal archive of the Jankovičs family.
- Fig. 3.* Driver Jānis Briedis with his wife and Zigfrīds, the son of Žanis Lipke, at his Christening ceremony. 1934. Collection of ŽLM.
- Fig. 4.* Vilis Bīnenfelds. Mid-20th Century. Personal archive of Dāvids Zilbermans.
- Fig. 5.* Doctor Zeligs Šmuljans. 1930s. Personal archive of the Mellers family.
- Fig. 6.* Vilhelmīne Putriņa, owner of the “Miltiņi” homestead. Collection of ŽLM.
- Fig. 7.* Bruno Rozentāls, inhabitant of the “Miltiņi” homestead. Second half of the 20th Century. Collection of ŽLM.
- Fig. 8.* Saved refugees Grigorijs Arensburgs and Izaks Drizins at the grave of Žanis Lipke. 1980s.
- Fig. 9.* Refugees and the helpers near the “Miltiņi” homestead. 1944. Personal archive of the Noim family.
- Fig. 10.* Frīdrihs Rozentāls, inhabitant of the “Miltiņi” homestead. 1920s-1930s. Personal archive of the Zilberman family.
- Fig. 11.* Villijs Frišs, one of the refugees hiding in the Dobeles Municipality. 1920s-1930s. Collection of ŽLM.
- Fig. 12.* Saved refugee Mihails Rāge with his family and Žanis Lipke. 1950s. Personal archive of Lija Rāge.
- Fig. 13.* Saved refugees, Žanis Lipke and his grandson in Ķīpsala. C. 1965. Collection of ŽLM.
- Fig. 14.* Sofija Šterna, a woman hiding in the Dobeles municipality. Collection of ŽLM.
- Fig. 15.* Hanna Šterna, daughter of Sofija, also hiding in the Dobeles municipality. Collection of ŽLM.
- Fig. 16.* Dr. Edgars Francmanis with his wife and daughter. 1930s. Collection of the Dobeles Museum.
- Fig. 17.* Germans Noims with helper Aleksandra Dagarova and their daughter. 1940s. Personal archive of the Noim family.
- Fig. 18.* Helper Marija Kellere and Žanis Lipke in Riga. 1986. Collection of ŽLM.
- Fig. 19.* Refugees and helpers in the Dobeles municipality. 1944. Personal archive of the Noim family.
- Fig. 20.* A map of the homesteads used by Žanis Lipke in the Dobeles parish.

Sergejs Ivanovs
Mag. Lic. Theol.

AUDZINĀŠANAS TEORIJAS UN AUDZINĀTĀJA STĀJAS NEATBILSTĪBA IDEOLOĢIJĀM LATVIJAS OKUPĀCIJAS LAIKĀ KĀ IEMESLS JŪLIJA ALEKSANDRA STUDENTA DZĪVES GAITĀM DOBELĒ

Ievads

Profesora J. A. Studenta (1898–1964, 1. att.) 120. dzimšanas gadadiena 2018. gada otrajos Ziemassvētkos ir pagājuši bez īpašiem piemiņas pasākumiem. Toties pirms piecdesmit pieciem gadiem Dobeles pilsētas kapos pulcējās vairāki simti cilvēku, lai viņu pavadītu mūžībā (3. att.). Pavadītāju vidū galvenokārt varēja būt bijušie studenti, jo J. A. Students pirms izsūtījuma bija pasniedzis vismaz desmit dažādās mācību un izglītības iestādēs¹, un dobelnieki, jo pēc izsūtījuma viņš dzīvoja pilsētā un strādāja vietējā namdaru brigādē.² Lielais bērū dalībnieku skaits norādīja ne vien uz J. A. Studenta personības nozīmi šo cilvēku dzīvē, bet arī uz zināmu vērtību atzīšanu, pat manifestāciju, pēc kurām viņš savā dzīvē ir vadījis. Alnis Freibergs, viens no bērū ceremonijas aculieciniekiem, dalījās ar piedzīvoto atvadišanās brīdī: “Kāds no pavadītājiem skaļi iesaucās “šo lielo, izcilo cilvēku nomocīja noziedznieki komunisti”, man notirpa kājas un karsti uztraukuma viļņi izplūda cauri ķermenim, klausoties tādos vārdos.”³

Starpkaru perioda valsts ierēdnim⁴ un inteliģences pārstāvim J. A. Studentam, 1952. gadā atgriežoties no izsūtījuma, nebija ļauts turpināt akadēmisko darbu un apmesties uz dzīvi Rīgā. Tādēļ sākotnēji viņš bija spiests izmantot māsas Zuzannas Studentes (1883–1975, 2. att.) viesmīlību Dobelē. Vēlāk kopā ar sievu Birutu atrada sev mājvietu „Liezpienos” Auru ciemā pie Dobeles, kur dzimusi viņu meita Silvija.⁵

Pēdējos divos gados J. A. Studenta piemiņa Dobelē tikusi īpaši iemūžināta. Sadarbībā ar Dobeles pilsētas kapu pārvaldi un Dobeles Novadpētniecības muzeju J. A. Studenta biogrāfijas

1 Zigmunde, A. *Nezināmi fakti par profesoru Jūliju Aleksandru Studentu*. // RTU zinātniskie raksti, Humanitārās un sociālās zinātnes, sērija 8, sējums 17. Rīga: RTU, 2010. 54. lpp.

2 Intervija ar Ausmu Tauriņu, dz. Gūti, J. A. Studenta krustmeitu, dokumentēta 2016. gada 28. jūlijā, autorizēta 2016. gada 31. jūlijā, „Mežciems”, Stīveru pag., Siguldas nov., 3. lpp.

3 Freibergs, A. Augšamcelšanās. *Brīvā Latvija*, 2005, Nr. 41. 6. lpp.

4 J.A. Studenta pamatdarbs no 1919. gada bija Aizsardzības ministrijas galvenajā štābā, arhīva pārziņa amatā, vēlāk paaugstināts par kara laika ierēdni, bet 1921. gada 12. aprīlī iecelts par Kara ministrijas arhīva pārzini, kur strādāja līdz štāba likvidācijai, pildot arī štāba nodaļas audzināšanas priekšnieka pienākumus.

LVVA, 5601. f. (*Armijas štāba personas lietu kolekcija*), 1. apr., 6154. l. 15. lp.;

LVA, 1655. f. (*Latvijas Konservatorija*), 1. apr., 111. l. 8. lp.

5 Intervija ar Ausmu Tauriņu, dz. Gūti. 3. lpp.;

Pētera Gūta, J. A. Studenta krustdēla, atmiņas dokumentētas 2016. gada 29. jūlijā, autorizētas 2016. gada 19. augustā, Lubānas novadpētniecības centrs, 2. lpp.

pētnieki panāca, ka 2016. gada beigās viņa vārds tika pievienots ievērojamo cilvēku sarakstam, kas apglabāti Dobeles pilsētas kapos. Latvijas simtgades jubilejas gada nogalē uz J. A. Studenta kapa tika uzstādīts kapakmens, ko veidojis tēlnieks Matīass Jansons (4. att.). Studentu dzimtas kapus Dobeles pilsētas kapsētā izveidoja J. A. Studenta mazdēls Vilnis Laizāns. Mazdēls 2006. gadā apglabāja blakus vectēvam audzumeitu Inesi Jodeli, vēlāk 2007. gada vasarā pārapbedīja vecmāti Birutu Studenti (dz. Vinkmane) un savu māti Silviju Laizāni (dz. Studente).⁶ J. A. Students noteikti ir personība, kuras nopelnus bija jācildina Latvijas simtgades jubilejas gadā. Studentu dzimta var lepoties par J. A. Studenta pašreizējā kalpošanu valsts ierēdniecībā un akadēmiskajā sfērā. Pateicības vārdi pienākas V. Laizāna ģimenei un tuviniekiem par ieguldījumu J. A. Studenta piemiņas iemūžināšanā.

Piedāvātais temats par J. A. Studenta audzināšanas teorijas un audzinātāja stājas neatbilstību ideoloģijām Latvijas okupācijas laikā kā iemesls viņa dzīves gaitām Dobelē ņemts no plašāka pētījuma, kas veltīts reliģiskām idejām Studenta piedāvātajā audzināšanas modelī. Drīzumā, 2020. gada janvārī, raksta autora promocijas darbs ar tādu nosaukumu tiks aizstāvēts Kardināla Stefana Višņska universitātē Varšavā (Polija). Tādēļ šī tēma ir skatīta reliģiskās audzināšanas kontekstā.

Saskaņā ar J. A. Studenta pedagoģiskajiem uzskatiem reliģiskā audzināšana cilvēka personības veidošanas procesā nodrošina aksioloģiska rakstura pamatus, t.i., palīdz izveidot vērtību hierarhiju, kuru cilvēks pieņem sava pasaules uzskata veidošanai un dzīves mērķa sasniegšanai. Savukārt piederība konkrētai reliģijai nosaka viņa dzīvesveidu saskaņā ar noteiktām garīgām vērtībām. Piedzimšana praktizējošu luterāņu Pētera Studenta un Ilzes⁷ Studentes (dz. Ceimeres) ģimenē, kuri nokristīja pastarīti jau otrajā dzīves mēneša sākumā, liecina par viņu nodomu audzināt dēlu par apzinīgu kristieti. J. A. Studenta autobiogrāfiskās piezīmes ir tam par apliecinājumu: „[...] pirmos un svarīgākos audzināšanas pamatus reliģiski-tikumiskā garā saņēmu no vecākiem.”⁸, „[...] mantojums no vecākiem ir neatsverams: tā ir viņu labā sirds un svētīgās pamācības”⁹. Skolas gaitās kristīgās ticības mācību viņš apguva mācītāja Voldemāra Maldoņa vadībā¹⁰, bet studiju gados padziļināja izpratni līdz ar citu vērtīborientējošo priekšmetu iepazīšanu un aktīvu dalību tā pašā mācītāja dibinātajā un vadītajā LU Filozofijas un reliģijas zinātņu biedrībā¹¹, kā rezultātā J. A. Students atbalstīja integrālās audzināšanas pieeju cilvēka personības veidošanā.

Jaundibinātās valsts ierēdnis un akadēmiskais darbinieks J. A. Students bija pārliecināts, ka reliģiozitāte ir viena no latvieša garīgajām īpašībām. Pamatojums tam ir atrodams viņa publikāciju (1935–1939) reliģiski-pilsoniskajā tematikā, kas izklāstīta galvenokārt mēnešrakstā valsts aizsardzībai un aizsargu domai, latviskai rakstniecībai un kultūrai „Aizsargs” un militāri-sabiedriskajā mēnešrakstā Latvijas kara skolu beidzošo virsnieku apvienības izdevumā „Kadets”. Daži raksti ir atrodami arī

6 Iesniegums Smiltenes pilsētas domē. Lūgums pārapbedīt Birutu Emīliju Studenti (dz. Vinkmani), LR Tieslietu Ministrijas Dzimtsarakstu Departamenta Arhīva nodaļā 2006. gada 8. jūnijā izdotā izziņa ar nr. M-280; Iesniegums Valkas pilsētas domē. Lūgums pārapbedīt Silviju Silvu Laizāni (dz. Studente), LR Tieslietu Ministrijas Dzimtsarakstu Departamenta Arhīva nodaļā 2006. gada 5. jūnijā izdotā izziņa ar nr. M-279.

7 Īstais J. A. Studenta mātes vārds, kas atrodams kristību reģistrā un citos baznīcas reģistros, ir Ilze Studente (dz. Ceimere). Skat. LVVA, 6732. f. (*Lubānas evaņģēliski luteriskā draudze (Madonas apriņķis)*), 1. apr., 2. l. 235., 272. lp. Tāpēc nevar piekrist līdzšinējās publikācijās sastopamajam apgalvojumam, ka J. A. Students ir piedzimis Mildas un Pētera ģimenē. Skat. Kraukle, I. Jūlija Aleksandra Studenta dzīves ceļš (1898. g. 26.XII–1964. g. 24.III). Grām.: *Jūlijs Aleksandrs Students. Dzīve un darbi. Rakstu krājums*. Rīga: RaKa, 1998. 8. lpp.; Kraukle, I. Jūlija Aleksandra Studenta dzīve un darbos izteikto atziņu aktualitāte mūsdienās (1898–1964). Grām.: *Laikmets un personība. Rakstu krājums Nr. 5*. Red. A. Krūze. Rīga: RaKa, 2004. 212. lpp.

8 LU godalgotie audzēkņi. Jūlijs Aleksandrs Students. *Students*, 1922, Nr. 9. 3. lpp.; Madonas novadpētniecības muzejā ir atrodams apsveikums Lieldienās, kas nosūtīts Studentu ģimenei 1909. gadā, tas apstiprina J. A. Studenta sacīto par ģimenē saņemto reliģisko audzināšanu. Skat. MNM PLG 3304: 9.

9 Turpat.

10 Anspaks, J. *Tautas izglītības un pedagoģijas doma Latvijā līdz 1990. gadam*. Rīga: Zinātne, 1987. 45. lpp.

11 Adamovičs, L. *Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāte 1919–1939*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1939. 84. lpp.; LVA, 2730. f. (*Rīgas domes Izglītības, jaunatnes un sporta departaments*), 1. apr., 2. l. 15. lpp.

Lāčplēša Kara ordeņa kavalieru biedrības izdevumā „Lāčplēsis”, kā arī Latvijas Lauksaimniecības kameras žurnālos mazpulku vadītājiem un jaunatnes audzinātājiem – „Vadītājs”, bet jaunatnei un mazpulku dalībniekiem – „Mazpulks”. Liktenīgi raksti, par kuriem vēlāk J. A. Students tika apsūdzēts¹² un izsūtīts, ir atrodamī „Izglītības Mēnešrakstā”. Tie veltīti J. A. Studentam ļoti svarīgajai ideālisma tēmai personības rakstura audzināšanā.

Reliģiski-nacionālie uzskati kā J. A. Studenta izsūtījuma iemesls

Bērnības drauga un bijušo audzēkņu, studentu liecības par J. A. Studenta ideālismu¹³ izgaismo viņa tieksmi pēc taisnīguma un patiesības, kas iesakņojusies ne vien humānā, bet arī reliģiskā taisnīguma un patiesības izpratnē un, vienlaicīgi norāda uz to, ka viņš sākotnēji nenojauta par ideoloģiju radīto briesmu postošajām sekām.

Laika posmu starp Pirmo un Otro pasaules karu raksturoja manipulācijas ar cilvēka reliģisko un patriotisko jūtu izpratni, tādēļ kristiešiem tika atgādināts par kristīgās audzināšanas pamatnostādņem un uzsverts, ka saskaņā ar skaidrā prāta un Atklāsmes likumiem šī audzināšana ir vērsta uz cilvēku kopumā, viņa miesas un dvēseles vienībā, tās dabiskā un pārdabiskā dimensijā. Kristīgās audzināšanas mērķis ir veidot patiesu kristieti, kurš, vienlaicīgi, ir labs un atbildīgs pilsonis, tas ir kristībā atdzimis un veidots pēc Kristus līdzības, vadās pēc mūžīgajiem taisnības likumiem, kas paredz atdot Dievam to, kas Dieva, un tas savukārt palīdz attīstīt savas dabiskās dotības, kopt materiālos un laicīgos labumus cēlāku mērķu sasniegšanai, sekmējot civilizācijas un attīstības procesus sabiedrībā.¹⁴

Šim vadlīnijām atbilst arī J. A. Studenta audzināšanas teorija, kurā garīgā audzināšana iekļauj sevī ne vien reliģisko un politisko, t.i., nacionālo, patriotisko, valstisko audzināšanu, bet arī intelektuālo, ētisko, sociālo un estētisko audzināšanu. Visi pieminētie audzināšanas principi veido vispusīgu cilvēka garīgo attīstību, kurā īpaša loma ir ētiskai jeb tikumiskai audzināšanai, jo tikumiskā garā audzināts cilvēks, viņaprāt, kļūst iecietīgs un tolerants pret cilvēkiem ar atšķirīgu pasaules uztveri. Audzināšanas procesā cilvēks tiek ievadīts kultūras dzīves sfērās un kļūst par pilnvērtīgu kulturālas sabiedrības locekli. Vienpusīga garīgā audzināšana novērojama tad, ja kaut viens no minētajiem audzināšanas veidiem tiek ignorēts vai īpaši izcelts. Tādēļ J. A. Students iestājās pret cilvēka ievirzīšanu gan politiskajā, gan reliģiskajā vienpusībā. Pirmajā viņš saskatīja briesmas zaudēt objektivitāti, kļūstot par šaura politiska spēka vai pat pretvalstiskas politiskas organizācijas interešu aizstāvi, otrajā – kļūt par fanātiski noskaņotu reliģisko vērtību aizstāvi, kas ir pretrunā ar patieso dievbijību.¹⁵ Tieši tāpēc viņa reliģiski-nacionālie ideāli nesaskanēja ar divu ideoloģiju nostādņem, kuru mērķis bija pakļaut jaundibinātās Latvijas valsts pilsoņus savtīgu mērķu sasniegšanai, proti, nacionālo sociālismu un ateistisko komunismu.

---

12 LVA, 1986. f. (*Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (VDK) par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas*), 2. apr., 6398. l. 6.-7. lpp.

13 Birkmanis, G. Jūlijs Students. Post scriptum. *Skolotāju Avīze*, 1989. 8. lpp.;

Birkmanis, G. Jūlijs Students (1898-1964). *Komunārs*, 1990, Nr. 24. 6. lpp.;

Šterna, E. Atmiņas par Doc. Jūlija Studenta darbu Kaucminde mājturības seminārā un Latvijas mājturības institūtā. Grām.:

Kraukle, I. (sast.) *Jūlijs Aleksandrs Students. Dzīve un darbi. Rakstu krājums*. Rīga: RaKa, 1998. 93.lpp.;

Švalkovska, A. Atmiņas par manu lielisko pasniedzēju Jūliju Studentu. Grām.: Kraukle, I. (sast.) *Jūlijs Aleksandrs Students. Dzīve un darbi. Rakstu krājums*. Rīga: RaKa, 1998. 97. lpp.

14 Ratti, A. *Enciklika par kristīgo audzināšanu Divini illius Magistri*, Vatikāns, 1929. 55., 90.-95. panti.

15 Students, J. A. *Vispārīgā paidagōģija. Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā*. Rīga: Fr. Baumaņa apg., 1933. 276.-354. lpp.;

Students, J. A. Cilvēku pazišana un saprašana. Grām.: Klētnieks, V. (red.) *Garezera raksti. Skautu vadītāju rakstu krājums, 1 (16)*. Rīga: Latvijas Skautu centrālā organizācija, 1938. 20.-26. lpp.

Nacionālā sociālisma piekritējiem kristiešu vidū tika skaidrots, ka ar mīlestību pret tautu un dzimteni nedrīkst piesegt ļaunos nodomus, kuru mērķis ir iznīcināt, jo sekošana seno ģermāņu ticējumiem attālina no Dieva atklātās patiesības un noved līdz viltus reliģijas nebrīvei, kur Dievs kā Persona tiek aizvietots ar bezpersonisko *fatum* jeb spēku, kas nosaka notikumu gaitu, tādā veidā noliedzot Dieva gudrību un Providenci. Patiesa ticība Dievam un ar to saistošs pasaules uzskats nepieļauj, ka rasei, tautai, valsts iekārtai vai tās ierēdņiem, vai arī jebkādam citām laicīgā rakstura vērtībām būtu piešķirts normatīvs statuss citu vērtību, t.sk. arī reliģisko vērtību, veidošanā, kuras tiek stādītas priekšā kā pielūgsmes vērtas. Tā laika ticīgo uzmanība tika vērsta uz to, ka Dieva svētais Vārds tiek izmantots kā izkārtne cilvēcisko ilgu veidojuma apzīmēšanai, kas sekmētu neprātīgu nacionālā dieva vai nacionālās reliģijas ideju. Tam par apstiprinājumu ir viltība, proti: tiek izcelts varonības cēlums un pretstatīts patiesībai, pazemībai un pacietībai evaņģēliskajā izpratnē; mūžīgā dzīve tiek skaidrota kā laicīgās dzīves turpinājums savas tautas kopībā, nevis cilvēka kā indivīda dzīve pēc nāves mūžīgajā svētlaimē vai mūžīgajās ciešanās, un tas grauj reliģiskā pasaules uzskata un morālās kārtības pamatus.¹⁶

Varonība J. A. Studenta izpratnē ir cieši saistīta ar patiesības, taisnības, brīvības, goda, skaistuma un svētuma aizstāvēšanu, to uztur ideālisma gars un raksturo pašai ziedzība, uzpurēšanās un nesavtība savas tautas labā.¹⁷ Varonis pārliecinoši pilda šo pienākumu reliģiskas apziņas vadīts: lēmumus pieņem saskaņā ar sirdsapziņu, tā paklausa pašam Dievam; cer uz Dieva gādību un palīdzību, kā arī taisnīgu gala iznākumu; paļāvību uz Dievu pauž caur bijību, cieņu un pazemību.¹⁸ Vienlaicīgi varoņa personībā ir pamanāms garīgs līdzsvars un ķermeņa jeb miesas pakārtošana tam, proti: „varoņa gars ietver sevī prāta skaidrību, stipru, apzinīgu gribu un spēcīgas jūtas līdz ar uzmodinātajiem afektiem, turklāt visi šie psihiskās dzīves izpaudumi atrodas līdzsvarā un saskaņā. [...] Varoņa garā apzinīgā griba pilnīgi valda pār ķermeni”¹⁹. Izvērtējot varonības psiholoģisko un ētisko aspektu, J. A. Students sniedzis sekojošo definīciju: „Varonība ir apzinīga, bezbailības un augstsirdības pilna darbība, kas piepilda augstākās garīgās vērtības un nāk par svētību visai cilvēcei.”²⁰

Nacionālā sociālisma ideoloģijas izpausmes un paredzamās sekas uztrauca J. A. Studentu, tādēļ viņš pārtrauca publicēt zinātniskos rakstus, sekojoši to pamatojot: „Kad nāca atklātībā patiesā vāciešu daba un nodomi, vērsti pret mūsu tautu, es no rakstīšanas atteicos un 1943.–1944. gados nublicējos vispār.”²¹ Tas gan nenozīmē, ka J. A. Students klusēja. Emīla Cera paskaidrojums Padomju Latvijas valsts aizsardzības komisāram 1945. gada 24. janvārī atklāj: „Strādādams pie manis 1943. gada vasarā par puisi, lai pelnītu ziemeļiem, asi atsaucās par vāciešiem, ka vācieši gribot latviešu tautu izsvaidīt un izputināt, ka nošaujot nevainīgus un labus cilvēkus, iznīcinot ebrejus un čigānus.”²² Domājams, tāpēc J. A. Studenta vārds ir atrodams Latvijas Centrālās Padomes Memoranda parakstītāju vidū. Dokuments tapis 1944. gada martā ar mērķi pretoties nacionālistu okupācijas varai un pieprasīt neatkarības atjaunošanas atbalstu Rietumu valstu valdībām.²³ 188 parakstītāju vidū ir politiķi, sabiedriskie darbinieki un intelīģences pārstāvji. Drosmīgi deklarējot latviešu tautas gribu,

16 Ratti, A. Enciklika *Mit Brennender Sorge*. Vatikāns, 1937. 2., 4., 8., 11.-13., 15., 32., 49. panti.

17 Students, J. A. Ideālisma audzinātāja nozīme. *Izglītības Mēnešraksts*, 1942, Nr. 3. 66.-67. lpp.;

Varonības būtība. *Kurzemes Vārds*, 1938, Nr. 284. 3. lpp.

18 Students, J. A. Varoņa personība. *Mazpulks*, 1938, Nr. 3. 100. lpp.;

Students, J. A. Ciņas un varonības gars. *Lāčplēsis*, 1937, Nr. 5. 49. lpp.;

Students, J. A. Varoņa raksturs. *Aizsargs*, 1937, Nr. 6. 412.-413. lpp.

19 Students, J. A. Ciņas un varonības gars. 47. lpp.

20 Students, J. A. Varoņa raksturs. 413. lpp.

21 LVA, 1986. f., 2. apr., 6398. l. 22. lp.

22 Turpat, 20. lp.

23 Ciganovs, J. Latvijas Centrālā Padome un Memorands. Grām.: Kvāle, I. (sast.) *Ar parakstu par Latviju. Biogrāfiskā vārdnīca, Latvijas Centrālās Padomes Memoranda parakstītāju biogrāfijas*. Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2014. 7. lpp.

memoranda parakstītāji pieprasīja atjaunot Latvijas Republikas suverenitāti, lai varētu īstenot savas valsts teritorijas aizstāvēšanu no draudošā Padomju Savienības armijas iebrukuma, kā arī cerēja uz citu valstu atbalstu, aizstāvot savas tautas gribu – Latvijas valsts aizsargāšanu.²⁴ Memorandā uzstādītie mērķi atspoguļo J. A. Studenta pilsonisko nostāju, to apliecina viņa paraksts uz šī dokumenta ar septiņdesmit astoto kārtas numuru.²⁵ Vēsturnieks Juris Ciganovs apgalvo: „Memorands ir nozīmīgākās politiskās pretošanās kustības – Latvijas Centrālās Padomes – politiskās platformas un tās atbalstītāju apliecinājums cīnīties par brīvu un neatkarīgu Latvijas Republiku, neskatoties uz divu okupācijas režīmu – Padomju Savienības un nacistiskās Vācijas – centieniem to iznīcināt. [...] Aizvien notiek mēģinājumi cīņu par savas valsts neatkarību pasniegt kā viena vai otra okupācijas režīma atbalstīšanu. Latvijas Centrālās Padomes Memorands pierāda šādas pieejas nepamatotību.”²⁶ Represijas pret Latvijas Centrālās Padomes locekļiem un to atbalstītājiem sākās 1944. gada aprīlī, kas izraisīja došanos politisko bēgļu gaitās.²⁷

J. A. Studenta pārlicība liedza viņam atstāt Latviju. Līdzgaitnieki liecina par viņa nepiekāpību, kuru pat bērnības draugi varēja uztvert kā stūrgalvību,²⁸ tomēr bijušās studentes min arī kādu personisko iemeslu, kāpēc viņš nekļuva par politisko bēgli, proti, sievai nepieciešamais atbalsts slimībā,²⁹ kas izslēdza iespējamo došanos ceļā, jo vairāk tādēļ, ka studentu atmiņās viņš ir palicis kā „cilvēks, kas otra vēlēšanos, intereses stādīja augstāk par savējām. Gaišs, labestīgs, ar skumji rezignētu pasaules izjūtu.”³⁰

Otra ideoloģija, pret kuru cīnījās J. A. Students, bija ateistiskā materiālisma antropoloģija. Tajā nav starpības starp garu un matēriju, dvēseli un miesu, netiek atzīta dvēseles pastāvēšana pēc nāves, ir izslēgta jebkāda cerība uz aizkapa dzīvi. Komunistiskajā ideoloģijā cilvēks ir viens no elementiem pasaules mehānismā, tādēļ tam nepienākas nekādas dabiskas tiesības. Ateistiskā ideoloģija attiecībā uz cilvēka personu izjauc laulības institūciju un bērnu audzināšanas procesu, laulība vairs nebalstās tiesiski-morālajās saitēs, bet gan ir pakļauta indivīda vai sabiedrības gribai, tā nav nešķirama. Sieviete vairs nav ģimenes pavarda glabātāja, emancipācijas vārdā tā ir ierauta kolektīvās produkcijas ražošanā, rūpes par mājsaimniecību un pēcnācēju audzināšanu tiek uzskatītas vienīgi par sabiedrības pienākumu, atņemot šo privilēģiju bērnu vecākiem. Sabiedrībai komunistiskajā ideoloģijā tiek piešķirtas neierobežotas pilnvaras noslogot indivīdu kolektīvā darba jūgā, ignorējot tā personīgo labumu un gribu, ir atļauts vardarbības pielietojums. Tādā sabiedrības modelī morālie un tiesiskie principi izriet no aktuālās saimnieciskās iekārtas, to avots ir laicīgs, bet mērķis – jauna laikmeta un civilizācijas sākums, kur cilvēce iztiek bez Dieva. Utopiskās evolūcijas rezultātā sagaidāma sabiedrisko šķiru izzušana kā kolektīvisma ideāls.³¹

Ģimenes modelis, kādu savos darbos apraksta J. A. Students, norādot uz tā īpašo nozīmi sabiedrībā, sievietes lomu un audzināšanas funkciju tajā, krasi atšķiras no komunistiskās ideoloģijas piedāvātā modeļa. Vīrieša un sievietes laulības pamati ir veidoti uz ateistiskās ideoloģijas atmestām garīgām saitēm. Patiesa mīlestība atrodas laulības pamatos, tās garīgās dabas īpašības ir: apgarota, gloriāla, dievišķa, cilvēka garu stiprinoša, uz tikumisku darbību mudinoša un tādā veidā sabiedrību pozitīvi ietekmējoša; vairāk garīga nekā dabiska caur miesas pakārtošanu garam, gars vada un

24 Kvāle, I. (sast.) *Ar parakstu par Latviju. Biogrāfiskā vārdnīca, Latvijas Centrālās Padomes Memoranda parakstītāju biogrāfijas.* 12.-13. lpp.

25 Turpat, 20. lpp.

26 Ciganovs, J. *Latvijas Centrālā Padome un Memorands.* 8. lpp.

27 Turpat.

28 Birkmanis, G. *Jūlijs Students. Post scriptum.* 8. lpp.

29 Birkmanis, G. *Sarakste par J. A. Studentu.* Grām.: Birkmanis, G. *Cerību un vilšanās gadi.* Latviešu jaunatnes organizācija *Klubs 415*, 2000. 290.-291. lpp.

30 Turpat, 292. lpp.

31 Ratti, A. *Enciklika Divini Redemptoris*, Vatikāns, 1937. 9.-14. panti.

noteic dzimumkaislības; tai piemīt vienīguma īpašība kā mīlestības tikumības un svētuma pazīme, attiecināma pret vienu otra dzimuma cilvēku reizi mūžā, kas izriet no cilvēka psihofiziskās un garīgās struktūras, kā arī mīlestībā dzimuša bērna tiesībām uz vieniem vecākiem; nedalāma, vērsta uz visa sevis dāvāšanu laulātajam, jo dalīta mīlestība nesatur sevī vienību, apgarotību un dzīvību; vērsta uz garīgu pilnveidošanos, savstarpēju atbalstu, interesi par laulātā dvēseli un darbu, pretējā gadījumā rodas mīlestību nāvējošā vienaldzība; mistērija jeb noslēpumainība, kas vedina uz laulātā personības, garīgās pasaules, dvēseles skaistuma pakāpenisku iepazīšanu, kas neizslēdz iemīlēšanos no pirmā acumirkļa; mūžīga.³²

J. A. Studenta skatījums uz cilvēka dzīvi pēc nāves, t.i., mūžībā, bija pretrunā ar abām minētajām ideoloģijām. Ja ateistiskais komunisms to noliedza, tad nacionālais sociālisms skaidroja kā laicīgās dzīves turpinājumu savas tautas kopībā. Viņaprāt, tieši reliģiska motivācija padara cilvēku bezbailīgu nāves briesmās, jo „pēc nāves nāks cita, nemirstīga dzīve, kuras svētlaimībā varēs ienākt tikai atkarībā no tā, cik cilvēks būs spējīgs grēku pārvarēt un labu darīt. Dievs ir tā būtne, kurš redz visu, ko cilvēks domā, jūt un dara, kaut gan citi ļaudis to nemana, turklāt savā visspēcībā Dievs nāk kā sodītājs vai žēlotājs. Kam izdodas izprast Dieva gribu un tai klausīt, tas nebaidās nekādu ciešanu, pat visbriesmīgākās nāves,”³³ skaidro J. A. Students. Būtisks jēdziens, kas padara skaidrāku eshatoloģijas jautājumu, ir atbildība pret sevi un savu sirdsapziņu, par un pret līdzcilvēkiem, visbeidzot visaugstāko atbildības izpausmi, atbildību Dieva priekšā.³⁴ Atbildības apziņu kā šīs dzīves vienu no pamatnoteikumiem³⁵ J. A. Students attiecina uz domām, vārdiem, darbiem un saskata tajā mūžīgas dzīves iegūšanas nosacījumu,³⁶ vēl vairāk – pielīdzina to uzticībai, kas tiek atlīdzināta ar uzvaru un dzīvību.³⁷

Padomju varas iebrukums Latvijā un jaunās ideoloģijas postošās izpausmes sākotnēji paralizēja J. A. Studenta publicēšanos (1940.–1941. gadā)³⁸, tomēr vēlāk cīņā pret ateistisko komunismu savās publikācijās viņš aizstāv tautiešus, atmaskojot ideologu slēptos nodomus. Atskaitē Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas sekretāram par 1942. gada publikācijām J. A. Students skaidro, ka, „ja vienā otrā rakstā būs domas, kas neatbilst padomju principiem, tad tas ir skaidrojams ar daudzu mūsu tautiešu izsūtīšanu 1941. gada jūnijā, kas latviešu sabiedrībā izraisīja smagus pārdzīvojumus [...]” ar piebildi: „vietām raksta saturs ir cenzūras mainīts, ieskaitot izteikumus, kas man sveši”³⁹. Vēlāk pēc apcietinājuma J. A. Studentam tika paskaidrots, ka šie tautieši ir bijuši padomju patrioti, kurus Padomju vara it kā esot evakuējusi no Latvijas drošībā. Skaidrotājam gan neizdevās Studentu pārliecināt, jo, viņaprāt, latvieši tomēr bija savas tēvzemes patrioti un tika izvesti piespiedu kārtā.⁴⁰ Liktenīgie raksti, kas minēti apsūdzības protokolā,⁴¹ ir atrodami „Izglītības Mēnešrakstā” un tie veltīti ideālisma tēmai.

Autors atzīst savus vārdus, proti: „Ja pagājušajā komunistu varmācības šausmu laikā mūsu skola visumā noturējās līdzsvarā, par to jāpateicas ideālisma garam, kas bija pietiekami stiprs Latvijas

32 Students, J. A. *Psicholoģija. Ģimnāzijām, skolotāju institūtiem, pašmācībai*, Rīga: A. Gulbja izd., 1930. 112.-113. lpp.;

Students, J. A. *Bērna, pusaudža un jaunieša psiholoģija. Cilvēka psihiskā attīstība no dzimšanas līdz garīgā nobrieduma posmam*, Rīga: Autora izd., 1935. 449.-477. lpp.

33 Students, J. A. *Ciņas un varonības gars*. 49. lpp.

34 Students, J. A. *Atbildības prieks. Mana Māja*, 1942, Nr. 5. 3. lpp.;

Students J. *Vadonības būtība. Vadītājs*, 1938, Nr. 3. 157. lpp.;

Students J. *Vadonība un atbildība. Aizsargs*, 1938, Nr. 7.-8. 501. lpp.

35 Students, J. A. *Dzīve un izglītības ideja*. Grām.: Vičs, A. (sast.) *Tautas audzināšana. Pedagoģiski-sabiedrisko rakstu krājums, 3.sēj.* Rīga: Latvijas nacionālo skolotāju centrs, 1926. 42. lpp.

36 Students, J. A. *Atbildības prieks*. 3. lpp.

37 Students, J. A. *Uzticības ceļš. Mana Māja*, 1942, Nr. 2. 30. lpp.

38 LVA, 1986. f., 2. apr., 6398. l. 11a. lp.

39 Turpat, 22. lp.

40 Turpat, 12. lp.

41 Turpat, 6.-7. lp.

skolā. Starp citu, to apliecina fakts, ka ne vien skolotāji un studenti, bet arī daudzi skolēni nonāca čekas nagos un nozuda moku pagrabos vai nezināmos Golgatas ceļos.⁴² Pratināšanas protokolā zem šī citāta apsūdzētajam lika parakstīties papildus kārtā, kā arī zem piebildes, ka redakcija patvaļīgi ir iestarpinājusi sekojošu tekstu: „[...] lai tā [skola] paliktu uzticīga savai tautai un tai pašā reizē būtu aktīva jaunās Eiropas cīnītāja. Lielvācijas varonīgā armija, ģeniālu vīru vadīta, mūs izglāba no pilnīgas iznīcināšanas”.⁴³ Tomēr, neskatoties uz šo pratinātāja pedantismu, pratināšanas beigās noformulētajā apsūdzībā šie teksti ir savienoti kopā,⁴⁴ pieminēta cildinātā nacionālsociālisma pretstatīšana asiņainajam komunismam citā rakstā.⁴⁵ Netika ņemts vērā J. A. Studenta skaidrojums, ka pārmeklēšanas laikā konfiscētajos rakstos ir atrodams oriģinālā teksta manuskripts,⁴⁶ kuru var salīdzināt ar publicēto. Šo argumentu pats J. A. Students izmantoja vien pēc diviem gadiem, lūdzot pārskatīt bargo sodu, jo izmeklēšana tika veikta kara laika apstākļos. Nelīdzēja nedz arguments, ka J. A. Students nav piederējis nevienai partijai vai politiskajam spēkam, kas aģitētu pret padomju varu, nedz taisnošanās, ka ir bijis vienkāršs zinātniskais darbinieks, kurš rakstos sniedza morālo atbalstu saviem cietušajiem tautiešiem.⁴⁷ Ģenerālmajors Esaulovs (Эсаулов) neuzskatīja argumentus par pārliecinošiem un atstāja spēkā iepriekšējo lēmumu.⁴⁸ Saskaņā ar 1945. gada apsūdzības lēmumu J. A. Studentam bija jāizcieš it kā pelnīts sods par „[...] aktīvu palīdzību vācu armijai, Padomju Latvijas okupantiem, daudzkārt apmeloja Padomju Savienību fašistiskajā presē un slavēja Hitlera režīmu”,⁴⁹ līdz ar to J. A. Students arī turpmāk tika uzskatīts kā bīstams „kontrrevolucionārs un pretpadomju elements”⁵⁰, kuru, viņuprāt, pārmācīt spēs labošanas darbi astoņu gadu garumā.⁵¹

Atteikumam sekoja arī LPSR Ministru Padomes galvenās literatūras un izdevniecību pārvaldes priekšnieka rīkojums izņemt no padomju iestādēm, sabiedriskām bibliotēkām, grāmatu veikaliem un noliktavām visas grāmatas un brošūras, kas uzrādītas izdotajā sarakstā. Alfabētiski sarindotajā sarakstā ir atrodams arī J. A. Studenta vārds, proti, spriedums skan: „Students J. A. — jāizņem visi darbi.”⁵²

Tika izņemti no aprītes darbi, kuri, pēc publicista G. Birkmaņa domām, bija “veldzējums pēckara latviešu paaudzēm, sirgstošām ar garīguma deficītu un apātiju”.⁵³ Latviešu tautā atbalojās J. A. Studenta paustie audzināšanas un pašaudzināšanas garīgie ideāli, kuru starpā tiek akcentēta reliģiozitāte.⁵⁴ Liepājas Tautas universitātē uzklusīto publisko lekciju par varonības būtību viens no klausītājiem atstāsta sekojoši: „Varonības augstsirdību un pašatteikšanos lektors izskaidroja zināmā mērā ar reliģiozitāti. [...] Reliģiozitātē ir arī tas spēks, kas varonim liek pārvarēt nāves bailes. Blakus varoņa pašpaļāvībai un pašu spēkam stādāms reliģiskais ticības spēks. [...] Varonis, mirdams laicīgi, paceļas mūžībā.”⁵⁵

42 LVA, 1986. f., 2. apr., 6398. l. 12a. lp.;

Students, J. A. Ko gaidām no mūsu skolas? *Izglītības Mēnešraksts*, 1942, Nr. 1. 4. lpp.

43 LVA, 1986. f., 2. apr., 6398. l. 12a. lp.;

Students J. Ko gaidām no mūsu skolas? 4. lpp.

44 LVA, 1986. f., 2. apr., 6398. l. 1. lp.

45 Students, J. A. Ideālisma audzinātāja nozīme. *Izglītības Mēnešraksts*, 1942, Nr. 3. 66. lpp.

46 LVA, 1986. f., 2. apr., 6398. l. 32.-32a. lp.;

Turpat, 9. lp.

47 Turpat, 32.-32a. lp.

48 Turpat, 29. lp.

49 Turpat, 7., 14. lp.

50 Turpat.

51 Turpat, 15. lp.

52 Приказ В. Яунзема об изъятии книг и брошюр из употребления (21.VI. 1948). *Институт русского наследия Латвии*. [tiešsaiste] Pieejams: <http://www.russkije.lv/lv/pub/read/forbidden-books/> [aplūkots 11. 06. 2018.]

53 Birkmanis, G. Jūlijs Students. Post scriptum. 9. lpp.

54 Kuncāne, A. Latviešu garīgā seja. *Rīts*, 1938, Nr. 332. 5. lpp.

55 *Varonības būtība*. 3. lpp.

Pamudinājumos skolotājiem būt par ideālisma nesējiem un paudējiem okupācijas laikā ir saskatāms J. A. Studenta izteiktais iedrošinājums uz tikumiski apgrotu dzīvi, kas, viņaprāt, ir pielīdzināma varonībai. Skolotāja sniegtā dzīves liecība aizrauj audzēkņus tādu augstāko garīgo vērtību sasniegšanā kā patiesība, taisnība, brīvība, gods, cieņa, skaistums, svētums. Tas pasargā no bezdievības, dod spēku cīnīties pret dzīves kārdinājumiem un ļaunumiem, savu tuvāko uzlūkot kā mērķi un nevis kā līdzekli.⁵⁶

Kopsavilkumā secināms, ka J. A. Studenta reliģiski-nacionālos uzskatus raksturo tuvākā jeb līdzcilvēka mīlestības likums, kurš ierakstīts cilvēka dabā, padziļināts kristīgajā ticībā un ir izmantojams katras ideoloģijas verificēšanai. Pretošanās ateistiskai komunistu ideoloģijai un reliģiskā aspektā pārprastai nacionālā sociālisma ideoloģijai - šajā J. A. Studenta nostājā var saskatīt kristīgās ticības aizstāvi.

J. A. Studenta garīgā cīņa pirms izsūtījuma un tā laikā

Saskaņā ar Padomju varas tiesas spriedumu J. A. Students no godalgotā brīvības cīņu dalībnieka, jaundibinātās valsts patriota, Triju Zvaigžņu ordeņa kavaliera⁵⁷ un Atzinības krusta virsnieka⁵⁸ tika nodēvēts par fašistiskās ideoloģijas atbalstītāju, neskatoties uz deklarācijām, kurās viņš atzinās savos uzskatos, uzsvērdams, ka nekad nav piederējis politiskajiem grupējumiem, nav aicinājis uz cīņu ar boļševismu, nedz tādās cīņās būtu piedalījies.⁵⁹

Atbalstu netaisnīgas attieksmes pārdzīvojumos J. A. Studentam sniedza sieva Biruta Emīlija Studente (dz. Vinkmane)⁶⁰, kura, pakļaujot arī sevi izsūtīšanas briesmām, cīnījās par vīra atbrīvošanu, atsaucoties uz sava tēva, Sarkanās armijas oficiera, nopelniem Padomju Savienības labā, vienlaicīgi norādot arī uz vīra labajām rakstura īpašībām.⁶¹ Sievas gatavību pakļaut sevi briesmām vīra labad un, domājams, paklausību viņa ieteikumiem pierāda mēģinājums atgūt sava vīra zinātniskos darbus, kuri tika atņemti aresta laikā.⁶²

Šajā sakarā jāņem vērā kāds sarežģījums Birutas un Jūlija laulības dzīvē,⁶³ kura dēļ sieva būtu tiesīga rīkoties citādāk, un šo situāciju J. A. Studenta gadījumā var uzskatīt par teorijā pausto vērtību pārvērtēšanu, t.i., garīgo cīņu, tajā netrūkst abu cēlsirdības, kas izpaužas arī rūpēs par nedziedināmi slimo sievas māti.⁶⁴ Līdzās savam vīram Biruta Studente cīnās, ir neatlaidīga, kopā viņi nezaudē cerību taisnības uzvarai, vienlaicīgi viņiem tā ir cīņa par savas ģimenes saglabāšanu.

Zinātnisko darbu un grāmatu atgūšanas process⁶⁵ liecina par Studentu ģimenes saliedētību cīņā par taisnību. Ģimenes kopīgās, neatlaidīgās pūles, aizstāvot savas tiesības, vainagojās ar uzvaru,

56 Students, J. A. Ko gaidām no mūsu skolas? 4. lpp.;

Students, J. A. Ideālisma audzinātāja nozīme. 66.-67. lpp.;

Students, J. A. Skolotāja personības struktūra. *Izglītības Mēnešraksts*, 1942, Nr. 6. 164. lpp.;

Students, J. A. Darbs un raksturs. *Mūsu Mājas Viesis*, 1938, Nr. 22. 10. lpp.

57 Ar Triju Zvaigžņu ordeni apbalvoto 13. saraksts. *Valdības Vēstnesis*, 1932, Nr. 261. 4. lpp.

58 Ar Atzinības krustu apbalvoto 1. saraksts. *Valdības Vēstnesis*, 1938, Nr. 268. 10. lpp.

59 LVA, 1986. f., 2. apr., 6398. l. 13. lp.;

LVA, 1655. f., 1. apr., 111. l. 2. lp.

60 Laulības apliecības norakstā lasāms, ka J. A. Students 1940. gada 23. augustā ir salaulāts Rīgas pilsētas dzimtsarakstu nodaļā ar Vinkmanis Birutu Emīliju. Skat. LVA, 1655. f., 1. apr., 111. l. 7. lp.

61 LVA, 1986. f., 2. apr., 6398. l. 19. lp.

62 Turpat, 5. lp.

63 Intervija ar Ausmu Tauriņu dz. Gūti, 2. lpp.

64 LVA, 1655. f., 1. apr., 111. l. 10a. lp.

65 LVA, 1986. f., 2. apr., 6398. l. 6. lp.;

Turpat, 11. lp.

daļa grāmatu tika atgrieztas īpašniekam, vairākiem funkcionāriem nācās skaidrot priekšniecībai radušās situācijas iemeslus.⁶⁶ Drošības komitejas biroja galvenais leitnants Poļakovs atskaitē uz Maskavu pulkvedim Krotovam apstiprināja, ka J. A. Students bija notiesāts bez mantas konfiskācijas un piedāvāja izmaksāt viņam kompensācijā par iztrūkstošajām grāmatām 6785 rubļus.⁶⁷ Savukārt Padomju Latvijas valsts drošības dienesta priekšsēdētājs ģenerālmajors Vevers parakstīja rīkojumu izņemt no bibliotēkām 169 no 356 J. A. Studenta pieprasītajām grāmatām, lai atgrieztu tās īpašniekam, iztrūkstošo grāmatu atgriešanu atteikt.⁶⁸ Studentu ģimenes cīņas motīvs par grāmatu atgūšanu bija brīvs no savtīguma un atriebības, jo daļa grāmatu savā laikā bija ņemtas no augstskolas bibliotēkas, un viņu izpratnē taisnīguma labad tās tur bija jāatgriež.⁶⁹

Materiālo atbalstu gan J. A. Studentam izsūtījumā, gan viņa sievai Rīgā nodrošināja māsa Zuzanna no Dobeles un Marija no Lubānas „Upītēm”. Māsu līdzjūtība bija nepieciešama netaisnīgi notiesātajam brālim, bet pacietība – pret viņa sievu, kuras nervu kaite no pārdzīvotajām netaisnībām saasinājās.⁷⁰ Māsa Zuzanna tajā pašā laikā bija pieņēmusi par audžudēlu savas māsa Marijas mazdēlu. Z. Studentes krustdēls atminas, ka „krustmāte Zuzanna Studente bija ļoti diskrēts cilvēks, daudz uzpurējās tuvinieku un savu pacientu labā [strādāja par medmāsu Dobeles slimnīcā], viņa aiznesa sev līdzī kapā vairākus ģimenes locekļus un pacientu uzticētos pārdzīvojumus”.⁷¹ Toties krustmeita piebilst: „Krustmāte ņēma mani līdzī uz Dobeles luterāņu baznīcu, viņa tur dziedāja korī [...] bija ļoti labsirdīga, daudziem viņa palīdzēja bez jebkādas atlīdzības [...] Krustmāte saglabāja uzticību savam izredzētajam ligavainim, kurš neatgriezās no Pirmā pasaules kara.”⁷² Krustbērnu atsauksmes par savu krustmāti liecina, ka J. A. Students, pazīdams savas māsa gatavību uzpurēties, vienmēr varēja cerēt uz viņas atbalstu, tādēļ, atgriežoties no izsūtījuma, viņš ieradās Dobelē.

Arhīvu materiālos ir atrodams lūgums pārskatīt soda mēru, kurā J. A. Students informē, ka no darba brīvajā laikā lasot Marksa, Engelsa un Ļeņina darbus, solās pārskatīt savu līdzšinējo pasaules uzskatu, lai strādātu Padomju zinātnē.⁷³ Tomēr viņa solījumi un argumenti tiek uzskatīti par nenopietniem, tādēļ lēmums bija „lūgumu noraidīt, jo argumenti nav pārliecinoši”.⁷⁴ Jautājumu par J. A. Studenta uzticību izsūtījumā brīvvalsts laikā paustajiem ideāliem aktualizēja A. Freibergs, norādot uz J. A. Studenta manuskriptos atrodamajiem apcerējumiem par marksismu-ļeņinismu. Neizdevušos materiāla analīzi A. Freibergs neturpināja, pieņemot, ka Sibīrijas apstākļos J. A. Students pievērsās komunistiskās ideoloģijas padziļinātai pētišanai.⁷⁵ Fakts, ka J. A. Students iepazīstas ar marksisma-ļeņinisma zinātnisko teoriju, drīzāk ir skaidrojams ar viņa gatavošanos eksāmenam, kas būtu bijis obligāts nosacījums, lai strādātu zinātnisko darbu LPSR pēc atgriešanās dzimtenē. Iepazīto komunistisko ideoloģiju bija nepieciešams sludināt un īstenot dzīvē, un tas bija iemesls, kāpēc J. A. Students netika pieskaitīts uzticamo zinātnieku pulkam. A. Freibergs apgalvo, ka „komunisti viņam neļauj strādāt profesijai atbilstošo darbu, jo viņš atteicās sludināt marksismu-ļeņinismu”.⁷⁶

---

66 Turpat, 21.-29. lpp.

67 Turpat, 16.-17. lpp.

68 Turpat, 51.-52. lpp.

69 LVA, 1986. f., 2. apr., 6398. l. 6. lpp.

70 Intervija ar Ausmu Tauriņu dz. Gūti, 2. lpp.;

Pētera Gūta atmiņas, 2. lpp.;

Birkmanis, G. Jūlijs Students. Post scriptum. 8. lpp.

71 Pētera Gūta atmiņas, 2. lpp.

72 Intervija ar Ausmu Tauriņu dz. Gūti, 2. lpp.

73 LVA, 1986. f., 2. apr., 6398. l. 32. lpp.

74 Turpat, 29. lpp.

75 Freibergs, A. Augšāmcelšanās. 6. lpp.

76 Freibergs, A. Augšāmcelšanās, *Brīvā Latvija*, 2005, Nr. 40. 6. lpp.

Kopsavilkumā jāpamana Jūlija un Birutas Studentu ticība patiesības uzvarai, kas motivē viņus cīņai ar netaisnību, kā arī ticība savstarpējai mīlestībai, kuru centās saglabāt, pārvarot uzticības vājināšanos. Toties dievbijīgo māsu atbalsts grūtībās nonākušajam brālim un viņa sievai, pakļaujot sevi un ģimenes izsūtījuma briesmām, ir kārtējais pierādījums Studentu dzimtā praktizētajam tuvākā mīlestības bauslim.

J. A. Studenta kristīgā nostāja pēc atgriešanās no izsūtījuma

Līdzgaitnieku liecībās J. A. Students pēc atgriešanās dzimtenē nepārstāja izaicināt filozofiska rakstura diskusijas, viņa darba galdā krājās burtnīcas ar spiedogu uz vāka, kurš pasludināja spriedumu krievu valodā „nav publicējami”,⁷⁷ tomēr viņu acīs J. A. Students joprojām palika „ne tikai zinātnieks, bet arī sirds skaidrs Latvijas dēls. [...] Savu Latvijas brīvvalsts laikā izstrādāto artavu viņš atstrādāja gulagā un arī pēc tam nepārdevās. [...] Cilvēks ar tik tīru dvēseli, uzticīgs savai tautai, savai Latvijai”.⁷⁸

Pirms izsūtījuma paustais viedoklis, ka izturība bēdās, ciešanās un smagos pārbaudījumos ir pilnvērtīgas dzīves pazīme, kuru raksturo uzticība nospraustajam mērķim,⁷⁹ norāda uz J. A. Studenta dzīves papildījumu. Savukārt uzticība ir ciešā saistībā ar atbildības sajūtu pret sevi un savu sirdsapziņu, otra priekšā un par otru, atbildība Dieva priekšā, kā augstākā un pēdējā atbildības izpausme, t.i., mūžības princips atbildībā J. A. Studentam bija svarīgākais – viņš ticēja, ka galējais dzīves vērtējums pieder nevis cilvēkam vai vēsturei, bet gan Dievam,⁸⁰ kam arī palika uzticīgs. Līdz ar to apstiprinās viņa jaunības gadu pārliecība, ka „prasība pēc dzīves jēgas ir prasība pēc reliģijas, un reliģija spēs pilnā mērā apmierināt mūsu dvēseli viņas grūtos brīžos, ja reliģijas objektu – Dievu – atsvabināsim no zemes žņaugiem”.⁸¹

Manuskriptā J. A. Students atzīst, ka „neviens cilvēks nav noteicējs par savu sirdsapziņu. Nav cilvēka, kas varētu pavēlēt sirdsapziņai darīt viņu mierīgu, priecīgu un laimīgu. Viss atkarājas no cilvēka domām, gribas, vēlējumiem un darbiem, par ko tad sirdsapziņa viņu vai nu ceļ, vai nospiež. Un pilnīgi iespējams, ka tā ir Augstākā vara, kas uz cilvēku caur sirdsapziņu runā, vispirms skubinādama domāt, gribēt un darīt labu, un novērsties no ļauna”.⁸²

Studentu ģimenes cīņa par taisnīgumu un savas ģimenes saglabāšanu turpinājās arī pēc atgriešanās no izsūtījuma, par to liecina mēģinājums atgūt J. A. Studentam piederošās mājas, kuras Lubānā tika patvaļīgi atsavinātas.⁸³ Iespējams, ka tajās ģimenes galva cerēja kādreiz atgriezties ar visu savu saimi.

Kaut gan no sarunām ar radniekiem rodas priekšstats par J. A. Studenta sievu kā psiholoģiski nelīdzsvarotu sievieti, tomēr nedrīkst nepamanīt viņas uzpurēšanos vīra labā, līdzdalību un atsaucību cīņā pret piedzīvoto netaisnību, kura gan nedeļa cerēto rezultātu, tomēr ir uztverama kā garīgs atbalsts savam vīram. Sieviete, kuras psiholoģiskā izturība nebija pietiekami stipra, tomēr iesaistījās cīņā par taisnību, vīra labo slavu un mīlestību ģimenē. Manuskriptā J. A. Students nenogurstoši mudina būt cilvēcejiem, saprotošiem, turklāt savstarpēja saprašanās, pēc J. A. Studenta domām, nav iespējama bez piedošanas, proti, „cilvēku sadzīves attieksmēs, ja tās paceļ cilvēcības līmeni, piedošanai ir būtiska,

77 Freibergs, A. Augšāmcelšanās. 6. lpp.

78 Turpat.

79 Students, J. A. *Uzticības ceļš*. 31. lpp.

80 Students, J. A. *Atbildības prieks*. 2. lpp.

81 Students, J. A. Reliģija un dzīves jēga. *Audzinātājs*, 1925, Nr. 4. 108. lpp.

82 LU ZTVM, inv. nr. 1457, Students J. A. *Dzīves mācība*, manuskripts, 179. lpp.

83 LVA, 1986. f., 2. apr., 6398. l. 15. lp.

principiāla nozīme. Tā ir pretstats nežēlībai un atreibībai”.⁸⁴ Tieši sievietes izturīgo un neatlaidīgo gribu, uzticību un satiecību, dvēseli kā vīrieša ierosinātāju un audzinātāju J. A. Students cildināja savos rakstos, jaunavas, sievas un mātes godu aprakstot sievietes aicinājumā,⁸⁵ noteikti to pašu viņš novērtēja arī savā laulātajā draudzenē. Vecākiem nesanāca audzināt savus bērnus, vienam pāragras nāves dēļ, otram slimības saasinājuma dēļ, tāpēc tie piedzīvoja internātbērnu likteni.⁸⁶

Latvijas Republikas ģenerālprokuratūra 2006. gada 13. martā reabilitēja J. A. Studentu kā nelikumīgi represēto, jo viņa rīcībā nebija nozieguma sastāva,⁸⁷ tas nozīmē, ka viņa notiesāšanas un izsūtīšanas iemesls bija nevis noziegums pret valsti, bet gan mīlestība uz savu saimi, zemi, tautu un Dievu.

Kopsavilkumā jānorāda uz J. A. Studenta pamudinājumu būt cilvēkiem un arī dzīves pārbaudījumos saglabāt cilvēcību, lūdzot piedošanu un to dāvājot – tā viņš saprot tuvākā mīlestības baušļa cēlāko izpausmi. Nobeigumā jāsecina, ka J. A. Studenta mūžā iegūtās un ieaudzinātās, no senčiem pārmantotās un darbos rodamās atziņas par cilvēka dzīves jēgu, atbildības un uzticības lomu dzīves garīgo ideālu sasniegšanā un saglabāšanā ļauj apgalvot, ka J. A. Students bija paties savos gara meklējumos un dzīvoja saskaņā ar reliģiski-pilsonisko pārliecību, aiz laika nojauta svešu ideoloģiju postošu ietekmi uz tautiešu dzīvi un audzināšanu, tādēļ steidzās atgādināt vispārcilvēcisko (humāno) un kristīgo vērtību nozīmi personīgas uzticības saglabāšanā savas sirdsapziņas, tautas, tēvzemes un Dieva priekšā.

Nobeigums

Audzināts reliģiskā un pilsoniskā garā, J. A. Students kļūst par apzinīgu valsts ierēdni un akadēmisko darbinieku. Studentu un laikabiedru atmiņās J. A. Studenta dzīves nostāja un mācību priekšmetos sniegtais saturs saistās ar pamudinājumu uz garīgo ideālu sasniegšanu. Savukārt filozofu un teologu biedrībā sastapto zinātnieku spēja savienot filozofiju ar teoloģiju iedrošināja J. A. Studentu skatīt filozofiski reliģiskajās kategorijās arī audzināšanas procesu. Reliģiski un nacionālo uzskatu dēļ J. A. Studentam tiek liegta iespēja turpināt akadēmisko darbību padomju varas okupētajā Latvijā. Izsūtījumā gūtā pieredze un vēlāko gadu pārbaudījumi viņu veido par pārliecinātu kristieti.

Arhīvu materiālos skatāmajās J. A. Studenta personiskajās lietās var pārliecināties par viņa paša deklarēto reliģisko piederību Latvijas Evaņģēliski luteriskajai baznīcai. Šis fakts ļauj sastādīt viņa kā kristieša biogrāfiju:

- 1898.26.XII dzimis luterāņu Pētera un Ilzes Studentu laulībā;
- 1899.13.II kristīts Lubānas Evaņģēliski luteriskajā baznīcā (māc. Erdmanis Bērziņš);
- 1908.-1916. ticības mācības apgūšana un praktizēšana skolas gaitās (Lubānas draudzes Rupsalas, Lubānas ministērijas skolā, Lubānas pilsētas skolā un Lubānas Evaņģēliski luteriskajā draudzē);
- 1917.-1920. karadienestā un atbrīvošanas cīņās gūtā pārliecība par pārdabisko spēku atbalstu;
- 1920.-1942. reliģiski-pilsoniskās audzināšanas teorijas zinātniskā pamatojuma izstrāde;
- 1943.-1952. garīgās cīņas – vērtību pārvērtēšanas laiks;

84 LU ZTVM, inv. nr. 1457, Students J. A. *Dzīves mācība*, manuskripts, 226. lpp.

85 Students, J. A. Sievietes dzīves gudrība. *Mana Māja*, 1940, Nr. 3. 75.-76. lpp.;
Students, J. A. Sievietes gods. *Mana Māja*, 1940, Nr. 7. 235. lpp.;
Students, J. A. Kādam sievietei jāatdzimst? *Mana Māja*, 1942, Nr. 8. 172. lpp.

86 Pētera Gūta atmiņas, 2. lpp.

87 LVA, 1986. f., 2. apr., 6398. l. 102. lp.

- 1953.-1964. apzināta kristīgā pasaules uzskata īstenošana personīgajā dzīvē;
1964.24.III miris Dobeles rajona Auru ciemā;
1964.27.III apglabāts Dobeles pilsētas kapos.

No J. A. Studenta pavadišanas mūžībā līdz pat mūsdienām paliek aktuāls jautājums par viņa piemiņas iemūžināšanu. Diemžēl nevar piekrist G. Birkmaņa un A. Freiberga nesaudzīgiem pārmetumiem radiniekiem par J. A. Studenta kapa kopiņas nesakopšanu.⁸⁸ Sievas slimības saasināšanās pēc J. A. Studenta bērēm automātiski izslēdza viņu no atbildības par vīra kapa vietas kopšanu, līdzīgi arī meitas, kuras piedzīvo bāreņu likteni internātskolā. Pieļaujams, ka sākotnēji J.A. Studenta kapu kopiņu kopa māsa Zuzanna Studente. Zināms par vēlāko meitas uzticēšanos atsaucīgai svešinieci, līdz pat šai dienai meitas uzticīgās draudzenes kopj viņas kapu kopiņu, pie reizes sakārto arī J. A. Studenta atdusas vietu.

2016. gadā organizētās zinātniskās ekspedīcijas rezultātā ar J. A. Studenta un Zuzannas Studentes krustbērnu palīdzību tika identificētas viņu vecāku, divu brāļu un māsas kapa vietas Lubānas vecajos kapos, kuras sakārtot un piemiņu iemūžināt ar kapu plāksnēm atkal apņēmas mazdēls Vilnis Laizāns. Sava artava J. A. Studenta piemiņas iemūžināšanā būtu jādod arī zinātniekiem, kas pievērštos viņa zinātniskā veikuma padziļinātai pētniecībai un to popularizētu.

1. att. Jūlijs Aleksandrs Students. Studentu dzimtas personīgais arhivs.

2. att. Zuzanna Studente. Studentu dzimtas personīgais arhivs.

⁸⁸ Birkmanis, G. Jūlijs Students. Post scriptum. 9. lpp.;
Birkmanis, G. Jūlijs Students (1898-1964). 3. lpp.;
Freibergs, A. Augšāmcēlšanās. 6. lpp.

3. att. J. A. Studenta bēres Dobeles pilsētas kapos 1964. gada 27. martā. Studentu dzimtas personīgais arhīvs.

4. att. Studentu dzimtas kapi Dobeles pilsētas kapos. Kapakmeņi uzstādīti 2018. gada decembrī. Foto: S. Ivanovs.

Saīsinājumi

LU	Latvijas Universitāte
LVA	Latvijas Valsts arhīvs
LVVA	Latvijas Valsts vēstures arhīvs
MNM	Madonas novadpētniecības muzejs
RTU	Rīgas Tehniskā universitāte
ZTVM	Zinātnes un tehnikas vēstures muzejs
apr.	apraksts
f.	fonds
l.	lieta

Izmantotie avoti

1. *Iesniegums Valkas pilsētas domē. Lūgums pārāpbedīt Silviju Silvu Laizāni (dz. Studente)*, LR Tieslietu Ministrijas Dzimtsarakstu Departamenta Arhīva nodaļā 05.06.2006. datumā izdotā izziņa ar nr. M-279.
2. *Iesniegums Smiltenes pilsētas domē. Lūgums pārāpbedīt Birutu Emīliju Studenti (dz. Vinkmani)*, LR Tieslietu Ministrijas Dzimtsarakstu Departamenta Arhīva nodaļā 08.06.2006. datumā izdotā izziņa ar nr. M-280.
3. Intervija ar Ausmu Tauriņu dz. Gūti, J. A. Studenta krustmeitu, dokumentēta 2016. gada 28. jūlijā, autorizēta 2016. gada 31. jūlijā, „Mežciems”, Stīveru pag., Siguldas nov.
4. LU ZTVM, inv. nr. 1457. Students, J. A. *Dzīves mācība*. Manuskripts.
5. LVA, 1655. f. (*Latvijas Konservatorija*), 1. apr., 111. l.
6. LVA, 1986. f. (*Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (VDK) par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto krimināllietas*), 2. apr., 6398. l.
7. LVA, 2730. f. (*Rīgas domes Izglītības, jaunatnes un sporta departaments*), 1. apr., 2. l.
8. LVVA, 5601. f. (*Armijas štāba personas lietu kolekcija*), 1. apr., 6154. l.
9. LVVA, 6732. f. (*Lubānas evaņģēliski luteriskā draudze (Madonas apriņķis)*), 1. apr., 2. l.
10. Pētera Gūta, J. A. Studenta krustdēla, atmiņas dokumentētas 2016. gada 29. jūlijā, autorizētas 2016. gada 19. augustā, Lubānas novadpētniecības centrs.
11. Students, J. A. Reliģija un dzīves jēga. *Audzinātājs*, 1925, Nr. 4. 102.-108. lpp.
12. Students, J. A. *Psicholoģija. Ģimnāzijām, skolotāju institūtiem, pašmācībai*. Rīga: A. Gulbja izd., 1930. 152 lpp.
13. Students, J. A. *Vispārīgā pāidagōģija. Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā*. Rīga: Fr. Baumaņa apg., 1933. 652 lpp.
14. Students, J. A. *Bērna, pusaudža un jaunieša psiholoģija. Cilvēka psihiskā attīstība no dzimšanas līdz garīgā nobrieduma posmam*. Rīga: Autora izd., 1935. 735 lpp.
15. Students, J. A. Cīņas un varonības gars. *Lāčplēsis*, 1937, Nr. 5. 44.-49. lpp.
16. Students, J. A. Varoņa raksturs. *Aizsargs*, 1937, Nr. 6. 404.-414. lpp.
17. Students, J. A. Cilvēku pazīšana un saprašana. Grām.: Klētnieks, V. (red.) *Garezera raksti. Skautu vadītāju rakstu krājums, 1 (16)*. Rīga: Latvijas Skautu centrālā organizācija, 1938. 20.-26. lpp.
18. Students, J. A. Vadonības būtība. *Vadītājs*, 1938, Nr. 3. 156.-162. lpp.
19. Students, J. A. Varoņa personība. *Mazpulks*, 1938, Nr. 3. 97.-101. lpp.
20. Students, J. A. Vadonība un atbildība. *Aizsargs*, 1938, Nr. 7.-8. 498.-503. lpp.

21. Students, J. A. Darbs un raksturs. *Mūsu Mājas Viesis*, 1938, Nr. 22. 10.-11. lpp.
22. Students, J. A. Sievietes dzīves gudrība. *Mana Māja*, 1940, Nr. 3. 75.-76. lpp.
23. Students, J. A. Sievietes gods. *Mana Māja*, 1940, Nr. 7. 235. lpp.
24. Students, J. A. Ko gaidām no mūsu skolas? *Izglītības Mēnešraksts*, 1942, Nr. 1. 3.-4. lpp.
25. Students, J. A. Uzticības ceļš. *Mana Māja*, 1942, Nr. 2. 30.-31. lpp.
26. Students, J. A. Ideālisma audzinātāja nozīme. *Izglītības Mēnešraksts*, 1942, Nr. 3. 66.-67. lpp.
27. Students, J. A. Atbildības prieks. *Mana Māja*, 1942, Nr. 5. 3. lpp.
28. Students, J. A. Skolotāja personības struktūra. *Izglītības Mēnešraksts*, 1942, Nr. 6. 164.- 165. lpp.
29. Students, J. A. Kādai sievietei jāatdzimst? *Mana Māja*, 1942, Nr. 8. 172. lpp.

Izmantotā literatūra

1. Adamovičs, L. *Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāte 1919-1939*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1939. 109 lpp.
2. Anspaks, J. *Tautas izglītības un pedagoģijas doma Latvijā līdz 1990. gadam*. Rīga: Zinātne, 1987. 246 lpp.
3. Birkmanis, G. Jūlijs Students. Post scriptum. *Skolotāju Avīze*, 1989. 8. lpp.
4. Birkmanis, G. Jūlijs Students (1898-1964). *Komunārs*, 1990, Nr. 24. 6. lpp.
5. Birkmanis, G. *Sarakste par J. A. Studentu*. Grām.: Birkmanis, G. *Cerības un vilšanās gadi*, Rīga: Latviešu jaunatnes organizācija „Klubs 415”, 2000. 290.-300. lpp.
6. Ciganovs J., *Latvijas Centrālā Padome un Memorands*. Grām.: Kvāle, I. *Biogrāfiskā vārdnīca. Ar parakstu par Latviju. Latvijas Centrālās Padomes Memoranda parakstītāju biogrāfijas*. Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2014. 6.-9. lpp.
7. Freibergs, A. Augšāmcelšanās. *Brīvā Latvija*, 2005, Nr. 40. 6. lpp.
8. Freibergs, A. Augšāmcelšanās. *Brīvā Latvija*, 2005, Nr. 41. 6. lpp.
9. Kuncāne, A. Latviešu garīgā seja. *Rīts*, 1938, Nr. 332. 5. lpp.
10. Kvāle, I. (sast.) *Ar parakstu par Latviju. Biogrāfiskā vārdnīca. Latvijas Centrālās Padomes Memoranda parakstītāju biogrāfijas*. Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2014. 336 lpp.
11. LU godalgotie audzēkņi. Jūlijs Aleksandrs Students. *Students*, 1922, Nr. 9. 3. lpp.
12. Ratti, A. *Enciklika par kristīgo audzināšanu „Divini illius Magistri”*. Vatikāns, 1929.
13. Ratti, A. *Enciklika Divini Redemptoris*. Vatikāns, 1937.
14. Ratti, A. *Enciklika Mit Brennender Sorge*. Vatikāns, 1937.
15. Šterna, E. Atmiņas par Doc. Jūlija Studenta darbu Kaucmindes mājturības seminārā un Latvijas mājturības institūtā. Grām.: Kraukle, I. (sast.) *Jūlijs Aleksandrs Students. Dzīve un darbi*. Rīga: RaKa, 1998. 90.-95. lpp.
16. Švalkovska, A. Atmiņas par manu lielisko pasniedzēju Jūliju Studentu. Grām.: Kraukle, I. (sast.) *Jūlijs Aleksandrs Students. Dzīve un darbi*. Rīga: RaKa, 1998. 97. lpp.
17. Varonības būtība. *Kurzemes Vārds*, 1938, Nr. 284. 3. lpp.
18. Zigmunde, A. *Nezināmi fakti par profesoru Jūliju Aleksandru Studentu*. // RTU zinātniskie raksti, Humanitārās un sociālās zinātnes, sērija 8, sējums 17, Rīga: RTU, 2010. 53.-56. lpp.
19. *Институт русского наследия Латвии. Приказ В. Яунзема об изъятии книг и брошур из употребления*. [tiešsaiste]
Pieejams: www.russkije.lv/lv/pub/read/forbidden-books/ [aplūkots 11.06.2018.]

Sergejs Ivanovs
Mag. Lic. Theol.

CONFLICT WITH THE RULING IDEOLOGIES DURING THE OCCUPATION OF LATVIA AS A CAUSE FOR PHILOSOPHER AND EDUCATOR JŪLIJS ALEKSANDRS STUDENTS'S MOVE TO DOBELE

Summary

Jūlijs Aleksandrs Students (1898–1964) was a Latvian philosopher and educator. Students was born in the Lubāna parish, however, events in his life led him to several places of residence in Latvia and the Soviet Union. The final years of Student's life was connected with Dobeļe. This article examines how the educator's work and philosophical theories on religious education contributed to Student's eventual exile from Latvia and his return and settlement in the Dobeļe area.

During the Interwar period Students actively published articles and books on topics such as education, the concepts of heroism and idealism, the role of women in the family and society, religion etc. Student's ideas were influenced by Christian values that had been imparted on him by his parents during his upbringing. Student was also a professor at various institutions of higher education.

The philosophy of Jūlijs Aleksandrs Students clashed with both the ideas of the Third Reich and the Soviet Union, the two powers that occupied Latvia during and after World War II. This affected his work in publishing – he published less articles and in the period of 1943 – 1944 did not publish any articles at all. In 1945 Student was falsely accused of helping the Nazi army and “spreading lies about the Soviet Union” and deported to Nizhny Tagil, Russia.

After returning from exile, Student settled in Dobeļe, where his sister Zuzanna (1883–1975) lived. Zuzanna Studente was a beloved figure in her community, having spent decades working as a nurse in the Dobeļe hospital and having been an active member of the local Lutheran congregation. Jūlijs Aleksandrs Students was forbidden to continue his work in education and so he became a physical labourer. He died in 1964 and was buried in the Dobeļe town cemetery. The funeral was attended by a large number of people, which, as the author of this article presumes, mostly consisted of the local inhabitants and also of pupils of Jūlijs Aleksandrs Students.

Figure captions

Fig. 1. Jūlijs Aleksandrs Students. Private archive of the Students family.

Fig. 2. Student's sister Zuzanna Studente. Private archive of the Students family.

Fig. 3. The funeral of Jūlijs Aleksandrs Students in Dobeļe. March 27th, 1964. Private archive of the Students family.

Fig. 4. The burial site of the Students family in Dobeļe. Photo by S. Ivanovs.

Dobeles Novadpētniecības muzejs
Brīvības iela 7, Dobele, LV-3701
muzejs@dobele.lv
www.dobelesmuzejs.lv
Tel. +371 63721309; +371 29436379
 /dobelesmuzejs
 /dobelesmuzejs